

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Ο Τροτσκισμός στήν Ελλάδα

ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2008-2009 • 21ος ΧΡΟΝΟΣ • Γ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ • ΤΙΜΗ 10 € • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

45

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ 45

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Γ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ 21ος ΧΡΟΝΟΣ ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2008 ΤΙΜΗ: 10 €

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Μελέτης Ή. Μελετόπουλος

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

Παύλος Καρούσος

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Κωνσταντίνος Γιαννακόπουλος, κοινωνιολόγος • Γιώργος Εξαγγε-
λόπουλος, νομικός - διεθνολόγος • Νέδα Κανέλλοπούλου, συνταγ-
ματολόγος, Πάντειο Παν/μιο • 'Αλέξανδρος Κόντος, γλωσσολόγος -
νομικός - φιλόλογος • 'Αθηνά Λιάπη, κοινωνιολόγος • Γιάννης Μ.
Μαθιουδάκης, φιλόλογος • Γεώργιος Π. Μαλιούρος, πολιτικός επι-
στήμων • Χρήστος Η. Μπαλόγλου, ιστορικός τής οικονομίας •
Γιώργος Ν. Οικονόμου, μαθηματικός - ιστορικός τής φιλοσοφίας •
Χρήστος Παϊζής, φιλόλογος • Δημήτρης Πάντος, θεολόγος • 'Ιω-
άννης Παπαδόπουλος, πολιτικός επιστήμων, Παν/μιο Λωζάννης •
'Αρης Σίτας, κοινωνιολόγος, Παν/μιο Durban, Ν. 'Αφρική • Γιώρ-
γος Σκουλάς, κοινωνιολόγος, Παν/μιο Μακεδονίας • Κωνσταντίνος
Σταματόπουλος, ιστορικός • Γιώργος Τριάντης, επικοινωνιολόγος,
Παν/μιο Indianapolis • Γιώργος Τσομπάνογλου, κοινωνιολόγος,
Παν/μιο Αιγαίου

Η ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

Κ. Νάντια Σερεμετάκη, ανθρωπολόγος,
Παν/μιο Πελοποννήσου
www.seremetakis.com

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Γιώργος Τσομπάνογλου
g.tsobanoglou@soc.aegean.gr

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ - ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Χρήστος Μπαλόγλου

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Φωτεινή Βλαχουσίλου - Γεωργία Τσιλίκη

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΚΕΙΜΕΝΩΝ - ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

Γιάννης Μ. Μαθιουδάκης

ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗ

Σπύρος Οικονόμου

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ - ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Τ.Θ. 63535, Φιλοθέη 152 37

τηλ.: 210.68.12.723

ήλ. ταχυδρομείο: meletopoulosm@yahoo.gr

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ

Γιάννης Γάργος
Σόλωνος 12, 'Εξάρχεια
τηλ.: 210.38.33.595

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ

'Εκδόσεις Παπαζήση ΑΕΒΕ
Νικηταρά 2 & 'Εμμ. Μπενάκη, 106 78 'Αθήνα
τηλ.: 210.38.22.496 - 210.38.38.020

ISSN 1105-8099

http://www.newsociology.gr

Περιεχόμενα

Χρήστος Χαλαζιάς: Χρονολόγιο τής ζωής του Λέοντος Τρότσκι	2
Δ. Πολίτης: Οί ιδιοτυπίες του ελληνικού τροτσκισμού	3
Μελέτης Ή. Μελετόπουλος: Παντελής Πουλιόπουλος	28
Χρήστος Χαλαζιάς: «Προβλήματα τής καθημερινής ζωής». 'Ένα ρηξικέλευθο βιβλίο του Λέοντος Τρότσκι	54
Μελέτης Ή. Μελετόπουλος: Μ.Ν. Ράπτης ή Πάμπλο. Πώς ό τροτσκισμός απέκτησε εθνική συνείδηση	55
Σπύρος 'Α. Μπαφαλούκος: Νικόλας Κάλας - Γρεκός ποιητής	101
Χρήστος Χαλαζιάς: «Λογοτεχνία και 'Επανάσταση». 'Η άποψη του Τρότσκι για τήν τέχνη	105

'Η εικόνα του εξωφύλλου έχει φιλοτεχνηθεί
από τον Σπύρο Οικονόμου.

Χρονολόγιο τῆς ζωῆς τοῦ Λέοντος Τρότσκι

- 1879: Γεννήθηκε στό χωριό Γιανόφκα τῆς Ουκρανίας.
- 1897: Ἰδρύσε στό Νικολάγιεφ τήν πρώτη ἐπαναστατική του ὀργάνωση «Ἐργατική Ἐνωση τῆς Νότιας Ρωσίας».
- 1898: Συλλαμβάνεται καί φυλακίζεται.
- 1899: Νυμφεύεται τήν Ἀλεξάνδρα Σοκολόφσκαγια.
- 1900: Ἐξορίζεται στήν Σιβηρία – γεννήθηκε ἡ κόρη του Σινάντα.
- 1902: Γεννήθηκε ἡ δεύτερη κόρη του Νίνα.
- 1902: Δραπέτευσε ἀπό τήν Σιβηρία καί καταλήγει στό Λονδίνο.
- 1903: Ἔρχεται σέ σύγκρουση μέ τόν Β.Ι. Λένιν γιά ὀργανωτικά ζητήματα.
- 1903: Νυμφεύεται γιά δεύτερη φορά μέ τήν Ναταλία Σέντοβα, πού θα μείνει μαζί του μέχρι τήν δολοφονία του.
- 1905: Ἐπιστρέφει στήν Ρωσία.
- 1906: Μέ τήν καταστολή τῆς Ἐπανάστασης συλλαμβάνεται. Ἐκεῖ γράφει τήν πρώτη διατύπωση τοῦ βιβλίου του *Διαρκής Ἐπανάσταση*.
- 1906: Γεννήθηκε ὁ γιός του Λέων Σέντοφ.
- 1907: Καταδικάζεται καί ἐξορίζεται στήν Σιβηρία, δραπέτευει καί μένει μέχρι τό 1914 στήν Βιέννη.
- 1908: Γεννήθηκε ὁ δεύτερος γιός του Σεργκέυ.
- 1912: Ἐργάζεται ὡς πολεμικός ἀνταποκριτής γιά ἕναν χρόνο τῆς ἐφημερίδας «Κιέβσκαγια Μίσλ».
- 1914: Μέ τό ξέσπασμα τοῦ Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου φεύγει ἀπό τήν Βιέννη γιά τήν Ζυρίχη καί μετά γιά τό Παρίσι.
- 1915: Συνεργάζεται μέ τήν ἐφημερίδα «Νόσα Σλόβο». Καταδικάζει τόν ἱμπεριαλιστικό πόλεμο. Γιά τήν ἀντιπολεμική του δράση ἀπελάθηκε ἀπό τήν Γαλλία στήν Ἰσπανία καί στήν συνέχεια στή Νέα ὸρκχη, ὅπου ἐργάζεται μέ τόν Μπουχάριν καί ἐκδίδουν τήν ἐφημερίδα «Νόβι Νίρ».
- 1917: Γυρίζει στήν Ρωσία καί ἐκλέγεται μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς. Τόν ὸκτώβριο συμμετέχει στήν Ἐπανάσταση ὡς πρόεδρος τῆς Ἐπαναστατικῆς Στρατιωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Σοβιέτ. Τόν Νοέμβριο ὀρίζεται Ἐπίτροπος Ἐξωτερικῶν.
- 1918: ώς πρόεδρος τοῦ Στρατιωτικοῦ Ἐπαναστατικοῦ Συμβουλίου τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας συγχροτεῖ τόν Κόκκινο Στρατό.
- 1919: ὸ Β.Ι. Λένιν καί τό Μπολσεβικικό Κόμμα θεμελιώνουν τήν 3η Κομμουνιστική Διεθνή.
- 1923: Ἀρχίζει τήν πάλη του ἐναντία στήν γραφειοκρατικοποίηση τοῦ Κόμματος καί τοῦ Σοβιετικοῦ Κράτους.
- 1924: Πεθαίνει ὁ ἠγέτης τῆς ὸκτωβριανῆς Ἐπανάστασης Β.Ι. Λένιν. ὸ Στάλιν ἐδραϊώνεται στόν μηχανισμό τοῦ ΚΚΣΕ.
- 1925: Καθαρίζεται ἀπό πρόεδρος τοῦ Ἐπαναστατικοῦ Πολεμικοῦ Συμβουλίου καί διορίζεται ἐπικεφαλῆς τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκχωρήσεων.
- 1926: Πηγαίνει γιά θεραπεία στό Βερολίνο. ὸ Στάλιν τόν ἀπομακρύνει ἀπό τό Πολιτικό Γραφεῖο τοῦ Κόμματος.
- 1927: Καθαρίζεται ἀπό τήν Ἐκτελεστική Ἐπιτροπή τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνούς, ἀπομακρύνεται ἀπό τήν Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ Κόμματος. Διαγράφεται ἀπό μέλος τοῦ ΚΚΣΕ στό 15ο Συνέδριο.
- 1928: Ἐξορίζεται στό Καζαχστάν. Πεθαίνει ἀπό φυματίωση ἡ μικρή του κόρη Νίνα.
- 1929: ὸ Στάλιν τόν ἀπελαύνει στήν Τουρκία. Ἐκδίδει τό «Δελτίο τῆς Ἀριστερῆς Ἀντιπολίτευσης».
- 1932: Ἀφαιρεῖται ἀπό τόν Τρότσκι, τήν γυναῖκα του καί τόν γιό του Λέοντα Σέντοφ ἡ σοβιετική ὑπὸκοότητα. Τόν Νοέμβριο οἱ τουρκικές ἀρχές τοῦ δίνουν ἄδεια γιά ἕνα ταξίδι στήν Κοπεγχάγη.
- 1933: Στό Βερολίνο αὐτοκτονεῖ ἡ μεγάλη του κόρη, ἡ Ζινάντα Βολκόφ. Τήν ἴδια χρονιά παίρνει ἄδεια γιά τό Παρίσι.
- 1935: Πηγαίνει στήν Νορβηγία. Ἐ πρώτη γυναῖκα του, ἡ Ἀλεξάνδρα Σοκολόφσκαγια – ἡ γυναῖκα που τόν ἔκανε κομμουνιστή –, ἐξορίζεται στήν Σιβηρία, ὅπου ἐξαφανίζεται μαζί μέ τὰ ἐγγόνια της.
- 1936: Συλλαμβάνονται καί ἐκτελοῦνται τὰ ἀνίψια του.
- 1937: Προσφέρεται φιλοξενία ἀπό τήν Ἐπαναστατική Κυβέρνηση τοῦ Μεξικοῦ. ὸ Στάλιν ἐκτελεῖ τόν μικρό γιό τοῦ Τρότσκι Σεργκεῖ καί τόν ἀνιψιό του Μορίς.
- 1938: Στό Παρίσι δολοφονεῖται ὁ μεγάλος του γιός Λέων Σέντοφ, ἐνῶ στή Μόσχα ἐκτελεῖται ὁ μεγαλύτερος ἀδελφός του Ἀλέξανδρος.
- 1939: Σέ σειρά ἄρθρων του, ὁ Τρότσκι καλεῖ σέ πάλη ἐναντία στόν πόλεμο.
- 1940: Συνδιάσκειψη Ἐκτακτῆς Ἀνάγκης τῆς 10ης Διεθνούς στίς ΗΠΑ, γιά νά υἰοθετησε τό Μανιφέστο πού ἔγραψε ὁ Λέων Τρότσκι ἐναντία στόν ἐπερχόμενο ἱμπεριαλιστικό πόλεμο.
- 1940: 24 Μάη. Γίνεται ἡ πρώτη ἀνεπιτυχῆς ἀπόπειρα δολοφονίας του, μέ ἐπικεφαλῆς τόν ζωγράφο Ντεβίντ Σικονεῖρος.
- 1940: 20 Αὐγούστου. Γίνεται ἡ δεύτερη ἀπόπειρα, δέχεται ἕνα θανατηφόρο πλήγμα στό κεφάλι ἀπό τόν Ζάκ Μορνάρ ἢ Ραμόν Μερκαντέρ, πράκτορα τῆς GPU.

Οι ιδιοτυπίες του ελληνικού τροτσκισμού

του Δ. Πολίτη

Τροτσκισμός και σταλινισμός

Ἡ ὑποτιθέμενη προδοσία τοῦ μαρξισμού-λενινισμού ἀπὸ τὸν Στάλιν βρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο τῆς πολιτικῆς ρητορικῆς τοῦ Τρότσκι. Ὁ Τρότσκι κατήγγειλε τὸν Στάλιν, στὰ πολυάριθμα καὶ ἐξαιρετικά γλαφυρά βιβλία πού συνέγραψε, ὅτι περιθωριοποίησε τοὺς ἀρχικούς μπολσεβίκους πυρῆνες πού πραγματοποίησαν τὴν σοβιετικὴ ἐπανάσταση, κι ὅτι ἀνῆλθε στὴν ἐξουσία ἐπικεφαλῆς γραφειοκρατικῶν, συντεχνιακῶν, παρασιτικῶν καὶ ἄλλων κοινωνικῶν ομάδων μὲ ἰδιοτελεῖς σκοπούς. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Τρότσκι θεωροῦσε ὅτι ἡ αὐθεντικὴ Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση στὴν οὐσία διεκόπη μὲ τὸν θάνατο τοῦ Λένιν καὶ ἐξετράπη τῶν ἀρχικῶν τῆς ιδεωδῶν. Παραμορφώθηκε ἔτσι σέ ἓνα γραφειοκρατικὸ, κρατικιστικὸ, ἐθνικιστικὸ καθεστῶς, πού τελικῶς κατέληξε νά ἐπιστρέψει σέ μία καθαρὰ ἀστική ἀντίληψη καὶ δομῆ. Ὁ σταλινισμὸς συνεργάζεται ἐπομένως, σύμφωνα μὲ τὸν Τρότσκι, ἀντικειμενικά μὲ τὴν παγκόσμια «μπουρζουαζία», δηλαδή τὴν διεθνῆ ἀστική κοινωνία, τὴν ὁποία εἶχε προηγουμένως φιλοδοξήσει νά ἀνατρέψει.

Γι' αὐτὴν τὴν ἐξέλιξη, ὑποστήριζε ὁ Τρότσκι¹, ἀπαραίτητη προϋπόθεση ὑπῆρξε ὁ θεωρητικὸς ἀφοπλισμὸς τοῦ προλεταριάτου, ὥστε τὰ ἀστικά-μικροαστικά καὶ γραφειοκρατικά στοιχεῖα τῆς νεοπαγοῦς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως νά ἐπιβάλουν τὴν λογικὴ τους καὶ τὴν ἐξουσία τους. Αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἔννοια εἶχε καὶ ἡ πάλι ἐναντίον τοῦ τροτσκισμού, σύμφωνα μὲ τὸν Τρότσκι.

Ὁ Τρότσκι διατύπωσε τὴν ἰδέα τῆς Διαρκοῦς Ἐπανάστασης, θεωρώντας ὅτι ἡ τύχη τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἦταν ἀδιάρρηκτα συνδεδεμένη μὲ τὴν πορεία τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης σ' ὅλοκληρο τὸν κόσμο. Δηλαδή ἡ παγκοσμιοποίηση τοῦ κομμουνισμού, κατὰ τὸν Τρότσκι, ἀποτελοῦσε ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ νά ἀνακοπῆ ἡ ἐξέλιξη τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος.

Ἀντιθέτως, ἡ θεωρητικὴ σχολὴ τοῦ Στάλιν

ἀποσκοποῦσε, σύμφωνα μὲ τὸν Τρότσκι, νά διαχωρίσει τὴν τύχη τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἀπὸ τὴν παγκόσμια ἐπανάσταση. Αὐτὸς ὁ διαχωρισμὸς, σύμφωνα μὲ τὸν Τρότσκι, θά κατέστρεφε τὴν ἐπανάσταση καὶ στὸ ἴδιο τό ἐσωτερικὸ τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως. Οἱ ἐπίγονοι τοῦ Λένιν κράτησαν τὴν ταρχειευμένη σορὸ του στὴν Κόκκινη Πλατεῖα, ἀλλὰ τὸν μετέβαλαν σέ «ἀβλαβῆ εἰκόνα», ἐξαλείφοντας τὴν οὐσία τῆς σκέψης του.

Ὁ Τρότσκι ἀρνήθηκε πάντοτε τὴν ιδιότητα τοῦ «τροτσκιστῆ», θεωρώντας ὅτι ὁ ὄρος «τροτσκισμὸς» ἐφευρέθηκε ἀπὸ τὸν Στάλιν γιὰ νά περιθωριοποιήσει τοὺς πραγματικούς μαρξιστές. «Ὁ μῦθος τοῦ τροτσκισμού τοὺς προσέφερε αὐτὴν τὴν ἱστορικὴ ἐξυπηρέτηση. Εἶναι ἄραγε ἀνάγκη νά ἐπαναλάβω πῶς ποτέ δὲν εἶχα καὶ δὲν ἔχω τὴν ἀξίωση νά δημιουργήσω μία ἰδιαίτερη δοξασία; Στὴν θεωρία εἶμαι ἓνας μαθητὴς τοῦ Μάρξ. Ὅσον ἀφορᾷ τίς μεθόδους τῆς ἐπανάστασης, πέρασα ἀπὸ τὴν σχολὴ τοῦ Λένιν. Ἡ ἂν θέλετε ὁ “τροτσκισμὸς” εἶναι γιὰ μένα ἓνα ὄνομα μὲ τὸ ὁποῖο οἱ ἰδέες τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Λένιν ἀποκαλοῦνται ἀπὸ τοὺς ἐπίγονους πού ἐπιθυμοῦν νά ἀπελευθερωθοῦν ἀπ' αὐτές τίς ἰδέες ὅπωςδῆποτε, ἀλλὰ δὲν τολμοῦν ἀκόμα νά τὸ κάνουν ἀνοιχτά»².

Στὰ βιβλία πού συνέγραψε μετὰ τὴν ἐκδίωξή του ἀπὸ τὴν Σοβιετικὴ Ἐνωση καὶ κατὰ τὴν μακρὰ περιπλάνησή του (μὲ κύριους σταθμούς τῆς ἐξορίας του τὴν Κωνσταντινούπολη, τὸ Παρίσι καὶ τὸ Μεξικό), ὁ Τρότσκι, σπουδαῖος λογοτέχνης, προσπάθησε νά ἀποδείξει μὲ ἐπιχειρήματα ὅτι ὑπῆρξε στενὸς συνεργάτης τοῦ Λένιν, ὅτι οἱ διαφωνίες τους εἶχαν δευτερεύοντα χαρακτήρα, ὅτι τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἦταν τυπικά μπολσεβίκος ἐστερεῖτο σημασίας κι ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ ἐλλεκτὸς καὶ ὁ φυσικὸς διάδοχος τοῦ Λένιν. Στὴν προσπάθειά του νά νομιμοποιήσει τὸν ἑαυτό του μὲ σημεῖο ἀναφορᾶς τὸν Λένιν, ὁ Τρότσκι συνέγραψε πολλὰ κείμενα,

στά όποια αναφέρεται στους δεσμούς του μέ τόν Λένιν, ισχυριζόμενος ότι χαρακτηρίζονταν από ελεύθερο έποικοδομητικό διάλογο και έν τέλει ταύτιση απόψεων. Παραπέμπει μάλιστα σέ διάφορα κείμενα του ίδιου του Λένιν, παραθέτει έπιστολές του πού δείχνουν οικειότητα πρός τόν Τρότσκυ κ.λπ. Καί, ταυτόχρονα, προσπαθεί νά αποδείξει ότι ό Λένιν άνησυχοῦσε και αντίδρουσε έναντίον τής ανόδου του Στάλιν στον κρατικό μηχανισμό. Ο Τρότσκυ δέν κρύβει, στά έργα του, τίς διαφωνίες του και τίς ρήξεις του μέ τόν Λένιν, αλλά μέ τρόπο περίτεχνο τίς υποβαθμίζει έναντι τής τελικής τους συνεργασίας. Έτσι, ό τροτσκισμός κατά τόν Τρότσκυ δέν είναι παρά ό αυθεντικός Λενινισμός.

Ολόκληρη ή ιδεολογική σχολή του Τρότσκυ μπορεί βεβαίως νά έκληφθει και ως αντίδραση στην έκπαραθύρωσή του από τήν σοβιετική έξουσία, όπως και ολόκληρη ή σταλινική θεωρία μπορεί νά θεωρηθεί ως τό ιδεολογικό πλαίσιο και άλλοθι τής διώξής του. Τό κρίσιμο έρώτημα, άλλωστε, θά παραμείνει γιά πάντα αναπάντητο: ή τυχόν επικράτηση του Τρότσκυ θά τόν καθιστούσε λιγώτερο δέσμιο των έθνικών-κρατικών-αυτοκρατορικών συμφερόντων τής Σοβιετικής Ένωσης απ' ό,τι τόν Στάλιν;

Η διαμάχη Τρότσκυ-Στάλιν ήταν μία κλασική μάχη επιγόνων, μετά τόν θάνατο του μεγάλου ήγέτη. Οί επιγόνοι του Μεγάλου Άλεξάνδρου συγκρούονταν στρατιωτικά στην Μέση Άνατολή, ένώ οί επιγόνοι του Λένιν χρησιμοποιούσαν τό διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, τούς κομμουνιστικούς θεσμούς (Διεθνής) και τήν ιδεολογία ως πεδίο συγκρούσεως. Ο Τρότσκυ υπέστη διαδοχικές ήττες από τόν Στάλιν: ένώ ό Τρότσκυ ήγειτο των ενόπλων δυνάμεων, ό Στάλιν προωθούσε τίς θέσεις του στον κομματικό μηχανισμό. Τό 1921, ήδη πριν τόν θάνατο του Λένιν, τό κόμμα πέρασε στον έλεγχο του Στάλιν. Τό 1922, όταν ό Λένιν υπέστη τήν πρώτη του έγκεφαλική αίμορραγία, ό Στάλιν συμπάχησε μέ τά ισχυρά πρόσωπα του Κόμματος Καμένεφ και Ζηνόβιεφ έναντίον του Τρότσκυ. Δέν είναι ιστορικά αποσαφηνισμένη ή στάση του θνήσκοντος Λένιν έναντι τής διαμάχης των δύο κυριωτέρων επιγόνων του. Καθόλου δέν είναι βέβαιο ότι, όπως ισχυρίζεται ό Τρότσκυ, ό Λένιν τόν προτιμούσε από τόν Στάλιν. Η άμφιταλάντευση του Τρότσκυ σέ κρίσιμες στιγμές, ή συνομοτική και συστηματική πρακτική του Στάλιν έκριναν τελικώς τήν μάχη υπέρ του τελευταίου.

Ο Τρότσκυ επιδόθηκε σέ έναν πόλεμο λέξεων έναντίον του Στάλιν. Στην πραγματικότητα, ό μόνος μηχανισμός πού διέθετε ήταν οί ένοπλες δυνάμεις: αν τόν χρησιμοποιούσε, θά μπορούσε νά συντρίψει τόν Στάλιν. Όμως ή μάχη των επιγόνων δέν κρινόταν στό στράτευμα αλλά στό κόμμα, διότι ή Σοβιετική Ένωση δέν ήταν στρατιωτική δικτατορία αλλά δικτατορία του κομμουνιστικού κόμματος.

Έτσι, αφού ή μάχη θά κρινόταν στό κόμμα, ό Τρότσκυ προσπάθησε νά επιβληθεί μέ άνοιχτές έπιστολές, λόγους κ.λπ., ένώ ό Στάλιν χρησιμοποιούσε τήν μυστική άστυνομία, τίς ύπηρεσίες πληροφοριών και τίς κομματικές οργανώσεις.

Ήδη έναν μήνα πριν τόν θάνατο του Λένιν, τό 1924, ό Τρότσκυ είχε καταδικαστεί από τό 13ο κομματικό συνέδριο. Στην κηδεία του Λένιν δέν παρέστη, διότι άναρρώνουε στην Μαύρη Θάλασσα και έξαπατήθηκε γιά τήν ήμερομηνία τής τελετής. Τό 1925 παύθηκε από ύπουργός Στρατιωτικών και τό 1926 συμπάχησε μέ τούς καθαιρεθέντες από τό σταλινικό πλέον κόμμα Ζηνόβιεφ και Καμένεφ, οργανώνοντας τήν «Άριστερή Άντιπολίτευση», μέ ιδεολογικά σημεία αιχμής τήν έσωκομματική δημοκρατία και τήν παγκόσμια επανάσταση. Μάταια όμως. Η σταλινική απάντηση ήταν σκληρή, και μάλιστα συνοδευόταν από αντισημιτικές αιχμές. Τό φθινόπωρο του 1926 ό Τρότσκυ εκδιώχθηκε από τό πολιτικό γραφείο και έναν χρόνο αργότερα, τελικώς, από τό Κομμουνιστικό Κόμμα.

Τόν Ίανουάριο του 1928, ό Τρότσκυ εξορίστηκε στην Άλμα-Άτα κι έναν χρόνο αργότερα από τήν ίδια τήν Σοβιετική Ένωση.

Στήν Πρίγκηπο του Βοσπόρου, όπου εγκαταστάθηκε μέ άδεια τής τουρκικής κυβέρνησης, ό Τρότσκυ αποδόθηκε σέ άγώνα συνένωσης των διαφόρων ανισταλινικών, δυσαρεστημένων, διαγραφέντων από τα κομμουνιστικά κόμματα σέ όλον τόν κόσμο. Τό 1933 ό Τρότσκυ έλαβε άδεια από τήν γαλλική κυβέρνηση νά εγκατασταθεί στην Γαλλία και προσανατολίσθηκε στην δημιουργία μίας Τετάρτης Διεθνούς (ή Τρίτη Διεθνής έλεγχόταν από τόν Στάλιν). Ο βίος του πλάνητος Τρότσκυ συνεχίστηκε μέ τήν μετακίνησή του στην Νορβηγία τό 1935 και, τελικώς, υπό τήν σοβιετική πίεση, τό 1936 στό Μεξικό. Έν τω μεταξύ, είχε καταδικασθεί έρήμην ως συνωμότης στις περιβόητες δίκες τής Μόσχας τό 1937-38. Από τό Μεξικό κατήγγειλε

τήν σοβιετική εξουσία και καλούσε τούς προλεταρίους να τήν ανατρέψουν, ενώ τηλεκατηύθυνε τήν συγκρότηση τῆς Τετάρτης Διεθνούς τό 1938 στό Παρίσι.

Τελικῶς, τόν Αὐγούστο τοῦ 1940, ἓνας πράκτορας τοῦ Στάλιν δολοφόνησε μέ φρικτό τρόπο τόν Τρότσκι στό Μεξικό. Ἡ μάχη ἦταν φυσικά ἄνιση: ὁ Στάλιν ἠγείτο μιᾶς αὐτοκρατορίας, ἐνῶ ὁ Τρότσκι μιᾶς ὀλιγαριθμῆς ομάδας διασκορπισμένων και περιθωριοποιημένων ιδεολόγων. Ὁ Τρότσκι ἦταν ὑποχρεωμένος μάλιστα νά διεξάγει διμέτωπο ἀγῶνα, ἀφοῦ τό κίνημά του ἔπρεπε νά ἀντιμετωπίζει και τά ἀστικά καθεστῶτα τῆς Δύσης και τούς ἀπανταχοῦ δολοφόνους τοῦ Στάλιν. Ἐκτός αὐτῶν, ὁ μέν Στάλιν ἦταν ἀπαλλαγμένος ἀπό ἐνδοιασμούς, ἀναστολές και ιδεολογικές ἀνησυχίες, ἐνῶ ὁ Τρότσκι διακατεχόταν ἀπό τίς ἀδυναμίες τῆς πολυδαίδαλης σκέψης του και ἡ πολιτική του πορεία ἐπηρεάστηκε καταλυτικά ἀπό μοιραίες ἀμφιταλαντεύσεις.

Ὁ Τρότσκι ἤθελε ἓνα κόμμα ζωντανό, χῶρο ιδεολογικῆς διαμάχης και παραγωγῆς πολιτικῆς, ἐνῶ ὁ Στάλιν δημιούργησε ἓνα κόμμα μονολιθικό, στήριγμα τῆς ἐξουσίας του.

Ὁ Στάλιν προερχόταν ἀπό τόν σκληρό πυρῆνα τοῦ κόμματος, ἀπό τά σπλάχνα του, ἀπό τίς ομάδες πού διέπρατταν ἐπί τσαρικοῦ καθεστώτος ποινικά ἀδικήματα ὑπέρ τοῦ κόμματος, ἐνῶ ὁ Τρότσκι ὑπῆρξε ἓνας ἀνεξάρτητος, συχνά ἀντίθετος πρὸς τούς μπολσεβίκους, πλάνης διανοούμενος. Ὁ Τρότσκι προώθησε τίς ιδέες του μέσῳ τῶν ἐξαιρετικά γλαφυρῶν ιδεολογικῶν, ἱστορικῶν και πολιτικῶν του ἔργων, ὁ Στάλιν ἔστρεψε ἐναντίον του τούς μαζικούς προπαγανδιστικούς μηχανισμούς τοῦ σοβιετικοῦ κράτους. Κι ὅμως, παρά τήν μονολιθικότητα και τόν δογματισμό τῆς, ἡ σταλινική προπαγάνδα κατόρθωσε νά ἀσκήσει μεγαλύτερη ἐπίδραση στίς κομμουνιστικές μάζες ἀπό τήν τροτσκιστική πολιτική σκέψη, διότι βασιζόταν στίς διχαστικές και γνωστές μεθόδους τῆς πλύσης ἐγκεφάλου, τῆς προπαγάνδας, τῆς συκοφαντίας κ.λπ.

Ὁ Τρότσκι κατηγοροῦσε τόν Στάλιν ὅτι ἡ πολιτική του δέν εἶχε ταξικό χαρακτήρα, στηριζόταν στό ταξικό κενό και αἰωρεῖτο μεταξύ τοῦ προλεταριάτου και τῆς μικροαστικῆς τάξης. Ἡ γενική πορεία μεταποικίζοταν συνεχῶς πρὸς τά δεξιά. Πραγματική ταξική βάση τοῦ σταλινισμοῦ ἦταν, σύμφωνα μέ τόν Τρότσκι, ἡ γραφειοκρατία. Διαχειριστές

τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, γραφειοκράτες, μικροί ἐργοδότες, νέοι ἰδιοκτῆτες, προνομιούχοι διανοούμενοι συνιστοῦσαν τήν κοινωνική δομή τῆς νέας ἐξουσίας. Πίσω ἀπό τά ἀκραία στοιχεῖα τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ βρισκόταν ἡ ἀναγεννώμενη ἐσωτερική νεο-ἀστική τάξη. Πίσω ἀπ' αὐτήν βρισκόταν ἡ παγκόσμια «μπουρζουαζία»³. Ὁ ἀντιδραστικός μέσος πολίτης κατασπάραξε τελικῶς τόν ἐπαναστάτη⁴, ἔλεγε ὁ Τρότσκι. Αὐτή ἡ παραμόρφωση τοῦ ἐργατικοῦ κράτους πού ἤθελε νά διαμορφώσει ὁ Λένιν ὀδηγοῦσε στόν ἐκφυλισμό και στόν θάνατο τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης.

Περιφρονητικά ὁ Τρότσκι χαρακτηρίζει τόν Στάλιν «φτωχοεπαρχιώτη δημοκράτη, ὀπλισμένο μέ πολύ πρωτόγονη “μαρξιστική” θεωρία»⁵, πού δέν εἶχε παίξει κανέναν ἀπολύτως ρόλο ἀνάμεσα στούς Μπολσεβίκους τοῦ Καυκάσου⁶. Σύμφωνα μέ τόν Τρότσκι, ὁ Στάλιν «δέν εἶχε οὔτε τήν αἴσθηση τῆς ἱστορίας, οὔτε τήν θεωρητική φαντασία, οὔτε χαρίσματα πρόβλεψης, ἀλλά δέν ἦταν εὐμετάβλητος. Ὁ νοῦς του ἦταν πάντα ἄπειρα κατώτερος ἀπ' τήν θέλησή του»⁷. «Ἡ καλὰ ὀργανωμένη βία τοῦ φαίνεται πὼς εἶναι σ' ὅλες τίς περιστάσεις ὁ πιό κοντινός δρόμος ἀνάμεσα σέ δύο δοσμένα σημεία»⁸. Δέν ὑπέκυπτε στίς παρορμήσεις του, ἤξερε νά τίς ὑποτάσσει στούς ὑπολογισμούς του, σημειώνει ὁ Τρότσκι. Αὐτό, σύμφωνα μέ τόν Τρότσκι, ἦταν ἓνα στοιχεῖο τοῦ χαρακτήρα τοῦ Στάλιν, πού τοῦ ἔδωσε πλεονέκτημα ἐναντι τῶν νεαρῶν μεγάλου ψυχῶν, φλογερῶν και ἀφελῶν ἐπαναστατῶν⁹. Τό κύριο ψυχικό χαρακτηριστικό τοῦ Στάλιν ἦταν, σύμφωνα μέ τόν Τρότσκι, τό μῖσος¹⁰. Αὐτό και ὄχι ἡ συμπάθεια πρὸς τίς ἀδύναμες τάξεις ἢ ἄλλοι ιδεολογικοί παράγοντες τοῦ ἔδωσε τήν δύναμη νά περιφρονεῖ τούς κινδύνους¹¹. Κι ἐπειδὴ δέν εἶχε ἀτομικά χαρίσματα, πού νά τοῦ ἐπιτρέπουν νά ἐνεργήσει ἀπ' εὐθείας στίς μάζες, προσκολλήθηκε στόν μηχανισμό τοῦ κόμματος¹². Ἦταν ξένος πρὸς τίς πραγματικές λαϊκές ἐκδηλώσεις και οἱ ἐπαναστάσεις τόν ἀφηναν ἀναυδο. Ἦταν ἓνας γραφειοκράτης τῆς ἐπανάστασης, κατάλληλος γιά μετεπαναστατικές και ὄχι ἐπαναστατικές περιόδους¹³. Ἦταν ἓνας «ἐπαρχιώτης και ἐμπειρικός πληβεῖος δημοκράτης», σύμφωνα μέ τήν διατύπωση τοῦ Τρότσκι¹⁴, ἔτρεφε μεγάλη περιφρόνηση ἀπέναντι στίς προοπτικές τῆς διαρκούς ἐπανάστασης¹⁵, ἔμενε στήν σκιά στίς μεγάλες ἱστορικές συγκυρίες και μετέβαλλε θέσεις χωρὶς θόρυβο¹⁶.

Ἡ βασικώτερη ιδεολογική διαφορά μεταξύ τοῦ τροτσκισμοῦ καί τοῦ σταλινισμοῦ ἐντοπίζεται στήν ἔννοια τῆς «διαρκoῦς ἐπαναστάσεως» πού προέβαλε ὁ Τρότσκυ, ἐναντίον τῆς δυνατότητας ἐπιτυχίας τοῦ «σοσιαλισμοῦ σέ μιά μόνη χώρα», πού ὑποστήριξε ὁ Στάλιν.

Ὁ Στάλιν, σέ ἀρθρογραφία του στήν ἐπίσημη ἐφημερίδα τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος «Πράβντα» (20-12-1924), ἀποκάλεσε τήν «διαρκῆ ἐπανάσταση» διαρκῆ ἀπελπισία καί ἀντιπρότεινε τήν οἰκοδόμηση ὀλοκληρωμένης σοσιαλιστικῆς κοινωνίας, κάτι πού ἐπανελάβε τό 1926 στά *Ζητήματα Λενινισμοῦ*.

Ἦταν φανερό, μετά τήν ἀποτυχία τῆς κομμουνιστικῆς ἐπανάστασης στήν Γερμανία τό 1923, ὅτι ἡ ἀρχική ὁρμή τοῦ διεθνoῦς κομμουνισμοῦ εἶχε ἀνακοπῆ καί ὅτι, στήν οὐσία, ἡ ἐπιτυχία του ὀφειλόταν στίς πολύ συγκεκριμένες συνθήκες πού ἐπικρατοῦσαν στήν Ρωσσία τό 1917: στρατιωτική ἡττα τοῦ Τσαρισμοῦ στόν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο, πολιτική ἰδιοφυΐα τοῦ Λένιν, συνομοτική ἱκανότητα καί πειθαρχία τῶν Μπολσεβίκων, ἀνικανότητα τοῦ καθεστώτος Κερένσκυ κ.λπ. Ἄλλωστε, καί ἡ μεταγενέστερη πείρα ἀπέδειξε ὅτι μόνον μέ στρατιωτική εἰσβολή τοῦ σοβιετικοῦ στρατοῦ, κατάρκτηση καί ἐπιβολή διά τῆς βίας κομμουνιστικῆς δικτατορίας ἦταν δυνατόν σέ μιά χώρα νά ἐγκαθιδρυθεῖ ὁ «σοσιαλισμός».

Ἀσφαλῶς ὁ Τρότσκυ καί συνεπῆς πρός τήν μαρξιστική ιδεολογία ἦταν καί εἶχε σωστά προβλέψει ὅτι ἕνα ἀπομονωμένο σοσιαλιστικό καθεστῶς ἦταν καταδικασμένο νά ἡττηθεῖ τελικῶς σ' ἕνα παγκόσμιο καπιταλιστικό πλαίσιο. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὁ Στάλιν ἔκανε ὅ,τι ἦταν δυνατόν προκειμένου νά ὑποστηρίξει καί νά προωθήσει κομμουνιστικά κινήματα σ' ὅλον τόν κόσμον (ἀντάρτικα, μεταποικιακά καθεστώτα στόν Τρίτο Κόσμο, νόμιμα καί παράνομα κομμουνιστικά κόμματα κ.λπ.). Ἄλλωστε, ἔφθασε μιά στιγμή, μετά τόν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά τήν ὁποία μέγα μέρος τοῦ πλανήτη βρισκόταν ὑπό κομμουνιστική διακυβέρνηση. Ὁ Στάλιν εἰσέβαλε καί κατέλαβε τήν μισή Εὐρώπη, τό μεγαλύτερο μέρος τῆς κεντρικῆς Ἀσίας βρισκόταν ὑπό τήν ἐξουσία του, ἡ πολυαριθμότερη χώρα τοῦ πλανήτη, ἡ Κίνα, ἦταν ἐπίσης κομμουνιστική, καθώς καί πολλές χώρες τοῦ Τρίτου Κόσμου. Πέραν αὐτοῦ, ὁ κομμουνισμός διέθετε ὑποστηρικτές, φανατικούς καί πιστούς, ἀνάμεσα

στούς διανοουμένους καί στήν νεολαία τῶν ἀστικῶν κρατῶν. Μέχρι τήν κρίση τῆς Κούβας, τό 1962, ἡ ἔκβαση τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου δέν εἶχε κριθεῖ καί ἡ πιθανότητα μετατροπῆς του σέ θερμό παρέμενε ἀνοιχτή. Ἡ ἔννοια λοιπόν τῆς «διεθνoῦς ἐπανάστασης» ἦταν μιά ζῶσα πραγματικότητα.

Ἄν ὁ Στάλιν δέν κατάφερε νά μεταβάλει ὀλοκληρο τόν πλανήτη σ' ἕνα φλεγόμενο ἐπαναστατικό πεδίο ἦταν γιατί κάτι τέτοιο δέν ἦταν ἐφικτό, κι ὄχι γιατί εἶχε κρυφά συμβιβαστεῖ μέ τούς ἀστoῦς τοῦ δυτικοῦ κόσμου. Οἱ ὅποιοι συμβιβασμοί τοῦ Στάλιν ἦταν ὄρος ἐπιβίωσης τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος κι ὄχι «προδοσία» τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ.

Παρά τήν ἐντυπωσιακή ἀνοδο καί τήν ἀκμή του, ὁ «κύραρκτος σοσιαλισμός» κατέρρευσε μόλις ἐπτά δεκαετίες μετά τήν ἐγκαθίδρυσή του. Ποιές ἦταν οἱ βαθύτερες αἰτίες τῆς πτώσης του; Μία ἀπ' αὐτές εἶναι ἀσφαλῶς τό γεγονός ὅτι ἀκριβῶς δέν ἐπρόκειτο περί «κύραρκτου σοσιαλισμοῦ», ἀλλά περί σκληρῆς δικτατορίας μίας κλειστῆς ὀλιγαρχίας ἀξιωματοῦχων. Οἱ κοινωνίες στίς ὁποῖες ἐπεβλήθη ὑπέφεραν ἀπό ἔλλειψη στοιχειώδους βιοτικοῦ ἐπιπέδου καί ἀπό ἔλλειψη βασικῶν ἐλευθεριῶν, ταυτόχρονα. Ὁ Τρότσκυ τελικῶς εἶχε δίκιο, ὑπό τήν ἐξῆς ἔννοια: ἂν ὁ κομμουνισμός ἐξελισσόταν σ' ἕνα σύστημα καλύτερο ἀπό τόν καπιταλισμό, τότε ἀναπόφευκτα θά λειτουργοῦσε ὡς πόλος ἔλξης τῶν μαζῶν παγκοσμίως, ἄρα πρότυπο καί καταλύτης μιάς παγκόσμιας ἐπανάστασης.

Αὐτό πού συνόψισε ὁ Τρότσκυ στήν ἐξῆς φράση¹⁷: «Πρέπει ἡ ἐργατική τάξη νά μπορεῖ νά πει στόν ἑαυτό της: “Τό 1927 ὄχι μόνον ἔχω πῖο πολύ νά φάω, ἀλλά καί ἀπό πολιτική ἀποψη εἶμαι περισσότερο κύριος τοῦ κράτους ἀπό τό 1918”».

Τρότσκυ καί Ἑλλάς

Ἡ συμμαχία τοῦ Τρότσκυ μέ τούς κεμαλιστές Τούρκους κατά τήν διάρκεια τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας ἔχει συζητηθεῖ κατά κόρον καί δέν ὑπάρχει λόγος νά ἐπαναληφθεῖ ἐδῶ. Ὡς κομμισάριος στρατιωτικῶν τῆς σοβιετικῆς κυβερνήσεως, ὁ Τρότσκυ βοήθησε ἀποφασιστικά τόν Κεμάλ, παρέχοντας του πολεμικό ὑλικό καί διεθνή διπλωματική ὑποστήριξη. Ταυτόχρονα, τό καθοδηγούμενο ἀπό τήν Μόσχα ΚΚΕ ὀργάνωσε δίκτυα ὑπονόμευσης τῶν ἐλληνικῶν ἐπιχειρήσεων καί διοχέτευε στό μέτωπο ἔντυπο ὑλικό, στό ὁποῖο καλοῦσε τούς στρα-

τιῶτες νά μήν συμμετέχουν στόν Μικρασιατικό Πόλεμο, πού ἀποκαλοῦσε «ἰμπεριαλιστικό», καί γενικά δικάωνε τούς Τούρκους. Ταυτόχρονα, τό ΚΚΕ στήν ἴδια τήν Ἑλλάδα εἶχε ἀποδυθεῖ σέ ἐκτεταμένη προπαγάνδα ἐναντίον τῆς ἐλληνικῆς προσπάθειας στήν Μικρασία.

Ἔτσι, τήν ἐποχή πού πραγματοποιοῦντο ἡ μεγαλύτερης κλίμακας ἀναδιανομή τῆς κυριαρχίας στήν Ἀνατολική Μεσόγειο ἀπό τήν ἐποχή τῆς πτώσης τοῦ Βυζαντίου, ὁ Τρότσκι ἐνίσχυσε ἀποφασιστικά τούς ἀτάκτους τοῦ Κεμάλ. Ἡ ἐλληνική ἀπόπειρα ἐπιστροφῆς στήν πανάρχαια ἐλληνική κοιτίδα τῆς Ἰωνίας καί ἀποτίναξης τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀπό τούς λαούς τῆς Μικρασίας, ἐκτός τῶν ἄλλων ἀντιξοοτήτων εἶχε ν' ἀντιμετωπίσει τά πολυπλαπλά δίκτυα τοῦ διεθνούς τροτσκισμοῦ. Στρατιωτικές ἐνισχύσεις μέσῳ Εὐξείνου Πόντου καί Καυκάσου, προκηρύξεις μέσῳ Θεσσαλονίκης-Σμύρνης, ἰδεολογική προπαγάνδα καί ὑπονόμευση τοῦ ἠθικοῦ στήν Ἀθήνα, ψυχολογικός πόλεμος στό ἴδιο τό μέτωπο. Πίσω ἀπ' ὄλ' αὐτά, στήν ἄκρη τοῦ νήματος, βρισκόταν ὁ Τρότσκι.

Ὁ Τρότσκι ἐπανεμφανίζεται ὡς ὑποκινητής γεγονότων καί ἀπόψεων, πού δηλητηρίασαν τήν ἐλληνική πολιτική ζωή καί ἐξώθησαν τό ἐλληνικό ἀριστερό κίνημα σέ ἀκραίες θέσεις, λίγο μετά τήν Μικρασιατική Καταστροφή. Ἐξόριστος πιά, στήν Πρίγκηπο τοῦ Βοσπόρου, ἠττημένος στήν μάχη διαδοχῆς τοῦ Λένιν καί καταδιωκόμενος ἀπό τόν Στάλιν, δέχεται ἐκπροσώπους τοῦ ἐλληνικοῦ ἀρχεομαρξιστικοῦ κινήματος, συγκεκριμένα τόν ὑπαρχηγό τοῦ Δημητρίου Γιωτόπουλου καί τοῦ «Ἀρχεῖου» ἠθοποιοῦ Γιώργη Βιτσώρη (ἡ συνέντευξη περιλαμβάνεται ὀλόκληρη στόν τέταρτο τόμο τοῦ πολυγραφημένου τετράτομου ἔργου τοῦ παλαιοῦ τροτσκιστῆ Λουκά Καρλιάφη «Ἰδρυση τῆς Κομμουνιστικῆς Ὁργάνωσης Μπολσεβίκων Λενινιστῶν Ἑλλάδας», στίς σελίδες 40 ἕως 54). Μετά ἀπό μακρά συζήτηση, ὁ Τρότσκι ἀνοίγει τό ὑποτιθέμενο «ζήτημα» τῆς Μακεδονίας Θράκης. «Δέν εἶπατε τίποτα γιά τό ἐθνικό ζήτημα. Τί γίνεται μέ τήν Μακεδονία καί τίς μειονότητες;» Ὁ Βιτσώρης ἀπαντᾷ: «Τό συνέδριό μας ψήφισε μία ἀπόφαση ἀντίθετη μέ τό σύνθημα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Μακεδονίας, σύνθημα, πού υἰοθετήθηκε ἀπό τό κόμμα τό 1925». «Γιατί;», ρωτᾷ ὁ Τρότσκι. Ὁ Βιτσώρης ἐξηγεῖ ὅτι, μετά τίς ἀνταλλαγές τῶν πληθυσμῶν, ὑπάρχει ἐθνολογική ὁμοιογένεια. Καί ὁ

Τρότσκι ἀπαντᾷ: «Δέν εἶμαι σίγουρος ἂν εἶναι σωστό ν' ἀπορρίψουμε αὐτό τό σύνθημα. Δέν μπορούμε νά πούμε ὅτι εἴμαστε ἀντίθετοι σ' αὐτό, ἐπειδή ὁ πληθυσμός θά εἶναι ἀντίθετος σ' αὐτό. Πρέπει νά ρωτήσουμε τήν γνώμη τοῦ πληθυσμοῦ γι' αὐτό τό ζήτημα... Ἄν ἡ καταπιεσμένη ἐθνότητα ξεσηκωθεῖ ἐναντία στήν κυβέρνηση, τότε ἐμεῖς πρέπει νά τήν ὑποστηρίξουμε...». Στήν συνέχεια ὁ Τρότσκι ρωτᾷ τόν δυστυχῆ Βιτσώρη ἂν ὑπάρχει μακεδονικό αὐτονομιστικό κίνημα στήν Ἑλλάδα. Ὁ Βιτσώρης ἀπαντᾷ ἀρνητικά, ὁ Τρότσκι ἐπιμένει: «Στήν Σόφια ὑπάρχει μία μακεδονική ἐπιτροπή πού τήν ὑποστηρίζει βέβαια ἡ κυβέρνηση...», ἐννοώντας τούς κομιτατζήδες. Στήν συνέχεια ὁ Βιτσώρης στρέφει τήν συζήτηση σέ ἄλλα θέματα, ἀλλά ὁ Τρότσκι ἐπανέρχεται:

«Θά ἤθελα νά βάλω ξανά τό ζήτημα τῆς Μακεδονίας καί τῆς Ἠπείρου. Ἀπ' ὅ,τι καταλαβαίνω δέν ἔχει δοθεῖ ἀρκετή σημασία σ' αὐτό τό ζήτημα μέχρι τώρα. Ὅμως αὐτό τό ζήτημα εἶναι πολύ σημαντικό γιά τήν διαπαιδαγώγηση τῶν Ἑλλήνων ἐργατῶν, γιά τήν ἀπελευθέρωσή τους ἀπό ἐθνικές προκαταλήψεις, γιά τήν καλύτερη κατανόηση ἀπό μέρος τους τῆς παγκόσμιας κατάστασης στά Βαλκάνια καί γενικώτερα. Οἱ ἐπίσημες στατιστικές δίνουν τίς ἀκόλουθες πληροφορίες. Ὑπάρχουν 82.000 Σλαβομακεδόνες ἀνάμεσα στούς 1.400.000 κατοίκους τῆς Μακεδονίας. Ὑπάρχουν 19.000 Ἀλβανοί ἀνάμεσα στούς 300.000 κατοίκους τῆς Ἠπείρου. Τό πρῶτο ἐρώτημα πού μᾶς ἔρχεται στό μυαλό εἶναι: Εἶναι ἀκριβεῖς αὐτοί οἱ ἀριθμοί; Τό πρῶτο μας καθήκον εἶναι νά ἀντιμετωπίσουμε μέ τέλεια ἐπιφύλαξη αὐτές τίς στατιστικές. Οἱ στατιστικές ἔγιναν στά 1925, τήν χρονιά τῆς ἐπανεγκατάστασης τῶν προσφύγων, κάτω ἀπό τίς μπαγιονέτες τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας. Ποιούς ὀνομάζουν “Ἑλληνες”; Ἴσως αὐτούς πού μιλοῦν ἐλληνικά ἐπειδή τούς ἐπιβάλλεται ἀλλά δέν λογαριάζουν τούς ἑαυτούς τους γιά “Ἑλληνες”. Ἄν αὐτά τά στοιχεῖα εἶναι ἀνακριβῆ, τό γεγονός πρέπει νά προκαλέσει δυσαρέσκεια καί μῖσος ἀνάμεσα στά ἐθνικιστικά στοιχεῖα. Ἄν λέμε ὅτι οἱ ἐπίσημες στατιστικές πρέπει νά ἀντιμετωπισθοῦν μέ μεγάλες ἐπιφυλάξεις θά κερδίσουμε ἀρκετή ὑποστήριξη. Τό πιό σπουδαῖο εἶναι ὅτι μ' αὐτόν τόν τρόπο θά μπορούμε νά κερδίσουμε τήν ἐμπιστοσύνη τοῦ βουλγαρικοῦ προλεταριάτου. Πρίν ἀκόμα ἀπό τόν πόλεμο οἱ Βούλγαροι δέν εἶχαν καθόλου ἐμπιστοσύνη στούς

«Έλληνες, γιατί οι τελευταίοι είναι πολύ εθνικιστές. Άλλα ακόμη κι αν δεν υπήρχαν παραπάνω από 82.000 Σλάβοι, στην Μακεδονία αυτό τό πρόβλημα θά διατηρούσε τήν μεγάλη σημασία του. Ποῦ ζεῖ αὐτή ἡ μειονότητα τῶν 82.000; Πιθανόν ζεῖ στά βουλγαρικά σύνορα. Τό μικρό ποσοστό αὐτοῦ τοῦ ἐθνικοῦ στρώματος δέν διαγράφει καμμιά προοπτική αὐτονομίας. Ἔτσι στήν Ρωσία ὑπάρχει ἡ μικροσκοπική χώρα τῆς Μολδαβίας, κοντά στήν Ρουμανία, σάν ἀνεξάρτητο σύνολο. Γεννιέται τό ἐρώτημα: Θέλετε ἀκόμη περισσότερη βαλκανοποίηση; Σ' αὐτό ἀπαντᾶμε: Ὑποστηρίζουμε τόν σχηματισμό κάθε μεγάλης οικονομικής ἐνότητας. Ἄλλα ποτέ ἐναντία στήν θέληση τῶν μαζῶν. Ἄν αὐτές οἱ μαζες θέλουν τόν ἀποχωρισμό, θά ποῦμε: Κάντε τό πειραμά σας, θά γυρίσετε πίσω στήν σοβιετική ὁμοσπονδία. Ὅμως ὅσο καιρό ἡ ἀστική κυβέρνηση τοῦ κυρίαρχου ἔθνους σας ἀρνεῖται τόν ἀποχωρισμό θά σᾶς ὑπερασπίσουμε. Ἡ σημασία πού ἔχει ἡ τοποθέτηση τοῦ προβλήματος μ' αὐτόν τόν τρόπο φαίνεται πολύ καλά ἀπό τήν τύχη τῆς τσαρικής μοναρχίας καθώς καί τῆς μοναρχίας τῆς Αὐστροουγγαρίας.

»Στήν Αὐστρία οἱ μισο-Μαρξιστές πάντοτε ἔρχονταν μέ σοφά οικονομικά, ψευτοεπαναστατικά ἐπιχειρήματα νά ἀποδείξουν τήν ἀναγκαιότητα τῆς διατήρησης τῶν καταπιεσμένων ἐθνῶν μέσα στά πλαίσια τῆς Αὐστροουγγαρικής μοναρχίας. Ἀποτέλεσμα: ἡ Αὐστροουγγαρία ἀποσυντέθηκε εἰς «τά ἐξ ὧν συνετέθη». Στήν Ρωσία οἱ μπολσεβίκοι πάντοτε ὑποστήριζαν περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλο τό δικαίωμα τῶν ἐθνῶν στήν αὐτοδιάθεση. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι ἡ Ρωσία ἐπέζησε σάν οικονομική ἐνότητα. Αὐτό ἔγινε δυνατό, γιατί στόν πολύχρονο ἀγῶνα τους γιά τό δικαίωμα τῆς αὐτοδιάθεσης τῶν ἐθνῶν οἱ Μπολσεβίκοι κέρδισαν τήν ἐμπιστοσύνη τῶν ἐθνικά καταπιεσμένων λαϊκῶν μαζῶν καί πάνω ἀπό ὅλα τοῦ προλεταριάτου.

»Πιστεύω ὅτι ὁ ἑλληνικός καί παγκόσμιος τύπος πρέπει νά ἀφιερῶσει μερικά ἄρθρα πάνω σ' αὐτό τό θέμα... καί νά γίνει μία συζήτηση μέ τούς Βουλγάρους συντρόφους, ὥστε νά ἐπεξεργαστοῦν μία ἐνιαία πολιτική».

Καί οἱ μέν ἀρχειομαρξιστές, πρὸς τιμὴν τους, δέν ὑπέκυψαν στίς πιέσεις τοῦ Τρότσκι νά υἱοθετήσουν συνθήματα διαμελιστικά τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας. Ἐκπλήσσει ὁμως ἡ ἐπιμονή τοῦ Τρότσκι, τήν στιγμή πού αὐτός εἶχε ἤδη ἐκπαρθυρω-

θεῖ ἀπό τήν Σοβιετική Ἐνωση. Μήπως εὐελπιστοῦσε ὅτι, συμμαχώντας μέ τούς Βούλγαρους κομιτατζήδες, θά μπορούσε νά διεκπεραιώσει μία διαδικασία δημιουργίας ἐνός αὐτόνομου, ἐθνολογικά ἀπροσδιόριστου «μακεδονικοῦ» κράτους, τό ὁποῖο θά μπορούσε νά ἀποτελέσει τήν ἐδαφική βάση τοῦ παγκόσμιου τροτσκισμοῦ; Μήπως προσπαθοῦσε νά διευκολύνει μία τουρκική ἐπιστροφή στήν Βαλκανική; Ἡ ὑπῆρχαν ἄλλες σκοπιμότητες;

Ἡ τροτσκισμός στήν Ἑλλάδα

Στήν Ἑλλάδα δέν ὑπῆρξε γνήσιο καί πρωτογενές τροτσκιστικό κίνημα. Ἡ σοβαρότερη συνιστώσα αὐτοῦ πού ἀποκαλεῖται «ἑλληνικός τροτσκισμός» ἦταν ἀναμφίβολα τό «Ἀρχεῖον». Ἀλλά τό «Ἀρχεῖον», ἡ μόνη πολυάριθμη ὀργάνωση πού ἀνταγωνίσθηκε κάποτε σοβαρά τό ΚΚΕ, προϋπῆρχε κατά πολλά χρόνια τοῦ τροτσκισμοῦ καί συνδέθηκε μαζί του μᾶλλον πρὸς τήν δύση του. Οἱ ἄλλες μικρο-ὀμάδες τοῦ ἑλληνικοῦ τροτσκισμοῦ ἀποτελοῦνταν ἀπό πρόσωπα πού εἶχαν διατελέσει ἠγετικά στελέχη τοῦ ΚΚΕ καί εἶχαν ἐκπαρθυρωθεῖ ἀπό τήν σταλινική κλίκα τοῦ Ζαχαριάδη: ὁ Σεραφεῖμ Μάξιμος, ὁ Παντελῆς Πουλιόπουλος, ὁ Σπύρος Πρίφτης (Ἅγιος Στίνας) κ.ἄ. Στόν τροτσκισμό βρῆκαν μία νέα, διεθνή ἀγκάλη, γιά νά σπάσουν τήν μοναξιά τους καί νά ἀποφύγουν τήν ὀριστική τους περιθωριοποίηση.

Τό 1929-31 ἡ δύναμη τῶν τροτσκιστῶν στά συνδικαῖα ἦταν μεγαλύτερη ἀπό του ΚΚΕ. Βίαιες συγκρούσεις μεταξύ τοῦ ΚΚΕ καί τῶν τροτσκιστῶν σημάδεψαν τήν δεκαετία τοῦ '30, στά μεγάλα κέντρα κοινωνικῶν ἀγῶνων τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Πειραιᾶς, ὁ Βόλος, τό Ἀργίνο, ἐκτός φυσικά ἀπό τήν Ἀθήνα καί τήν Θεσσαλονίκη. Ἡ ὑποστήριξη τοῦ ΚΚΕ ἀπό τήν Σοβιετική Ἐνωση ἀλλά καί ὁ ἀλληλοσπαραγμός στό ἐσωτερικό τῶν τροτσκιστικῶν ὀμάδων ὀδήγησε σύντομα στόν ἐκμηδενισμό τους. Σύμφωνα μέ τήν ἐκτίμηση τοῦ Σπύρου Πρίφτη (Στίνας), ἐκεῖνη τήν ἐποχή, λίγο πρὶν τήν 4η Αὐγούστου, μετά τίς ἀλλεπάλληλες διασπάσεις του, τό σύνολο τῶν ἀρχειομαρξιστῶν-τροτσκιστῶν δέν ὑπερέβαινε τούς 100^{17α}. Καθοριστικό ὁμως ὑπῆρξε καί τό ἐξῆς: ἐνῶ τό ζαχαριαδικό ΚΚΕ πραγματοποιοῦσε ἕναν εὐφυῆ ἐλιγμό καί υἱοθέτησε πατριωτική στάση κατά τόν Πόλεμο τοῦ '40 καί τήν Κατοχή, οἱ τροτσκιστές προσέβαλλαν τίς λεγό-

μενες «ντεφαιτιστικές» θέσεις, δηλαδή τήν λυσσαλέα ἄρνηση τοῦ πατριωτισμοῦ καί τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης. Κάτι πού τό πλήρωσαν μέ τήν πλήρη ἀπομόνωσή τους καί τήν ἐξαφάνιση οἰαςδήποτε ἀπήχησης μποροῦσαν νά ἔχουν στόν ἐλληνικό λαό. Σύντομα περιορίσθηκαν σέ μερικές δεκάδες μελῶν, διασπασμένων σέ δύο ὀργανώσεις. Ἡ φυγή στό ἐξωτερικό τῶν σημαντικώτερων προσωπικοτήτων τοῦ χώρου αὐτοῦ, ὅπως ὁ ἡγέτης τοῦ «Ἀρχείου» Δημήτριος Γιωτόπουλος, ὁ συναρχηγός τοῦ Γιωτόπουλου τήν δεκαετία τοῦ '30 ἠθοποιός Γιώργης Βιτωρῆς, ὁ Σεραφεῖμ Μάξιμος, ὁ Μιχάλης Ράπτης, ὁ Κορνῆλιος Καστοριάδης, ἡ ἐκτέλεση τοῦ Παντελῆ Πουλιόπουλου ἀπό τούς Ἰταλογερμανούς, οἱ αἱματηρές ἐκκαθαρίσεις τῶν τροτσκιστῶν ἀπό τήν ΟΠΛΑ στά Δεκεμβριανά, ἀποδεκάτισαν τελείως τό τροτσκιστικό κίνημα. Μετά τόν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (καί τήν ὀριστική διάσπαση τῆς τροτσκιστικῆς ὀργάνωσης ΚΔΕΕ, τό 1958, μετά ἀπό μακροχρόνια διαπάλη), ὀριστικά στό περιθώριο ἔμεινε ὁ Πρίφτης (Στίνας) μέ μερικούς ὁμοϊδεάτες του, καθώς καί μερικά ἄλλα ἀλληλοσπαρασσόμενα γκρουπούσκουλα (χωρίς καθ' ἑαυτό πολιτική ὁράση, συμμετοχή στίς ἐκλογές κ.λπ.), ὅπως ἡ ὁμάδα «Διεθνιστής» τοῦ Καστρίτση καί οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Μ.Ν. Ράπτη ἢ Πάμπλο (Ἐργατικό Ἐπαναστατικό Κόμμα), πού κατέβηκαν σέ κάποιες ἐκλογές καί πήραν μερικές δεκάδες ψήφων. Ἀλλά ἡ ἡρωϊκή ἐποχή τοῦ τροτσκισμοῦ εἶχε παρῆλθει.

Ἡ μελέτη τοῦ τροτσκιστικοῦ κινήματος στήν Ἑλλάδα κατά τόν Μεσοπόλεμο ἔχει σημασία ὄχι τόσο γιά τήν πολιτική του παρουσία, ὅσο γιατί στελεχώθηκε ἀπό κορυφαίους θεωρητικούς τοῦ μαρξισμοῦ, ὅπως ὁ Πουλιόπουλος καί ὁ Μάξιμος καί, κυρίως, διότι ἀπό τούς κόλπους του ξεπήδησαν τρεῖς ἐνδιαφέρουσες καί ἰδιότυπες διεθνεῖς προσωπικότητες: ὁ Μιχάλης Ράπτης ἢ Πάμπλο, ὁ Κορνῆλιος Καστοριάδης καί ὁ Ἀνδρέας Παπανδρέου. Ἐνα ἄλλο σημεῖο πού καθιστᾷ τήν μελέτη τοῦ ἐλληνικοῦ τροτσκισμοῦ ἐνδιαφέρουσα εἶναι τό γεγονός ὅτι ἀπό τίς τάξεις του προήλθαν καί σημαντικώτατοι ἰδεολογικοί ταγοί τῆς ἐλληνικῆς ἀκροδεξιᾶς: ὁ Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου καί ὁ Σάββας Κωνσταντόπουλος, καί οἱ δύο δημοσιογράφοι, ὁ πρῶτος ὑπουργός τῆς δικτατορικῆς κυβερνήσεως Παπαδόπουλου, ὁ δεύτερος ἐκδότης τοῦ ἀκροδεξιῶν καί φιλοδικτατορικοῦ «Ἐλεύθερου Κόσμου».

Τό «Ἀρχεῖο» καί ὁ Δημήτριος Γιωτόπουλος

Ἡ «Ἀρχεῖομαρξισμός» ἐμφανίσθηκε στίς ἀρχές ἤδη τοῦ Μεσοπολέμου, παράλληλα πρός τό ΚΚΕ, μέ σκοπό τήν θεωρητική διαπαιδαγώγηση τῶν μελῶν τοῦ στόν μαρξισμό. Πρῶτος ἡγέτης τοῦ ἦταν ὁ Φραγκῖσκος Τζουλάτι.

Ἡ Ἰταλοεβραϊκῆς καταγωγῆς νεαρός φοιτητής Φραγκῖσκος Τζουλάτι (1897-1943) ἦταν ἀνιψιός τοῦ οὐτοπικοῦ σοσιαλιστῆ Πλάτωνος Δρακούλη καί νεολαῖος τοῦ θείου του ἀπό τό 1910. Μορφώθηκε στήν σοσιαλιστική βιβλιοθήκη τοῦ Δρακούλη καί εἶχε συγκροτήσει, μεσοῦντος τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, τό 1916, στήν Ἀθήνα, τήν «Σοσιαλιστική Νεολαία Ἀθηνῶν», πού ὑποστήριζε τίς μπολσεβικικές ἀπόψεις καί ἦταν ἐναντίον τοῦ πολέμου. Εἶχε ἔρθει σέ ρήξη μέ τούς ἄλλους ὀπαδούς τοῦ Πλάτωνος Δρακούλη καί γενικώτερα τούς σοσιαλιστές τῆς ἐποχῆς, πού εἶχαν υἰοθετήσει πατριωτική στάση, ὅπως οἱ Γιαννιός, Καλλέργης, Δημητράτος, Σίδερικ κ.ἄ. Μάλιστα τό 1917 ἐξέδωσε τήν μπροσούρα τοῦ ἀναρχικοῦ διανοητῆ Κροπότκιν «πρός τούς νέους» καί γι' αὐτό καταδικάσθηκε σέ 4 χρόνια φυλακή καί κλείσθηκε στίς φυλακές τοῦ Ἰντζεδίν, στήν Θεσσαλονίκη. Ὁ παλαιός τροτσκιστής Λουκάς Καρλιάφτης¹⁷⁶ γράφει τήν πολύ ἐνδιαφέρουσα πληροφορία ὅτι ὁ Πουλιόπουλος, μετέπειτα σφοδρός πολέμιος τοῦ «Ἀρχείου», εἶχε ἐνταχθεῖ τό 1917 στήν κίνηση Τζουλάτι. Ὁ Τζουλάτι καί οἱ σύντροφοί του διώχθηκαν καί φυλακίσθηκαν. Τό 1918 προσχώρησαν στό ΣΕΚΕ ὡς ἰδρυτικά μέλη, μαζί μέ ἄλλες ὁμάδες, καί ἐξελέγησαν στήν διοίκηση τοῦ νεοσύστατου κομμουνιστικοῦ κόμματος, ἀποσπώντας ἰσχυρή ἐπιρροή, διότι ἡ πλειοψηφία τῶν παλαιῶν σοσιαλιστῶν συνεργάσθηκε μέ τόν Βενιζέλο. Οἱ τζουλατικοί ἐπέβαλαν μπολσεβικικές ἀπόψεις καί ἐξέδωσαν τήν ἐφημερίδα «Ἐργατικός Ἀγώνας». Ἡ ὁμάδα Τζουλάτι ἀποχώρησε ὅμως ἀπό τό ΣΕΚΕ τό 1918 καί ἀποφάσισε νά ἀσχοληθεῖ μέ τήν μετάφραση καί ἐκδοση κλασικῶν μαρξιστικῶν κειμένων καθώς καί τῶν ἀποφάσεων τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνούς. Στήν Μικρασιατική Ἐκστρατεία, ἡ φράξια Τζουλάτι ἔδρασε συστηματικά γιά τήν ὑπονόμευση τῆς ἐλληνικῆς προσπάθειας: ἔστειλε στό μέτωπο ἕναν πολύγραφο, γιά νά τυπώνει ὁ στρατευμένος Γ. Νίκολης τήν «Μπολσεβία» καί τό σατυρικό «Ἡ φούντα», ἐνῶ

στήν Σμύρνη οι Πουλιόπουλος και Μοναστηριώτης (Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου, μετέπειτα υπουργός Παιδείας της απριλιανής Δικτατορίας) εξέδιδαν παρανόμως επίσης τήν «Ίσκρα» και τό σατιρικό «Μησεμίο». Ἡ ομάδα Τζουλάτι εξέδιδε ἐξ ἄλλου τήν ἐφημερίδα «Κομμουνισμός» (1-10-1920 ἕως 1-8-1921), ὅπου δημοσίευε κλασσικούς τοῦ μαρξισμού, ἐνῶ στά γραφεῖα τοῦ «Κομμουνισμοῦ» στήν Ἀθήνα καί στόν Πειραιᾶ γίνονταν ὁμιλίες σέ ἐργάτες καί ἀδειούχους φαντάρους, μέ ὑπονοητικό περιεχόμενο.

Ἡ κίνηση τοῦ Τζουλάτι, ἐπονομαζόμενη «Κομμουνιστική Ἐνωσις», εἰσῆλθε τελικά στό ΚΚΕ ὡς φράξια καί μάλιστα στήν Κεντρική Ἐπιτροπή. Ἡ ομάδα Τζουλάτι ἀριθμοῦσε περίπου 300 ἄτομα. Τελικῶς συγκρούσθησαν μέ τήν ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ καί κατήγγειλαν τόν ἀρχηγό του Σαργολόγο ὅτι ἦταν πράκτορας τῆς Ἀσφάλειας. Ἡ ομάδα ἐξέδωσε, τήν Πρωτομαγιά τοῦ 1923, τό περιοδικό «Ἀρχεῖον Μαρξισμού», μέ τό σκεπτικό ὅτι ἡ ἐργατική τάξη ἔπρεπε πρῶτα νά ἀποκτήσει σοβαρή μαρξιστική παιδεία καί στήν συνέχεια νά ἐπιδοθεῖ σέ ἐπαναστατικούς ἀγῶνες. Ἔτσι, τό ἔργο τοῦ «Ἀρχείου» ἦταν ἡ δημοσίευση μεταφρασμένων μαρξιστικῶν κειμένων καί ἡ ἐπιμόρφωση τῶν ἐργατῶν καί ὅχι ὁ σχολιασμός τῆς ἐπικαιρότητας. Τό ΚΚΕ δέν εἶχε συμφωνήσει μέ τήν ἐκδοση τοῦ «Ἀρχείου». Ἔτσι, ἡ διακίνησή του μέσα στό κόμμα ἀπαγορεύθηκε καί οἱ πωλητές της ξυλοκοπήθηκαν. Στήν πρώτη ρήξη μεταξύ Τρότσκι καί Στάλιν, τό 1924, ἡ ομάδα τοῦ Τζουλάτι τάχθηκε ὑπέρ τοῦ Τρότσκι καί τελικῶς διεγράφη (μαζί μέ τήν ομάδα Μπεναρόγια καί ἄλλους) ἀπό τό ΚΚΕ, ἐν μέσῳ συγκρούσεων μέ τούς σταλινικούς. Ἡ διαγραφή τῶν ἐβραϊκῆς καταγωγῆς Τζουλάτι καί Μπεναρόγια δέν πρέπει νά εἶναι ἄσχετες μέ τήν ἀντιεβραϊκή πολιτική τοῦ ἀνερχομένου τότε Στάλιν. Ἡ ομάδα Τζουλάτι, πού ἤλεγχε περίπου 50 ἐπαγγελματικά σωματεῖα, ἀσχολήθηκε κυρίως μέ τήν ἐκδοση κλασσικῶν μαρξιστικῶν ἔργων (Μάρξ, Λένιν, Τρότσκι, Κάουτσκι, πρόγραμμα τῆς Ἐρφούρτης, Μπουχάριν κ.λπ.).

Σημειωτέον ὅτι ἡ ὀργάνωση αὐτή ἦταν ἐκείνη τήν ἐποχή νόμιμη. Ἀναμφισβήτητα τό «Ἀρχεῖον» δημιούργησε πολλούς θεωρητικούς μαρξιστές. Ἀπό τίς τάξεις της πέρασαν πρόσωπα μέ μετέπειτα σημαντική δράση, ὅπως ὁ Θεοφύλακτος Παπακωνσταντίνου, βασικός διαφωτιστής καί προπαγανδι-

στής τῆς Δεξιᾶς μεταπολεμικά καί ὑπουργός τῆς απριλιανῆς Δικτατορίας, καί ὁ Σάββας Κωνσταντόπουλος, μεταπολεμικά ἐκδότης τῆς ἀκροδεξιᾶς ἐφημερίδας «Ἐλεύθερος Κόσμος». Ἀσφαλῶς τό σημαντικώτερο πρόσωπο πού πέρασε ἀπό τίς τάξεις τῶν «ἀρχαιομαρξιστῶν» ἦταν ὁ Μιχάλης Ράπτης.

Τήν περίοδο τῆς Δικτατορίας Παγκάλου (1925-26), ἐνῶ τό ΚΚΕ βρισκόταν ὑπό διάλυση, τό «Ἀρχεῖον» διατήρησε τήν ὀργανωτική του δομή καί τήν δράση του. Ὅταν ἀνετράπη ὁ Πάγκαλος, τό «Ἀρχεῖον» ἀπέκτησε μαζική διάσταση. Μία μερίδα μελῶν του, ὑποστήριζε τήν συνεργασία μέ τό ΚΚΕ πού τελικῶς ἀπεχώρησε, ἰδρύοντας τήν λεγόμενη «Τρίτη Κατάσταση». Τό ΚΚΕ, ὅμως, δεχόταν μόνον ἀτομικές προσχωρήσεις τῶν μελῶν τῆς «Τρίτης Κατάστασης», καί μάλιστα κατόπιν δηλώσεων μετανόιας. Ἄλλοι, τελικῶς, προσχώρησαν στό ΚΚΕ καί ἄλλοι ἀποσύρθηκαν καί ἰδιώτευσαν. Τό «Ἀρχεῖον» ἀπό τήν ἄλλη ἀνασυγκροτήθηκε, ἐνῶ ἀρχηγός του ἦταν πλέον ὁ Δ. Γιωτόπουλος.

Ὁ Δημήτριος Γιωτόπουλος εἶχε γεννηθεῖ στήν Γιαννιτσού Φθιώτιδος τό 1901, σπούδασε χημεία στήν Ἀθήνα καί εἶχε συνδεθεῖ μέ τήν ομάδα Τζουλάτι μᾶλλον τό 1920-21. Φαίνεται ὅτι ἦταν ἡγετικό μέλος τῆς Σοσιαλιστικῆς Ἐργατικῆς Νεολαίας Ἀθηνῶν τό 1920^{17γ}, ἐνῶ στά τέλη τοῦ 1920 προσχώρησε στήν ομάδα Τζουλάτι. Τόν Φεβρουάριο τοῦ 1921 ἔγινε ἰδρυτικό μέλος τῆς Κομμουνιστικῆς Ἐνωσις, τά μέλη τῆς ὁποίας προσχώρησαν τό καλοκαίρι τοῦ ἴδιου χρόνου στό νεοπαγές ΣΕΚΕ, παρά τίς ἐπιφυλάξεις τους. Τό 1923 ἀνέλαβε τεχνικός ὑπεύθυνος τῆς ἐκδόσης τοῦ «Ἀρχείου» καί τό 1926 ἔγινε ἀρχηγός τῆς κίνησης. Ὁ Γιωτόπουλος δέν εἶχε συγγραφικό ἔργο, οὔτε συνδικαλιστικό παρελθόν. Πολλοί τόν κατηγόρησαν γιά προσωπολατρεία καί ἡμιμάθεια. Ἦταν ὅμως σκληροτράχηλος μαχητής, ἀν καί φυματικός, ὀλιγόλογος, ἐπίμονος, διέθετε ἡγετικές καί ὀργανωτικές ικανότητες καί κυρίως ἦταν ἀνισταλινικός καί πατριώτης. Ἦταν ὁ μόνος ἀριστερός ἡγέτης πού πῆγε νά πολεμήσει στόν ἐμφύλιο πόλεμο τῆς Ἰσπανίας, πού ἐτάχθη κατά τοῦ ἀντεθνικοῦ συνθήματος περί «ἀνεξάρτητης Μακεδονίας-Θράκης», πού ὑποστήριζε τήν αὐτοδιάθεση τῆς ἰταλοκρατούμενης Δωδεκανήσου καί τῆς ἀγγλοκρατούμενης Κύπρου, ἔλαβε δημοσίως θέση κατά τοῦ ΚΚΕ καί τοῦ σταλινισμοῦ

στόν ελληνικό εμφύλιο πόλεμο. Τό 1925 ὁ Γιωτόπουλος συνελήφθη, ἐπί Παγκάλου, ἀλλά ἀφέθηκε ἐλεύθερος. Ὁ Λουκάς Καρλιάφτης γράφει ὅτι μεσολάβησε ὁ ὑποδιοικητής τῆς ἀσφάλειας, πού ἦταν φίλος τοῦ πατέρα του^{17δ}. Κάτι πού γιά τά ἐλληνικά δεδομένα δέν ἀποκλείεται. Τό 1931 συνελήφθη καί πάλι γιά «ἐσχάτη προδοσία», δήλωσε στό δικαστήριο «ἐπαναστάτης μαρξιστής» ἀλλά δέν προέκυψε κανένα στοιχεῖο ἐνοχῆς καί τελικῶς, μετὰ ἀπό μακρά προφυλάκιση, ἀπολύθηκε.

Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ ἐρμηνεία πού δίνει ὁ Π. Πουλιόπουλος στήν ἄνοδο τοῦ «ἀρχειομαρξισμοῦ»¹⁸: ἡ παραμέληση, γράφει, τῆς θεωρητικῆς καλλιέργειας καί τῆς μορφωτικῆς ἐργασίας ἀπό τό ΚΚΕ καί ἡ ἀδυναμία τῆς μελέτης τῶν συγκεκριμένων συνθηκῶν στήν χώρα, ἐξώθησαν πλῆθος κομμουνιστῶν στόν ἀρχειομαρξισμό.

Τό 1926, μετὰ τήν ἀποχώρηση τοῦ Τζουλάτι, ἀρχηγός τῶν «ἀρχειομαρξιστῶν» ἔγινε ὁ Γιωτόπουλος. Ὁ Γιωτόπουλος συνέβαλε ἀποφασιστικά στήν ὀργανωτική ἀνάπτυξη τοῦ «Ἀρχείου». Ἡ φιλοσοφία τῶν «ἀρχειομαρξιστῶν» ἦρθε, ὅμως, γρήγορα σέ σύγκρουση μέ τήν στρατηγική τοῦ νεότευκτου ΚΚΕ, πού ἐπεδίωκε τήν ἄμεση ταξική σύγκρουση καί τήν ἐπανάσταση. Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι, σέ κάποια φάση, γύρω στό 1930, ἡ ἐπιρροή τῶν «ἀρχειομαρξιστῶν» ἀνταγωνιζόταν σοβαρά αὐτήν τοῦ ΚΚΕ, πολλά συνδικάτα βρισκόνταν ὑπό τόν ἔλεγχό τους, ὑπῆρχαν παραρτήματα σέ πολλές ἐπαρχιακές πόλεις, ἐνῶ οἱ συγκρούσεις μεταξύ τῶν δύο χώρων ἦταν βίαιες καί αἱματηρές. Ἀποκορύφωμα, ἡ δολοφονία τοῦ τροτσκιστῆ Γιώργη Νίκολη στό καφενεῖο «Πανελλήνιον», στίς 28-2-1929. Ἔχει σημασία ὅτι ὁ Νίκολης ἀγωνιζόταν μέ πάθος ἐναντίον τοῦ ἀποσχιστικοῦ συνθήματος «Ἐνιαία καί Ἀνεξάρτητη Μακεδονία καί Θράκη».

Τό «Ἀρχεῖον» τότε δέν εἶχε σχέση μέ τόν τροτσκισμό, ἀλλά ἀσκοῦσε κριτική στό ΚΚΕ καί ἐναντίον τῶν στελεχῶν του, τά ὅποια θεωροῦσε ἀμόρφωτα καί διεφθαρμένα. Ὅπως διηγεῖται ὁ Μ.Ν. Ράπτης^{18α}, τό «Ἀρχεῖον» στρατολογοῦσε κυρίως συντεχνιακούς ἐργάτες: τσαγκάρηδες, ζαχαροπλάστες, ἀρτεργάτες κ.λπ., ἀφοῦ δέν ὑφίστατο σοβαρή βιομηχανία στήν Ἑλλάδα. Στούς χώρους αὐτούς ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροή. Μάλιστα ἀπό τό 1929 ἐξέδιδε καί ἐπαγγελματικά ἔντυπα: τόν «Ἀρτεργάτη», τόν «Ἰποδηματεργάτη», τόν «Φοιτητή» κ.λπ. Ἡ κοινωνική σύνθεση τοῦ «Ἀρχείου» φαίνε-

ται ὅτι ἦταν μεικτή: ἀγρότες, μικροαστοί καί διανοούμενοι συμμετεῖχαν δίπλα σέ ἐργάτες καί φοιτητές. Οἱ «Ἀρχειομαρξιστές» τούς προσυλήτιζαν καί τούς ἐνέτασσαν σέ μορφωτικούς κύκλους, πού συνεδρίαζαν σέ κλίμα συνομιτικῶ, σέ ἐργατικά δωμάτια πού φωτίζονταν μέ λάμπες πετρελαίου. Δίδασκαν οἱ φοιτητές, πού ἀποτελοῦσαν τήν δεύτερη σημαντική (μετά τούς συντεχνιακούς ἐργάτες) κατηγορία μελῶν τοῦ «ἀρχειομαρξισμοῦ». Ἔως τό 1930-31 οἱ «ἀρχειομαρξιστές» εἶχαν ἰσχυρή φοιτητική ἐπιρροή, πού ἀνταγωνιζόταν αὐτήν τοῦ ΚΚΕ. Μεταξύ τους συγκαταλέγονταν κορυφαία στελέχη τοῦ ἐλληνικοῦ φοιτητικοῦ κινήματος.

Ὁ Γιωτόπουλος ἀσκοῦσε μεγάλη ἐπιρροή στά μέλη τῆς ὀργάνωσης. Ἦταν μορφωμένος, ὠραῖος, ἐπιβλητικός, γοητευτικός. Ἐμφανιζόταν καί μιλοῦσε ἐλάχιστα, καλλιεργοῦσε μυστήριο γύρω ἀπό τό πρόσωπό του. Δέν μποροῦσε νά τόν συναντήσει κάποιος εὐκολά. Συνήθως μιλοῦσε λίγο καί ἀπεσύρρετο, θυμᾶται ὁ Μ.Ν. Ράπτης. Ἦταν ἓνα εἶδος γκουρού τῆς ὀργάνωσης.

Ὁ Γιωτόπουλος ὀργάνωσε τό «Ἀρχεῖον» μέ προδιαγραφές σύγχρονης ἐπιχείρησης. Ἐξασφάλισε σταθερά ἔσοδα ἀπό μικροεπιχειρήσεις τῶν μελῶν του.

Εἶναι σημαντικό τό γεγονός ὅτι ἡ ὀργάνωση τοῦ Γιωτόπουλου ὄχι μόνο τηροῦσε ἀποστάσεις ἀπό τόν σταλινισμό, ἀλλά ταυτόχρονα διαφοροποιήθηκε ἀπό τίς μειοδοτικές θέσεις τοῦ ΚΚΕ γιά τήν «ἀνεξάρτητη Μακεδονία καί Θράκη», πού προπολεμικά –καί μεταπολεμικά– τό καταδίκασε στό πολιτικό περιθώριο. Ἦδη ἀπό τό 1925 οἱ «ἀρχειομαρξιστές» εἶχαν ἀπορρίψει τό μοιραῖο σύνθημα, διότι θεωροῦσαν ὅτι ἡ ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν τό εἶχε καταστήσει κενό περιεχομένου. Μάλιστα, τό 1932, ὅταν συναντήθηκε ὁ Γιωτόπουλος μέ τόν Τρότσκυ στήν Πρίγκηπο, ὁ πρῶτος ξεκαθάρισε στόν δεύτερο ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι ἐλληνική^{18β}.

Τό «Ἀρχεῖον», πού εἶχε διακόψει τήν κυκλοφορία του ἐπί Παγκάλου τό 1925, ξανακυκλοφόρησε τό 1927. Τό 1929 ἡ ὀργάνωση τοῦ Γιωτόπουλου πρωταγωνιστεῖ στίς φοιτητικές ταραχές καί τό κύρος της ἀνέρχεται θεαματικά. Ἡ ἀπεργία τῶν φοιτητῶν διήρκεσε ἓναν μῆνα, εἶχε δεκάδες τραυματίες καί συλλήψεις. Θεωρήθηκε ἐπιτυχία τοῦ «Ἀρχείου», πού στρατολόγησε γύρω στά 200 νέα μέλη. Τήν ἴδια περίοδο, ὁ Τρότσκυ ἐνδιαφέρθηκε γιά τούς «ἀρχειομαρξιστές». Εἶχε συγκρουσθεῖ μέ τόν

Στάλιν για τήν διαδοχή του Λένιν, είχε ήττηθει, είχε εγκαταλείψει τήν Σοβιετική Ένωση και βρισκόταν στην Πρίγκηπο του Βοσπόρου. Εκείνη τήν εποχή θεωρούσε ότι δεν ύφισταντο οι προϋποθέσεις για τήν ίδρυση νέας Διεθνούς. Αναζητούσε συμμάχους και όπαδούς, προκειμένου να συγκροτήσει διεθνές άριστερό αντισταλινικό κίνημα, τό όποιο όνόμασε «άριστερή αντιπολίτευση». Ο Γιωτόπουλος ενδιαφερόταν κι αυτός να αποκτήσει διεθνή έρείσματα, κάτι πού ήταν άλλωστε μέσα στην φιλοσοφία του κομμουνιστικού διεθνισμού. Έξ' άλλου, ό Τρότσκι πρέσβευε ότι μόνον εάν ή επανάσταση του προλεταριάτου ήταν διεθνής θά είχε πιθανότητες επιτυχίας, ενώ ή αντίληψη του Στάλιν για τήν επιτυχία του κομμουνισμού «σέ μία μόνο χώρα» ήταν, σύμφωνα μέ τόν Τρότσκι, καταδικασμένη.

Ο Γιωτόπουλος, ήδη από τό 1928-29, άλληλογραφούσε μέ τόν Τρότσκι μέσω του «Όσκαρ». Προηγήθηκε έτσι τών αντίστοιχων κινήσεων άλλων ύποψηφίων τροτσκιστικών γκρουπούσκουλων. Απεσταλμένος του Γιωτόπουλου στην Πρίγκηπο πήγε τελικώς τό 1929 ό «Όσκαρ», ένας πολύ μορφωμένος νεαρός Ρωσο-έβραϊός αρχαιομαρξιστής (Όσκαρ Rosenzweig ή Μύρτος), περαστικός από τήν Ελλάδα, βιολιστής ή πιανίστας, άγνωστων λοιπών στοιχείων, μεταφέροντας επιστολή του Γιωτόπουλου προς τόν Τρότσκι, εν μέσω μυστικότητας. Τά κύρια σημεία της επιστολής ήταν: ή ταυτότητα αντίληψων μεταξύ «Διεθνούς Άριστερης Άντιπολίτευσης» και «Άρχείου», τό γεγονός ότι ό Τρότσκι χρειαζόταν μία σωστή εκτίμηση της κατάστασης σέ κάθε χώρα, τό γεγονός επίσης ότι τό «Άρχείο» διέθετε «τόν σκελετό μιας επαναστατικής όργάνωσης», έναν κεντρικό ήγετικό πυρήνα, 2.000 στελέχη, εργάτες και διανοούμενους. Ο στόχος πού έτίθετο ήταν ό μετασχηματισμός του «Άρχείου» σέ κόμμα. Ο Γιωτόπουλος κράτησε στην αρχή μυστικές τις επαφές του μέ τόν Τρότσκι, μέχρι να ολοκληρωθούν μέ επιτυχία. Μάλιστα, ή πρώτη του συνάντηση μέ τόν Τρότσκι τό 1931 στην Πρίγκηπο έμεινε μυστική.

Τό 1930, τό «Άρχείο» έστειλε επισήμως αίτηση στην Διεθνή Γραμματεία τών τροτσκιστών, ζητώντας σύνδεση μαζί της. Τόν Σεπτέμβριο του 1930 ήρθαν οι αντιπρόσωποι της ΔΑΑ (Διεθνούς Άριστερης Άντιπολίτευσης) στην Ελλάδα, ό Γάλλος Ραιημόν Μολινιέ κι ένας νεαρός Ρωσο-έβραϊ-

ος, ό Μίλλ, στέλεχος μιας έβραϊκής ομάδας πού μετείχε στό γαλλικό τροτσκιστικό κίνημα: προσπάθησαν να ένοποιήσουν τά τροτσκίζοντα γκρουπούσκουλα, αλλά απέτυχαν και έφυγαν άπρακτοι, λόγω της αδιαλλαξίας της ομάδας «Σπάρτακος». Οι ξένοι αντιπρόσωποι αποφάνθηκαν μάλιστα ότι οι αντιδικίες μεταξύ τών Έλλήνων τροτσκιστών δεν είχαν πολιτικό χαρακτήρα. Έν τέλει, αφού οι αδιάλλακτοι Σπαρτακιστές αρνήθηκαν τήν διοργάνωση ένωτικού συνεδρίου, οι αντιπρόσωποι αναγνώρισαν τό «Άρχείο» μέ τόν νέο τίτλο: Κομμουνιστική Όργάνωση Μπολσεβίκων-Λενινιστών της Ελλάδος - Αρχαιομαρξιστών (ΚΟΜΛΕΑ), κάτι πού ενεκρίθη από τήν ΔΑΑ και τόν Τρότσκι.

Ένθουσιασμός επικράτησε στό «Άρχείο». Ο Τρότσκι μέ επιστολή του προς τήν Διεθνή (25-1-32) είσηγήθηκε τήν είσοδο στην Διεθνή Γραμματεία ενός εκπροσώπου του ελληνικού τμήματος, λόγω του μεγέθους και της προλεταριακής του σύνθεσης. Τόν Μάρτιο του 1932, σέ συνέδριο της ΚΟΜΛΕΑ, ό Γιωτόπουλος εξέλεγγή εκπρόσωπος και ανεχώρησε για τό Βερολίνο, όπου και ή έδρα της Διεθνούς Γραμματείας, όπου όρίστηκε Διαρκής Γραμματέας, λόγω του μεγέθους της όργάνωσης του. Προηγουμένως είχε επισκεφθεί στην Πρίγκηπο τόν Τρότσκι, ό όποιος και πάλι του έθεσε τό «ζήτημα» του Μακεδονικού, για να λάβει τήν ίδια άρνητική απάντηση από τόν Γιωτόπουλο.

Αναπληρωτής του Γιωτόπουλου επελέγη ό Σφύρης, πού άλληλογραφούσε μαζί του.

Τό 1932, ό ήθοποιός Γιώργης Βιτσώρης (Καβάλα 1898 - Παρίσι 1954) πήγε μέ τήν -διαζευγμένη- σύζυγό του στην Πρίγκηπο του Βοσπόρου, όπου συνάντησε τόν Τρότσκι στις 15 Φεβρουαρίου 1932 και του πήρε εκτενή συνέντευξη. Ο Τρότσκι έστειλε στην συνέχεια στην Νίτσα Βιτσώρη τόν έγγονό του, για να τόν φυγαδεύσουν στό Παρίσι. (Ο ήθοποιός Γιώργης Βιτσώρης, σημαντική φυσιογνωμία του ελληνικού τροτσκισμού, τελείωνε τις θεατρικές του παραστάσεις μέ τόν ύμνο της Διεθνούς: επί 4ης Αυγούστου, τήν απελευθέρωσή του χωρίς όρους επέτυχε ή κορυφαία ήθοποιός Μαρίκα Κοτοπούλη. Συμμετείχε από τό 1925 στό «Άρχείο» ως μεταφραστής και από τό 1928 ως υπάλληλος: στό Παρίσι ήταν στέλεχος του τροτσκιστικού κόμματος Ρ.Ο.Ι. του Ρ. Naville, συμμετείχε στό ιδρυτικό συνέδριο της Τετάρτης Διεθνούς και εξέλεγγή μέλος της Διεθνούς Έκτελεστικής Έπι-

τροπής. Ἔλαβε μέρος στήν γαλλική Ἀντίσταση.)

Τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1932 ὁ Τρότσκι πέρασε ἀπό τόν Πειραιᾶ, πηγαίνοντας στήν Κοπεγχάγη μέ εἰδική ἄδεια τῆς δανικῆς κυβέρνησης, γιά νά κάνει μία διάλεξη γιά τήν ἐπέτειο τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης. Οἱ Ἕλληνες τροτσκιστές εἶχαν μαζευτεῖ στό λιμάνι, γιά νά ζητωκραυγάσουν τό ἴνδαλμά τους, ἀλλά ὁ Τρότσκι δέν βγήκε κἄν στό κατάστρωμα τοῦ πλοίου.

Τό διεθνές ψευδώνυμο τοῦ φιλόδοξου Γιωτόπουλου ἦταν VITTE (ἀπό τό «Βῆτα», δηλαδή ὁ δεύτερος μετά τόν Τρότσκι). Στήν Ἑλλάδα, τό «Ἀρχεῖον» συνέχισε τήν πορεία του ὡς ΚΟΜΛΕΑ. Ἡ παλαιά μυστικοπάθεια καί παρανομία ἔδωσαν τήν θέση τους σέ ἀνοιχτή δράση, μέ συνέδρια, ἐντυπη παρουσία καί συνδικαλιστική δράση. Ἐξεδόθη ἐφημερίδα μέ τίτλο «Πᾶλη τῶν τάξεων», τετρασέλιδη καί δεκαπενθήμερη, καί μετά ἐβδομαδιαία. Ἄλλο ὄργανο τῆς ΚΟΜΛΕΑ ἦταν ὁ «Προλετάριος» ἀλλά καί μία δεκαπενθήμερη ἰσπανο-ἐβραϊκή ἐφημερίδα στήν Θεσσαλονίκη, καθώς καί πολλά ἐπαγγελματικά-κλαδικά ἐντυπα.

Ἡ ἀνάλυση τῆς πολιτικῆς κατάστασης πού ἔκανε ἡ ΚΟΜΛΕΑ τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1930, σέ διακήρυξή της, ἦταν ἀκόμα ἓνα ἀναμάρτημα τῶν γνωστῶν μαρξιστικῶν ἀναλύσεων, ὅπως ὅτι «μεταξύ διαφόρων εὐρωπαϊκῶν κι ἀμερικανικῶν τροτσκιστο-χρηματιστικῶν ὁμίλων διεξήχθη ἄγριος ἀνταγωνισμός γιά τήν τοποθέτηση κεφαλαίων στήν Ἑλλάδα, ἀντανάκλαση δέ τοῦ οικονομικοῦ αὐτοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἦταν ἡ λυσώδης πᾶλη μεταξύ τῶν πολιτικῶν κομμάτων καί μερίδων τῆς ἀστικῆς τάξης πού καθένα εἶχε προσκολληθεῖ καί σ' ἓναν ὄμιλο». Ἡ προκήρυξη χτυπᾶ κατά βᾶσιν τόν βενιζελισμό ὡς ὄργανο τοῦ μεγάλου κεφαλαίου καί (ὀξυδερκῶς πράγματι) ἀναφέρει τά πετρέλαια τῆς Μοσσοῦλης ὡς κύρια αἰτία τῆς Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας^{18γ}. Καταγγέλει δέ τό ΚΚΕ ὡς κόμμα «τυχοδιωκτῶν καί ἀρριβιστῶν», ἀνίκανο νά διαδραματίσει τόν ἱστορικό του ρόλο. Παρά ταῦτα, στά τέλη τοῦ 1930, ἡ ΚΟΜΛΕΑ πρότεινε στό ΚΚΕ καί στόν «Σπάρτακο» σύμπυξη ἐνιαίου ἀντικαπιταλιστικοῦ μετώπου, πρόταση πού τό ΚΚΕ ἀπέριψε μετά βδελυγμίας, καταγγέλοντας τήν ΚΟΜΛΕΑ ὡς ὄργανο τῆς Ἀσφάλειας. Ἡ ἐπιρροή τῶν «ἀρχειομαρξιστῶν», παρά ταῦτα, ἦταν ἀνταγωνιστική τοῦ ΚΚΕ, ἀφοῦ τόν Ἰανουάριο τοῦ 1931 γιά μία ψῆφο ἔχασαν τόν ἔλεγχο τοῦ Ἐργα-

τικοῦ Κέντρου Ἀθηνῶν, ἐξ' αἰτίας τῶν Σπαρτακιστῶν, πού ψήφισαν λευκό. Οἱ Σπαρτακιστές συχνά συμμαχοῦσαν σέ ψηφοφορίες μέ τό ΚΚΕ, διότι τό ἀναγνώριζαν ὡς τό μόνο κόμμα τῆς ἐργατικῆς τάξης καί προσπαθοῦσαν νά τό ἀλώσουν ἐσωτερικά, ἐνῶ τό «Ἀρχεῖον» προσπαθοῦσε νά τό ὑποκαταστήσει.

Μία ὁμάδα νεαρῶν στελεχῶν, οἱ λεγόμενοι «φραξιονιστές», διεγράφη τό 1930. Ἐπικεφαλῆς τῶν «φραξιονιστῶν» ἦταν ὁ Μῆτσος Σούλας. Εἶχε ἡπειρώτικη καταγωγή, εἶχε γεννηθεῖ τό 1903 στήν περιοχή τῶν Ἰωαννίνων καί ἦρθε στήν Ἀθήνα γιά νά ἐργασθεῖ ὡς ἀρτεργάτης. Ἦταν ἀνυπότακτος τῆς Μικρασιατικῆς Ἐκστρατείας, συνελήφθη καί ἐστάλη στά θρακικά σύνορα. Τό 1922-23 συνδέθηκε μέ τό «Ἀρχεῖον», καί στήν συνέχεια ἀναδείχθηκε σέ ὑπαρχηγό τοῦ Γιωτόπουλου. Τό 1929 διαφώνησε, στήν συνέχεια διεγράφη καί ἀποχώρησε μαζί μέ μεγάλη ὁμάδα διαφωνούντων, διασπώντας τό «Ἀρχεῖον». Μάλιστα κάποιιοι φραξιονιστές ἀπήγαγαν τόν Γιωτόπουλο ἀπό τό σπίτι του, τοῦ πῆραν διάφορα ἔγγραφα, τόν ἀπειλήσαν ὅτι θά τόν σκοτώσουν. Μαζί μέ τόν νεαρό Μ.Ν. Ράπτη (τότε Κώστας Σπέρος, ἀργότερα ὡς Μισέλ Πάμπλο ἀρχηγός τῆς Τετάρτης Διεθνούς) καί μερικούς ἀκόμα ἴδρυσαν τήν Κομμουνιστική Ἐνωτική Ὁμάδα (ΚΕΟ), τῆς ὁποίας τίς θέσεις συνέταξε ὁ Ράπτης. Ὑποστήριζαν τόν δημοκρατικό συγκεντρωτισμό, κατηγοροῦσαν τό ΚΚΕ καί τό «Ἀρχεῖον» γιά μικροαστισμό καί δέχονταν τό ΚΚΕ ὡς δυνητικό φορέα τῆς ἐπανάστασης, ἀλλά χωρίς τήν σταλινική του ἡγεσία. Τό ΚΚΕ ὅμως τοῦς ἀπέριπτε. Ὁ Σούλας εἶχε θεωρητική κατάρτιση, ἀλλά δέν διέθετε ἀνώτατη ἐκπαίδευση οὔτε πολιτική σκέψη. Τό λεξιλόγιό του ἦταν προλεταριακό. Ὁ Σούλας ἐπεχείρησε νά συνεργασθεῖ μέ τά ἄλλα τροτσκιστικά γκρουπούσκουλα ἀλλά ἦλθε σέ ρήξη μέ τοῦς Ράπτη καί Στίνα, γιατί διαφωνοῦσε μέ τήν ἀποδοχή τοῦ ΚΚΕ ὡς κόμματος τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἀπείχε δέ ἀπό τίς διεργασίες συγχώνευσης «ἀρχειομαρξιστῶν» καί Σπαρτακιστῶν. Τό 1932 ἡ ΚΕΟ διασπᾶται, ἓνα μέρος της προσχωρεῖ στόν «Σπάρτακο». Μετονομάζεται σέ ΛΑΚΚΕ μέ ἡγέτη τόν Σούλα, ὁ ὁποῖος στρέφεται ἐναντίον καί τοῦ «Ἀρχεῖου» καί τοῦ «Σπάρτακου». Τελικῶς Σούλας, Ράπτης καί ΛΑΚΚΕ, μαζί μέ τόν «Σπάρτακο», ἰδρύνουν τήν ΟΚΔΕ (Ὁργάνωση Κομμουνιστῶν Διεθνιστῶν Ἑλλάδος). Ἀλλά σύντομα ὁ Σού-

λας διαφώνησε και αποχώρησε. Τελικώς συνελήφθη από την αστυνομία του Μεταξά, εξορίστηκε, φυλακίστηκε στην Ακροναυπλία, έκανε δήλωση μετανοίας και αποκήρυξη του κομμουνισμού, απελευθερώθηκε και ιδιώτευσε. (Επί Κατοχής μετείχε στο ΕΑΜ, τό 1946 έλαβε μέρος στις προσπάθειες ένοποίησης των τροτσκιστών και τελικά αποσύρθηκε από κάθε πολιτική δραστηριότητα.) Έν τω μεταξύ, τό 1932 συντελείται άλλη διάσπαση στο «Άρχεϊον». Μία ομάδα μελών του αποχωρεί και ιδρύει την «Ομάδα Κομμουνιστών της Άριστερᾶς.

Τό 1933 ή ΚΟΜΛΕΑ-«Άρχεϊον», σέ συνεργασία μέ άλλα παρεμφερή γκρουπούσκουλα, έλαβε μέρος στις εκλογές μέ σύνθημα την «επαναστατική-σοσιαλιστική διέξοδο από την κρίση» και την συγκρότηση «Ένιαίου Έργατικού Μετώπου κατά του ανερχομένου φασισμού». Στην προεκλογική συγκέντρωση κεντρικός όμιλητής ήταν ό ήθοποιός Γιώργης Βιτσώρης. Τά συνθήματα ήταν: ένοποίηση των κομμουνιστικών δυνάμεων, σοβιετική Ελλάδα, Βαλκανική Σοβιετική Όμοσπονδία, Ένωμένες Σοσιαλιστικές Πολιτείες της Εύρώπης, Παγκόσμια Έπανάσταση. Ήταν μία εποχή που τό τροτσκιστικό κίνημα ασκούσε σημαντική επίρροή στο συνδικαλιστικό και εργατικό κίνημα, ισόδυναμη μ' αυτήν του ΚΚΕ. Άλλά τό ΚΚΕ, ύποστηριζόμενο από την Μόσχα, χαρακτηριζε ως φασίστες τους πάντες: «άρχαιομαρξιστές», Σπαρτακιστές, φραξιονιστές, αγροτιστές. Οι αντίθετες δυνάμεις, ό αλληλοσπαραγμός και ή απουσία έρεισμάτων των τροτσκιστικών κινήσεων συνετέλεσαν αποφασιστικά στην αποτυχία τους.

Ήδη από τις αρχές του 1933, και λόγω της εκλογικής νίκης του Χίτλερ, ή Διεθνής Γραμματεία μεταφέρθηκε στο Παρίσι, όπου ό Γιωτόπουλος ήρθε σέ επαφή μέ τον γαλλικό τροτσκισμό. Τό 1934 ό Γιωτόπουλος διαφωνεί μέ τον Τρότσκυ, όταν ό τελευταίος αποφάσισε νά ιδρύσει την Τέταρτη Διεθνή, και αποχωρεί από τό διεθνές τροτσκιστικό κίνημα. Ό Γιωτόπουλος είχε προσφέρει στον εξόριστο και αποδυναμωμένο Τρότσκυ τον μεγαλύτερο διεθνώς αριθμό όπαδών, μετά τό ρωσικό τμήμα. Είχε προτείνει μάλιστα στον Τρότσκυ νά του αποστείλει σωματοφύλακες, αλλά αυτός άρνήθηκε. Ό Γιωτόπουλος φαίνεται ότι φιλοδοξούσε νά διαδεχθεί τον Τρότσκυ στην ήγεσία του παγκοσμίου τροτσκισμού. Ό Τρότσκυ όμως αντιμετώπιζε μέ

επιφύλαξη τον Γιωτόπουλο και ουσιαστικά τον είχε αφήσει εκτός του σκληρού πυρήνα λήψης των αποφάσεων. Στην ρήξη Τρότσκυ-Γιωτόπουλου έπαιξε σημαντικό ρόλο ή έπιμονή του Τρότσκυ νά προωθησει θέμα «αυτοδιάθεσης» φανταστικών μειονοτήτων στην Ελλάδα, που ό Γιωτόπουλος άρνήθηκε μέχρι τέλους σθεναρά^{18δ}. Ό Γιωτόπουλος, μέ όσους διαφωνούν μέ την ιδέα της ίδρυσης Τετάρτης Διεθνούς που προωθεί ό Τρότσκυ, ιδρύει τό Κομμουνιστικό Άρχαιο-μαρξιστικό Κόμμα Ελλάδας και συμπαρασύρει την εφημερίδα «Η Πάλη των Τάξεων». Μία άλλη ομάδα, υπό τον ήθοποιό Γιώργη Βιτσώρη, ονομάζεται Κομμουνιστική Διεθνιστική Ένωση Ελλάδος (Έλληνικό τμήμα της Διεθνούς Κομμουνιστικής Ένωσης) και εκδίδει τό έντυπο «Μπολσεβίκος». Ό Γιωτόπουλος και οι όπαδοί του εκδίδουν τό 1936 φυλλάδιο μέ τίτλο «Στόν δρόμο του Μπολσεβικισμού», όπου μεταξύ άλλων, εν όψει του έπερχομένου Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, εισηγούνται την μετατροπή του πολέμου σέ εμφύλιο, αφού ό πραγματικός έχθρός του προλεταριάτου είναι ή έθνική αστική τάξη κ.λπ.^{18ε}. Άλλά ή παρακμή του «άρχαιομαρξισμού» είχε πλέον αρχίσει: στις εκλογές του 1935 οι «άρχαιομαρξιστές» δέν συμμετείχαν, ή Δικτατορία Κονδύλη τους έθεσε εκτός νόμου και αυτοί κυκλοφόρησαν παράνομα ένα πολυγραφημένο έντυπο μέ τον τίτλο «Άγωνιστής». Στις εκλογές του Ίανουαρίου 1936 πρότειναν κοινή κάθοδο μέ τό ΚΚΕ, κάτι τέτοιο άπορρίφθηκε, και τελικώς πολιτεύθηκαν μόνοι τους, συγκεντρώνοντας 1561 ψήφους άπέναντι στις 73.411 ψήφους και στις 15 βουλευτικές έδρες του ΚΚΕ. Όταν εγκαθιδρύθηκε ή Δικτατορία της 4ης Αύγουστου, ό Γιωτόπουλος επανεξέδωσε τον «Άγωνιστή» (εκδιδόταν για έναν περίπου χρόνο και τον διαδέχθηκε, κατά την διάρκεια της Κατοχής, ή «Πάλη των Τάξεων»). Η δικτατορία του Μεταξά επικηρύσσει τον Γιωτόπουλο μέ ποσόν πενταπλάσιο (!) από τό αντίστοιχο του Γενικού Γραμματέως του ΚΚΕ Ζαχαριάδη, αν και ή οργάνωσή του δέν αριθμούσε πιά παραπάνω από μερικές δεκάδες μέλη. Ό Γιωτόπουλος τελικώς διέφυγε στην Γαλλία.

Τό 1937 ό Γιωτόπουλος βρέθηκε στην Ίσπανία, όπου συμμετείχε στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο, στο πλευρό των όπαδών του τροτσκιστικού ΡΜΜ. (Τό ΡΜΜ έθεωρείτο αδελφόν κόμμα και οι «άρχαιομαρξιστές» δημοσίευαν συνεχώς ειδήσεις

τους στά έντυπά τους.) Σύντομα συνελήφθη από τούς σταλινικούς, όταν τό στρατόπεδο τών Δημοκρατικῶν διασπάσθηκε, καί φυλακίσθηκε μέχρι τό 1939, ὅποτε ἀποφυλακίσθηκε ὕστερα ἀπό διαμαρτυρίες καί κινητοποιήσεις κορυφαίων Εὐρωπαϊῶν σοσιαλιστῶν. Ἐγκαταστάθηκε στό Παρίσι, ὅπου ἀπείχε ἀπό τήν πολιτική δράση κατά τήν διάρκεια τοῦ πολέμου καί ἐργαζόταν ὡς βυρσοδέψης. Ἐκεῖ ἀπέκτησε τά δύο παιδιά του.

Στό προπολεμικό Παρίσι ὁ Γιωτόπουλος προσχώρησε στήν Διεθνή Ἐργατική Κοινότητα, ὅπου μετεῖχαν διάφορα ἀριστερά κινήματα. Ἀπό τό 1947 συμμετεῖχε ἐνεργά στό κίνημα γιά τίς Ἑνωμένες Πολιτεῖες τῆς Εὐρώπης.

Ἐν τῷ μεταξύ, τό 1943 οἱ «ἀρχειομαρξιστές» πρότειναν στό ΕΑΜ τήν συγκρότηση τάξικου ἀντιϊμπεριαλιστικοῦ μετώπου, ἀλλά τό ΕΑΜ ἀρνήθηκε. Τό 1944 νέα πρόταση ἀπορρίφθηκε καί πάλι, ἀφοῦ οἱ «ἀρχειομαρξιστές» ἦσαν ἀντίθετοι στήν Διάσκεψη τῆς Τεχεράνης καί στήν Συμφωνία τοῦ Λιβάνου. Συνέχισαν νά ἐκδίδουν τήν «Πάλη τῶν Τάξεων» μεταπολεμικά. Δημοσίευαν ἄρθρα καί ἀνταποκρίσεις τοῦ Γιωτόπουλου ἀπό τό Παρίσι. Ὁ Γιωτόπουλος ἀπό τό Παρίσι ἀρθρογραφεῖ στό ἀγγλικό LEFT καί ἐξισώνει τόν σοβιετικό σταλινισμό καί τήν «μοναρχική ἀντίδραση».

Κατά τήν διάρκεια τοῦ Ἐμφυλίου Πολέμου, ὁ Γιωτόπουλος τάσσεται στό πλευρό τοῦ ἐθνικοῦ στρατοπέδου, δηλώνοντας ὅτι «ἀνάμεσα στήν φασιστική καί στήν σταλινική βαρβαρότητα, ἡ μόνη ἐπιλογή εἶναι ἡ ἀστική δημοκρατία». Μάλιστα, λέγεται ὅτι ἔστειλε συγχαρητήριο τηλεγράφημα στόν κυβερνητικό στρατό γιά τήν νίκη του τό 1949. Ἄν αὐτό ἀληθεύει, τότε ὁ Γιωτόπουλος ἀποδείχθηκε διορατικός, διαχωρίζοντας τήν θέση του ἀπό τήν καταστροφική—ὅπως ἀποδείχθηκε τίς ἐπόμενες δεκαετίες—προοπτική ἡ Ἑλλάδα νά γίνει «σοσιαλιστική δημοκρατία», δορυφόρος τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, μέ ἐπικεφαλῆς κάποιον τριτοκοσμικό δικτάτορα τύπου Τσαουσέσκου ἢ Χότζα.

Μέχρι τό 1947, οἱ «ἀρχειομαρξιστές» τήρησαν στάση εὐμενῶς οὐδέτερη πρὸς τούς ἀντάρτες. Στήν μερική ἀμνηστία τοῦ Σεπτεμβρίου 1947 θεωρήσαν ὅτι ἡ συνέχιση τοῦ ἀντάρτικου ἐξυπηρετοῦσε πλέον μόνον τά ρωσικά, βουλγαρικά καί γιουγκοσλαβικά ἐθνικά γεωπολιτικά συμφέροντα. Τώρα προεῖχε ἡ ἀποκατάσταση τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας. Στά πλαίσια τῆς κοινοβουλευ-

τικῆς δημοκρατίας θά μπορούσε μόνον ν' ἀναπτυχθεῖ ἐλεύθερα τό ἐργατικό κίνημα. Γι' αὐτό καί ἀφαίρεσαν τό ἐπίθετο «Κομμουνιστικό» ἀπό τόν τίτλο τοῦ κόμματός τους.

Τό 1947 ὁ Γιωτόπουλος ἐπισκέφθηκε γιά λίγες μέρες τήν Ἑλλάδα. Εἰσηγήθηκε στούς παλαιούς του συνεργάτες τήν υἱοθέτηση τῆς «Τρίτης Δυναμείως», ἐνός διεθνῶς ρεύματος μεταξύ καπιταλισμοῦ καί σοβιετικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ, ἐπικεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ Γάλλος Μαρσώ Πιβέρ. Εἰσηγήθηκε ἐπίσης τήν ἰδέα τῆς δημιουργίας τῶν «Ἐνωμένων Σοσιαλιστικῶν Πολιτειῶν τῆς Εὐρώπης».

Τό 1952 ὁ Γιωτόπουλος ἐπέστρεψε στήν Ἑλλάδα. Ἀλλά τό σκηρικό εἶχε ἀλλάξει. Τό τροτσκιστικό κίνημα εἶχε διαλυθεῖ, ὁ Πουλιόπουλος εἶχε ἐκτελεσθεῖ ἀπό τούς Ἰταλούς, ὁ Ράπτης εἶχε φύγει στό ἐξωτερικό, τό ἴδιο καί οἱ Ἀ. Παπανδρέου καί Κ. Καστοριάδης, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Στίνας παρέβαιε στό περιθώριο. Ὁ δέ Σ. Μάξιμος εἶχε κι αὐτός ἐγκαταλείψει ὀριστικά τήν Ἑλλάδα. Μεγάλο μέρος τῶν μεσοπολεμικῶν τροτσκιστῶν εἶχε ἐξοντωθεῖ ἀπό τήν στρατιωτική ἀστυνομία τοῦ ΕΛΑΣ, τήν ΟΠΛΑ, ἢ ἀπό τούς Γερμανούς. Ἄλλοι εἶχαν προσχωρήσει στό ΕΑΜ καί στό ἀντάρτικο. Ὁ Γιωτόπουλος ἐπιχειρεῖ νά ἐπανακάμψει πολιτικά, ἰδρύοντας τό ΑΚΕ (Αρχειομαρξιστικό Κόμμα Ἑλλάδος), μέ σχεδόν μηδαμινή ἀπήχηση (ἔλαβε τό 1951 λίγες δεκάδες ψήφους).

Στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60 ὁ Γιωτόπουλος συμμετεῖχε στήν Σοσιαλιστική Ἐνωση, πού εἶχε συγκεντρώσει ἀξιόλογους καί μετριοπαθεῖς σοσιαλιστές τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἡ Σοσιαλιστική Ἐνωση εἶχε συγκροτηθεῖ τόν Ὀκτώβριο 1961 ἀπό τήν συνένωση τῶν παλαιῶν «ἀρχειομαρξιστῶν», τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων Σοσιαλιστῶν (Στρατῆς Σωμερίτης, Χαράλαμπος Πρωτοπαπᾶς καί Ἀντώνης Δροσόπουλος) καί τοῦ Σοσιαλιστικοῦ Ἑλληνικοῦ Κινήματος τοῦ Ἰωάννη Κοκορέλη. Εἶχε ὡς ἰδεολογία τόν Δημοκρατικό Σοσιαλισμό, τήν πολιτική, οἰκονομική καί κοινωνική δημοκρατία, τήν ἐνίσχυση τῶν ἐργαζομένων καί τήν σύσφιγξη τῶν δεσμῶν μέ ὅλες τίς δυνάμεις στόν κόσμον πού ἀποδέχονταν τόν δημοκρατικό σοσιαλισμό. Τήν ΕΔΑ θεωροῦσαν ἀπλό τοποτηρητή τοῦ ΚΚΕ, πού ὑπηρετοῦσε ἐντελῶς ἐξω-ἑλληνικά συμφέροντα. Ὁ Γιωτόπουλος συμμετεῖχε στό πρῶτο Ἐκτελεστικό Συμβούλιο καί ἐκπροσώπησε τήν ὀργάνωση αὐτή στό Μόναχο καί στό Παρίσι τό 1962, σέ διεθνεῖς

διασκέψεις. Άρθρογραφοῦσε καί στήν ἐφημερίδα τῆς κίνησης, τήν «Σοσιαλιστική Φωνή», ὑπερασπιζόμενος τόν ἐλεύθερο συνδικαλισμό, τήν αὐτοδιοίκηση τῶν ἀσφαλιστικῶν ταμείων καί τήν συνδικαλιστική σύνδεση Ἑλλάδος-ΕΟΚ χωρίς κρατικό παρεμβατισμό στά ἐργατικά σωματεία. Παράλληλα μέ ὅλα αὐτά, ἐργαζόταν στήν ἐφημερίδα «Ἀθηναϊκή». Τό 1964 ἐξέδωσε μέ φίλους του μία νέα ἐβδομαδιαία πολιτική ἐφημερίδα, μέ τίτλο «Ἀδέσμευτος Λόγος» καί ὑπότιτλο «Ἐβδομαδιαῖον ὄργανον κοινωνικῆς ἀναμόρφωσης», πού ἦταν καί τό κύκνειο ἄσμα του. Πέθανε τόν Ἰανουάριο τοῦ 1965, ἔχοντας νοσηλευθεῖ στό Τζάνειο μέ πιστοποιητικό ἀπορίας. Πρὸς τιμὴν του, ἀσφαλῶς.

Σπῦρος Πρίφτης (ἅγιος Στίνας)

Ὁ Σπῦρος Πρίφτης, πού μετονομάσθηκε μόνος του σέ ἅγιος Στίνα, ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα τήν πιό ἀκραία μορφή τοῦ ὀλιγάριθμου ἐλληνικοῦ τροτσκιστικοῦ κινήματος. Γεννήθηκε στήν Κέρκυρα τό 1900 καί πέθανε σέ προχωρημένη ἡλικία στήν Ἀθήνα. Μέλος τοῦ ΚΚΕ (τότε ΣΕΚΕ) ἔγινε τό 1920, ἂν καί ἀπό πολύ νωρίτερα συμμετείχε στό ἀριστερό κίνημα τῆς Κέρκυρας. Τό 1931 προσχώρησε στόν τροτσκισμό καί παρέμεινε τυπικά μέλος τῆς Τετάρτης Διεθνοῦς μέχρι τό 1947. Ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος στά ἀπομνημονεύματά του¹⁹, τυπικά μόνον, διότι «οὐσιαστικά ὅμως ἴσως δέν ὑπῆρξα ποτέ. Αὐτά πού ὑποστήριζε ἐδῶ ἡ ὁμάδα στήν ὁποία ἀνῆκα πολύ λίγη σχέση εἶχαν μ' αὐτά πού ὑποστήριζε ἡ Τέταρτη Διεθνής».

Τόν Στίνα μύησε στόν μαρξισμό κατὰ τήν διάρκεια τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου ὁ Ἡλίας Γιובάνοβιτς, ἓνας Σέρβος λιποτάκτης, ἐπαγγελματίας ἐπαναστάτης, μέλος τῆς ἀκροαριστερᾶς πτέρυγας τοῦ σερβικοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος. Κήρυσσε ὅτι ὁ Πόλεμος εἶχε ἱμπεριαλιστικό χαρακτήρα, ὅτι καθῆκον τῶν κομμουνιστῶν ἦταν νά τόν μετατρέψουν σέ ταξική σύγκρουση, ὅτι ἔπρεπε νά δημιουργηθεῖ νέα Διεθνής κ.λπ. Ἦταν γνήσιος διεθνιστής καί τό κήρυγμά του ἐπηρέασε καθοριστικά τόν ἔφηβο Στίνα, πού διατήρησε μαζί του ἀλληλογραφία καί μετά τήν ἀποχώρηση τοῦ Γιובάνοβιτς ἀπό τήν Κέρκυρα τό 1920.

Γιά τόν Στίνα, ἡ Μικρασιατική Ἐκστρατεία ἦταν, ὅπως καί γιά τό ἐπίσημο ΚΚΕ, «ἱμπεριαλι-

στική εἰσβολή τῆς ἀστικῆς τάξης σέ ξένο ἔδαφος». (Φυσικά, οὔτε ὑφίστατο ἐλληνική ἀστική τάξη γιά νά εἰσβάλλει σέ ξένα ἐδάφη, οὔτε ἡ Μικρασία ἦταν «ξένο ἔδαφος», ἐφ' ὅσον ὁ Ἑλληνισμός ἀριθμοῦσε 2.800.000 σέ συνολικό πληθυσμό 10.000.000, καί μάλιστα ἀποτελοῦσε τήν πρώτη συμπαγῆ ἐθνική ομάδα ἐν σχέσει μέ Τούρκους, Ἀρμένιους, Κούρδους κ.λπ. Ἀλλά ἡ μαρξιστική ἀνάλυση ἔπρεπε νά ἐπαληθευθεῖ, ἔστω καί εἰς βάρος τῆς πραγματικότητος.)

Ὁ Στίνας πῆγε στήν Θεσσαλονίκη τό 1920. Προσχώρησε ἀμέσως στήν Φεντερασιόν. «Ἡ πλειοψηφία τῶν μελῶν», γράφει στά ἀπομνημονεύματά του²⁰, «ἀποτελοῦνταν τότε ἀπό Ἑβραίους ἐργάτες καί διανοούμενους». Ἐτσι, ὁ Στίνας βρέθηκε σ' ἓνα πραγματικά διεθνιστικό περιβάλλον. Ὁ Στίνας ἐντάχθηκε σέ μία ὁμάδα πού σκόπευε νά ἐκκαθαρίσει τήν ὀργάνωση ἀπό τοὺς «ὀππορτουμιστές» καί νά στρέψει τήν κομματική δράση ἐναντίον τοῦ πολέμου. Ἀπαιτοῦσαν νά εφαρμοσθεῖ ἄμεσα ἓνας ἀπό τοὺς ὅρους πού εἶχε θέσει ἡ Κομμουνιστική Διεθνής σέ ὅσα κομμουνιστικά κόμματα ἐπιθυμοῦσαν νά ἐνταχθοῦν σ' αὐτήν. Ὁ ὅρος αὐτός ἦταν νά σταματήσῃ «ἡ ἄμεση ὑπεράσπιση τῆς πατρίδας»²¹. Τήν «Φωνή τοῦ Ἐργάτη», ἐβδομαδιαῖο δημοσιογραφικό ὄργανο τοῦ Ἐργατικοῦ Κέντρου Θεσσαλονίκης, ἡ ὁμάδα αὐτή μετέβαλε σέ «ὄργανο ἀδιάλλακτης πάλης ἐναντίον τοῦ πολέμου»²². Παράλληλα, ἡ ὁμάδα τοῦ Πρίφτη, «σάν φράξια καί ὄχι σάν κομματική ὀργάνωση», ὀργάνωσε τήν ἀποστολή προπαγανδιστικοῦ ὑλικοῦ στό Μικρασιατικό Μέτωπο. Ἐστειλναν ἀντιπολεμικές μπροσούρες καί προκηρύξεις στήν Σμύρνη, στήν διεύθυνση «Ραούλ Λυγέρη, Post Restante, Σμύρνη». Ἐπίσης ἔστειλναν ἀντιπολεμικά γράμματα σέ διευθύνσεις φαντάρων πού ζητοῦσαν ἀλληλογραφία μέ δεσποινίδες. Ὁ Στίνας τονίζει ὅτι ἡ ἐπίσημη διοίκηση τοῦ κόμματος δέν εἶχε καμμία εὐθύνη γι' αὐτήν τήν δραστηριότητα²³.

Ὅταν ὁ Στίνας συνελήφθη, μαζί μέ ἄλλους, τό Μεγάλο Σάββατο τοῦ 1921, σέ διαδήλωση πού ἡ ἀστυνομία εἶχε ἀπαγορεύσει λόγω τῶν ἐορτῶν, κρατήθηκε στό Διοικητήριο Θεσσαλονίκης καί συνέταξε μέ τοὺς ὁμοϊδεάτες του διαμαρτυρία γιά «τόν διωγμό τῶν τούρκων καί σλαύων τῆς Θράκης ἀπό τίς ἐλληνικές ἀρχές»²⁴. (Φυσικά δέν συνέταξαν ποτέ καμμία παρόμοια διαμαρτυρία γιά τήν μαζική ἐξόντωση τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πόντου ἢ τῶν

Ἀρμενίων ἀπό τούς Τούρκους καί τούς Σοβιετικούς.) Ἀφοῦ ἀποφυλακίσθηκε, ἐπιστρατεύθηκε καί, ὑπηρετώντας στά Ἰωάννινα, ἄρχισε πάλι τήν ὑπονομευτική δράση. Μάλιστα ζήτησε ἀπό τό ΚΚΕ τεχνική ὑποστήριξη καί ἡ ἀπάντηση ἦταν ἀρνητική: «Δέν ἐνέκριναν καθόλου τήν δράση μας, τήν θεωροῦσαν ἐπικίνδυνη καί γιά μᾶς καί γιά τό κόμμα καί μᾶς ἔδιναν ἐντολή νά τή σταματήσουμε. Φυσικά πού δέν τούς ἀκούσαμε»²⁵. «Ὅταν, τό 1923, οἱ Ἰταλοί φασίστες ἐκκένωσαν τήν Κέρκυρα μετά ἀπό βραχεῖα κατάληψή της, ἐν μέσῳ τῶν πανηγυρισμῶν ὁ Στίνας εἶδε δύο στελέχη τῆς κομμουνιστικῆς νεολαίας «πού εἶχαν παρασυρθεῖ ἀπ' αὐτή τήν πατριωτική ὑστερία καί φώναζαν καί ζητωκραύγαζαν κι αὐτοί ὅπως ὅλος ὁ κόσμος. Φυσικά τό ἴδιο βράδυ μέ πρότασή μου διαγραφήκανε»²⁶.

Ἡ σχέση τοῦ Στίνα μέ τό ΚΚΕ ἦταν ιδιότυπη. Θεωροῦσε ὅτι τό ΚΚΕ ἰδρύθηκε ἀπό «φιλολογικούς κύκλους», πού διέπονταν ἀπό ρεφορμιστικές ιδέες. Ἄν καί τό κόμμα αὐτό ἐντάχθηκε στήν Κομμουνιστική Διεθνή, τό 1922 υἱοθέτησε τήν πολιτική τῆς «μακρᾶς νομίμου ὑπάρξεως», πού θεωροῦσε ὅτι ἀπαιτεῖτο πρὶν τό κόμμα προχωρήσει σέ διεκδίκηση τῆς ἐξουσίας. Αὐτήν τήν ἡγεσία ὁ Στίνας θεωροῦσε ὄχι πραγματικά κομμουνιστική, ἀλλά περισσότερο ἀντιπροσωπευτική τοῦ «νομιμόφρονα σοσιαλιστῆ τοῦ φιλολογικοῦ κύκλου ἀπ' τόν ὁποῖον προέρχονταν»²⁷. Ἀντιθέτως, τό 1922-23 ἤρθαν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη στήν Ἑλλάδα κομμουνιστές πού «δέν ἦταν ἀπλῶς ἐπηρεασμένοι ἀπό τίς ἀρχές τῆς ρωσσοικῆς ἐπανάστασης, ἀλλά ἦταν ὀργανωτικά συνδεδεμένοι μέ τήν Κομμουνιστική Διεθνή καί διαπαιδαγωγημένοι μέ τίς ἀρχές τοῦ μπολσεβικισμοῦ. Ἐπρόκειτο γιά στελέχη τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνοῦς, μέ ἐντολή της κατέβηκαν στήν Ἑλλάδα καί αὐτή τά προόριζε γιά διεύθυνση τοῦ κόμματος»²⁸. Ἐτσι, στό ἕκτακτο συνέδριο τοῦ ΚΚΕ τό 1924, ἐλήφθησαν οἱ ἀποφάσεις περὶ «Ἐνιαίας καί ἀνεξάρτητης Μακεδονίας καί Θράκης», περὶ καθήκοντος τῆς ἐργατικῆς τάξης νά ὑπερασπισθεῖ τίς ἐθνικές μειονότητες ἐναντίον τῆς δικῆς της ἀστικῆς τάξης κ.λπ. Ἐπίσης ἐλήφθησαν ἀποφάσεις γιά τήν λεγόμενη «μπολσεβικοποίηση» τοῦ ΚΚΕ, δηλαδή τήν υἱοθέτηση ὀργανωτικῶν ἀρχῶν σοβιετικοῦ τύπου. Στό ἐπόμενο κομματικό συνέδριο, τό 1927, ὅπου ὁ Στίνας μετεῖχε ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ὀργάνωσης Πειραιῶς, ἐμφανίσθηκε ἡ πρώτη νύξη τῆς μελλοντικῆς

διάστασης μεταξύ σταλινικῶν-τροτσκιστῶν, ὅταν ὁ Πουλιόπουλος κυκλοφόρησε πολυγραφημένη τήν διαμαρτυρία τοῦ Τρότσκυ γιά τόν ἀποκλεισμό τοῦ Ζηρόβιεφ ἀπό τήν ἐκτελεστική ἐπιτροπή τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνοῦς. Στό ΚΚΕ ἀρχίζει νά διαμορφώνεται ἡ ὁμάδα τῶν διαφωνούντων (Μάξιμος, Χαῖνογλου, Σκλάβος, Πουλιόπουλος), πού στήν συνέχεια διεκδίκησαν τήν ἐκπροσώπηση στήν Ἑλλάδα τοῦ ὑπό διαμόρφωσιν τροτσκισμοῦ.

Ὁ ἔλεγχος ὅμως τοῦ κόμματος περιῆλθε στά χέρια τῶν σταλινικῶν. Γιά τήν μᾶζα τῶν ἀπλῶν μελῶν τοῦ κόμματος, οἰαδήποτε ἀμφισβήτηση τῆς σταλινικῆς ὀρθοδοξίας ἦταν ἀδιανόητη. «Πόσο ἀγνή, πόσο ἄδολη, πόσο εὐλικρινής, πόσο βαθιά ἦταν ἡ πίστη τῶν ἐργατῶν καί ἐργατριῶν στήν Σοβιετική Ἐνωση καί πόσο ἡ πίστη αὐτή μᾶς ἔκανε νά διστάζουμε νά πούμε τήν ἀλήθεια γιά τό τί πραγματικά ἦταν ἡ Σοβιετική Ἐνωση», ἐπισημαίνει ὁ Στίνας²⁹.

Τέλη τοῦ 1931 καθαιρεῖται μέ ἀπόφαση τῆς Διεθνοῦς ἡ αἵρετή ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ καί διορίζεται δοτή ἡγεσία ὑπό τόν Ν. Ζαχαριάδη. Φεβρουάριο τοῦ 1932 διεγράφη ὁ Στίνας ἀπό τό κόμμα, διότι ἀρνήθηκε νά καταδικάσει δημοσίως τόν ἑαυτό του γιά τήν συμμετοχή του στήν «φραξιονιστική πάλη» καί νά ἀναγνωρίσει τήν νομιμότητα τῆς νέας ἡγεσίας. Ὁ Στίνας εἶχε ἤδη ἀποφασίσει νά ἀδιαφορήσει γιά τήν πειθαρχία σ' ἓνα κόμμα πού, ὅπως ἐκτιμοῦσε, ἐρχόταν ὀλοένα καί περισσότερο «σέ ἀντίθεση μέ τά συμφέροντα τῆς ἐργατικῆς τάξης καί τῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης»³⁰, καί δημοσιοποίησε μία μπροσουρά μέ κριτική στίς ἀποφάσεις τῆς νέας ἡγεσίας. Ἐτσι, διεγράφη μέ ἀπόφαση τῆς Διεθνοῦς.

Τό νέο, ζαχαριαδικό ΚΚΕ δέν ἐξέφραζε πλέον τόν Στίνα. Ἐξοστρακισμός τοῦ κριτικοῦ πνεύματος, μετατροπή τῶν στελεχῶν σέ ἄβουλα ἐκτελεστικά ὄργανα, καταγγελία τῶν διαφωνούντων ὡς πρακτόρων καί χαφιέδων κ.λπ. Ὁ Στίνας στέκεται ιδιαίτερα στήν ἐγκατάλειψη ἀπό τό ΚΚΕ τῆς θέσης τῆς «μετατροπῆς τοῦ πολέμου σέ ἐπανάσταση». Αὐτή ἡ παμπάλαιη θέση τῶν κομμουνιστῶν εἶχε ἤδη ἀποδειχθεῖ οὐτοπική ἀπό τό 1914, ὅταν τά ἐργατικά, κομμουνιστικά, σοσιαλιστικά καί ἄλλα ἀριστερά κόμματα τῶν ἐμπολέμων χωρῶν τῆς Εὐρώπης συνῆλθαν τήν παραμονή τῆς ἐκρήξεως τοῦ πολέμου στό Βέλγιο καί ὄχι μόνον ἀπέτυχαν νά συνεννοηθοῦν ὥστε νά «μετατρέψουν τόν

ιμπεριαλιστικό πόλεμο σέ ταξική εξέγερση», αλλά στην συνέχεια ταυτίστηκαν πλήρως μέ τά έθνικά συμφέροντα τών χωρών τους, διότι τό πατριωτικό αίσθημα ήταν πανίσχυρο καί κάθε διαφοροποίηση έθεωρείτο –όπως είναι φυσικό– προδοσία. ‘Ο Στίνας όμως επέμενε σ’ όλη του τήν ζωή σταθερά στην γραμμή αυτή. Καί καταγγέλει τό ΚΚΕ διότι «καλεί τούς έργάτες νά υπερασπίσουν τήν πατρίδα», διότι μιλάει γιά «έθνική ανεξαρτησία καί ακεραιότητα» κ.λπ.³¹. Καί διότι στην 4η όλομέλεια τόν Σεπτέμβρη τού ’35 έγκαταλείπει τόν έπαναστατικό ντεφαιτισμό καί περνάει στην «υπεράσπιση τής πατρίδας»³².

Πρίν τήν σύνδεση τών «άρχειομαρξιστών» μέ τόν Τρότσκυ, μία ομάδα τους αποχωρεί, τό καλοκαίρι τού 1930. Μεταξύ αυτών καί ό νεαρός Μιχάλης Ν. Ράπτης. Κάποιοι προσχωρούν στό ΚΚΕ, κάποιοι άλλοι στην κίνηση τού Πουλιόπουλου καί κάποιοι ιδρύουν μαζί μέ τόν Στίνα τήν «Λενινιστική Άντιπολίτευση τού ΚΚΕ» (ΛΑΚΚΕ). Στίνας, Ράπτης καί κάποιος Έργίνος συγκροτούν τήν διοικούσα επιτροπή. Έκδίδουν τήν εβδομαδιαία «Σημεία τού Κομμουνισμού» καί τό θεωρητικό περιοδικό «Διαρκής Έπανάσταση», μέ τροτσκιστικές θέσεις. Ταυτόχρονα, δραστηριοποιούνται σέ απεργίες, διαδηλώσεις, χτυπούν απεργοσπάστες, κυκλοφορούν προκηρύξεις. Τελικώς ό Στίνας διαφώνησε γιά διάφορους ιδεολογικούς λόγους καί αποχώρησε, ένω ή ΛΑΚΚΕ συγχωνεύθηκε μέ τήν ομάδα Πουλιόπουλου.

Τό 1933 ό Στίνας γύρισε στην Κέρκυρα καί εξέλεγε πρόεδρος τής κοινότητας τής γενέτειράς του, τής Σπαρτίλλας, μέ κομμουνιστικό ψηφοδέλτιο. Έπέδειξε μία υπερδραστηριότητα, αναλαμβάνοντας σειρά έργων, τά όποια θά χρηματοδοτούντο από φορολόγηση τών πλουσίων γαιοκτημόνων. Οί γαιοκτήμονες προσέφυγαν στό ειρηνοδικείο, αλλά ό Στίνας ισχυρίζεται ότι κέρδισε τήν δίχη μέ τό επιχείρημα ότι τά τσιφλίκια ήταν προϊόντα τής ενετικής κατάκτησης. Μεταξύ άλλων, έορτάστηκαν από τό Δημοτικό Συμβούλιο ως επίσημη άργία ή έργατική πρωτομαγιά καί ή αντιπολεμική ήμέρα, αλλά ό Στίνας άρνήθηκε νά λάβει ή κοινότητά του μέρος στόν έορτασμό τής 25ης Μαρτίου, δηλώνοντας ότι «αυτές οι έθνικές έορτές έχουν χάσει τό ιστορικό τους περιεχόμενο καί χρησιμοποιούνται μόνον γιά νά καλλιεργείται ό σωβινισμός στις μάζες» κ.λπ.³³.

Τό 1934, όμως, ένα μέρος τών «άρχειομαρξιστών», μέ επικεφαλής τόν ήθοποιό Γιώργη Βιτσώρη, αποχώρησε από τό «Άρχεϊον» καί ό Στίνας έγκατέλειψε τήν σταδιοδρομία του στην τοπική αυτοδιοίκηση πρόωρα καί άδοξα, προκειμένου νά είναι παρών στις νέες εξελίξεις. Οί αποσχισθέντες «άρχειομαρξιστές», πού εξέδωσαν τήν εβδομαδιαία έφημερίδα «Μπολσεβίκος», προκήρυξαν ιδρυτικό συνέδριο γιά τόν Φεβρουάριο τού 1935, μέ εκπροσώπους από τήν Άθήνα, τόν Πειραιά καί τήν Θεσσαλονίκη. ‘Ο Στίνας εξέλεγε στην Κεντρική Έπιτροπή καί στό Έκτελεστικό Γραφείο. Στο κίνημα τού Μαρτίου τού ’35, όμως, άρνήθηκε νά πειθαρχήσει στην άπόφαση τής πλειοψηφίας, πού καλούσε σέ κατάπαυση τής αίματοχυσίας. Τελικώς ή ομάδα τού «Μπολσεβίκου» διασπάστηκε καί οι αντίπαλοι τού Στίνα προσχώρησαν στην ομάδα τού Πουλιόπουλου. Μετά τήν διάσπαση, ή ομάδα Στίνα-Βιτσώρη μετονομάστηκε σέ Κομμουνιστική Διεθνιστική Ένωση καί μετονόμασε τό εβδομαδιαίο της έντυπο σέ «Έργατικό Μέτωπο». Τόν Ιανουάριο τού ’36, στις εκλογές πού προκήρυξε μετά τήν παλινόρθωσή του ό βασιλιάς Γεώργιος Β΄, ή ομάδα Στίνα-Βιτσώρη σέ συνεργασία μέ τήν ομάδα Πουλιόπουλου κατέβασαν έναν ύποψήφιο στην Άθήνα κι έναν στην Θεσσαλονίκη αλλά, παρά τήν άπλή αναλογική, ό αριθμός τών ψήφων πού έλαβαν ήταν άσήμαντος.

Παρά τήν εκλογική σύμπραξη, οι διαφωνίες μεταξύ τής τάσης τού Πουλιόπουλου καί τής τάσης τού Στίνα ήσαν σοβαρές. Έπρόκειτο φυσικά γιά ζυμώσεις περιθωρίου, αλλά γιά τούς φορείς τους είχαν ύπαρξιακή σημασία. ‘Ο Στίνας αναγνώριζε στόν Πουλιόπουλο ολοκληρωμένη μαρξιστική παιδεία, αλλά άγνοια γιά «τό ζωντανό λαϊκό κίνημα»^{33α}. Κι όμως, ό Πουλιόπουλος δημιούργησε τό κίνημα τών «παλαιών πολεμιστών», πού είχε πραγματική απήχηση μετά τήν Μικρασιατική Καταστροφή καί όχι άνύπαρκτη όπως τά διαδοχικά σωματεία-σφραγίδες τού Στίνα, καί άλλωστε είχε διατελέσει Γενικός Γραμματέας τού ΚΚΕ σέ εποχές δύσκολες. Τόν Πουλιόπουλο ό Στίνας κατηγορούσε άλλωστε γιατί δέν απέκλειε τήν συνεργασία μέ δημοκράτες αντιμεταξικούς έναντίον τού Μεταξά^{33β}. ‘Ο Στίνας απέκλειε τήν συνεργασία μεταξύ αστικών-άριστερών κομμάτων γιά τήν ανατροπή τού Μεταξά, διότι αυτή θά είχε σοσιαλπατριωτικό χαρακτήρα^{33γ}. Σύμφωνα μέ τόν Στίνα³⁴, ό Που-

λιόπουλος θεωρούσε ότι η πολιτική θέση του Στίνα και των στενών συνεργατών του αντιστοιχοῦσαν σε μία άμεσα επαναστατική κατάσταση που όμως δεν υφίστατο στην Ελλάδα εκείνης της εποχής. Έπομένως μία επαναστατική φρασεολογία τό μόνο που επέτύγχανε ἦταν νά δίνει προσχήματα στην αντίδραση. Ο δέ Στίνας άπαντούσε ότι η ομάδα Πουλιόπουλου ἦταν ξένη πρὸς τήν επαναστατική φιλοσοφία του μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ. Η αντίληψη του Πουλιόπουλου, υποστηρίζει ο Στίνας, ἦταν αὐτή που κυριάρχησε και τό διάστημα που ακολουθήσε τό τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, όταν τά καταρρέοντα αστικά καθεστῶτα τῆς Εὐρώπης διασώθηκαν λόγω τῆς άβουλίας και τῆς μή εκμετάλλευσης τῆς επαναστατικῆς συγκυρίας από τά σοσιαλδημοκρατικά κόμματα³⁵. Βεβαίως ο Στίνας αντιφάσκει, όταν σε άλλη περίπτωση³⁶ θεωρεῖ ότι «ἐκεῖνο που περισσότερο ξέρουμε άπ' ὅλη τήν ιστορική πείρα εἶναι ότι οἱ λαϊκές ἐξεγέρσεις δέν παραγγέλλονται και δέν προκαλοῦνται από άποφάσεις κομμάτων. Εἶναι αὐθόρμητα κοινωνικά φαινόμενα...». Διότι αὐτό που οὔτε ο Στίνας οὔτε οἱ ὁμοϊδεάτες του ποτέ δέν παραδέχθηκαν, κι ἴσως ποτέ δέν διανοήθηκαν, εἶναι ότι ἴσως οἱ μᾶζες πολύ άπλά νά μὴν ἤθελαν τήν επανάσταση ἢ ακόμη περισσότερο νά εἶχαν ἀντιληφθεῖ σε ποιόν ὀλοκληρωτικό «σοσιαλιστικό παράδεισο» ὀδηγοῦσε ἡ επανάσταση. Γι' αὐτό και σε καμμία, ἀπολύτως καμμία χώρα δέν ἐπιβλήθηκε κομμουνιστικό καθεστῶς μέσω ἐκλογικῆς πλειοψηφίας.

Η κριτική που ασκοῦσε ο Στίνας στό ΚΚΕ ἦταν ὀξύτατη. Στην οὐσία τό παρουσίαζε ως μέρος του συστήματος. Τόν Θανάση Κλάρα (Βελουχιώτη) κατήγγελλε ως ἄνθρωπο τῆς Ἀσφάλειας³⁷, τό δέ ΚΚΕ ότι συνέπραξε ὑπογείως στην δικτατορία του Παγκάλου³⁸. Η πιό βαρεία κατηγορία του εἶναι ἡ ἐρμηνεία που δίνει στις ἄθροες δηλώσεις μετανόιας, καταδόσεις, προσχωρήσεις στην Ἀσφάλεια κ.λπ. στελεχῶν του ΚΚΕ κατά τήν διάρκεια τῆς δικτατορίας Μεταξά: «Όλοι αὐτοί οἱ δηλωσίες, οἱ αὐτόμολοι, οἱ καταδότες εἶναι γνήσια προϊόντα τῆς θεωρητικῆς, πολιτικῆς, ἠθικῆς διαπαιδαγώγησης των μελῶν και στελεχῶν του ΚΚΕ»³⁹.

Η Δικτατορία του Μεταξά, ὅπως εἶναι γνωστό, κατέστειλε βίαια, διέβρωσε, διέφθειρε, ὑπονόμευσε, ἐξευτέλισε τό κομμουνιστικό κίνημα. Τό 1937 ο Στίνας συνελήφθη και φυλακίσθηκε, αρχικά στις φυλακές τῆς Αἴγινας και στην συνέχεια

στην Ἀκροναυπλία. (Εκεῖ βρισκόταν και ο Ράπτης, ὁ ὁποῖος ὅμως ἔφυγε στην συνέχεια στό ἐξωτερικό.) Κατόπιν στις φυλακές Συγγροῦ, ξανά στην Αἴγινα μαζί με τόν Πουλιόπουλο και ξανά στην Ἀκροναυπλία. «Όταν ἐξεργάγη ὁ ἑλληνο-ιταλικός πόλεμος, ὁ Στίνας κατήγγειλε «τήν προδοσία» και τήν «σωβινιστική πολιτική του ΚΚΕ», ὑπερασπιζόμενος τήν γνωστή ἀρχή «τῆς μετατροπῆς του πολέμου ανάμεσα στους λαούς σε πόλεμο των λαῶν ἐναντίον των ἐχμεταλλευτῶν τους»⁴⁰. Ο Στίνας μάλιστα θεωροῦσε⁴¹ ὅτι, σύμφωνα με τίς ἀρχές τῆς Διεθνούς, «ἡ μεγαλύτερη ὕβρις για ἕναν κομμουνιστή ἦταν νά τόν πείς πατριώτη. Εἶχε τήν ἴδια σημασία με τό προδότης».

Οἱ δύο κυριώτερες ὁμάδες των τροτσκιστῶν, ἡ Κομμουνιστική Διεθνιστική Ἐνωση του Στίνα και ἡ Ἐνιαία ὀργάνωση Κομμουνιστῶν Διεθνιστῶν του Πουλιόπουλου, ἐνῶ και οἱ δύο αὐτοπροσδιορίζονταν ως μέλη τῆς Τετάρτης Διεθνούς και ἐπικαλοῦνταν τίς ἀρχές της, κατέληγαν σε ἐντελῶς διαφορετικές θέσεις. Ο Στίνας παραδέχεται μάλιστα στά ἀπομνημονεύματά του ὅτι, ἐνῶ ὁ ἴδιος και οἱ ὁμοϊδεάτες του θεωροῦσαν ὅτι ἐξέφραζαν αὐθεντικά τήν Τέταρτη Διεθνή και κατηγοροῦσαν τήν ὁμάδα Πουλιόπουλου ως «μισοσοσιαλπατριωτική» και «ὀππορτουνιστική», στην πραγματικότητα συνέβαινε τό ἀντίθετο: ἡ ὁμάδα Πουλιόπουλου βρισκόταν πιό κοντά στην πραγματικότητα τῆς Τετάρτης Διεθνούς, ἡ ὁποία με πρόσχημα τήν ὑπεράσπιση τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως ἦ τόν ἀριστερό χαρακτήρα των κινήματων ἐθνικῆς ἀντίστασης στις διάφορες χῶρες συνεργάστηκε μαζί τους, χωρίς νά ἀποφύγει φυσικά τήν διάλυσή της και τήν ἐξόντωσή της. Ο Στίνας, δηλαδή, τοποθετεῖ τόν ἑαυτό του ἀριστερώτερα από τόν τροτσκισμό, θεωρώντας ακόμη και τήν ἀντίσταση στην ναζιστική κτηνωδία «σοσιαλπατριωτισμό» και «ὀππορτουνισμό».

Κρατούμενος στην Ἀκροναυπλία και ἀπευθυνόμενος στην ΕΟΚΔΕ του Πουλιόπουλου, ὁ Στίνας ἔγραφε ὅτι: «Οἱ τύχες των λαῶν θά κριθοῦν αὔριο ὄχι στά γραφεῖα, τά κοινοβούλια και τά μέγαρα των δικτατόρων ἀλλά στους δρόμους από τους ἴδιους τους ὀπλισμένους λαούς. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ μᾶζες ἀργά ἢ γρήγορα θά τερματίσουν με τήν ἐξεγέρσή τους τόν πόλεμο, θά δώσουν τά χέρια πάνω από τά πολεμικά μέτωπα και θά στραφοῦν με λύσσα ἐναντίον των δημίων τους»⁴². Πλάνη, διότι ἡ τύχη των λαῶν κρίθηκε στό μικρό

σημείωμα σέ χαρτοπετσέτα πού ἀντάλλαξαν ὁ Στάλιν μέ τόν Τσῶρτσιλ, χωρίζοντας τόν κόσμον σέ σφαῖρες ἐπιρροῆς. Καί ἡ παραμικρή ἀντίδραση πατάχθηκε στήν συνέχεια εἴτε ἀπό τά σοβιετικά τεθωρακισμένα εἴτε, ὅπως ἔγινε στήν Ἑλλάδα τόν Δεκέμβριο τοῦ 1944, ἀπό τά ἀγγλικά στρατεύματα.

Ἀντιθέτως, ἡ ΕΟΚΔΕ κατηγοροῦσε συστηματικά τόν Στίνα καί τούς ὁμοϊδεάτες του γιά «μακάρια νάρκη», μηδενισμό, ντεφαιτισμό καί δογματισμό⁴³.

Ὁ Στίνας ἀπαντοῦσε ὅτι ὁ δογματισμός εἶναι ἡ κυριώτερη ἀρετή τῶν τροτσκιστῶν κι ὅτι ἡ ἔλλειψη δογματισμοῦ ὁδηγεῖ στόν ὀππορτουισμό⁴⁴. Ὅμως, ἡ ἄκριτη προσπάθεια τοῦ Στίνα νά ἐφαρμόσει στήν Ἑλλάδα τήν μαρξιστική ἀνάλυση, χωρίς καὶ κάποιες προσαρμογές ὅπως αὐτές πού ἐπεχείρησε τό ΚΚΕ μέ μεγάλη καθυστέρηση κατά τήν δεκαετία τοῦ '30, τόν ὁδηγοῦσε σέ χονδροειδεῖς αὐταπάτες. Παραλλήλιζε τίς ἐξελιζέεις στήν μεσοπολεμική Ἑλλάδα μ' αὐτές τῆς μεσοπολεμικῆς Γερμανίας («καί ἐδῶ στήν Ἑλλάδα συντελοῦνται οἱ ἴδιες στό βάθος πολιτικές ἐξελιζέεις πού συντελοῦνται καί σ' ὅλη τήν Εὐρώπη») καί πίστευε ὅτι «τό κίνημα τοῦ Μαρτίου 1935 ἀποτελεῖ βίαιη ἔκρηξη τῶν ἀντιθέσεων πού συνεχῶς ἀπό τό 1923 συσσωρεύονται» κ.λπ.⁴⁵. Ἐπεσήμεινε, ὅμως, ὅτι μία ἐπαναστατική κατάσταση μπορεῖ νά ἀποβεῖ ἄγονη, ἂν τό κύριο, ὑποτίθεται, ἐπαναστατικό κόμμα (δηλαδή τό ΚΚΕ) εἶναι στήν πραγματικότητα ἀντεπαναστατικό⁴⁶.

Ἀπέκλειε δέ οἰαδήποτε συνεργασία μέ δημοκρατικά στοιχεῖα ἐναντίον τοῦ Μεταξᾶ, θεωρώντας ὅτι ἔτσι διευκολύνουν τήν ἐξαπάτηση τῶν μαζῶν καί δίνουν χρόνο στήν ἀντίδραση νά ἀπαντήσῃ δυναμικά⁴⁷. Ἀπέκρουε ἐπίσης τήν συνεργασία μέ τόν Μεταξᾶ ἐνώπιον τοῦ πολέμου, ὅπως αὐτή πού ἔκανε τό ΚΚΕ μέ τήν ἐπιστολή Ζαχαριάδη, διότι μιά τέτοια συνεργασία θά εἶχε πατριωτικό, ἄρα ἀπαράδεκτο, γιά τόν Στίνα, χαρακτήρα⁴⁸. Ἐξ ἄλλου, ὁ Στίνας ἀπέριπτε ἤδη ἀπό τό 1937 τό σύνθημα τῆς υπεράσπισης τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, πού εἶχε υἱοθετήσῃ ἡ Τέταρτη Διεθνῆς, ὅχι ἀπό ἀντίδραση στόν σταλινισμό ἀλλά διότι «θέλαμε νά φράξουμε ὅσα σημεῖα τοῦ προγράμματός μας θεωρούσαμε ἀσθενῆ καί εὐπρόσβλητα καί ἀπό ὅπου θά μπορούσε νά διεισδύσει ὁ σοσιαλπατριωτισμός μέ τό κάλυμμα τῆς υπεράσπισης τῆς ΕΣΣΔ»⁴⁹.

Ἔτσι, ἡ ἀπέχθεια πρὸς τόν πατριωτισμό ἦταν στήν οὐσία τό κεντρικό ἰδεολογικό στοιχεῖο τοῦ Στίνα καί τῆς ὀλιγομελοῦς ομάδας του. Ὁ Στίνας δέν ἀντελήφθη, ὅμως, ὅτι γι' αὐτόν τόν λόγο ἦταν καταδικασμένος νά μείνει γιά πάντα στό περιθώριο, ἀφοῦ τό αὐτονόητο αἶσθημα κάθε λαοῦ μπροστά σέ ξένη εἰσβολή εἶναι ἡ ἐθνική, ὑπερταξική συνεργασία ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ καί ὄχι ἡ ἐκτός τόπου καί χρόνου ταξική σύγκρουση.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐπιχειρημάτων του, ὁ Στίνας προέτασσε τό ἐπιχείρημα ὅτι «ἡ τύχη τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης εἶναι σήμερα συνδεδεμένη μέ τίς τύχες τῆς Εὐρώπης καί τοῦ κόσμου. Τά προβλήματα τῆς ΕΣΣΔ θά λυθοῦν στήν Ἰβηρική Χερσόνησο, στήν Γαλλία, στό Βέλγιο»⁵⁰. Ἡ παλαιά κομμουνιστική ἐπιταγή —πού ποτέ δέν ἐφαρμόσθηκε— ἦταν νά μετατραπῇ ὁ πόλεμος ἀπό ἀδελφοκτονία ἐργατῶν σέ διεθνή συμμαχία τῶν ἐργατῶν ἐναντίον τῶν ἐκμεταλλευτῶν τους· ὁ Στίνας ὑποστήριζε ὅτι αὐτό ἔπρεπε νά πραγματοποιηθεῖ σέ ὅλες τίς καπιταλιστικές χῶρες, «ἀνεξάρτητα ἂν στόν ἴδιο μ' αὐτές συνασπισμοὶ βρίσκονται καί ἡ ΕΣΣΔ»⁵¹. Κατηγοροῦσε δέ τήν ΕΟΚΔΕ τοῦ Πουλιόπουλου ὅτι, στήν εἰσήγησή της στήν Ἀκροναυπλία, ἄφηγε ἓνα περιθώριο ἀνοικτό στόν «σοσιαλπατριωτισμό» καί στόν δῆθεν ἀντιφασιστικό πόλεμο, ἀπ' ὅπου μπορούσε «τό κόμμα νά γκρεμιστεῖ στό βούρκο τῆς προδοσίας», διότι συμπεριλάμβανε καί τήν ἐξῆς ἐπιφύλαξη: «Ἰδιαίτερα τακτικῆς φύσης ζητήματα θά μπορούσαν νά μπουνε κατά τόν πόλεμο στό ἐλληνικό τμήμα τῆς Τέταρτης Διεθνούς σέ περίπτωση σοβιετο-ἀγγλο-γαλλικοῦ μπλόκ μέ βοηθό τήν Ἑλλάδα»⁵².

Ὁ Στίνας ἤθελε ἡ παγκόσμια ἐπανάσταση νά συνδουαστεῖ μέ τήν ἀνατροπή τοῦ Στάλιν⁵³. «Οἱ ἐπαναστάτες διεθνιστές», ἔγραφε σέ μπροσουρά του ἐκείνη τήν ἐποχή, «εἶναι ἀπόλυτα πεπεισμένοι ὅτι ὁ Στάλιν ὁδηγεῖ τήν χώρα στήν καταστροφή, στήν ἦττα καί στήν ἀποσύνθεση...»⁵⁴. Ὅπως δὲποτε, ὁ Στίνας συνέχεε τίς ἐπιθυμίες του μέ τήν τελείως ἀντίθετη πραγματικότητα. Ὅλοι οἱ τροτσκιστές ἐκείνη τήν ἐποχή ἠλπίζαν σέ μία στρατιωτική συντριβή τοῦ Στάλιν ἀπό τούς Γερμανούς, διότι πίστευαν ὅτι μέσα στό μετασταλινικό χάος θά μπορούσαν νά ὑφαρπάξουν τήν ἐξουσία. Τό πιθανώτερο, βεβαίως, εἶναι ὅτι τόν ἠττημένο Στάλιν θά διεδέχετο μία στρατιωτική χοῦντα Ρώσων στρατηγῶν, πού θά συνθηκολογοῦσε μέ τόν Χίτλερ, καί ὄχι οἱ

ολιγάριθμοι, ανίσχυροι, διασκορπισμένοι στά τέσσερα σημεία του ορίζοντα τροτσκιστές. Ἀλλά οἱ αὐταπάτες ἀποτελοῦσαν συστατικό στοιχεῖο τῆς τροτσκιστικῆς σκέψης. Ὁ Στίνας δραματιζόταν ὅτι, τὴν ἐπαύριο τῆς νίκης τῶν ἐργατικῶν δυνάμεων, τὸ προλεταριάτο δὲν θὰ δημιουργοῦσε τὸ δικό του ἐθνικό κράτος, ἀλλά θὰ ὑπερασπιζόταν τὴν ὑπόθεση τοῦ διεθνοῦς σοσιαλισμοῦ. Τὸ ἔργο του, ἄλλωστε, δὲν θὰ τελείωνε ἐκεῖ, ἀλλά θὰ ἔθετε τὴν κρατικὴ ἐξουσία στὴν ὑπηρεσία τῆς παγκόσμιας ἐπανάστασης⁵⁵. Ὅπως πίστευε, «μέσα στὸν πόλεμο θὰ μείνουμε μόνοι, ἀδιάλλακτοι ὑπερασπιστές τῶν πραγματικῶν συμφερόντων τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ»^{55α}.

Ἡ ΚΔΕΕ τοῦ Στίνα καὶ ἡ ΕΟΚΔΕ τοῦ Πουλιόπουλου ἦσαν οἱ δύο ἀντίπαλες ὀλιγομελεῖς ὀργανώσεις, πού διεκδικοῦσαν τὸν τροτσκιστικό χώρο μετὰ τὸν ἐκφυλισμό τοῦ «Ἀρχείου». Κάθε μία ἀπ' αὐτὲς εἶχε τὰ δικά της ἔντυπα καὶ τίς δικές της ἀπόψεις. Ἀκόμη καὶ μέσα στίς φυλακές καὶ στοὺς τόπους ἐξορίας, παρέμειναν σέ ἀπόσταση. Ἡ ΚΔΕΕ, πού ἀποτελεῖ μετεξέλιξη τοῦ «Μπολσεβίκου», μέχρι τὸ 1938 μονοπωλοῦσε τὴν τροτσκιστικὴ Διεθνή Κομμουνιστικὴ Λίγκα στὴν Ἑλλάδα. Τὸ 1938 ἔλαβε μέρος στὸ ἰδρυτικό συνέδριο τῆς Τετάρτης Διεθνοῦς καὶ ἡ ΕΟΚΔΕ τοῦ Πουλιόπουλου. Τὸ συνέδριο αὐτὸ συνέστησε τὴν ἐνοποίηση τῶν δύο κινήσεων, ἀλλά ὁ Στίνας τὸ ἀπέκλειε. Παρὰ τίς ἀτέρμονες συζητήσεις πού ἔγιναν στὴν Ἀκροναυπλία, ἡ ἐνοποίηση ὄχι μόνον δὲν ἐπετεύχθη ἀλλά ἀπομακρύνθηκε ἀκόμη περισσότερο. Καὶ τὸ χειρότερο εἶναι ὅτι, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πρίφτης-Στίνας στὰ ἀπομνημονεύματά του, συνολικὰ ἡ ΚΔΕΕ εἶχε 19 μέλη ἐνῶ ἡ ΕΟΚΔΕ 10⁵⁶.

Ὁ Πρίφτης πίστευε, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1940⁵⁷, ὅτι «ἡ ὑπεράσπιση τῶν συνόρων κάτω ἀπὸ τὴν διεύθυνση τῆς βοναπαρτιστικῆς κλίμας τοῦ Στάλιν δὲν ἔχει καμμιά ἔννοια καὶ καμμιά ἀξία γιὰ τὸ ρωσικό προλεταριάτο, ἀφοῦ ἡ σωτηρία τῆς ΕΣΣΔ σάν ἐργατικὸ κράτος θὰ ἐξαρτηθεῖ ἀποκλειστικά ἀπὸ τὴν ἰκανότητα τοῦ παγκόσμιου προλεταριάτου νά τερματίσει μὲ τὴν ἐπανάστασή του τὸν πόλεμο κι ἀφοῦ ἡ συμμετοχὴ τῆς ΕΣΣΔ στὸ πλευρὸ τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ δύο ἱμπεριαλιστικά μπλόκ θὰ γίνῃ τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο στὴν πραγματοποίησή αὐτοῦ τοῦ καθήκοντος ἀπὸ τὸ παγκόσμιον προλεταριάτο... οὔτε καὶ εἶναι δυνατὸς κανένας “διαλεκτικός” συνδυασμὸς τῆς πάλιν γιὰ τὴν ὑπεράσπι-

ση τῶν συνόρων μὲ τὴν πάλιν γιὰ τὴν ἀνατροπὴ τοῦ Στάλιν καὶ τῆς γραφειοκρατίας».

* * *

Ἐνῶ ἡ Ἑλλάδα ἦταν ἤδη ὑπόδουλη στὸν Ἄξονα, ὁ Στίνας παρέμεινε στὴν Ἀκροναυπλία. «Οἱ ἀδελφές τοῦ Διεθνοῦς Ἐρυθροῦ Σταυροῦ μᾶς ἐπισκεφτήκανε στοὺς θαλάμους καὶ μᾶς μοιράσανε οἱ ἴδιες σταφίδες, παξιμάδια, κουβέρτες καὶ πρό παντός πουλόβερ. Τὸ πρόσωπό τους ἔλαμπε ἀπὸ καλοσύνη, στοργή, εὐγένεια, ἀνθρωπιά. Καὶ τί ἀντίθεση. Δίπλα σ' αὐτὲς τίς ἀγαθὲς θρησκευόμενες γυναῖκες, στέκονταν αὐστηροί, βλοσυροί, ἄγριοι οἱ διορισμένοι ἀπὸ τὴν “ἡγεσία” μπολσεβίκοι συνοδοί τους». Μάλιστα στὸ πουλόβερ του βρῆκε ἓνα εἰκοσάδραχμο κι ἓνα χαρτάκι πού ἔγραφε «ἡ Παναγία μαζί σου»⁵⁸. Αὐτὰ βεβαίως δὲν δίδαξαν τίποτε τὸν Στίνα.

Σέ συνθήκες ἀθλιότητος καὶ πείνας, οἱ κρατούμενοι μεταφέρθηκαν στὸν Πειραιᾶ, τὸν Μάρτιο τοῦ '42, κι ἀπὸ κεῖ, τὸν Ἰούλιο, στὴν Εὐβοία. «Φρόντισε ὅμως ὁ Δεσπότης Χαλκίδας καὶ μᾶς δίνονταν κάθε μέρα ἀρκετὴ ποσότητα ἀπὸ ψάρια»⁵⁹. Κι ὅταν μεταφέρθηκε στὴν συνέχεια στίς Κονίστρες, «μέ ἐντολή τοῦ Δεσπότη Καρύστου μοῦ ὄδιναν συσσίτιο ἀπ' αὐτὸ πού χορηγοῦσε ὁ Διεθνὴς Ἐρυθρὸς Σταυρὸς γιὰ τὰ παιδιά»⁶⁰. Σημειώνει ἐπίσης ὁ Στίνας ὅτι: «Πραγματικὸ στοργικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ ὅλους τοὺς ἐξοριστοὺς τῆς περιοχῆς του εἶχε δεῖξει ὁ Δεσπότης Παντελεήμων Καρύστου»⁶¹. Ὁ ὁποῖος Δεσπότης Καρύστου ὀργάνωσε τὴν ἀπόδραση τοῦ Στίνα, ἐφοδιάζοντάς τον μὲ πιστοποιητικό ἀσθένειας γιὰ τὰ μπλόκα καὶ μὲ τρόφιμα: «...δοκίμασα βαθεῖα συγκίνηση ἀπὸ τὴν καλοσύνη, τὴν ἐξυπνάδα καὶ τὴν τόλμη αὐτοῦ τοῦ Δεσπότη»⁶². Ἀλλά οὔτε αὐτὰ ὅλα δίδαξαν κάτι τὸν Στίνα.

Στὴν Ἀθήνα, ὁ Στίνας καὶ πέντε ἀκόμη ἀνασυγκρότησαν τὴν ὁμάδα τους. Ἡ ὁμόφωνη θέση τους ἦσαν ἡ καταδίκη τοῦ ΕΑΜ ὡς ἐθνικιστικοῦ. Ὁ Στίνας θεωρεῖ ὅτι ἦταν παγκοσμίως μοναδικὴ ἡ καταδίκη τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης ὑπὸ καθεστῶς κατοχῆς⁶³ καὶ μᾶλλον ἔχει δίκιο. Πίστευε ὅτι ἡ ὑπεράσπιση τοῦ ἔθνους καὶ ἡ ὑπεράσπιση τῆς πατρίδας ὄχι μόνον εἶναι ὑποστήριξη τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ ἀλλά καὶ εἶναι ἀσύμβατη πρὸς τὸν σοσιαλισμό, ἀφοῦ «τὸν μόνον “σοσιαλισμὸ” μὲ ἐθνικὰ χρω-

ματα και έθνικη ιδεολογία πού μᾶς ἔχει δώσει ἡ Ἱστορία εἶναι ὁ “σοσιαλισμός” τοῦ Χίτλερ καί τόν μόνο ἔθνικό “κομμουνισμό” ὁ “κομμουνισμός” τοῦ Στάλιν»⁶⁴. Ὁ Στίνας, παρά τίς ἀλλεπάλληλες διαψεύσεις, πίστευε καί τότε ὅτι ἡ χειραφέτηση τῆς ἐργατικῆς τάξης μπορεῖ νά ἐπιτευχθεῖ μόνον ἐφ’ ὅσον οἱ ἐργαζόμενες μᾶζες ὄλων τῶν χωρῶν ἀποκτήσουν ἐνιαία ταξική συνείδηση. Θεωροῦσε ἐπίσης ὅτι ἡ πάλη γιά τόν σοσιαλισμό σέ μιά μόνη χώρα ἦταν ἀναπόσπαστο μέρος τῆς πάλης γιά μιά παγκόσμια σοσιαλιστική κοινωνία, ἀφοῦ ἡ οἰκοδόμηση τοῦ σοσιαλισμοῦ σέ μιά μόνη χώρα ἦταν, ὅπως πίστευε, ἀδύνατη⁶⁵.

Τό ΕΑΜ, σύμφωνα μέ τόν Στίνα, ἦταν «ὄργανο καί ἐξάρτημα τοῦ συμμαχικοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ συγκροτήματος»⁶⁶, «ἐξαγρίωνε τίς μᾶζες ἐναντίον τῶν Γερμανῶν καί μαζί ἐξαγρίωνε καί τούς Γερμανούς στρατιῶτες καί καθιστοῦσε ἀδύνατη τήν συναδέλφωσή τους μέ τούς “Ἕλληνες ἐργάτες»⁶⁷, «πουθενά δέν τόλμησε νά ἐπέμβει στήν ἀτομική ιδιοκτησία»⁶⁸, «διατηροῦσε τίς καλύτερες σχέσεις μέ τούς πλούσιους χωρικούς καί τήν ἐκκλησία»⁶⁹ καί «εἶχε μέ ζῆλο ἀναλάβει τήν προστασία τῆς ιδιοκτησίας, τῆς οἰκογένειας, τῆς θρησκείας καί τῆς “ἠθικῆς”»⁷⁰. Ἀλλωστε, τά στελέχη του μέσα στίς πόλεις «ἦταν στήν μεγάλη τους πλειοψηφία ἐθνικιστές μικροαστοί»⁷¹. Γενικώτερα, ὁ Στίνας ἐκτιμοῦσε ὅτι «ὁ ἀγώνας ἐναντίον τῶν ναζί στό ἐσωτερικό τῶν κατεχομένων ἀπό τήν Γερμανία χωρῶν ἦταν μιά ἀπάτη καί ἓνα ἀπό τά μέσα πού χρησιμοποιοῦσε ὁ συμμαχικός ἱμπεριαλισμός γιά νά κρατάει τίς μᾶζες δεμένες στό συμμαχικό του ἄρμα»⁷². Καί σ’ αὐτήν τήν ἀπάτη συνεργοῦσαν τά «ἐργατικά» κόμματα —ὁ Στίνας τά θέτει ἐντός εἰσαγωγικῶν—, διότι οἱ μᾶζες ἔπρεπε νά πιστέψουν ὅτι πολεμοῦσαν γιά δικά τους ἰδανικά, προκειμένου νά συμπράξουν καί νά ὑποστηρίξουν τήν πολεμική προσπάθεια. Καί αὐτό τό ἐξασφάλιζαν τά σοσιαλιστικά καί κομμουνιστικά κόμματα, μέ ἀπατηλά συνθήματα⁷³. Τελικά, ἡ ἐθνική ἀντίσταση, σύμφωνα μέ τόν Στίνα, «κατέστρεψε τήν ταξική συνείδηση, ἐνίσχυε τίς ἐθνικιστικές αὐταπάτες καί τό ἐθνικιστικό μίσος, διεσκόρπιζε καί ἀτομικοποιοῦσε ἀκόμα περισσότερο τό προλεταριάτο μέσα στήν ἀνώνυμη μᾶζα τοῦ ἔθνους» κ.λπ.⁷⁴.

Στήν οὐσία, ὁ Στίνας πίστευε στήν γνωστή θέση τῶν διεθνιστῶν κομμουνιστῶν, ὅτι ὁ πατριωτισμός διασπᾷ τήν ταξική πάλη καί συνέχει τίς

κοινωνικές τάξεις, πράγμα πού ἐπιβεβαιώνεται σταθερά σέ κάθε πολεμική σύγκρουση, καταστρέφοντας τίς ἀναλύσεις ἀλλά καί τίς προσδοκίες τους. Ὁ Στίνας κατέληγε στό συμπέρασμα ὅτι «τό καθῆκον τοῦ προλεταριακοῦ κόμματος μέσα σ’ αὐτές τίς συνθήκες εἶναι νά ὀξύνει τήν πάλη του ἐναντίον τῶν ἐθνικιστικῶν ὀργανώσεων καί νά προφυλάξει τήν ἐργατική τάξη ἀπό τό ἀντιγερμανικό μίσος καί τό ἐθνικιστικό δηλητήριο»⁷⁵.

Τό ΕΑΜ, ἄλλωστε, ὑποστηρίζει ὁ Στίνας, ἦταν —στίς περιοχές πού ἤλεγχε— κράτος μέ ὅλα τά χαρακτηριστικά τοῦ ἐγγελιανοῦ μοντέλου: κυβέρνηση, γραφειοκρατία, ἱεραρχία, φορολογικό μηχανισμό, ἀστυνομία, δικαιοσύνη, φυλακές, στρατόπεδα συγκεντρώσεως κ.λπ.⁷⁶. Διέθετε ἐπίσης ὀργανωμένο τακτικό στρατό μέ ἱεραρχική δομή⁷⁷. Αὐτά ὅλα ὁ Στίνας τά κατήγγειλε στό βιβλίο του «ΕΑΜ-ΕΛΑΣ-ΟΠΛΑ», πού ἐξέδωσε μεταπολεμικά μετά τήν συνθηκολόγηση τῆς Ἱταλίας (ἐκδόσεις Διεθνῆς Βιβλιοθήκη).

Μέσα στίς αὐταπάτες του, ὁ Στίνας βλέπει τήν κυβέρνηση Μπαντόλιο στήν Ἱταλία —τήν πρώτη μεταφασιστική κυβέρνηση, μετά τήν συνθηκολόγηση τῆς Ἱταλίας, τό φθινόπωρο τοῦ ’43— «ὅπως τήν πρώτη ρωσική κυβέρνηση μετά τήν φεβρουαριανή ἐπανάσταση καί τήν ἀνατροπή τοῦ Τσάρου»⁷⁸. Κι ἐνῶ ὁ πόλεμος τελείωνε, οἱ τροτσκιστές περίμεναν μιά δεύτερη ὀκτωβριανή ἐπανάσταση, πού θά ’ταν ἡ αὐθεντική αὐτήν τήν φορά: «Ὁ Τρότσκι ἔγραφε ὅτι μιά δεύτερη γέννα εἶναι πάντα πιό εὐκολη ἀπό τήν πρώτη, ἐννοώντας μ’ αὐτό ὅτι ἡ προλεταριακή ἐπανάσταση σ’ αὐτόν τόν πόλεμο θά εἶναι πιό εὐκολη ἀπό τόν πρώτο. Ἀλλά ὁ πόλεμος ἔληξε καί ἡ ἐπανάσταση πουθενά στόν κόσμο δέν κάνει τήν ἐμφάνισή της»⁷⁹.

Οἱ δυνάμεις πού ἀπελευθέρωσαν τήν Εὐρώπη ἀπό τούς ναζί ἦταν, σύμφωνα μέ τόν Στίνα, ἀντιδραστικές, εἴτε ἐπρόκειτο γιά τούς Συμμάχους εἴτε γιά τόν Στάλιν. Κύριο μέλημά τους ἡ συντριβή κάθε ἀνεξάρτητης ἐπαναστατικῆς κίνησης⁸⁰. Στίς χῶρες τῆς δυτικῆς σφαίρας ἐπιρροῆς τά κομμουνιστικά κόμματα συνεργάστηκαν μέ τίς ἀστικές πολιτικές δυνάμεις καί συμμετείχαν σέ κυβερνήσεις ἐθνικῆς ἐνότητας, πού σκοπό εἶχαν νά ἀφοπλίσουν τά ἀντιστασιακά κινήματα⁸¹. Τά δέ ρωσικά στρατεύματα ὁ Στίνας παρομοιάζει μέ τίς ὀρδές τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας⁸². Ἐνῶ, πρὸς τό τέλος τῆς Κατοχῆς, τό ΕΑΜ κατέκλυζε τά πάντα, «ἐμεῖς πού

για μία στιγμή αισθανθήκαμε τό λαϊκό κῶμα νά μᾶς σπρώχνει πρὸς τὰ ἐπάνω εἶδαμε τόν ἑαυτό μας ξανά ἀπομονωμένο καί περισσότερο ἀντίθετο στό ρεῦμα»⁸³. Οἱ ὀλιγάριθμοι τροτσκιστές παρέμεναν, ἀκόμη καί σ' ἐκεῖνες τίς στιγμές, διασπασμένοι. Ἡ ἀντίπαλη τοῦ Στίνα ομάδα, ἡ ΕΟΚΔΕ, ἐπανεμφανίστηκε κι αὐτὴ μέ κάποια προκήρυξη.

Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς χώρας ἀπὸ τό ΕΑΜ, σύμφωνα μέ τόν Στίνα, εἶναι μῦθος, πού ἀναπαράγεται ἀπὸ τὴν ἀστική τάξη γιὰ νά συντηρεῖται τό πατριωτικό πνεῦμα τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης, δηλαδή τό μεγαλύτερο ἐμπόδιο στόν ταξικό-ἐπαναστατικό προσανατολισμὸ τῶν μαζῶν⁸⁴: «... ἀπὸ τίς πόλεις πού “ἀπελευθέρωνε” ὁ ΕΛΑΣ, οἱ Γερμανοὶ εἶχαν ἤδη φύγει», σημειώνει⁸⁵. Τό ΕΑΜ, ἐξ ἄλλου, ἀναγνώρισε ὡς νόμιμη καί συμμετεῖχε στήν κυβέρνηση Παπανδρέου, μία ἀγγλικῆς ἐμπιστοσύνης ομάδα χρεωκοπημένων πολιτευτῶν, μέ κριτήριο τὴν ἐκλογικὴ τους δύναμη τό 1936, ὡς ἐάν δέν εἶχε μεσολαβήσει μία θυελλώδης δεκαετία⁸⁶. Τό ΕΑΜ ἀναγνώρισε τόν στρατηγὸ Σκόμπυ ὡς ἀνώτατο στρατιωτικὸ διοικητὴ, ὑπάκουσε στήν ἐντολή του νά μὴν μπεῖ στήν Ἀθήνα, λειτούργησε κατευναστικά ἀποτρέποντας τὴν ἐξόντωση τῶν δοσιλόγων, τῶν μελλοντικῶν θυτῶν τῆς Ἀριστερᾶς⁸⁷. Καί ὁ ἐαμικός ὑπουργὸς Ἐργασίας κατήγγησε τόν κατοχικό νόμο, πού εἶχαν ἐπιβάλει οἱ Γερμανοὶ, καί πού ἀπαγόρευε τίς ἀπολύσεις⁸⁸. Ἐνῶ ἐβλεπε καθαρά τό ΕΑΜ πὼς οἱ Ἕλληνοι καί ἡ κυβέρνηση διόριζαν πρόσωπα πού ἡ Ἀριστερὰ θεωροῦσε προδοτικά, κι ἐνῶ ἐβλεπε ὅτι οἱ Ἕλληνοι καί ἡ κυβέρνησις ἐτοίμαζαν τὴν συντριβὴ του⁸⁹.

Στό δεκεμβριανὸ κίνημα τοῦ 1944, τό ΕΑΜ προέβη σέ αἱματηρὴ ἐκκαθάριση τῶν τροτσκιστῶν ἢ τροτσκιζόντων. Ὁ Στίνας παραθέτει κατάλογο τῶν θυμάτων τῆς ΟΠΛΑ⁹⁰. Ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Στίνα Κορνῆλιος Καστοριάδης συνελήφθη τίς ἡμέρες τῶν Δεκεμβριανῶν καί ἀφέθηκε ἐλεύθερος διότι δέν τόν ἀναγνώρισαν⁹¹.

Μετά τὴν Ἀπελευθέρωση, ὅταν ἔφθασαν οἱ πρῶτες ἐφημερίδες ἀπὸ τό ἐξωτερικό, ὁ Στίνας ἔμεινε ἀναυδος, ὅταν πληροφορήθηκε, ἀπὸ τίς πρῶτες εἰδήσεις πού ἦρθαν, τὴν στάση τῶν ἀδελφῶν τροτσκιστικῶν κομμάτων ἀνά τόν κόσμο. Πίστευε ὅτι οἱ τροτσκιστές τηροῦσαν τὴν ἴδια στάση μ' αὐτόν. Μέ ἐκπληξή ὅμως ἔμαθε, ὅταν ἡ ἀπομόνωση τῆς Κατοχῆς ἔσπασε, ὅτι δέν συνέβη τίποτα τέτοιο. Τόν Δεκέμβριο τοῦ '44 πῆρε ἀπὸ

ἕναν Ἕλληνο στρατιώτη μία μπροσούρα τῶν Γάλλων τροτσκιστῶν, μέ τίτλο: «Οἱ τροτσκιστές στήν πάλι ἐναντίον τῶν ναζί». Στὴν συνέχεια ἔμαθε καί γιὰ τίς ἄλλες χώρες, ὅπου τὰ τροτσκιστικά κινήματα εἶχαν τηρήσει ἀντιστασιακὴ στάση. «Ἡ Τετάρτη Διεθνῆς μέσα στόν πόλεμο, μέσα σέ συνθήκες δηλαδή πού δοκιμάζεται ἡ ἀνοχή καί ἡ πίστη τῶν ἀτόμων καί τῶν ὀργανώσεων, ἔγινε σκόνη. Τὰ στελέχη της καί τὰ τμήματά της, ἄλλα ἀπροκάλυπτα γιὰ τὴν “ὑπεράσπιση τῆς πατρίδος”, ἄλλα μέ τό πρόσχημα τῆς “ὑπεράσπισης τῆς ΕΣΣΔ” ἢ τοῦ μαζικοῦ κινήματος ἀντίστασης, πέρασαν στήν ὑπηρεσία τῶν κυβερνήσεων τους καί βοήθησαν κι αὐτοὶ στό κατά δύναμη στήν σφαγὴ τῶν λαῶν»⁹². Ἐτσι, ὁ Στίνας κατέληγε νά ἀσκει κριτικὴ στό παγκόσμιο τροτσκιστικὸ κίνημα ἀπὸ τὰ ἀριστερά!

Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Στίνας παραδέχεται, ἡ ομάδα του ἔτρεφε, ὅταν ἔληξε ὁ Πόλεμος, τὴν αὐταπάτη ὅτι μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια θά ἔκανε ἀπὸ κάπου τὴν ἐμφάνισή της ἢ σωτήρια ἐπανάσταση⁹³. Ὁ μόνος πού διαφωνοῦσε, στὰ πλαίσια τῆς ὀλιγομελοῦς ομάδας Στίνα, ἦταν ὁ Καστοριάδης, ὁ ὁποῖος ὑποστήριζε ὅτι ἄλλη γενεὰ θά ξανασηκώσει τὴν σημαία τῆς ἐπανάστασης⁹⁴. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐπανεξέδωσαν –νομίμως– τό «Ἐργατικὸ Μέτωπο», συνέταξαν μία ἔκθεση γιὰ τό πογκρόμ πού ἔκανε τό ΚΚΕ στοὺς τροτσκιστές καί τὴν παρέδωσαν στόν πρόεδρο τῶν ἀγγλικῶν ἐργατικῶν συνδικάτων πού βρέθηκε τότε στήν Ἀθήνα, ἔστειλαν παρόμοια ἔκθεση στήν Ἀμερικὴ (δημοσιεύθηκε στό Labour Action), μετέφρασαν καί ἐξέδωσαν μέ πρόλογο Στίνα τό ἔργο τοῦ Λένιν *Οἱ σοσιαλιστές καί ὁ πόλεμος*. Ἀλλά ἡ ομάδα εἶχε χάσει τὴν ὁρμὴ της καί τόν ἐνθουσιασμό της, ἐνῶ τὰ περισσότερα μέλη της εἶχαν ἀδρανοποιηθεῖ.

Ἐκεῖνη τὴν στιγμή ἐμφανίσθηκε ἡ ἐκκλήσις τῆς Τετάρτης Διεθνoῦς γιὰ τὴν ἐνοποίηση τῶν δύο ἀντιπάλων τροτσκιστικῶν κινήσεων στήν Ἑλλάδα. Ὁ Στίνας, παρ' ὅλο πού δέν ἔτρεφε αὐταπάτες, δέν μπορούσε καί νά ἀρνηθεῖ. Τό ἐνοποιητικὸ συνέδριο ἔγινε σέ μία χαράδρα στήν Πεντέλη τὸν Ἰούλιο τοῦ '46 (σύμφωνα μέ τόν Θεόδωρο Σταυρόπουλο στόν κινήματογράφο «Ἴρις») καί κράτησε δύο ἡμέρες, μέ συμμετοχὴ δύο ἐκπροσώπων τῆς τροτσκιστικῆς Διεθνoῦς (ὁ ἕνας ἦταν ὁ Ἀμερικανὸς Σέρυ Μάγκαν καί ὁ ἄλλος ἦταν ὁ Μ.Ν. Ράπτης). Ὑπῆρχαν δύο ὀργανώσεις ἀλλὰ τρεῖς τάσεις (!). Συμμετεῖχαν

διάφοροι επιβιώσαντες τῶν σταλινικῶν καί γερμανικῶν ἐκτελέσεων, ὅπως οἱ Καρλιάφτης, Ἀναστασιάδης κ.ἄ. Ἡ παλαιά ομάδα τοῦ ἐκτελεσθέντος Παντελῆ Πουλιόπουλου ἦταν διασπασμένη. Ἐπικράτησε ἀπερίγραπτη ἰδεολογική σύγχυση γιά θέματα ὅπως ὁ χαρακτήρας τοῦ ΕΑΜ, ἡ ὑπεράσπιση τῆς ΕΣΣΔ, ἐάν τὰ Δεκεμβριανά ἦταν προλεταριακή ἐπανάσταση κ.λπ. Ὁ Στίνας ἄσκησε κριτική στήν στάση τῆς Διεθνούς στόν Πόλεμο. Τελικά, ἐν μέσω ἀντεγκλήσεων, ἡ ἐνοποίηση τυπικῶς ἐπετεύχθη, ἀλλά ἡ τάση Στίνα διατήρησε τό δικαίωμα νά ἀποτελεῖ αὐτόνομη φράξια καί νά ἀσκεῖ ἐσωκομματική κριτική ὅταν διαφωνεῖ. Τό νέο κόμμα (ὀλίγων μελῶν) ὀνομάσθηκε «Κομμουνιστικό Διεθνιστικό Κόμμα - ἑλληνικό τμήμα τῆς Τετάρτης Διεθνούς». Ἐξεδόθη καί ἐβδομαδιαία ἐφημερίδα, ἡ «Ἐργατική Πάλη»⁹⁵. Ὁ Στίνας ὅμως συνειδητοποιοῦσε ὅτι ἦταν ξένο σῶμα⁹⁶. Ἡ κυριώτερη αἰτία ἦταν ὅτι διέβλεπε σταλινικά χαρακτηριστικά στοὺς τροτσκιστές. Ἀσφαλῶς εἶχε δίκιο.

Ὁ Στίνας θεωροῦσε ὅτι ὁ ρόλος τῶν κομμουνιστικῶν καί σοσιαλιστικῶν κομμάτων, λόγῳ τῆς γραφειοκρατικῆς τους φύσης, εἶναι νά συγκρατοῦν τήν ταξική πάλη σέ νόμιμα, κοινοβουλευτικά πλαίσια⁹⁷. Προβάλλοντας ἕνα ἀκαθόριστος φύσης ἐνδιάμεσο καθεστῶς «ἐργατοαγροτικό», «ἀστικο-δημοκρατικό» κ.λπ., ἀποσποῦν τήν ἐργατική τάξη ἀπό τό καθήκον τῆς καταστροφῆς τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ⁹⁸. Τό φθινόπωρο τοῦ 1946, παρά ταῦτα, διοργανώθηκαν κοινές συζητήσεις μέ τό ΚΚΕ, μέ πρόταση τοῦ Στίνα. Ὁ Στίνας ἦταν ὁμιλητής ἐκ μέρους τῶν ἐνοποιημένων τροτσκιστῶν σέ μιά ἀπ' αὐτές, μέ θέμα: «Λαϊκή Δημοκρατία ἢ Σοσιαλιστική Σοβιετική Δημοκρατία». Τό ΚΚΕ ὑποστήριξε τότε τήν εἰρηνική ἐξέλιξη πρός τήν Λαϊκή Δημοκρατία ἐνῶ ὁ Στίνας τήν ἐπαναστατική ἐγκαθίδρυση τῆς Σοσιαλιστικῆς Σοβιετικῆς Δημοκρατίας. Τό σουρρεαλιστικό εἶναι ὅτι, λίγες ἐβδομάδες μετά, τό ΚΚΕ ξεκίνησε τήν ἐνοπλη προσπάθειά του γιά τήν ἀνατροπή τοῦ «ἀστικοῦ καθεστώτος», ἐνῶ ὁ Στίνας παρέμεινε ἀπὼν ἀπό οἰαδήποτε πρακτική δράση.

Τό ΚΚΕ ἀπό τό 1934 εἶχε ἐγκαταλείψει τήν ἐπαναστατική ρητορική του καί εἶχε υἱοθετήσει τήν θεωρία μίας ἐργατο-ἀγροτικῆς ἐπανάστασης, πού θά δημιουργοῦσε μιά «ἀστικο-δημοκρατική» πολιτεία. Μετά τόν Πόλεμο, τό ΚΚΕ εἶχε υἱοθετήσει

τήν θεωρία τῆς «Λαϊκῆς Δημοκρατίας» μέσω τῆς νόμιμης κοινοβουλευτικῆς πάλης – κάτι πού φυσικά ἐγκατέλειψε τό 1946.

Ὁ Στίνας, στήν ὁμιλία του, κατηγόρησε τό ΚΚΕ γιά ἰδεολογική ἀσάφεια καί σύγχυση. Στό ἐπιχείρημα τοῦ μικροῦ ποσοστοῦ ἐργατῶν στήν ἑλληνική κοινωνία ἀντέταξε τήν κρισιμότητα τῆς ἐργατικῆς τάξης στήν παραγωγική διαδικασία καί ἄρα τήν ἠγετική της θέση στήν κοινωνία. Ὑποστήριξε ὅτι ἡ παγκοσμιοποίηση τοῦ καπιταλισμοῦ ἀποτελεῖ ἀσφαλές ὑπόβαθρο γιά τήν ἐπανάσταση, ἀρκεῖ αὐτή νά εἶναι παγκόσμια: ὅτι ἡ «Λαϊκή Δημοκρατία» τοῦ ΚΚΕ στήν οὐσία θά εἶναι ἕνα ἀστικό καθεστῶς, ἀφοῦ ἕνα καθεστῶς ἢ θά εἶναι προλεταριακό ἢ ἀστικό: ὅτι στήν οὐσία ὁ ρόλος τοῦ ΚΚΕ εἶναι ἀντιδραστικός, ὅτι εἰρηνικά δέν παραχωρεῖ ἡ ἀστική τάξη τά προνόμιά της κ.λπ. κ.λπ.⁹⁹ Σύμφωνα μέ τόν Θεόδωρο Σταυρόπουλο, διειμήφθησαν τά ἐξῆς μεταξύ τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ ΚΚΕ Κώστα Καραγιώργη καί τοῦ Στίνα:

Καραγιώργης: «Ὅ,τι καί νά λέτε ἐσεῖς, κάτι πούλακια κελαιδοῦνε στά βουνά» (ἐννοοῦσε τό ἐπικείμενο ἀντάρτικο).

Στίνας: «Κάτι γῦπες θά τά φᾶνε αὐτά τά πούλακια κι ἐσένα μαζί».

Τελικῶς, ἡ ομάδα Στίνα ἀποχώρησε καί ἀπό τό ἐνιαῖο τροτσκιστικό κόμμα λίγους μῆνες μετά τό ἐνοποιητικό συνέδριο, τήν ἀνοιξη τοῦ 1947, καί τό φθινόπωρο τοῦ 1947 διέκοψε κάθε πολιτική καί ὀργανωτική σχέση μέ τήν Διεθνή τῶν τροτσκιστῶν.

Ἄλλωστε, τήν ἴδια ἐποχή, ἡ ομάδα Στίνα υἱοθέτησε τήν ἀποψη πού ὁ νεαρός Καστοριάδης εἶχε ἤδη διατυπώσει ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1945, πρὶν ἐγκαταλείψει τήν Ἑλλάδα: ὅτι δηλαδή ἡ τροτσκιστική θεωρία τοῦ ἐκφυλισμένου ἐργατικοῦ κράτους ἦταν λανθασμένη. «...Τό αἶσθημα πού ὄλοι δοκιμάσαμε ἦταν ἡ ἀγανάκτηση καί ἡ ὀργή ἐναντίον τοῦ ἑαυτοῦ μας γιά τήν τυφλή μας ἐμπιστοσύνη στόν Τρότσκυ»¹⁰⁰. Ὁ Στίνας συνειδητοποίησε ὅτι ὁ Τρότσκυ, στά βιβλία του καί στίς ἀναλύσεις του, θεωροῦσε ὡς «ἐργατικά», ἔστω καί ἐκφυλισμένα καθεστῶτα τίς σταλινικές δικτατορίες, πού δέν εἶχαν καμία σχέση, ἐξ ἀρχῆς, μέ τήν ἐργατική τάξη¹⁰¹. «Ὁ Τρότσκυ ἦταν ὁ πιό ἀναρμόδιος καί ὁ πιό ἀκατάλληλος γιά θεωρητικούς τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης. Αὐτός ἦταν ἕνας ἀπό τοὺς

κυριώτερους αρχηγούς εκείνων που μέ τά λόγια και μέ τά έργα, μέ τήν “διαλεκτική” και τά πολυβόλα φράζανε τόν δρόμο στήν επανάσταση και ξαναβάλανε τούς εργάτες στόν ζυγό», συμπεραίνει ο Στίνας¹⁰², επικαλούμενος απόψεις του Τρότσκι σχετικά μέ τήν οργάνωση του «σοσιαλισμού», που δέν διαφέρουν από τίς σταλινικές.

Ο Στίνας υποστήριζε ότι, οιοδήποτε καθεστώς έθετε τήν εργατική τάξη σέ ζυγό, υπό οιοδήποτε πρόσχημα, ήταν απαράδεκτο. «Η ανατροπή του καπιταλισμού και ή οικόδομηση της σοσιαλιστικής κοινωνίας πρέπει νά είναι έργο της αυτόνομης δράσης των ίδιων των μαζών και κανενός άλλου που ενεργεί δήθεν για λογαριασμό τους»¹⁰³. Φυσικά, αυτή ή όψιμη άποψη έρχεται σέ ρητή αντίφαση μέ ολόκληρη τήν προγενέστερη πολιτική σκέψη και δράση του ίδιου του Στίνα.

Μετά τά Δεκεμβριανά, όπου οι σταλινικοί κατέστρεψαν ή κατέσχεσαν τόν πολύγραφο, τό τυπογραφείο και τήν γραφομηχανή της, ή ομάδα Στίνα διαλύθηκε, εν μέσω συλλήψεων, εκτοπισμών κ.λπ. Έν μέσω του Έμφυλιου Πολέμου, κι ενώ οι έναπομεινάντες «αρχαιομαρξιστές» θεώρησαν ότι έπρεπε νά υπερασπιστούν τήν άστική δημοκρατία έναντι του σταλινικού ολοκληρωτισμού, αντιθέτως ή ομάδα Στίνα κυκλοφόρησε μία προκήρυξη, στην οποία καλούσε στρατιώτες και αντάρτες νά συναδελφωθούν¹⁰⁴.

Άλλά ή ήρωική εποχή των τροτσκιστών είχε πλέον παρέλθει. Ο Πουλιόπουλος είχε εκτελεσθεί στην διάρκεια της Κατοχής από τούς Ιταλούς, ο Ράπτης είχε ήδη πριν τήν Κατοχή φύγει απ' τήν Ελλάδα, τό ίδιο και ο Γ. Βιτσώρης, ενώ ο Γιωτόπουλος είχε πάει νά πολεμήσει στόν ισπανικό εμφύλιο πόλεμο και μετά αυτοεξορίσθηκε στό Παρίσι. Ο δέ Κορνήλιος Καστοριάδης εγκατέλειψε τήν Ελλάδα τό '45, για νά κάνει διεθνή καριέρα στόν ΟΟΣΑ, στό Παρίσι. Ο χώρος των τροτσκιστών αποσυνετέθη όριστικά σέ διάφορα γκρουπούσκουλα, όπως ή ομάδα Διεθνιστής του Καστρίτη ή τό Έργατικό Έπαναστατικό Κόμμα των αντιπάλων του Ράπτη, που μάλιστα εξετέθησαν στις εκλογές και έλαβαν μερικές δεκάδες ψήφων.

Ο Στίνας, άπτόητος, συνέχισε νά όμφαλοσκοπεύει μέ τό γκρουπούσκουλό του, ως ζωντανό μνημείο μιας άλλης εποχής. Διατήρησε όμως συνεχή επαφή μέ τόν Καστοριάδη, και είναι εμφανές ότι από κάποια στιγμή και μετά, ή σχέση άντεστράφη:

ο Στίνας υπέστη ιδεολογική επίδραση από τόν μαθητή του, όπως φαίνεται από τήν εξέλιξη της πολιτικής του σκέψης μετά τόν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ίδού κωδικοποιημένα τά τελικά του συμπεράσματα:

1. σκοπός της κοινωνικής επανάστασης είναι ή χειραφέτηση των λαϊκών μαζών.

2. οι θεωρίες των ιστορικά αναγκαίων σταδίων, της ώριμησης των συνθηκών, της εθνικής απελευθέρωσης από τίς ιμπεριαλιστικές δυνάμεις πριν τήν κοινωνική επανάσταση, της ανάγκης κηδεμονίας των μαζών κ.λπ. είναι άπάτη.

3. ο σοσιαλισμός δέν είναι επινόηση του Μάρξ ούτε των ουτοπιστών ούτε έχει καμμία σχέση μέ τήν γερμανική φιλοσοφία ή τήν άγγλική πολιτική οικονομία.

4. ο σοσιαλισμός δέν είναι ένα όρθολογικά οργανωμένο πενταετές σχέδιο ούτε ή κρατική μορφή ιδιοκτησίας.

5. ο σοσιαλισμός είναι έργο των ίδιων των μαζών και όχι κάποιων εκπροσώπων τους ή κάποιων επιτροπών, που μοιραία θά γεννήσουν νέες μορφές καταπίεσης.

6. οι σκοποί των διαφόρων σοσιαλιστικών, κομμουνιστικών, τροτσκιστικών, μαοϊκών κ.λπ. κομμάτων δέν διαφέρουν απ' αυτούς των άστων οικονομολόγων και τεχνοκρατών, που επιδιώκουν μία όρθολογιστική οργάνωση της οικονομίας.

7. άρα μόνον οι ίδιες οι εργαζόμενες μαζες μπορούν νά αυτοπροσδιορισθούν και νά διευθύνουν τίς υποθέσεις τους άμεσα, μέ ανακλητά όργανα¹⁰⁵.

Σύμφωνα μέ τόν Στίνα, «οι επαναστάτες διαδίδουν ιδέες που θά υλοποιηθούν από τίς μαζες, όταν συνθήκες, που κανείς δέν μπορεί νά προβλέψει, θά κάνουν δυνατό τό ξεσκήμα. Έκεινο που διαρκώς δίχως διακοπή διαδίδουν οι επαναστάτες στις μαζες είναι ότι αυτές πρέπει νά πάρουν στα χέρια τους τήν υπόθεσή τους, ότι πρέπει αυτές οι ίδιες νά αναλάβουν τήν διεύθυνση των άγώνων τους μέ όργανα που νά βρίσκονται κάτω από τήν άμεση έξάρτησή τους, νά λογοδοτούν σ' αυτές, νά εκλέγονται και νά ανακαλούνται όποτεδήποτε απ' αυτές. Αυτές οι ίδιες οι μαζες, μ' αυτά τά δικά τους τά όργανα, πρέπει νά αναλάβουν τήν διεύθυνση της κοινωνίας μετά τήν ανατροπή του καπιταλιστικού καθεστώτος. Καμμία έμπιστοσύνη σέ κανένα κόμμα και καμμία αυθεντία. Προφύλαξη και επαγρύπνηση από εκείνους που προβάλλουν τόν έαυτό

τους για κηδεμόνα τῶν μαζῶν καί ἐντελῶς ἰδιαίτερα ἀπό ἐκείνους πού λένε ὅτι κατέχουν τούς ἱστορικούς νόμους»^{105α}. Ἡ καστοριαδική ἐπίδραση εἶναι ἐμφανής. Αὐτό τό σύστημα ἄμεσης δημοκρατίας, πού στήν οὐσία προτείνει ὁ Στίνας, εἶναι ὅμως ἐντελῶς ἀσυμβίβαστο μέ τόν ἰδεολογικό δογματισμό του. Εἶναι ἐντελῶς βέβαιο ὅτι οἱ μάζες θά ἀπέριπταν ἀμέσως π.χ. ὅλες τίς ἀντιπατριωτικές ἐξαγγελίες τοῦ Στίνα.

Ὁ Στίνας δέν βρῆκε ποτέ καμμιά ἀνταπόκριση στήν ἐργατική τάξη καί ἐπέμενε νά ὁμιλεῖ γιά λογαριασμό της. Τίς ἰδέες του τίς ἀσπάστηκε ὁ ἴδιος καί πέντε ἐξί ἀκόμα ἄτομα. Μέ κάποιον ναρκισσισμό ὁ Στίνας σημειώνει: «Οἱ ἰδέες κάνουν μόνες τους τήν ἐπιλογή τῶν πιστῶν τους»¹⁰⁶.

Ὅπωςδήποτε, ἡ σημαντικώτερη παρουσία στίς ὀλιγάριθμες τάξεις τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Στίνα ἦταν ἡ –περιστασιακή– στράτευση τοῦ Κορινθίου Καστοριάδη. Ὁ Καστοριάδης, πού ὡς μαθητής Γυμνασίου εἶχε ἐνταχθεῖ στήν νεολαία τοῦ ΚΚΕ γιά βραχύτατο χρονικό διάστημα καί στήν συνέχεια δημιούργησε μία δική του ομάδα, τό 1942 ἔγινε μέλος τῆς ὀργάνωσης Στίνα. Ἦταν ὁ πιό νέος, ὁ πιό δυναμικός καί ὁ πιό μορφωμένος ἀπό τούς λίγους παλαιούς τροτσκιστές πού περιστοίχιζαν τόν Στίνα. Ὁ Καστοριάδης ὅμως ἦταν ἀνεξάρτητη φυσιογνωμία καί τό 1944 ἔγινε συνδιευθυντής τοῦ «Ἀρχείου Κοινωνιολογίας καί Ἡθικῆς» μαζί μέ τόν περίπου συνομήλικό του ἀντιμαρξιστή, νεοκαπαντιανό ἰδεαλιστή Δ. Τσάκωνα. Στό «Ἀρχεῖον» δημοσίευσε καί τά πρῶτα του κείμενα. Ὅταν τό 1945 ἔφυγε γιά τήν Γαλλία, ἦταν ἐκπρόσωπος τῆς ομάδας τοῦ Στίνα στήν Τέταρτη Διεθνή, ἀλλά τό 1947 διέρρηξε ὀριστικά τίς σχέσεις του μέ τόν τροτσκισμό. Οὐδέποτε ὅμως διέρρηξε τίς σχέσεις του μέ τόν ἴδιο τόν Στίνα. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι, σέ ἀνεξάρτητη τροτσκιστική ομάδα, συγγενῆ τοῦ κλίματος Στίνα, πού ἐξέδιδε ἕνα φυλλάδιο, συμμετεῖχε καί ὡς μαθητής ὁ Ἀνδρέας Παπανδρέου, τόν ὁποῖον ὁ Καστοριάδης κατηγόρησε πολλές δεκαετίες ἀργότερα, μέ ἐπιστολή του στό «Βῆμα», ὅτι κατέδωσε τούς συντρόφους του στήν Ἀσφάλεια¹⁰⁷, κάτι ἀνεπιβεβαίωτο. Σύμφωνα μέ τήν μαρτυρία τοῦ Ράπτη, ὅμως, ὁ Ἀνδρέας Παπανδρέου ἦταν μέλος τῆς ομάδας Στίνα μαζί μέ τόν Καστοριάδη¹⁰⁸.

Ἡ συνολική ἀποτίμηση τῆς προσωπικότητας καί τῆς δράσης τοῦ Στίνα μᾶς ὀδηγεῖ στό συμπέρασμα ὅτι δέν ἐπρόκειτο οὔτε γιά μαρξιστή θεωρη-

τικό ὄλκῆς οὔτε γιά πολιτικό ἡγέτη μέ ἐμβέλεια. Θεωρητικά ἀναμάσησε ὄχι δημιουργικά τόν λενινισμό τοῦ Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, χωρίς καμμιά εὐελιξία καί προσαρμογή στά δεδομένα μιᾶς ἐντελῶς διαφορετικῆς ἐποχῆς. Θεωρητικό ἔργο ἄλλωστε δέν παρήγαγε. Πολιτικά κινήθηκε στό ἡμίφως τῶν παράνομων γκρουπούσκουλων, συνεχῶς κατήγγελλε τούς πάντες γιά προδοσία τοῦ μαρξισμού-λενινισμοῦ καί, τελικά, μετά ἀπό πολλές δεκαετίες δράσης ἐν ὀνόματι τοῦ τροτσκισμοῦ, ἀνακάλυψε ὅτι κι ὁ ἴδιος ὁ Τρότσκι ἦταν σταλινικός. Ἀποχώρησε ἀπό τό ἐνιαῖο τροτσκιστικό κόμμα τοῦ 1946, ἦρθε σέ ἀντίθεση μέ τό ΚΚΕ, τό ΕΑΜ, τόν Πουλιόπουλο, τόν Μάξιμο, τήν ἴδια τήν Τέταρτη Διεθνή. Ἐνῶ εἶχε θεοποιήσει τήν ἔννοια «λαός», δέν διδάχθηκε τίποτε ἀπό τό γεγονός ὅτι ὁ ἐλληνικός λαός ἔκανε μέ αὐτοθυσία ἡρωϊκή ἐθνική ἀντίσταση ἐναντίον τῶν Γερμανῶν. Τήν Ἀντίσταση θεωροῦσε... προδοσία τῆς ἐπανάστασης. Διαρκῶς ἀνέμενε ὅτι θά ἀναβιώσουν, στίς στάχτες τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, τά ἐπαναστατικά φαινόμενα πού ἀκολούθησαν τόν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο, καί πάντα κάτι ἔφταιγε, πού αὐτό, ὅπως καί οἱ ἄλλες προβλέψεις του, δέν συνέβη. Τήν πολιτική μοναξιά του καί τήν ἔλλειψη οἰασθήποτε λαϊκῆς ἀπήχησης τήν ὠραιοποίησε ναρκισσιστικά, λέγοντας ὅτι «οἱ ἰδέες ἐπιλέγουν τούς φορεῖς τους». Ὅμιλοῦσε ἐξ ὀνόματος τῆς ἐργατικῆς τάξης, χωρίς νά ἔχει ἐργασθεῖ ποτέ στήν ζωή του, εἶναι δέ ἄγνωστο τό πῶς βιοπορίσθηκε ἐπί ἐπτὰ περίπου δεκαετίες πού ἐπαγγελοῦσαν τόν ἐπαναστάτη. Τελικά, μένει ἡ πικρή γιά τόν Στίνα σύγκριση μ' ὅσους πορεύθηκαν στόν βίο τους ἐργαζόμενοι σκληρά, ἀφοσιωμένοι στό ἐπάγγελμα καί στήν οἰκογένειά τους, θυσιαζόμενοι γιά τήν πατρίδα τους ὅταν αὐτό ἦταν ἀπαραίτητο. Ὁ Στίνας ἔμεινε ἀντιθέτως προσκολλημένος στό μοντέλο τοῦ «ἐπαγγελματία-ἐπαναστάτη» χωρίς δουλειά καί χωρίς οἰκογένεια, πού ἀκριβῶς γιατί ἀπείχε τῆς πραγματικῆς ζωῆς δέν ἀντελήφθη ποτέ ὅτι ἡ ζωή βρίσκεται χιλιόμετρα μακριά ἀπό τίς φαντασιώσεις του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἡ παραμορφωμένη Ἐπανάσταση, μετάφραση Ἑλλης Δουβουιώτη, πρόλογος Μ.Ν. Ράπτη, «Σελίδες», Ἀθήνα 1989, σ. 24.

2. Ἔ.ἀ., σ. 27.

3. Ἔ.ἀ., σ. 193.

4. Ἔ.ἀ., σ. 217.

5. Λ. Τρότσκι, *Στάλιν, μετάφραση Α. Βαγενᾶ*, ἐκδ. Δωδώνη, Ἀθήνα, s.d., σ. 45.
6. Ἔ.ἄ., σ. 69.
7. Ἔ.ἄ., σ. 74.
8. Ἔ.ἄ., σ. 74.
9. Ἔ.ἄ., σ. 76.
10. Ἔ.ἄ., σ. 78.
11. Ἔ.ἄ., σ. 78.
12. Ἔ.ἄ., σ. 87.
13. Ἔ.ἄ., σ. 97.
14. Ἔ.ἄ., σ. 107.
15. Ἔ.ἄ., σ. 110.
16. Ἔ.ἄ., σ. 153.
17. *Ἡ παραμορφωμένη Ἐπανάσταση*, ἔ.ἄ., σ. 178.
- 17α. Ἄ. Στίνα, *Ἀναμνήσεις*, ἐκδ. Ἰψίλον, Ἀθήνα 1985, 6' ἐκδόσι, σ. 340.
- 17β. Λουκά Καρλιάφτη, *Ἰδρυση τῆς Κομμουνιστικῆς Ὁργάνωσης Μπολσεβίκων Ἑλλάδος* (Αρχειομαρξιστές-Τροτσκιστές), πολυγραφημένη τετράτομη ἐκδόσι, s.d., ἐκδόσεις Διεθμιστής, τόμος Β', σ. 6.
- 17γ. Σύμφωνα μέ τόν βιογράφο του Θεόδωρο Μπενάκη, στό Δημήτρης Γιωτόπουλος, *μία πορεία ἀπό τόν ἐπαναστατικό στόν φιλελεύθερο σοσιαλισμό*, ἐκδ. ΚΟΥΡΙΕΡ, Ἀθήνα 2003, σ. 7.
- 17δ. Ἔ.ἄ., Β' τόμος, σ. 56.
18. *Ἡ κρίση ὕστερα ἀπ' τόν Νοέμβριο 1924*, στό Ἐ. Ἀστερίου - Γ. Λαμπάτος, *Ἡ ἀριστερή ἀντιπολίτευση στήν Ἑλλάδα*, ἐκδ. Φιλίστωρ, Ἀθήνα 1995, σ. 155.
- 18α. Σέ συνέντευξη στόν Μελέτη Μελετόπουλο.
- 18β. Θ. Μπενάκης, ἔ.ἄ., σ. 33.
- 18γ. Ἡ προκήρυξη δημοσιεύεται στήν τετράτομη χαρτόδετη ἐκδόσι τοῦ Λουκά Καρλιάφτη *Ἰδρυση τῆς Κομμουνιστικῆς Ὁργάνωσης Μπολσεβίκων Λενινιστῶν Ἑλλάδος* (Αρχειομαρξιστές-τροτσκιστές), ἐκδόσεις Διεθμιστής, s.d., α' τόμος.
- 18δ. Θ. Μπενάκης, ἔ.ἄ., σ. 123.
- 18ε. Ἔ.ἄ., σ. 129.
19. Ἄ. Στίνας, *Ἀπομνημονεύματα*, σ. 5.
20. Ἔ.ἄ., σ. 42.
21. Ἔ.ἄ., σ. 50.
22. Ἔ.ἄ., σ. 51.
23. Ἔ.ἄ., σ. 52-53.
24. Ἔ.ἄ., σ. 54.
25. Ἔ.ἄ., σ. 56.
26. Ἔ.ἄ., σ. 71.
27. Ἔ.ἄ., σ. 97.
28. Ἔ.ἄ., σ. 99.
29. Ἔ.ἄ., σ. 142.
30. Ἔ.ἄ., σ. 155.
31. Ἔ.ἄ., σ. 167.
32. Ἔ.ἄ., σ. 168.
33. Ἔ.ἄ., σ. 183.
- 33α. Ἔ.ἄ., σ. 347.
- 33β. Ἔ.ἄ., σ. 342.
- 33γ. Ἔ.ἄ., σ. 346.
34. Ἔ.ἄ., σ. 200.
35. Ἔ.ἄ., σσ. 200-205.
36. Ἔ.ἄ., σ. 222.
37. Ἔ.ἄ., σ. 159.
38. Ἔ.ἄ., σ. 109.
39. Ἔ.ἄ., σ. 226.
40. Ἔ.ἄ., σ. 256.
41. Ἔ.ἄ., σ. 257.
42. Ἔ.ἄ., σ. 280.
43. Ἔ.ἄ., σσ. 281-82.
44. Ἔ.ἄ., σ. 287.
45. Ἔ.ἄ., σ. 288.
46. Ἔ.ἄ., σ. 288.
47. Ἔ.ἄ., σ. 298.
48. Ἔ.ἄ., σ. 301.
49. Ἔ.ἄ., σ. 303.
50. Ἔ.ἄ., σσ. 308-39.
51. Ἔ.ἄ., σ. 309.
52. Ἔ.ἄ., σ. 310.
53. Ἔ.ἄ., σ. 311.
54. Ἔ.ἄ., σσ. 316-17.
55. Ἔ.ἄ., σ. 319.
- 55α. Ἔ.ἄ., σ. 346.
56. Ἔ.ἄ., σ. 328.
57. Ἄ. Στίνα, *Ἡ ΕΣΣΔ καί ἡ πάλη γιά τήν Παγκόσμια Ἐπανάσταση*, στό Π. Πουλίουλου, *Ἄρθρα, Θέσεις καί πολεμικές*, σ. 154-155.
58. Ἄ. Στίνα, *Ἀναμνήσεις*, ἔ.ἄ., σ. 365.
59. Ἔ.ἄ., σ. 372.
60. Ἔ.ἄ., σ. 373.
61. Ἔ.ἄ., σ. 373.
62. Ἔ.ἄ., σ. 374.
63. Ἔ.ἄ., σ. 379.
64. Ἔ.ἄ., σ. 384-85.
65. Ἔ.ἄ., σ. 385.
66. Ἔ.ἄ., σ. 386.
67. Ἔ.ἄ., σ. 387.
68. Ἔ.ἄ., σ. 387.
69. Ἔ.ἄ., σ. 387.
70. Ἔ.ἄ., σ. 387.
71. Ἔ.ἄ., σ. 387.
72. Ἔ.ἄ., σ. 390.
73. Ἔ.ἄ., σ. 391.
74. Ἔ.ἄ., σ. 393.
75. Ἔ.ἄ., σ. 393.
76. Ἔ.ἄ., σ. 400.
77. Ἔ.ἄ., σ. 401.
78. Ἔ.ἄ., σ. 405.
79. Ἔ.ἄ., σ. 409.
80. Ἔ.ἄ., σ. 410.
81. Ἔ.ἄ., σ. 411.
82. Ἔ.ἄ., σ. 410.
83. Ἔ.ἄ., σ. 407.
84. Ἔ.ἄ., σ. 413.
85. Ἔ.ἄ., σ. 412.
86. Ἔ.ἄ., σ. 414.
87. Ἔ.ἄ., σ. 414-15.
88. Ἔ.ἄ., σ. 416.
89. Ἔ.ἄ., σ. 416-17.
90. Ἔ.ἄ., σσ. 422-27.
91. Ἔ.ἄ., σ. 429.
92. Ἔ.ἄ., σ. 431.
93. Ἔ.ἄ., σ. 432.
94. Ἔ.ἄ., σ. 432.
95. Ἔ.ἄ., σσ. 433-35.
96. Ἔ.ἄ., σ. 435.
97. Ἔ.ἄ., σ. 439.
98. Ἔ.ἄ., σ. 440.
99. Ἔ.ἄ., σσ. 447-54.
100. Ἔ.ἄ., σ. 455.
101. Ἔ.ἄ., σ. 457.
102. Ἔ.ἄ., σ. 458.
103. Ἔ.ἄ., σ. 466.
104. Ἔ.ἄ., σ. 467.
105. Ἔ.ἄ., σσ. 473-76.
- 105α. Ἔ.ἄ., σ. 349-50.
106. Ἔ.ἄ., σ. 482.
107. Πληροφορίες ἀπό τόν καστοροδολόγο, μαθηματικό καί διδάκτορα φιλοσοφίας Γιώργο Οἰκονόμου, 17-6-2005.
108. Μ. Ράπτη, *Ὁ Τρότσκι καί οἱ ἐπίγονοι*, Ἐναλλακτικές ἐκδόσεις, Ἀθήνα 2006, σ. 20.

Παντελής Πουλιόπουλος

του Μελέτη Ή. Μελετόπουλου

Η ανιδιοτελής, αδιάλλακτη και πνευματική μορφή του Παντελή Πουλιόπουλου συνδέθηκε με μερικές από τις πιο ακραίες και σκοτεινές όψεις της ιστορίας της ελληνικής αριστεράς: την υπονόμευση του Μικρασιατικού Μετώπου, την «μπολσεβικοποίηση» του ΚΚΕ, την μειοδοτική θέση περί «ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης» και την συγκρότηση του τροτσκιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Η εξαφάνισή του παρά ταυτα από το προσκήνιο της κομμουνιστικής παράταξης, μαζί με την παράλληλη περιθωριοποίηση ή απομάκρυνση άλλων σημαντικών ιδεολογικών ήγετων της Αριστεράς (Μάξιμος, Γληνός, Κορδάτος, Ράπτης κ.ά.), άφησε το πεδίο ελεύθερο σε πρόσωπα επιπέδου Ζαχαριάδη, Γιωαννίδη, Βαφειάδη κ.λπ., που οδήγησαν το αριστερό κίνημα σε αλλεπάλληλα και θανατηφόρα σφάλματα. Ο τραγικός του θάνατος στην Κατοχή, από Ιταλικό εκτελεστικό απόσπασμα, άφησε ορφανό το τροτσκιστικό κίνημα αλλά στέρησε και την ευρύτερη αριστερά από έναν διανοούμενο όλκιμη. Ο Πουλιόπουλος εκπροσωπεί τον διανοούμενο-αγωνιστή, τον κομμουνιστή δικηγόρο που προσφέρει δωρεάν τις υπηρεσίες του στο εργατικό κίνημα, τον άριστο χρήστη της ελληνικής γλώσσας σε όλες της τις μορφές. Οι φιγούρες που ανέρχονται στο ΚΚΕ μετά την εξέλιξη των προσωπικοτήτων τύπου Πουλιόπουλου, Σεραφείμ Μάξιμου, Γ. Κορδάτου είναι ήμισυμαθεΐς, άκριτα όργανα της Μόσχας και των σοβιετικών μηχανισμών, και η μεταβολή αυτή αντανακλάται βεβαίως και στον γλωσσικό εκχυδαϊσμό των κομματικών κειμένων του ΚΚΕ όπως και στην υποβάθμιση του μαρξισμού (τόν οποίο γνώριζε άριστα ο μεταφραστής του Μάρξ στα ελληνικά Πουλιόπουλος), σε μαρξιστική vulgata χαμηλού επιπέδου και συνθηματολογία χωρίς φιλοσοφικό και επιστημονικό βάθος.

Βίος και πολιτική δράση

Ο Παντελής Πουλιόπουλος δέν προκύπτει, όπως οι περισσότεροι ήγέτες του μεσοπολεμικού ελληνικού κομμουνισμού, από την προσφυγική μάζα, τον αγροτικό πληθυσμό, την ολιγάριθμη εργατική τάξη ή το κοινωνικό περιθώριο. Ήταν γιός ευκατάστατου Ήπειρώτη εμπόρου. Γεννήθηκε στην Θήβα στις 10 Μαρτίου 1900. Αφού ολοκλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του στην γενέτειρά του, σπούδασε στην Νομική Σχολή Αθηνών, όπου διακρίθηκε για την εργατικότητα και την πνευματικότητά του. Ως χαρακτήρας ήταν μελαγχολικός και λάτρης του Σοπενχάουερ, του φιλόσοφου της απαισιοδοξίας. Είναι άδιευκρίνιστο πότε εντάχθηκε στο ΚΚΕ (τότε ΣΕΚΕ), όπως σδήποτε πριν από την στρατεύσή του τό 1920. Υπάρχει μία μαρτυρία (του Λουκά Καρλιάφτη), ότι τό 1917 εντάχθηκε στην αντιπολεμική κίνηση του σοσιαλιστή Τζουλάτι. Τόν Ιούνιο του 1920 στρατεύθηκε, εκπαιδεύθηκε ως τηλεγραφητής, ονομάστηκε λοχίας και

παρουσιάστηκε στην Σμύρνη. Έκει ήρθε άμέσως σε επαφή με τον οργανωμένο πυρήνα του Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδος, δηλαδή του προπλάσματος του ΚΚΕ. Τέτοιοι πυρήνες, αν και ολιγομελείς, είχαν κατορθώσει να διεισδύσουν στα μέσα μεταφοράς του στρατού και του ναυτικού και να δημιουργήσουν μηχανισμό αποστολής και διανομής εντύπου προπαγανδιστικού αντιπολεμικού ύλικου στο Μέτωπο. Τό ΚΚΕ, εκείνη την εποχή, ταυτιζόταν με την φιλοτουρκική πολιτική της νεοπαγούς τότε Σοβιετικής Ένώσεως. Ο νεαρός Πουλιόπουλος πρωταγωνιστούσε στις διαδικασίες αυτές, συμμετείχε στην έκδοση της παράνομης εφημερίδας «Έρυθρός Φρουρός», στην οργάνωση κομμουνιστικών πυρήνων στις στρατιωτικές μονάδες και στην συγγραφή των προκηρύξεων του «Κεντρικού Συμβουλίου των κομμουνιστών φαντάρων». Αρχές Αυγούστου 1922, από ένα σημείωμα που βρέθηκε σε έναν φαντάρο, αποκαλύφθηκε ή δράση του. Συνελήφθη έτσι, μαζί με άλλους ύπονομευτές της Μικρασιατικής Έκστρατείας, και παραπέμ-

φθηκε για έσχατη προδοσία στο στρατοδικείο. Κατά την προφυλάκισή του στις φυλακές του Ουσάκ και εν αναμονή της εκτελέσεώς του, μύησε τον δεσμοφύλακά του Β. Νικολινάκο στον κομμουνισμό. Φυλακίσθηκε τελικώς στην φυλακή του Μπαρτζόβα στα περίχωρα της Σμύρνης. Με την κατάρρευση του Μετώπου, όμως, δραπέτευσε και επέστρεψε στην Αθήνα.

Στην Ελλάδα, ο Πουλιόπουλος συγκρότησε, μαζί με άλλους κομμουνιστές που είχαν επιστρέψει από το μέτωπο, την «Ένωση Παλαιών Πολεμιστών και Θυμάτων Στρατού». Δημιούργησαν τοπικές ενώσεις σ' όλοκληρη την επαρχία, που τελικά συγκρότησαν πανελλήνια Όμοσπονδία. Πρόεδρος της εξελέγη ο Πουλιόπουλος, στο πανελλήνιο Συνέδριο που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 1924 στην Αθήνα. Ο Πουλιόπουλος συνέγραψε μάλιστα και βιβλίο με τις αποφάσεις του συνεδρίου, με τον τίτλο *Πόλεμος κατά του πολέμου και το ψευδώνυμο «Φίλιππος Όρφανός»*. «Πρώτη φορά», έγραφε ο Πουλιόπουλος στον πρόλογο, «οί παλαιοί στρατιώτες τείνουν το χέρι προς τους αδερφούς τους των άλλων χωρών...», δίνοντας έτσι έναν διεθνιστικό χαρακτήρα στο κίνημά του. Στο βιβλίο του αυτό ο Πουλιόπουλος έρμηνεύει μαρξιστικά τον πόλεμο ως ιμπεριαλιστική σύγκρουση μεταξύ ολιγαρχιών, καταγγέλλει ως ψευδεπίγραφες τις έννοιες της εθνικής ενότητας και της εθνικής άμυνας και υποστηρίζει ότι και οι νικητές και οι νικημένοι βγαίνουν και οι δύο ήττημένοι από μια πολεμική σύγκρουση. Γι' αυτό και κηρύσσει «τόν πόλεμο κατά του πολέμου». Η Όμοσπονδία Παλαιών Πολεμιστών εξέδωσε μία εβδομαδιαία εφημερίδα, τον «Παλιό Πολεμιστή», η κυκλοφορία της οποίας έφθασε τα 20.000 φύλλα, οργάνωσε συλλαλητήρια, διεκδικούσε διανομή γης για τους άκτημονες και μάλιστα πραγματοποίησε σχετικές κινητοποιήσεις στις αρχές του 1925 στην Λειβαδιά και στα Τρίκαλα. Τελικώς, την Όμοσπονδία διέλυσε ο Πάγκαλος το 1925.

Ταυτόχρονα, ο Πουλιόπουλος δραστηριοποιήθηκε στα πλαίσια του κομμουνιστικού κόμματος. Η πρώτη παρουσία του ήταν στο 3^ο Έκτακτο Συνέδριο του ΣΕΚΕ (20 Οκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 1922). Το κόμμα ήταν ακόμα νόμιμο και ολιγομελές (450 μέλη). Στο συνέδριο βάρυνε η παρουσία

των εκπροσώπων των 200 περίπου μελών που επέστρεψαν από το μέτωπο, μεταξύ των οποίων ο Πουλιόπουλος.

Υπάρχει μία και μοναδική μαρτυρία, στο πολυγραφημένο τετράτομο έργο του παλαιού τροτσκιστή Λουκά Καρλιάφτη¹, ότι ο Πουλιόπουλος είχε επισκεφθεί εκείνη την εποχή την ΕΣΣΔ: «Αλλά ο σύντροφος Πουλιόπουλος, μετά την Μικρασιατική Κατάρρευση, επέστρεψε στην Αθήνα, συνδέθηκε με τον Τζουλάτι, που ήταν στην Κ.Ε. του ΣΕΚΕ, όμως καθώς αποχώρησε για την ΕΣΣΔ και είδε τον Λένιν, μεταπήδησε στην φράξια της Τρόικας (Ζηνόβιερ, Κάμενεφ και Στάλιν) το φθινόπωρο του 1923». Αν κάτι τέτοιο ισχύει, τότε τίθενται τρία εξής ερωτήματα: α. Γιατί αυτό το σημαντικώτατο περιστατικό δεν αναφέρεται πουθενά άλλου, β. τί σήμαινε για την σχέση του Πουλιόπουλου με την ΕΣΣΔ, γ. τί σήμαινε για την (αμέσως μετά) υιοθέτηση του συνθήματος περί «ανεξάρτητης Μακεδονίας-Θράκης»; Αυτή η μαρτυρία διαψεύδεται πάντως από τον μελετητή της ιστορίας της Αριστεράς Δημήτρη Λιβιεράτο.

Τον Φεβρουάριο του 1924, ο Πουλιόπουλος, ο οποίος ταυτοχρόνως ολοκλήρωσε τις σπουδές του και έγινε δικηγόρος, ανέλαβε την διεύθυνση του θεωρητικού όργάνου του κόμματος, της «Κομμουνιστικής Έπιθεώρησης». Από τις στήλες της «Κομμουνιστικής Έπιθεώρησης» εξαπέλυε ιδεολογικές επιθέσεις εναντίον της παλαιάς φρουράς του Κόμματος. Στην άποψη του Α. Σίδηρη ότι δεν υφίσταται «κρίση του καπιταλισμού» αλλά μόνον δυσχέρειες που υπερνικούνται, ο Πουλιόπουλος αντέταξε ότι διανύουμε «περίοδο δύσεως του καπιταλισμού»².

Τον Ιούνιο του 1924, ο Πουλιόπουλος, μαζί με τον Σεραφείμ Μάξιμο και τον Μάγγο, εξεπροσώπησαν το ΣΕΚΕ (Κ) στο 5ο Συνέδριο της Κομμουνιστικής Διεθνούς.

Η αποφασιστική μάχη δόθηκε όμως στο 3ο Έκτακτο Συνέδριο του Νοεμβρίου-Δεκεμβρίου 1924, όπου το παλιό ΣΕΚΕ μετονομάστηκε σε ΚΚΕ και αναβαπτίσθηκε στην ορθοδοξία της ελεγχόμενης από την Μόσχα Κομμουνιστικής Διεθνούς (γι' αυτό και το συνέδριο ονομάστηκε από τους ίδιους τους κομμουνιστές συνέδριο «μπολσεβικοποίησης»). Τα νεώτερα, δυναμικότερα και επαναστατικώτερα στελέχη (Πουλιόπουλος, Μάξιμος κ.ά.) έθεσαν στο περιθώριο την πασπερμία των πα-

λαιών ιδρυτικῶν μελῶν καί ἐπέβαλαν τόν μαρξισμό-λενινισμό στήν «ὀρθόδοξη», δηλαδή τήν σοβιετική ἐκδοχή του. Ὁ Πουλιόπουλος ἐξελέγη παμφηφεί μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς καί στήν συνέχεια, παμφηφεί ἐπίσης, Γενικός Γραμματέας ἀπό τά μέλη της. Ἐάν καί μόλις 24 ἐτῶν, ἦταν ἴσως ἡ σημαντικώτερη φυσιογνωμία στόν χῶρο του. Μιλοῦσε γύρω στίς 10 γλῶσσες, γνώριζε τήν μαρξιστική θεωρία ἀπό τό πρωτότυπο καί παρακολουθοῦσε τήν διεθνή βιβλιογραφία. Διέθετε ἰσχυρή νομική σκέψη (ὁ σχολιασμός τοῦ «Ἰδιωνύμου», τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ νόμου 4229/1929 τῆς κυβερνήσεως Βενιζέλου ἀπό τόν Πουλιόπουλο στό νομικό περιοδικό «Δικαιοσύνη», τεύχος Η΄, σ. 429-30, θεωρεῖται ἐπιστημονικῶς ἄρτια). Ἦταν ἀγωνιστής μέ ἐμπειρία, ἀνιδιοτελής καί ἀφοσιωμένος ψυχῇ τε καί σώματι στόν ἀγῶνα γιά τίς ἰδέες του.

Ἡ θητεία τοῦ Παντελῆ Πουλιόπουλου στήν θέση τοῦ Γενικοῦ Γραμματέα τοῦ ΚΚΕ συνέπεσε μέ τήν ἔναρξη ἀπηνῶν διώξεων ἐναντίον τῶν κομμουνιστῶν. Ὁ Πουλιόπουλος καί ἄλλα μέλη τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς συνελήφθησαν, φυλακίσθησαν καί παραπέμφθησαν στίς ἀρχές τοῦ 1925 μέ τήν κατηγορία τῆς ἐσχάτης προδοσίας, ἐξ αἰτίας τῆς θέσης τοῦ ΚΚΕ γιά τό Μακεδονικό. Πράγματι, τό ΚΚΕ εἶχε υἱοθετήσει τήν –διαμελιστική γιά τό ἐλληνικό κράτος– γραμμή τῆς «ἀνεξάρτητης Μακεδονίας καί Θράκης», πού εἶχε ἀποφασίσει ἡ Τρίτη Διεθνῆς καί ἡ Βαλκανική Ὁμοσπονδία τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων. Αὐτή ἡ ἀποδοχή ἔγινε στό 4ο Συνέδριο τῆς Διεθνούς τόν Νοέμβριο-Δεκέμβριο τοῦ 1922 καί ξανά τόν Ἰούνιο τοῦ 1924 ἀπό τό 5ο Συνέδριο τῆς Διεθνούς στήν Μόσχα. Ἀπό τούς Ἑλληνες ἐκπροσώπους ὁ Σεραφεῖμ Μάξιμος πρὸς τιμῆν του ἀντιτάχθηκε, ἐνῶ ὁ Παντελῆς Πουλιόπουλος τό δέχθηκε ὡς ἐθνικό ἀλλά ὄχι ἐδαφικό αἶτημα. Στό Συνέδριο, στό ὁποῖο ἐξελέγη ὁ Πουλιόπουλος Γενικός Γραμματέας τοῦ Κόμματος, ἐγκρίθηκε καί ἡ θέση γιά τό Μακεδονικό. Ἡ θέση αὐτή προκάλεσε τεράστιες τριβές στό ἐσωτερικό τοῦ ΚΚΕ καί κατ’ οὐσίαν τό ὁδήγησε στό περιθώριο τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς ζωῆς. Ὅταν ὁ Πουλιόπουλος δικαζόταν γιά ἐσχάτη προδοσία, ἡ Διεθνῆς ζήτησε ἀπό τό ΚΚΕ νά ἀποσύρει τό σύνθημα, ἀλλά ὁ Πουλιόπουλος ἀρνήθηκε, γιατί εἶχε ἤδη ἐκτεθεῖ ὑπέρ αὐτοῦ.

Ἡ δίκη τοῦ Πουλιόπουλου καί τῶν ἄλλων ἡγετικῶν στελεχῶν ἔγινε στίς 8 Αὐγούστου 1925.

Ὁ Πουλιόπουλος καταδικάστηκε, μαζί μέ ἄλλους 24, γιά ἀπόπειρα ἀπόσπασης τῆς Μακεδονίας καί τῆς Θράκης ἀπό τήν ἐλληνική ἐπικράτεια. Ὁ Πουλιόπουλος ἀπολογήθηκε μέ νομικά καί πολιτικά ἐπιχειρήματα μέ πεντάωρη ἀγόρευση, ἡ δίκη ἀναβλήθηκε γιά τίς 22 Φεβρουαρίου 1922, καί ἐκεῖ οἱ κατηγορούμενοι ἀπηλλάγησαν, ἀμέσως μετά ὅμως ὁδηγήθηκαν στήν ἐξορία. Ὁ Πουλιόπουλος συγκεκριμένα ἐξορίστηκε στήν Φολέγανδρο, ὅπου παρέμεινε μέχρι τήν Δικτατορία Παγκάλου, τόν Αὐγούστο τοῦ 1926.

Κατά τήν διάρκεια τῆς ἐξορίας τοῦ Πουλιόπουλου, συνῆλθε τόν Μάιο τοῦ 1925 ἡ Κεντρική Ἐπιτροπή τοῦ ΚΚΕ καί ἐξέλεξε προσωρινή ἡγετική ομάδα ὑπό τόν Ἑλ. Σταυρίδη, στήν ὁποία συμμετεῖχε γιά πρώτη φορά ὁ ἐκπαιδευμένος στήν Μόσχα ἐγκάθετος τοῦ σοβιετικοῦ καθεστώτος Νίκος Ζαχαριάδης. Ἡ νέα αὐτή ομάδα προώθησε τήν θέση τῆς «ἀριστερῆς δημοκρατίας». Ὅταν ἐπέστρεψε ὁ Πουλιόπουλος, ἐπανεξελέγη Γραμματέας (Σεπτέμβριος 1926) παμφηφεί, καταδίκασε τήν γραμμή τῆς «ἀριστερῆς δημοκρατίας» καί ἐπανεφερε τό ἐπαναστατικό σύνθημα τῆς «προλεταριακῆς-σοβιετικῆς δημοκρατίας». Ἀλλά ὁ «Ριζοσπάστης» ἐξακολούθησε νά βρίσκεται ὑπό τόν ἔλεγχο τῆς ομάδας Σταυρίδη καί οἱ σταλινικοί ὀργανώνονταν γιά νά ἀποκτήσουν σταδιακά τόν ἔλεγχο τοῦ κόμματος.

Στίς 30-9-1926 ὁ Πουλιόπουλος παραιτήθηκε ἀπό Γραμματέας καί ἔστειλε μιά ἐπιστολή στήν ἡγεσία τοῦ ΚΚΕ, ὅπου παραδέχεται ὅτι ἡ «χρεωκοπία τῆς πολιτικῆς μας στό ἐθνικό... ἐξάσκησαν ἐπάνω μου μιά ἐπίδραση πρωτοφανῆ, ἡ ὁποία, τό βλέπω, γιά ἕνα διάστημα μέ φέρει σέ ἀδυναμία νά προσφέρω ὑπηρεσίες στό Κόμμα»³. Ἄλλωστε ἀργότερα θά ἐπανέλθει στό ζήτημα αὐτό, μέ ἐπιστολή του στόν «Ριζοσπάστη»⁴, ὅπου γράφει ὅτι «ἡ πολιτική μας στό ἐθνικό ζήτημα, στή Μακεδονία καί Θράκη, ἀποδείχθηκε ὀλοφάνερα ἐσφαλμένη κι ἔφερε ὡς ἕνα σημεῖο καταστρεπτικά, μπορούμε νά ποῦμε, ἀποτελέσματα γιά τόν ἐπαναστατικό ἀγῶνα τοῦ Ἑλληνικοῦ προλεταριάτου»⁵.

Στήν οὐσία, τό πολιτικό μέλλον τοῦ Πουλιόπουλου εἶχε κριθεῖ ἀπό τήν στιγμή πού ἡ Μόσχα εἶχε ἀποφασίσει νά ἐπιβάλλει, σέ ὅλα τά κομμουνιστικά κόμματα-μέλη τῆς Τρίτης Διεθνούς, στελέχη πού εἶχαν ἐκπαιδευθεῖ στήν σχολή στελεχῶν τῆς Μόσχας KUTV, τούς λεγόμενους «Κούτβηδες». Οἱ «Κούτβηδες» ἦταν ἐγκάθετοι τοῦ Στάλιν, πιστοί

καί απόλυτα πειθήνιοι στις εντολές του. Οί εξελίξεις αυτές διευκολύνθηκαν και από μία ανεξήγητη αποστασιοποίηση του ίδιου του Πουλιόπουλου. Αποχώρησε για την Θήβα την στιγμή που συνερχόταν, στις 9 Σεπτεμβρίου, η Κεντρική Έπιτροπή. Προφανώς κάποια έσωτερική κρίση συνείδησης είχε εκδηλωθεί και τον είχε παραλύσει πολιτικά. Στην συνέχεια, ζήτησε να αποσύρουν την υποψηφιότητά του στις βουλευτικές εκλογές που προκηρύχθηκαν για τον Νοέμβριο. Έπειδή η Κεντρική Έπιτροπή τον όρισε, παρά την άρνησή του, υποψήφιο, ο Πουλιόπουλος απέσυρε μόνος του, με δήλωση στα πρωτοδικεία Αθηνών και Θεσσαλονίκης, την υποψηφιότητά του. Τελικώς, ο Πουλιόπουλος παραιτήθηκε από μέλος του κόμματος με επιστολή της 10ης Οκτωβρίου 1926 από την Θήβα. Στις 15 Οκτωβρίου, με νέα επιστολή του προς την Κεντρική Έπιτροπή του ΚΚΕ, δηλώνει ότι παραμένει όπαδός και θά μπορούσε να προσφέρει στο κόμμα σε θεωρητικό επίπεδο. Στις 14 Δεκεμβρίου απέσυρε την παραίτησή του με νέα του επιστολή.

Μετά από ανταλλαγές επιστολών, στις οποίες ο Πουλιόπουλος εξέθεσε τις απόψεις του για την κατάσταση του κόμματος και την χαμηλή ποιτική στάθμη των στελεχών του, η Κεντρική Έπιτροπή, στις 17 Δεκεμβρίου, έθεσε και αυτή τον Πουλιόπουλο εκτός κόμματος και παρέπεμψε την τελική απόφαση στο Συνέδριο του κόμματος. Ο Πουλιόπουλος δημοσίευσε στην συνέχεια στον «Ριζοσπάστη» σειρά άρθρων, τον Φεβρουάριο του 1927, με γενικό τίτλο «Η κρίση του ΚΚΕ». Μεταξύ άλλων έκανε και αυτοκριτική για το σύνθημα της «Ένιαίας και Ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης». «Η πρώτη φορά που δινόταν στο ΚΚ η ευκαιρία ν' αναπτύξει το διεθνιστικό πνεύμα μέσα στην Ελλάδα, τά συνθήματά μας στάθηκαν τόσο άτυχα ώστε άφηναν να δημιουργείται η τρομερή παρεξήγηση ότι επαναστατικός διεθνισμός δεν είναι τίποτ' άλλο παρά συμμαχία με τους Βουλγάρους κομιτατζήδες». Δηλαδή η αυτοκριτική του Πουλιόπουλου άφορούσε όχι την ουσία αλλά την μέθοδο⁶. Επίσης έγραψε για την προχειρότητα που επικρατούσε στην δράση του κομματικού μηχανισμού και την ανάγκη μακράς θεωρητικής εργασίας, στην αδυναμία απορρόφησης νέων μελών, στην απουσία σχέσεων με το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα κ.λπ.

Η τελική αναμέτρηση έλαβε χώρα στο Τρίτο

Τακτικό Συνέδριο του ΚΚΕ, τον Μάρτιο του 1927. Εκεί συγκρούστηκαν τρεις παρατάξεις: οί σταλινικοί (Χαϊτάς, Ζαχαριάδης κ.ά.), οί συμφιλιωτικοί «κεντριστές» (Μάξιμος, Χαϊνογλου, Σκλάβος) και οί κατηγορηθέντες ως «λικβινταριστές» (διαλυτικοί) Πουλιόπουλος και Γιατσόπουλος (ο διάδοχος του Πουλιόπουλου στην Γραμματεία του ΚΚΕ).

Η ομάδα του Πουλιόπουλου υποστήριξε στο Συνέδριο την γραμμή του Τρότσκυ. Οί σταλινικοί είχαν την πλειοψηφία, αλλά οί κεντριστές πέτυχαν να αποσυρθεί η παραίτηση του Πουλιόπουλου. Άξίζει να σημειωθεί ότι στο Συνέδριο αυτό διαγράφηκε ο Κορδάτος, λόγω της άρθρογραφίας του για τό μακεδονικό σε μία γαλλική τροτσικιστική εφημερίδα.

Τό Συνέδριο εξέλεξε ένα έπταμελές (4 σταλινικοί, 3 κεντριστές) Πολιτικό Γραφείο, αλλά μετά την λήξη του η ένδοκομματική σύγκρουση επεκτάθηκε. Ο Πουλιόπουλος συγκέντρωσε γύρω του τά ποιοτικώτερα στοιχεία του ΚΚΕ και εξέδωσε τό φυλλάδιο «Νέο Ξεκίνημα», στο οποίο παρουσίασε τις απόψεις του, ενώ ταυτόχρονα μετέφραζε βασικά μαρξιστικά κείμενα (Μπουχάριν, Κάουτσκυ κ.ά.). Σε συνεργασία με τον Γ. Δούμα άρχισε να μεταφράζει Μάρξ από τό πρωτότυπο. Από τον Ιανουάριο του 1928 κυκλοφόρησε μάλιστα και τό περιοδικό «Σπάρτακος», που αποτέλεσε τό δημοσιογραφικό όργανο της ομάδας, που ονομάστηκε Άριστερή Άντιπολίτευση, και συγκέντρωσε ίσως τά καλύτερα από πνευματικής απόψεως στοιχεία του μεσοπολεμικού κομμουνιστικού κινήματος.

Ο Πουλιόπουλος κατηγορούσε, τον Ιούλιο του 1927, την Κεντρική Έπιτροπή ότι ήταν μία τυχοδιωκτική φράξια, που όδήγησε τό κόμμα στην αποσύνθεση και την γελοιοποίηση, προβάλλοντας στους αντιπάλους της τό φόβητρο του «λικβινταρισμού», δηλαδή της διάλυσης του κόμματος⁷. Επίσης, γενικώτερα, κατηγορούσε την Κ.Ε. ότι άφηνε τους εργάτες άμόρφωτους για να τους δημαγωγεί εύκολα. «Οτι αναμένει μεσσιανικά και μοιρολατρικά και άβουλα την επανάσταση. «Οτι μετέβαλε τό κόμμα σε στρατώνα, ότι κατήργησε την έσωκομματική δημοκρατία κ.λπ.⁸. Η κριτική του Πουλιόπουλου γινόταν φυσικά εν όνόματι του Λένιν και του μπολσεβικισμού.

Ήδη ό διεθνής κομμουνισμός ύφίστατο τούς κραδασμούς από την σκληρή σύγκρουση μεταξύ του Στάλιν και του Τρότσκυ.

Στις 25 Σεπτεμβρίου 1927, τό κόμμα διέγραψε όριστικά, «ώς έχθρό του», τόν Πουλιόπουλο. Μέσα σέ καταιγισμό επίθέσεων, τό επίσημο ΚΚΕ κατηγορούσε τόν Πουλιόπουλο και τούς φίλους του για «λιχβινταρισμό», «άντιδραστικό μικροαστισμό» κ.λπ. Τελικά, μετά από συγκρούσεις, ένδοκομματικούς αγώνες, άγριες προσωπικές επίθεσεις και καταγγελίες, ή Άριστερή Άντιπολίτευση (πού έν τῶ μεταξύ συμμάχησε μέ τούς «κεντριστές») ήττήθηκε από τούς σταλινικούς. Στις 15 Φεβρουαρίου 1928 όλοι μαζί διαγράφηκαν από τούς εκπροσώπους τής σκληρῆς σοβιετικῆς γραμμῆς, πού ήλεγχαν πλέον τήν σφραγίδα του ΚΚΕ.

Έτσι, ό Πουλιόπουλος βρέθηκε εκτός κομματικού νυμφῶνος. Τό «Κόμμα» ακολούθησε τήν μοιραία πορεία του (τό 1931 ή σταλινική Κομιντέρν επέβαλε μέ άνωθεν διορισμό τόν «κούτῆ» Ν. Ζαχαριάδη ως Γενικό Γραμματέα). Όλοι οι διαγραφέντες συμμάχησαν και δημιούργησαν μία ενιαία ομάδα μέ τήν όνομασία Σπάρτακος, πού εξέδιδε τό όμώνυμο περιοδικό. Τό περιοδικό «Σπάρτακος» κυκλοφόρησε από τόν Ίανουάριο του 1928 μέχρι τόν Μάρτιο του 1929, ξανά από τόν Ίούλιο του 1930 μέχρι τόν Οκτώβριο του 1932 και στην συνέχεια ως δεκαπενθήμερη εφημερίδα ως τόν Αύγουστο του 1934. Ό Πουλιόπουλος άρθρογραφοῦσε στον «Σπάρτακο» μέ τά ψευδώνυμα Π. Σαρκάτος ή Σπαρτακιστής αλλά και επωνύμως. Ταυτόχρονα, διατήρησαν κάποια επιρροή στό συνδικαλιστικό κίνημα και εξέδιδαν έργα του Τρότσκυ. Στόν «Σπάρτακο» δημοσίευαν τά βασικά κείμενα τής ρωσικής άριστερῆς αντιπολίτευσης. Τό 1928, ό Πουλιόπουλος και ή ομάδα του διέγραψαν μία ομάδα του «Σπάρτακου», πού υποστήριζε ότι τό ελληνικό άριστερό κίνημα αντιστοιχοῦσε μέ αυτό στην Ευρώπη πριν τό 1914 και άρα έπρεπε νά λάβει σοσιαλδημοκρατική κατεύθυνση. Τόν Μάρτιο του 1928, τελικῶς, μέ απόφαση τής όλομέλειάς του, ό «Σπάρτακος» αποφάσισε νά συνδεθεί μέ τήν Διεθνή Άριστερή Άντιπολίτευση του Τρότσκυ, καταδικάζοντας ταυτόχρονα τόν σταλινισμό και σέ διεθνές επίπεδο και μέσα στό ελληνικό ΚΚΕ.

Στήν ομάδα του «Σπάρτακου» συγκεντρώθηκαν τά σημαντικότερα ιδεολογικῶς στελέχη πού προηγουμένως ανήκαν στό ΚΚΕ, τό όποιο αποφανίστηκε από τήν πνευματική του έλίτ, αφήνοντας τόν χῶρο ελεύθερο για νά πρωταγωνιστήσουν

πρόσωπα χωρίς πραγματική μαρξιστική παιδεία. Άνάμεσα στα στελέχη πού συγκεντρώθηκαν στον «Σπάρτακο» συγκαταλέγονταν ό Σεραφείμ Μάξιμος, ό Κώστας Σκλάβος, ό Τάσος Χαϊνογλου, ό Παστίας Γιατσόπουλος, ό Νίκος Έξαρχόπουλος, ό Γιώργος Νίκολης, ό Βασίλης Νικολινάκος και άλλοι, πού είχαν στα προηγούμενα χρόνια συμβάλει καθοριστικά και από ήγετικές θέσεις (βουλευτές, Γενικοί Γραμματεῖς του κόμματος κ.λπ.) στην ανάπτυξη του ελληνικού κομμουνισμού. Είναι βέβαιο ότι ένα από τά κυριότερα αίτια τής ιστορικής ήττας του ΚΚΕ κατά τήν δεκαετία του '40 και των έν συνεχεία άλλεπάλληλων σφαλμάτων του είναι ή μαζική αποχώρηση των σημαντικότερων στελεχῶν του και των διανοουμένων του.

Οι διαγραφέντες δέν κατόρθωσαν έν τούτοις νά συγκροτήσουν ρεύμα ανταγωνιστικό προς τό «έπίσημο» ΚΚΕ. Τό γεγονός ότι ήταν προσωπικότητες μέ άποψη, οι μεταξύ τους διαμάχες (ιδεολογικές και προσωπικές) στις όποίες επεδόθησαν, ή σύνδεσή τους μέ τόν τροτσκισμό ό όποιος ήττήθηκε από τόν σταλινισμό σέ διεθνές επίπεδο, τό χρίσμα τής Μόσχας και ή υλική-πολιτική-ιδεολογική υποστήριξη τής τρίτης Διεθνούς προς τό ΚΚΕ, ό άδίστακτος πόλεμος του σταλινισμού (άκόμη και ή φυσική εξόντωση) έναντίον των διαφωνούντων οδήγησαν γρήγορα τήν ομάδα του «Σπάρτακου» και όλόκληρη τήν Άριστερή Άντιπολίτευση σέ συντριπτική ήττα.

Τόν Ίανουάριο του 1929, ή ομάδα τής Άριστερῆς Άντιπολίτευσης πήρε επίσημα τήν όνομασία «Σπάρτακος». Από τόν Νοέμβριο του 1930, τό προσωρινό κεντρικό γραφείο του «Σπάρτακου» εγκαταστάθηκε στην Θεσσαλονίκη, όπου και μετακόμισε ό Παντελής Πουλιόπουλος. Εκεί άνοιξε δικηγορικό γραφείο, όπου υπερασπιζόταν χωρίς άμοιβή (μάλιστα τούς πλήρωνε και τά έξοδα) εργάτες συνδικαλιστές. (Είναι χαρακτηριστικό ότι ό Πουλιόπουλος, αν και αποχώρησε από τό ΚΚΕ, εξακολούθησε νά προσφέρει τίς υπηρεσίες του κανονικά στην «Έργατική βοήθεια», σωματείο υποστήριξης των εργατικῶν αγώνων πού ιδρύθηκε τό 1927 από τό ΚΚΕ.) Έξεπαίδευε δέ και νέους δικηγόρους στον τομέα αυτόν. Άκόμη και ή όργάνωση του ΚΚΕ στην Θεσσαλονίκη απευθυνόταν στον Πουλιόπουλο για νομική υποστήριξη, μέχρις ότου παρενέβη μέ άπειλές ή ήγεσία του κόμματος στην Άθήνα.

Στήν Θεσσαλονίκη, ό Πουλιόπουλος συνέγρα-

ψε και την μελέτη του (τό μοναδικό νομικό του κείμενο που σώθηκε) με τίτλο: «Θεμελιώδεις παρατηρήσεις επί του Νόμου 4229 Περί Μέτρων Ασφαλείας του Κοινωνικού Καθεστώτος», που δημοσιεύθηκε στο συντηρητικό νομικό περιοδικό «Δικαιοσύνη», με την σημείωση της Διεύθυνσης ότι διατηρεί τις επιφυλάξεις της^{8α}. Ο Πουλιόπουλος, στο κείμενό του αυτό, υποστήριξε ότι το κοινωνικό σύστημα είναι διαφορετικό από το πολιτικό σύστημα. Όσοι απειλούν το πολιτικό σύστημα διώκονται από τους νόμους, άρα όσοι απειλούν το κοινωνικό σύστημα (που διώκει το βενιζελικό νομοθέτημα) δεν υπάγονται στην κατηγορία αυτή^{8β}. Πρόκειται για νομικίστικο σόφισμα του Πουλιόπουλου, και μάλιστα αντιμαρξιστικό, αφού σύμφωνα με την μαρξιστική φιλοσοφία οι πολιτικοί θεσμοί είναι το εποικοδόμημα των κοινωνικών θεσμών. Πέραν αυτών, ο Πουλιόπουλος επικαλείται την ελευθερία της δημόσιας έκφρασης^{8γ}, ξεχνώντας ότι η διάδοση των κομμουνιστικών ιδεών δεν ήταν την εποχή εκείνη μία απλή έκφραση γνώμης στα πλαίσια της αστικής δημοκρατίας, αλλά έκφραση μιας ένσυνείδητης προσπάθειας ανατροπής της διά της βίας.

Την ίδια εποχή, μία ομάδα αποκαλούμενη «φραξιονιστές», με επικεφαλής τον άρτεργάτη Μητσο Σούλα, με περίπου 200 μέλη, αποχώρησε από τον «Σπάρτακο». (Τό 1929 είχε ήδη αποχωρήσει η ομάδα Σκλάβου).

Έν τω μεταξύ, τον Άπρίλιο του 1930, συνήλθε στο Παρίσι η ιδρυτική συνδιάσκεψη της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης, δηλαδή του τροτσκισμού. Δεν υπήρξαν αντιπρόσωποι από την Ελλάδα, όμως, έναν μήνα μετά, με επιστολή τους, οι «άρχειομαρξιστές» του Δ. Γιωτόπουλου ζητούσαν να ενταχθούν σ' αυτήν. Έτσι, στην Α' Εθνική Συνδιάσκεψη του «Άρχείου» στην Αθήνα παρευρέθησαν δύο εκπρόσωποι του Τρότσκι. Σ' αυτήν την συνδιάσκεψη συνδέθηκαν επισήμως οι τροτσκιστές με το «Άρχείο», που ήταν ζώσα πραγματικότητα, κι όχι με το όλιγομελές γκρουπούσκουλο του Πουλιόπουλου. Αντιθέτως οι «άρχειομαρξιστές» ήταν μαζική οργάνωση με εκατοντάδες μέλη, μεγάλη επιρροή στα συνδικάτα κ.λπ. Εκείνες τις ημέρες, η ομάδα «Σπάρτακος» ήρθε σε επαφή με τους δύο εκπροσώπους και κατήγγειλε τους «άρχειομαρξιστές». Μάλιστα, ο Πουλιόπουλος, σε άρθρογραφία του στον «Σπάρτακο» (Δεκέμβριος 1930), κατηγορήσε το «Άρχείο» ως τάση μικρο-

αστική, αναρχική και αντεπαναστατική, και αποκάλυψε προσωπικό σφάλμα του Τρότσκι την αναγνώριση του «Άρχείου» ως μέλους της Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης.

Ο Πουλιόπουλος έστειλε επίσης στον Τρότσκι και μία έκθεση⁹, στην οποία του εξιστορούσε την ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος και του ΚΚΕ και τις δικές του προσπάθειες να στρέψει το νεότευκτο ΚΚΕ προς μπολσεβικική κατεύθυνση. Ο Πουλιόπουλος σημείωνε στην έκθεσή του προς τον Τρότσκι (που διασώθηκε στα αρχεία του Harvard και είναι γραμμένη στα γαλλικά) ότι, αν και το ΚΚΕ εξακολουθούσε να παραμένει «τό μοναδικό εργατικό κόμμα στην Ελλάδα», βρισκόταν από τό 1927 υπό τον έλεγχο μιας «σταλινικής γραφειοκρατικής ηγεσίας» χωρίς μαρξιστικό προσανατολισμό, όπορτουμιστικής και καιροσκοπικής. Με αποτέλεσμα την κάθετη πτώση της επιρροής του ΚΚΕ στις λαϊκές μάζες. Ο Πουλιόπουλος ανέφερε στον Τρότσκι ότι η σπαρτακιστική αντιπολίτευση στο ΚΚΕ διέθετε 55 μέλη, ήλεγχε την ηγεσία του συνδικάτου των οικοδόμων, των εργατών φωταερίου και των φαρμακοϋπαλλήλων και άντλούσε νέα μέλη από τους «άρχειομαρξιστές».

Στην συνέχεια, ο Πουλιόπουλος κατήγγειλε τον «άρχειομαρξισμό» του Γιωτόπουλου ως κίνημα έντελως ξένο προς το ΚΚΕ (έν αντιθέσει προς τον «Σπάρτακο»), που αποσκοπούσε στην διάλυση του ΚΚΕ και στην δημιουργία ενός νέου ΚΚΕ. Σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο, ο «άρχειομαρξισμός» απομάκρυνε από τους πραγματικούς αγώνες του προλεταριάτου τα μέλη του, κατευθύνοντάς τα σε μορφωτική και θεωρητική διαπαιδαγώγηση και τά απέτρεπε από τά εργατικά σωματεία. Τά στελέχη του ήταν κυρίως «άγνωστοι και μη δοκιμασμένοι μικροαστοί, υπάλληλοι και λουμπεν προλετάριοι». Έναντι των Σπαρτακιστών, οι «Άρχειομαρξιστές» σχημάτισαν έναϊο μέτωπο με τους σταλινικούς και διέδιδαν συκοφαντίες, αλλά προέβαιναν και σε βίαιες ενέργειες, προσέθετε.

Η μεταμφίεση των «άρχειομαρξιστών» σε τροτσκιστές αποτελούσε, σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο, μία καιροσκοπική ενέργεια. Έν κατακλείδι, ο Πουλιόπουλος συνιστούσε στο Διεθνές Γραφείο των τροτσκιστών να επανεξετάσει την σκοπιμότητα της συνεργασίας του με τους «Άρχειομαρξιστές», και να συγκροτήσει μεικτή ελληνική-διεθνή Έξεταστική Έπιτροπή, που να οδηγήσει στην δη-

μιουργία μίας αυθεντικής και ισχυρής οργάνωσης, εκπροσώπου τής Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης στην Ελλάδα.

Ο Πουλιόπουλος όμως δεν είχε κόψει τον ομφάλιο λώρο του με τον σταλινισμό, όπως ο Γιωτόπουλος. Για παράδειγμα, είχε δημοσιεύσει στον «Σπάρτακο» άρθρο του εκπροσώπου του Κρεμλίνου Μανουήλσκι. Ταυτόχρονα, ο Πουλιόπουλος εξακολουθούσε να πιστεύει ότι «τό ΚΚΕ είναι το μοναδικό εργατικό κόμμα στην Ελλάδα...».

Ήδη από τις 2 Ιουλίου 1927, ο Πουλιόπουλος δήλωνε ότι «εξακολουθούμε να είμαστε στρατιώτες του κομμουνισμού», διαψεύδοντας τό «Έλευθερον Βήμα» που τον είχε αποκαλέσει «διανοούμενο αποσχισθέντα του κόμματος»¹⁰. Προσέθετε όμως ότι τό καθήκον του προς τό ΚΚΕ του επέβαλλε να εκδηλώνει τίς διαφωνίες του σ' έναν έντονο αλλά ιδεολογικό ανταγωνισμό εντός του κόμματος, για τήν εύρεση τής ορθότερης γραμμής που να μπορεί να εξυπηρετήσει τήν προλεταριακή επανάσταση.

Σέ δήλωση που απηύθυνε, εξ' άλλου, στην Οργάνωση του Πειραιά, καταγγέλλοντας τήν ήγηση τού ΚΚΕ, προέτρεπε ταυτόχρονα τά μέλη του «νά δηλώνουν απόλυτη πειθαρχία στην έστω και νόθα σημερινή Διοίκηση τού Κόμματος»¹¹. Σέ τέτοιο βαθμό είχε άγιοποιηθεί τό «Κόμμα», σέ τέτοιο βαθμό έτρεμε ο Πουλιόπουλος τήν μετατροπή του σέ αποσυνάγωγο. Κατ' ουσίαν εκλιπαρούσε διαρκώς να ένταχθεί στό κόμμα – σταθερό στοιχείο τών κειμένων του. Η γραμμή τού «Σπάρτακου» δέν ήταν ή διάσπαση τού ΚΚΕ, αλλά ή καταγγελία τής σταλινικής του ήγησης. Οί Σπαρτακιστές ήλπιζαν ότι θά μπορέσουν να επανενταχθούν στό κόμμα και να τό μεταβάλουν εκ τών έσω.

Έν τω μεταξύ, ή Γραμματεία τής Διεθνούς Αριστερής Αντιπολίτευσης, από τό Παρίσι, έστειλε τόν Δεκέμβριο τού 1930 έπιστολή στον «Σπάρτακο», στην όποία συνιστούσε ένοποίηση Σπαρτακιστών και «Αρχειομαρξιστών». Οί Σπαρτακιστές απάντησαν αρνητικά και, μπροστά στό αδιέξοδο, αναζήτησαν συμμαχίες με άλλα αντισταλινικού χαρακτήρα αλλά όχι ένταγμένα στην Διεθνή Αριστερή Αντιπολίτευση γκρουπούσκουλα τής διεθνούς αριστεράς, που είχαν μάλιστα σχηματίσει δικό τους Διεθνές Γραφείο. Προσχώρησαν μάλιστα στην διεθνή φράξια τής Αριστερής Αντιπολίτευσης τής Κομμουνιστικής Διεθνούς (τής κίνησης τού Landau). [Ο Kurt Landau (1904-1937), μέλος τού

ΚΚ Αυστρίας, διαφοροποιήθηκε υπέρ τού Τρότσκι τό 1925 και τό 1928 ίδρυσε αντισταλινική ομάδα με επίκεντρο τό περιοδικό «Der neue Mahnruf». Ήρθε όμως σέ βίαιη αντιπαράθεση με τόν Τρότσκι, με αποτέλεσμα να επέλθει διάσπαση στό τροτσκιστικό στρατόπεδο. Τό 1932 συγκρότησε Διεθνή Αντιπολίτευση ανταγωνιστική προς τήν οργάνωση τού Τρότσκι, κατηγορώντας τόν τελευταίο ως φορέα γραφειοκρατικών αντιλήψεων. Τελικώς ο Landau, αφού διαφώνησε με τήν θέση τού Τρότσκι ότι έπρεπε να δημιουργηθούν νέα κομμουνιστικά κόμματα και νέα Διεθνής, πήγε στην Βαρκελώνη για να συνεργασθεί με τό τροτσκιστικό ΡUM. Τό 1937 εκτελέστηκε από τούς σταλινικούς.] Οί Σπαρτακιστές προσπάθησαν ταυτόχρονα να παίξουν συμφιλιωτικό ρόλο μεταξύ αυτών τών γκρουπούσκουλων και τού τροτσκιστικού κινήματος. Μάλιστα, ο Πουλιόπουλος έστειλε σχετικό γράμμα στον Τρότσκι τόν Φεβρουάριο τού 1932 από τήν Θεσσαλονίκη.

Είναι φανερό ότι τήν πορεία τών Έλλήνων Σπαρτακιστών χαρακτήριζαν παλινωδίες και αντιφάσεις. Τόν Σεπτέμβριο τού 1932, όταν συνήλθε ή Α' Έθνική Συνδιάσκεψη τής ομάδας τού «Σπάρτακου», πολλοί είχαν εγκαταλείψει τόν άγώνα, έχοντας χάσει τόν αρχικό τους ένθουσιασμό και αυτοπεποίθηση ή έχοντας αποθαρρυνθεί από τίς οργανωμένες επιθέσεις τών σταλινικών μηχανισμών τού ΚΚΕ. Άλλά και οί ίδιοι οί Σπαρτακιστές δέν μπορούσαν να αποσυνδεθούν ψυχολογικά από τό «κόμμα». Ο Πουλιόπουλος, στην Συνδιάσκεψη, αναφέρει ότι ή θέση τής Αριστερής Αντιπολίτευσης «βρίσκεται μέσα στις γραμμές του» (τού ΚΚΕ) και «δηλώνει ότι είναι πρόθυμη να διαλυθεί μέσα στό ΚΚΕ» κ.λπ., δηλαδή στην ουσία εκλιπαρούσε να γίνει ξανά δεκτός στό κόμμα. Άλλωστε, ή άδυναμία τής Αριστερής Αντιπολίτευσης οφειλόταν και στό γεγονός ότι ή αίσθηση προσωρινότητας και ή ουτοπία τής παλιννόστησης στην κομματική άγκάλη έμπόδισαν τούς σπαρτακιστές να αποκτήσουν σοβαρή οργανωτική δομή και να χαράξουν μακροπρόθεσμο σχεδιασμό. Γι' αυτό και τό βάρος δόθηκε στην θεωρητική εργασία, διότι μέσω αυτής πίστευαν ότι θά κατακτούσαν τό ΚΚΕ. (Παρά τήν πολιτική τους άποτυχία, οί τροτσκιστές παρήγγαγαν, πράγματι, σπουδαίο θεωρητικό έργο. Ίσως μάλιστα σ' αυτό να συνετέλεσε και ή μακρά άποχή τους από τήν κεντρική κομματική σκηνή.)

Τό 1932 αποχώρησε ό Σεραφεΐμ Μάξιμος, διαφωνώντας μέ τήν ἰδέα ἴδρυσης νέας Διεθνοῦς, ἐνῶ τήν ἴδια χρονιά προσχώρησε στόν «Σπάρτακο» μιά ομάδα πρώην «ἀρχαιομαρξιστῶν». Στίς γενικές ἐκλογές τοῦ 1932, εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι οἱ Σπαρτακιστές ψήφισαν τό ΚΚΕ καί ὄχι τήν ΚΟΜΛΕΑ-«Ἀρχεῖον». Τέλος, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1934 συγκροτήθηκε ἀπό τούς σπαρτακιστές τοῦ Πουλιόπουλου καί κάποιους πρώην «ἀρχαιομαρξιστές» (μεταξύ τους ὁ Μ.Ν. Ράπτης) ἡ Ὀργάνωση Κομμουνιστῶν Διεθιστῶν Ἑλλάδος (ΟΚΔΕ), μέ ἐφημερίδα τήν «Ἐργατική Πρωτοπορία» καί κύριο προσανατολισμό τήν ἴδρυση μιᾶς νέας Διεθνοῦς, μιᾶς καί ἡ Τρίτη Διεθνῆς βρισκόταν πλέον ὑπό τόν ἀπόλυτο ἔλεγχο τῶν σταλινικῶν. Ἔτσι, ὁ Πουλιόπουλος —ὁ θεωρητικός ἀρχηγός τῆς ΟΚΔΕ— ἀναίρεσε τήν προηγούμενη κριτική του πρὸς τόν Τρότσκυ καί συνδέθηκε μαζί του, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὁ Τρότσκυ εἶχε ἐν τῷ μεταξύ ἀποκηρύξει ἐπίσημους τούς «ἀρχαιομαρξιστές». (Μέ τήν ΟΚΔΕ, σύμφωνα μέ τόν Ράπτη¹², εἶχε συνδεθεῖ καί ὁ νεαρός, μαθητής τότε, Ἀνδρέας Παπανδρέου. Σημειωτέον ὅτι ὁ Ράπτης δέν γνώριζε τόν Παπανδρέου τήν ἐποχὴ ἐκείνη.)

Τόν Ἰούλιο τοῦ 1935, κυκλοφόρησε σέ μπουρζουαζία¹³ ἕνα προφητικό κείμενο τοῦ Πουλιόπουλου μέ τίτλο «Βασιλεία, Δημοκρατία, Κομμουνισμός». Τό κείμενο αὐτό εἶναι ἡ ἐπίσημη θέση τῆς ΟΚΔΕ γιά τίς ἐξελίξεις. Σ' αὐτό ὁ Πουλιόπουλος ταυτίζει ταξικά τά δύο μεγάλα κόμματα τῆς ἐποχῆς, τό Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων καί τό Λαϊκό· καί θεωρεῖ ὅτι ὁ χαρακτηρισμός τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος ὡς κόμματος γαιοκτημόνων εἶναι ἐσφαλμένος, διότι οἱ περισσότεροι παλαιοὶ γαιοκτήμονες μετεβλήθησαν σέ ἐπιχειρηματίες. Ἡ συντηρητική, φιλομοναρχική προέλευση τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος, ἔγραφε, ἀποτελεῖ ἐσωτερική ἀντίφαση καί δέν τό ἐμπόδισε νά ὑπηρετήσῃ τά συμφέροντα τῆς ἀστικῆς τάξης. Ὁ δέ φιλελευθερισμός στήν Ἑλλάδα ἐξέλιπε πρὶν κἂν οἱ λαϊκές μᾶζες γνωρίσουν τίς δημοκρατικές ἐλευθερίες καί τίς οικονομικο-κοινωνικές μεταρρυθμίσεις τῶν προηγμένων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, διότι ὁ Βενιζέλος «στάθηκε ὁ πρῶτος στραγγαλιστής τῶν ἐργατικῶν καταχτήσεων κι ὁ πρωτεργάτης τῆς ἀπολυταρχικῆς μεταρρύθμισης τοῦ δημοκρατικοῦ Συντάγματος». Ἐπειδὴ ὅμως ἀπουσιάζει, κατὰ τόν Πουλιόπουλο, ἕνα ἱκανό προλεταριακό κόμμα, οἱ καταπιεσμένες μᾶζες στρέφονταν στά δύο «ἀστικά συγκροτήματα».

Ἡ διαφορὰ τῶν δύο μεγάλων κομμάτων εἶναι ἐπιφανειακή καί ἐπικεντρώνεται στό δίλημμα «προεδρική ἢ στρατιωτική ἢ αὐλική δικτατορία». Ἡ δέ ἀπαίτηση, ὑποστηρίζει ὁ Πουλιόπουλος, τοῦ ΚΚΕ γιά ἐλεύθερες ἐκλογές, εἶναι «καθαρή πολιτική ἀπάτη», ἀφοῦ σέ μιά σύγκρουση γιγάντων καμμία τύχη δέν θά ἔχει ἕνα μικρό κόμμα τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἄλλωστε, συνεχίζει, τήν ἔκβαση τῆς σύγκρουσης θά κρίνει ἡ βία. Ὁ Πουλιόπουλος προβλέπει ὅτι, ἂν ἐπικρατήσουν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Βενιζέλου, θά ἐπιβληθεῖ «δικτατορία μιᾶς Αὐλικῆς Καμαρίλλας, μέ κεντρική φιγούρα τόν Κονδύλη ἢ τό Μεταξᾶ ἢ κάποιον ἄλλο». Οἱ δέ προσδευτικοὶ ἄστοί, ὅπως ὁ Σβῶλος, πού ἀπαιτοῦν πραγματική κατοχύρωση τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν καί τῆς Δημοκρατίας, βοηθοῦν, κατὰ τόν Πουλιόπουλο, τό δῆθεν δημοκρατικό ἀλλά στήν πραγματικότητα δικτατορικό πολιτικό σύστημα νά προωθήσῃ τά σχέδιά του, ἐξαπατώντας τίς μικροαστικές μᾶζες, μέ ἀπατηλά «δημοκρατικά συνθήματα».

Τέλος, ἡ συνεργασία τοῦ ΚΚΕ μέ τούς φιλελευθέρους ἢ τά ἀριστερώτερα στοιχεῖα τους ἀποτελεῖ, κατὰ τόν Πουλιόπουλο, «προδοτική συμμαχία μέ τό δικτατορικό σχηματισμό τῆς φιλελεύθερης μπουρζουαζίας» καί «ἐπαίσχυντη χρεωκοπία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος σάν ἀνεξάρτητου ταξικοῦ κινήματος». Μιά τέτοια στρατηγική θά μετέβαλε τήν ἐργατική τάξη σέ «οὐρά τῶν δημοκρατικῶν κομμάτων τῆς ἀστικῆς τάξης».

Ὁ Πουλιόπουλος, στό κείμενο τῆς ΟΚΔΕ, καταγγέλλει ὅτι ἡ ομάδα πού διοικεῖ τό ΚΚΕ «ἔχει σήμερα καταντήσῃ μιά κλίμα ἀπό μισθωτοὺς κατεργαράιους καί ἠλίθιους». Τό δέ ΚΚΕ ἐκφυλίζεται ραγδαῖα σέ «ιδιότυπο κόμμα τῆς μικροαστικῆς δημοκρατίας», πού διατηρεῖ μέν τήν φρασεολογία τοῦ λενινισμοῦ καί ἐπωφελεῖται ἀπό τήν αἴγλη τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, ἀλλά στήν οὐσία ἐμποδίζει τήν συνειδητοποίηση καί τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τῆς ἐργατικῆς τάξης καί λειτουργεῖ ὡς δῆθεν ἀριστερός ἀρωγός τῆς καπιταλιστικῆς Ἀντίδρασης. Ὅταν οἱ μικροαστοί, συνεχίζει ὁ Πουλιόπουλος, ἀπογοητευθοῦν ἀπό «τό κόμμα τῆς ψευτοεπαναστατικῆς ἐλπίδας», θά στραφοῦν στόν πραγματικό φασισμό.

Οἱ δημοκρατικές διακηρύξεις τοῦ ΚΚΕ δέν ἀποτελοῦν «ἐλιγμούς», ὑποστηρίζει ὁ Πουλιόπουλος, ἀλλά ὀριστικό ἐκφυλισμό του σέ μικροαστικό κόμμα. Ἡ συμμαχία τῆς Ἀριστερᾶς μέ τόν Βενιζέ-

λισμό, π.χ., είναι απάτη. Άλλοίμονο αν οι εργάτες πιστέψουν ότι οι ριζικές διεκδικήσεις τους μπορούν να υλοποιηθούν σε καθεστώς άστικής δημοκρατίας, από μεικτές κυβερνήσεις στις οποίες θα μετέχουν άστοι πολιτικοί. Η μόνη λύση είναι, σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο, μία καθαρή, ταξική κίνηση της εργατικής τάξης.

Παρά την επισήμανσή του αυτή, ο Πουλιόπουλος τοποθετείται στο δημοψήφισμα κατά τρόπο θετικό υπέρ της Άβασίλευτης Δημοκρατίας. Γράφει: «Η Παλινόρθωση θά ήταν άμεση έγκαθίδρυση μιās Αύλικής Άπολυταρχίας και θά εξαφάνιζε μονομιās τά σημερινά άπομεινάρια από νόμιμες δυνατότητες της ταξικής πάλης του προλεταριάτου... Ψηφίζοντας έτσι για την “δημοκρατία” έκμεταλλεύονται οι εργάτες στον άνώτερο δυνατό βαθμό την σχετική αντίθεση πού χωρίζει την “δημοκρατική” από τή μοναρχική πτέρυγα της μπουρζουαζίας όχι γύρω από καμιά διαφορετική ταξική πολιτική, αλλά μονάχα γύρω από την καλύτερη μορφή άπολυταρχικής Συγκέντρωσης της έξουσίας του Κεφαλαίου. Έμποδίζουν τή μοναρχική μπουρζουαζία να πραγματοποιήσει άμεσα αυτό τό σκοπό».

Η πρόταση του Πουλιόπουλου: «Τίς λυσσασμένες όρδές των βασιλοφρόνων, όπως και τίς συνωμοτικές σπειρές των “δημοκρατικών” διχτατόρων, θά τίς συντρίψουμε όχι με τά ψηφοδέλτια, παρά με τήν οργανωμένη δύναμη των εργαζομένων, με όλα τά όπλα του πολιτικού άγώνα, ακόμα και με τή μαζική μας βία, τσακίζοντας τίς επιθέσεις τους και τά πραξικοπήματα πού έτοιμάζουν».

Έν κατακλείδι, ο Πουλιόπουλος παραθέτει «τό γενικό πρόγραμμα των προλεταριακών δημοκρατικών διεκδικήσεων», στο οποίο περιλαμβάνονται ο χωρισμός της Έκκλησίας από τό κράτος, ή «αυτοδιάθεση των έθνικών μειονοτήτων», ή αίρετή δικαιοσύνη, ή κοινοτική αυτοδιοίκηση, ή καθιέρωση αυτόματης τιμαριθμικής προσαρμογής του 40ωρου εργασίας, ή κοινωνική ασφάλεια δαπάναις του κεφαλαίου, ή τιμωρία των πραξικοπηματιών της τελευταίας εικοσαετίας, ή απόσβεση χρεών των εργατών και αγροτών, ο γενικός αναδασμός της γής, οι περιορισμοί του κληρονομικού δικαίου, οι όλόκληροι μισθοί στους άνεργους, ή κατάργηση του διεθνούς οικονομικού έλέγχου, ή Βαλκανική Σοσιαλιστική Όμοσπονδία, οι Ένωμένες Σοσιαλιστικές Πολιτείες της Εύρώπης και ή Παγκόσμια Προλεταριακή Έπανάσταση.

Τέλος, ο Πουλιόπουλος κηρύσσει τον προανατολισμό της όλης δράσης του ένιαίου Έργατικού Μετώπου «στήν επαναστατική έξωκοινοβουλευτική πάλη ενάντια στο καπιταλιστικό καθεστώς».

Μετά την άνοδο του Χίτλερ στην Γερμανία και την χρεωκοπία της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας, ο Τρότσκι έριξε τό σύνθημα δημιουργίας νέων κομμουνιστικών κομμάτων σ' όλες τίς χώρες και της ίδρυσης μιās νέας παγκόσμιας κομμουνιστικής όργάνωσης, της Τετάρτης Διεθνούς. Η ιδρυτική συνδιάσκεψη έπρόκειτο να πραγματοποιηθεί στο Παρίσι τό 1938.

Όμως ο Πουλιόπουλος δέν μπόρεσε να παρευρεθεί, γιατί ήταν φυλακισμένος στην Άκροναυπλία. Από τό 1936, όταν κηρύχθηκε ή Δικτατορία Μεταξά, ή δράση των τροτσκιστών συνεχίσθηκε σε συνθήκες παρανομίας. Τό καλοκαίρι του 1937 πραγματοποιήθηκε μία παράνομη συνδιάσκεψη, στην οποία ή ΟΚΔΕ του Πουλιόπουλου ένώθηκε με τούς πρώην «άρχειομαρξιστές» του «Νέου Δρόμου» και δημιούργησαν τήν ΕΟΚΔΕ. Στην Κεντρική Έπιτροπή συμμετείχαν τόσο ο Πουλιόπουλος όσο και ο Μ.Ν. Ράπτης, τά δύο σημαντικότερα ίσως θεωρητικά στελέχη του έλληνικού τροτσκισμού εκείνη τήν εποχή. Έξέδιδαν τήν παράνομη εφημερίδα «Προλετάριος», πού κυκλοφόρησε 30 φύλλα, μέχρι τό καλοκαίρι του 1939, πού συνελήφθη ή Κεντρική Έπιτροπή της ΕΟΚΔΕ. Ο Πουλιόπουλος έγραφε μεγάλο μέρος της ύλης της, όπως επίσης και του παράνομου Δελτίου της «Έπιτροπής Ταξικής Άλληλεγγύης», πού υποστήριζε τούς διωκόμενους και φυλακισμένους κομμουνιστές. Ταυτόχρονα, μετέφραζε μαρξιστικά κείμενα, ενώ ή Αστυνομία τον είχε επικηρύξει για τό (σημαντικό για τήν εποχή) ποσό των 25.000 δρχ. Ο Πουλιόπουλος κρυβόταν σε διάφορα σπίτια, αλλά τελικά συνελήφθη τον Αύγουστο του 1938. Φυλακίσθηκε αρχικά στην φυλακή Άβέρωφ, μετά στην Αίγινα και τέλος στην Άκροναυπλία.

Έκεί δέν είχε να αντιμετωπίσει μόνον τήν κρατική καταστολή, αλλά και τήν τρομοκρατία και τον κοινωνικό αποκλεισμό από τούς φυλακισμένους σταλινικούς-μέλη του ΚΚΕ. Γρήγορα, ο πόλεμος νέυρων του ΚΚΕ εναντίον των τροτσκιστών προσέλαβε βίαιες διαστάσεις και τό 1940 ήγετικά στελέχη του ΚΚΕ έριξαν τό σύνθημα «θάνατος στους τροτσκιστές».

Μπροστά στον πόλεμο, ο Πουλιόπουλος και οι σύντροφοί του έλαβαν αντιπολεμική θέση: ήττα του καπιταλισμού και στά δύο στρατόπεδα, επαναστατικός «ντεφαιτισμός», μετατροπή του ιμπεριαλιστικού πολέμου σε εμφύλιο, σοσιαλιστική επανάσταση, ταυτόχρονα ανατροπή της σταλινικής γραφειοκρατίας μέσα στον πόλεμο κ.λπ.

Στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και στην αϊφνίδια χιτλερική επίθεση στην Γερμανία, ο Πουλιόπουλος τηρεί την εξέχου εξωπραγματική στάση: «...όλοι οι επαναστάτες και όλοι οι συνειδητοί προλετάριοι στον κόσμο είμαστε σε τούτη την υπέρτατη στιγμή έτοιμοι να δώσουμε την ζωή μας για να νικηθούν οι μηχανές του γερμανικού ιμπεριαλισμού που ξεκίνησαν για την Ουκρανία, την Μόσχα και τον Καύκασο», ώστε να διεθνοποιηθεί η επανάσταση στις ιμπεριαλιστικές χώρες, μετά από μία νίκη της Σοβιετικής Ένωσης, και ταυτόχρονα να αποσοβηθεί μία «άστική παλινόρθωση». Και μαζί μ' αυτό να ανατραπεί ο Στάλιν και να εγκαθιδρυθεί μία «αληθινή μπολσεβίκικη κυβέρνηση», που «θά ξαναζωντανέψει την ήρωική επαναστατική παράδοση του Λένιν και του Τρότσκι»¹⁴. Έκτός του εξωπραγματικού και σχιζοειδούς της χαρακτήρα, αυτή η επιθυμία δείχνει και έλλειψη στοιχειώδους πολιτικής λογικής: μία νίκη της Σοβιετικής Ένωσης έναντι του Χίτλερ όπωσδήποτε θά ισχυροποιούσε τον Στάλιν, όπως και έγινε.

Αυτή η έλλειψη στοιχειώδους πολιτικής λογικής φαίνεται και σ' ένα μικρό κείμενο που έγραψε ο Πουλιόπουλος τον Δεκέμβριο του 1941¹⁵, όπου προσπαθεί να αποδείξει ότι η νίκη των σοβιετικών στρατευμάτων στο Ροστόβ ήταν αποκλειστικό προϊόν της γενναιότητας του σοβιετικού λαού και των εργατών, ενώ «ο Στάλιν και οι στρατηγοί της ήττας... είχανε περιοριστεί μόνο να του την παραδώσουνε του Χίτλερ».

Ο Στάλιν για τον Πουλιόπουλο ήταν¹⁶ ο «άρχηγός της θερμιδωριακής Αντίδρασης στην ΕΣΣΔ», επαρχιώτης εθνικιστής, που φυσικό ήταν να καταλήξει στον «δημοκρατικό προσανατολισμό της προαπριλιανής Πράβντα», στην θεωρία του «αυτάρκους εθνικού σοσιαλισμού» και στην «εθνική» άμυνα της ΕΣΣΔ (τά εισαγωγικά του Πουλιόπουλου) έναντι του Χίτλερ. Ο Στάλιν μετέτρεψε την Οκτωβριανή Επανάσταση στην Ρωσία από πρόλογο της παγκόσμιας επανάστασης σε «αυτοτελές έργο σοσιαλισμού εθνικού», διέλυσε τό

κόμμα του Λένιν, εξόντωσε την παλαιά φρουρά των μπολσεβίκων, στραγγάλισε την πρωτοβουλία και τον ενθουσιασμό των μαζών, ενίσχυσε τον Χίτλερ, αποκεφάλισε την ήγεσία του Κόκκινου Στρατού, προώθησε ασήμαντες και τυχοδιωκτικές μετριοτήτες στην ήγεσία του και επανέφερε τους τσαρικούς βαθμούς. Χώρισε τον κόσμο σε ζώνες επιρροής με τους αγγλοαμερικανούς ιμπεριαλιστές. Μόνη ελπίδα ο πόλεμος, που μπορεί να επαναφέρει την επανάσταση στην σωστή πορεία της. «Η χώρα», αταπατάται ο Πουλιόπουλος για την πορεία της ΕΣΣΔ, «βαδίζει προς μία επανάσταση πολιτική του προλεταριάτου για την ανατροπή των βοναπαριστών και την εγκαθίδρυση μιας κυβέρνησης επαναστατικής, ικανής να οδηγήσει στην τελική νίκη, ξανασυνδέοντας τους κομμένους δεσμούς της ΕΣΣΔ με τό διεθνές επαναστατικό προλεταριάτο... Και στά μέτωπα και στά πολεμικά έργαστάσια και στά κάτεργα ακόμη της Σιβηρίας, οι μαθητές του Τρότσκι –τό πιό μεγάλο και πιό έμπειρο και πιό σθεναρό τμήμα της Τετάρτης Διεθνούς– πολεμούν αυτές τις ώρες, εκτελώντας την πολιτική διαθήκη του δολοφονημένου Αρχηγού, να συντρίψουνε τις μηχανές του γερμανικού ιμπεριαλισμού υπερασπίζοντας τό Έργατικό Κράτος με την τελευταία ρανίδα του αίματός τους. Θά οδηγήσουνε τό σοβιετικό προλεταριάτο στο τσάκισμα της έσωτερικής Άντεπανάστασης, στην ανατροπή της κυβέρνησης Κάϊν-Στάλιν, κυβέρνηση των ήττων, και στην εγκαθίδρυση της νέας Επαναστατικής Κυβέρνησης της Νίκης. Θά καλέσουνε, όπως άλλοτε ο Λένιν και ο Τρότσκι, μαζί με όλη τή Διεθνή τους καταπιεζόμενους της Εύρώπης και του κόσμου στην τελειωτική πάλη για την Παγκόσμια Σοσιαλιστική Επανάσταση».

Άλλά και μέσα στό στρατόπεδο των φυλακισμένων τροτσκιστών επικρατούσαν διαφωνίες. Στην κόλαση της Άκροναυπλίας, αναπαρήγαγαν τις διαφορές τους ή ΕΟΚΔΕ του Πουλιόπουλου με την ΚΔΕΕ του Πρίφτη, σε μία πολύμηνη και αδιέξοδη συζήτηση.

Τόν Στίνα ο Πουλιόπουλος θεωρούσε «μαρξιστικά αναλφάβητο»¹⁷. Μαζί του διαφωνεί για χιλιάδες οργανωτικά και ιδεολογικά θέματα, ανταλλάσσουν ειρωνείες και κατηγορίες. Διαφωνούν για τον χαρακτήρα του γερμανικού εθνικοσοσιαλισμού και τις αναλογίες του με τον ελληνικό φασισμό και την, υποτίθεται, φασιστική δικτατορία του Μεταξά.

Διαφωνούν για τό ἄν ναυάγησε τό ἑλληνικό ἐργατικό κίνημα ἢ ὀλόκληρη ἡ ἐργατική τάξη, γιά τό τί ἀκριβῶς ἔλεγε καί ἐνοοῦσε ὁ Τρότσκι. Ὁ Πουλιόπουλος θεωρεῖ ὅτι ὁ Πρίφτης ἐρμηνεύει προκρούστεια τόν μαρξισμό καί ὅτι ταυτίζει κάθε ἀντιδημοκρατικό καθεστῶς μέ τόν φασισμό. Διαφωνούν ἀκόμη καί γιά ἀπλούς χαρακτηρισμούς προσώπων, γιά ἐπίθετα πού ἀποδόθηκαν.

Στήν Ἀκροναυπλία, σελίδες ἐπί σελίδων γράφονται γιά τεταρτεῦντα θέματα καί ἐκτοξεύονται ἐναντίον ἀλλήλων. Χρησιμοποιοῦν τσιτᾶτα τοῦ Τρότσκι καί ὁ Πουλιόπουλος, πού σαφῶς ὑπερέχει θεωρητικά τοῦ Πρίφτη, κατηγορεῖ τόν τελευταῖο γιά παρερμηνεία τοῦ τροτσκισμοῦ καί καιροσκοπισμό.

Ὁ Στίνας ἀπό τήν ἄλλη κατηγορεῖ τόν Πουλιόπουλο γιά «σοσιαλπατριωτισμό», διότι παρέλειψε ἀπό τήν εἰσήγησή του γιά τόν πόλεμο τό σύνθημα τοῦ «ἐπαναστατικοῦ ντεφαιτισμοῦ». Ὁ Πουλιόπουλος ἀποδεικνύει ὅτι, ἀντιθέτως, στήν εἰσήγησή του γιά τόν πόλεμο, στήν σελίδα 25, ἀνέφερε ὅτι θά πρέπει νά ἀνισταθοῦν «στό κῆμα τῆς ἐθνικιστικῆς ἔξαψης πού θά ξαπλώσουν στίς μᾶζες οἱ πράκτορες τῆς μπουρζουαζίας», κι ὅτι θά πρέπει νά διαπαιδαγωγήσουν πολιτικά τίς μᾶζες «μέ τό λενινιστικό πνεῦμα τοῦ ἐπαναστατικοῦ ντεφαιτισμοῦ».

Διαπληκτιζόμενος ὁ Πουλιόπουλος μέ κάποιον Δ.Β. (προφανῶς μέ τόν δικηγόρο Δημοσθένη Βουρσούκη, πρῶην ὀπαδό τοῦ Πουλιόπουλου, πού στήν Ἀκροναυπλία προσχώρησε στόν Στίνα, μέ ἀποτέλεσμα νά προκαλέσει τήν μῆνι τοῦ Πουλιόπουλου· δολοφονήθηκε τό 1944 ἀπό τήν διαβόητη ΟΠΛΑ), τόν ἀποκαλεῖ «συνήγορο πολιτικῆς ἀγωγῆς τοῦ περιοδεύοντος πταισματοδικείου τοῦ Δήμου Κωθωνίων» καί πικρά σημειώνει: «Εἶναι ἀλήθεια εὐθυμη κάπου-κάπου ἡ ζωή στήν Ἀκροναυπλία...»¹⁸.

Ὁ Πουλιόπουλος προσπαθεῖ ἐκτός τῶν ἄλλων ν' ἀποδείξει ὅτι ὁ Πρίφτης πήγε καιροσκοπικά στόν τροτσκισμό, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἤδη ἀπό τό 1927 εἶχε διαμαρτυρηθεῖ γιά τόν διωγμό τῆς ρωσικῆς Ἀριστερῆς Ἀντιπολίτευσης (τροτσκισμός). Κατηγορεῖ τόν Στίνα ὅτι αὐτός ἦταν ὁ πρῶτος πού ὑπέγραψε δήλωση μετανοίας στό ΚΚΕ τό 1927, ἀποχωρώντας ἀπό τήν Ἀντιπολίτευση πού εἶχε ἀρχίσει νά ἀναπτύσσεται καί προσχωρώντας στήν πρώτη σταλινική κλίκα ὑπό τόν Χαϊτά, μέ ἀντάλλαγμα νά διορισθεῖ γραμματέας τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης Πειραιᾶ. Μέχρι τό 1931, σύμφωνα μέ τόν Πουλιόπουλο, ὁ Στίνας ὑπῆρξε πύρινος ἀντίπαλος τοῦ τρο-

τσικισμοῦ. Κι ὅταν ἐκδιώχθηκε ἀπό τό ΚΚΕ, καιροσκοπικά μεταμορφώθηκε σέ τροτσκιστή, λειτουργώντας ὅμως διαλυτικά καί στά πλαίσια τοῦ τροτσκιστικοῦ χώρου.

Τέλος, κατηγορεῖ τό γκρουπούσκουλο Στίνα γιά «ἀνευθυνολογία καί μπερδεμένες περιφράσεις πού ζαλίζουν τό κεφάλι, ἀσεβέστατη κακομεταχείριση τῆς γραφτῆς καί προφορικῆς διατύπωσης τῆς γνώμης τῶν ἄλλων..., στενόκαρδη μισαλλοδοξία..., χυδαῖος καιροσκοπισμός..., παλινωδίες, μικρολογία καί ἀναξιοπρέπεια, συχνές παρανοήσεις κάθε ἀντίθετης ἰδέας..., προχειρότητα..., ἐλαφρότητα..., παιδιακισμός σανσφασονισμός, διαδοχική ὑποστήριξη τῶν πῖο ἀντίθετων ἀπόψεων μέ τήν ἴδια ἀπολυτότατη πεποίθηση..., χρησιμοποίηση ἀπροφάσιστη καί αὐτῆς ἀκόμη τῆς μηχανικῆς βίας γιά τό πνίξιμο τῆς συζήτησης...». Ἐπίσης γιά ἀμοραλισμό, ἰησουϊτισμό, μακκιαβελισμό κ.λπ. Τελικά κηρύσσει τόν ἐξοβελισμό τοῦ Στίνα ἀπό τό τροτσκιστικό κίνημα.

Σέ ἀπόφαση τῆς ΕΟΚΔΕ, πάντως, τόν Μάϊο τοῦ 1941, συνιστῶνται «συναδελφικές πράξεις μέ τούς Ἑλλήνες, Ἰταλούς, Γερμανούς καί Ἀγγλους στρατιῶτες καί ἡ διεθνιστική προπαγάνδα ἀνάμεσά τους τό γύρισμά τους ἐναντία στούς ἀξιωματικούς τους»^{18α}.

Καθῶς κατέρρευε τό μέτωπο, ἀρχές τοῦ 1941, μέ τήν γερμανική εἰσβολή, ὁ Πουλιόπουλος πρότεινε σέ γενική συνέλευση τῶν κρατουμένων νά ἀποδράσουν ὁμαδικά. Ἡ φρουρά εἶχε διαλυθεῖ καί τό ἐγχείρημα φαινόταν πραγματοποιήσιμο. Ἡ σταλινική ἡγεσία (Ἰωαννίδης, Μπαρτζώτας, Θεός κ.λπ.) χαρακτηρίσε τήν πρόταση «προδοκάτσια» καί δήλωσε ψευδῶς ὅτι ὁ διοικητής τῆς Ἀκροναυπλίας τοῦς εἶχε δώσει τόν λόγο τῆς τιμῆς του ὅτι θά τοῦς ἀπελευθερώσει, μόλις ἐκκένωναν τό Ναύπλιο οἱ Βρεταννοί στρατιῶτες. Μάλιστα ἡ σταλινική ἡγεσία τοποθέτησε φρουρούς γιά νά μήν δραπετεύσει κανείς! Ὅταν ἔφθασαν οἱ Ἰταλοί, ὁ διοικητής παρέδωσε τοῦς κρατουμένους στούς κατακτητές.

Τό 1942 ἡ ΕΟΚΔΕ, μεσοῦσης τῆς Κατοχῆς, ἀνασυγκροτεῖται, ἐνῶ στήν 2η ἐθνική συνδιάσκεψή της γραμματέας ἐκλέγεται ὁ Χρῖστος Ἀναστασιάδης (τό ἀρχεῖο τοῦ ὁποίου ἔχει διασωθεῖ καί βρίσκεται στό ΕΛΙΑ) καί ἐπανεκδίδεται ὁ «Προλετάριος». Συνολικά θά κυκλοφορήσουν τέσσερα φύλλα ἀπό τόν Δεκέμβριο τοῦ 1942 ὡς καί τόν Μάρτιο τοῦ 1943.

Μέσα από τις στῆλες του, ἡ ΕΟΚΔΕ θά ἀσκήσει σφοδρότατη κριτική στήν πολιτική πού ἀκολουθοῦν τό ΚΚΕ καί τό ΕΑΜ ἀλλά καί τό διεθνές κομμουνιστικό κίνημα καί κυρίως τό ΚΚΣΕ καί ἡ ἡγεσία του. Οἱ τροτσκιστές ἀρνοῦνται τήν ὁποιαδήποτε ἐμπλοκή στόν πόλεμο, τόν ὁποῖο χαρακτηρίζουν ἱμπεριαλιστικό καί ὄχι ἀντιφασιστικό, ἐνῶ προκρίνουν ὡς μοναδική διέξοδο γιά τήν ἐργατική τάξη τήν μετατροπή τοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ πολέμου σέ κοινωνική ἐπανάσταση. Ἀκολουθῶς ἀπορρίπτουν τήν πολιτική πρακτική τοῦ ΚΚΕ καί τήν συγκρότηση τοῦ ΕΑΜ ὡς ἐθνικοπατριωτικοῦ μετώπου, ἀντιπαραβάλλοντάς τήν ἐθνική ἐνότητα τήν ἐνότητα σέ κοινωνική καί τάξική βάση.

Στήν ἐφημερίδα ἀναδημοσιεύονται ἐκτεταμένα ἀποσπάσματα ἀπό τό ἔργο τοῦ Τρότσκι *Προδομένη ἐπανάσταση*, εἰδήσεις καί σχόλια ἀπό κινήτοποιήσεις καί ἀπεργίες τῶν ἐργαζομένων στήν Ἑλλάδα, καθὼς καί κάποιες εἰδήσεις ἀπό τό ἐξωτερικό. Χαρακτηριστική εἶναι ἐπίσης ἡ πολεμική ἀπέναντι στίς θέσεις τῆς ἄλλης τροτσκιστικῆς ὀργάνωσης, τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνιστικῆς Ἐνώσεως Ἑλλάδος (τοῦ Στίνα)¹⁸⁶.

* * *

Ὅπως ὀρθά ἐπισημαίνει ὁ Μ. Ἐμμανουηλίδης στό ἔργο του *Αἰρετικές Διαδρομές*¹⁸⁷, οἱ ἐξελίξεις διέψευσαν τραγικά τόν Πουλιόπουλο: τό 1938 αὐτός ὑποστήριζε ὅτι «οἱ ἐργάτες δέν μποροῦν νά χύσουν τό αἷμα τους γιά νά ὑπερασπίσουν τήν σκλαβιά τους καί τά δεσμά τους», ἀλλά μόλις δύο χρόνια μετά οἱ Ἑλληγες ἐργάτες καί ἀγρότες συμμετεῖχαν ὁλόψυχα στήν ἀντίσταση κατά τῆς ἰταλικῆς ἐπιδρομῆς, κάτι πού ὁ ἐξωπραγματικός πλέον Πουλιόπουλος ἀπέδωσε σέ «ομαδική ἐθνικιστική ψύχωση». Αὐτό δείχνει καί τήν ἐν τέλει περιφρόνησή του πρός τόν λαό. Τήν στιγμή, μάλιστα, πού πλῆθος τροτσκιστῶν καί κυρίως «ἀρχαιομαρξιστῶν» μετεῖχαν μέ ψευδώνυμα ἢ μή στό ΕΑΜ καί στήν ἐθνική ἀντίσταση, μέ ἀποτέλεσμα θεθαίως νά ἐξοντωθοῦν ἀπ' τό ΚΚΕ.

Τόν Μάρτιο τοῦ 1942, ὁ Πουλιόπουλος προσβλήθηκε ἀπό φυματίωση. Τόν μετέφεραν ἀπό τήν Ἀκροναυπλία στό Δημοτικό Νοσοκομεῖο τῆς Ἀθήνας. Τόν Ἰούλιο, μόλις συνῆλθε λίγο, τόν μετέφεραν στίς φυλακές Ἀβέρωφ καί μετά ἀπό δύο μῆνες, τόν Σεπτέμβριο, σέ στρατόπεδο συγκέντρωσης στήν Λάρισα. Καθὼς πέρασε ἀπό τό σπῆτι του νά δεῖ τήν

γυναῖκα του, τοῦ δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά δραπετεύσει, ἀλλά ὁ ἐντιμος καί εὐσυνείδητος Πουλιόπουλος ἀρνῆθηκε, γιατί θά ἐτιμωρεῖτο ὁ χωροφύλακας (!). Καί στήν Λάρισα οἱ τροτσκιστές ὑπέστησαν τήν ἀπομόνωση ἀπό τούς σταλινικούς.

Ὅταν, τόν Ἰούλιο τοῦ 1943, οἱ ἀντάρτες ἀνατίναξαν τήν γαλαρία τοῦ Κουρνόβου καί σκοτώθηκαν ἀπό λάθος ἑκατοντάδες Ἴταλοι στρατιῶτες, ὁ Πουλιόπουλος βρέθηκε ἀνάμεσα στούς 100 πού ἦταν προαποφασισμένο ὅτι θά ἐξετελοῦντο σέ περίπτωση δολιοφθορᾶς ὡς ἀντίποινα. Σύμφωνα μέ τόν Μ.Ν. Ράπτη, τόν ὑπέδειξαν γιά νά ἐκτελεσθεῖ οἱ Ἑλληγες πολιτικοί του ἀντίπαλοι.

Στίς 6 Ἰουνίου ὁδηγήθηκε μέ τούς συντρόφους του στό Νεζερό, ἔξω ἀπό τήν Λάρισα. Μπροστά στό ἐκτελεστικό ἀπόσπασμα, ἀπευθύνθηκε στούς Ἴταλούς στρατιῶτες στήν γλῶσσα τους, ἐπικαλούμενος τήν ἀλληλεγγύη τῶν λαῶν. Οἱ στρατιῶτες κλονίστηκαν πρός στιγμήν καί δέν πυροβολοῦσαν. Τότε ὁ ἐπικεφαλῆς τοῦ ἀποσπάσματος ἀξιωματικός πυροβόλησε τόν Πουλιόπουλο. Τό ἀπόσπασμα ἐγκατέλειψε τήν περιοχή ἄρον-ἄρον καί τούς νεκρούς ἔθαψαν τήν ἐπόμενη οἱ χωρικοί τῆς περιοχῆς.

Ὁ Πουλιόπουλος ἦταν ἀνιδιοτελής. Ὅταν ὁ πατέρας του τοῦ ζήτησε νά τοῦ ἐτοιμάσει τήν διαθήκη του, δέν συμπεριέλαβε τόν ἑαυτό του! Δέν ἐλάμβανε ἀμοιβές ἀπό τούς ἐργάτες πού ὑποστήριζε δικαστικά. Ἐνῶ διέθετε ὅλα τά προσόντα γιά νά γίνει κορυφαῖος ἀστός δικηγόρος, προτίμησε νά θέσει τό νομικό του χάρισμα στήν ὑπηρεσία τοῦ κομμουνιστικοῦ κινήματος. Τό 1927-29, μάλιστα, ἐξεπαίδευε νεαρούς δικηγόρους, στά πλαίσια τῆς «Ἐργατικῆς Βοήθειας» (μίας ὀργάνωσης πού ἴδρυσε μέ σκοπό τήν νομική ὑποστήριξη τῶν συνδικαλιστῶν τοῦ ΚΚΕ).

Ἦταν ὀλιγαρκῆς καί ἀσκητικός, ὅπως οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι πού ἔθεσαν τόν ἑαυτό τους στήν ὑπηρεσία μίας ἰδέας. Στήν καθημερινή του ζωὴ ἐφάρμοζε τίς ἀρχές πού πίστευε. Στήν φυλακή ἐλάμβανε πλῆθος τροφίμων ἀπό τήν εὐκατάστατη οἰκογένειά του, τά παρέδιδε ὅμως ὅλα στόν κομματικό ὑπεύθυνο καί ἔπαιρνε μόνον τό μερίδιό του, ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι. Αὐτό τόν ἔκανε φυσικά μισητό στούς νεόπλουτους τῆς κομματικῆς ἐξουσίας, πού συμπεριφέρονταν ὡς σατραπίσκοι ἔναντι τῶν κομματικῶν ὑποτελῶν τους.

Ο Πουλιόπουλος είχε εξαιρετική παιδεία, κοινωνιολογική και φιλοσοφική. Ήταν άριστος μεταφραστής και είχε μεταφράσει από το πρωτότυπο βασικά μαρξιστικά κείμενα. Ήταν πολύγλωσσος: γνώριζε γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά, ιταλικά, ισπανικά, βουλγάρικα, ρωσικά, ακόμη και εσπεράντο. Διάβαζε με άνεση αρχαία ελληνικά και λατινικά. Διασκέδασή του ήταν το διάβασμα και το γράψιμο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο διεθνούς φήμης διανοούμενος και τροτσκιστής Μ.Ν. Ράπτης τον θεωρούσε πολύ ανώτερο όλων των μεσοπολεμικών μαρξιστών.

Στις αρχές της δεκαετίας του '30 παντρεύτηκε την φιλόλογο Φιλισία Στάθη, κόρη τυπογράφου και εμπόρου έργων τέχνης. Δέν απέκτησε παιδιά. Γενικά, ο Πουλιόπουλος παραμέλησε την οικογενειακή του ζωή χάριν της πολιτικής του δράσης.

Ο Πουλιόπουλος, μετά την εκδίωξή του από το ΚΚΕ, αναλώθηκε σε ατέρμονες συζητήσεις, αντεγκλήσεις, ζυμώσεις περιθωρίου, ενώ πραγματικά θα μπορούσε να λειτουργήσει αποδοτικά σ' ένα κόμμα με εμβέλεια. Αλλά οι ακραίες θέσεις του είναι αυτές που τον κατέστησαν περιθωριακό, ακόμα και στο ΚΚΕ, που στον Μεσοπόλεμο ήταν ένα πραγματικά επαναστατικό, έκτροπικό κόμμα.

Υπήρξε πράγματι ακραίος και αδιάλλακτος στις ιδέες του. Στο έργο του *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα* (1934) κατήγγειλε τους εθνικοαπελευθερωτικούς πολέμους του 1912-13 ως «ιμπεριαλιστικούς» και κατηγορησε την «ελληνική μπουρζουαζία» για τον «έκούσιο εξανδραποδισμό, έκπατρισμό και εξεθνισμό Τούρκων, Εβραίων, Σλαβομακεδόνων, κατοίκων της Μακεδονίας, Θράκης, Μικρασίας και Κρήτης» (sic), «ξεριζώνοντάς τους από την γη των πατέρων τους για να την έποικίσει σύμφωνα με τα σωβινιστικά αγριανθρωπικά της σχέδια» (!), και ότι «κρατάει κιάλα στη Μακεδονία και στη Θράκη κάτω από τον εθνικό της ζυγό ξένες μειονότητες» (!). Δηλαδή θέσεις ταυτόσημες με τις πιο προχωρημένες του κομματζίδικου βουλγαρικού σωβινισμού.

Στην δίκη των «αυτονομιστών», τό 1926, υπερασπίστηκε λυσσαλέα τό δικαίωμα των λεγομένων Σλαβομακεδόνων να αποσχισθούν από τό ελληνικό κράτος και την υποχρέωση της εργατικής τάξης να υπερασπίζεται τις «μειονότητες» έναντίον της δικής τους εθνικής αστικής τάξης. Στην Αχρωναυπλία συ-

νάντησε «σλαβομακεδόνες» αυτονομιστές, διδάχθηκε την υποτιθέμενη γλώσσα τους (δηλαδή τά βουλγαρικά) και έγραψε μία «γραμματική» της. Αύτά όλα πίστευε ότι αντιστοιχούσαν στις διεθνιστικές του ιδέες, χωρίς να αντιλαμβάνεται ότι «τά δικαιώματα των μειονοτήτων», ή ιδέα της αυτονομίας τους και τό δικαίωμα της απόσχισής τους από τά εθνικά κράτη αποτελούσαν όχηματα του βουλγαρικού ιμπεριαλισμού και σωβινισμού εις βάρος της Ελλάδος, καθώς και τό γενικώτερο γεγονός ότι ο κομμουνιστικός διεθνισμός και ή «παγκόσμια εργατική αλληλεγγύη» ήταν τά κατ' έξοχήν εργαλεία της προσπάθειας της Μόσχας να καταστεί —όπως και κατέστη— παγκόσμια υπερδύναμη, χρησιμοποιώντας αφελείς ιδεολόγους σαν τον Πουλιόπουλο.

Σ' αυτό τό σημείο πρέπει να τονισθεί ότι ο Πουλιόπουλος και ή ομάδα του έσυραν τό ΚΚΕ στην γραμμή της «Ανεξάρτητης Μακεδονίας και Θράκης», γραμμή προδοτική για την συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού, που στοίχισε στό ΚΚΕ δεκαετίες στιγματισμού του ως κόμματος εθνικής μειοδοσίας. Ένώ, αν τά κοινωνικά αίτήματα του ΚΚΕ είχαν συνταχθεί με πατριωτικές θέσεις (όπως έγινε στην Κατοχή με τό ΕΑΜ), άλλη θά ήταν ή θέση του κόμματος αυτού στην ελληνική πολιτική σκηνή του Είκοστού Αιώνα.

Ο Πουλιόπουλος επέμεινε μέχρι τέλος στις θέσεις του για την Μακεδονία. Σε κείμενό του της Αχρωναυπλίας¹⁹, κατηγορούσε τό ΚΚΕ για «εθνικισμό» και «προκλητικό σωβινισμό» στό μακεδονικό ζήτημα, προέβλεπε δέ «σοσιαλπατριωτικές θέσεις» και σ' άλλα πεδία, λ.χ. εθνικό ζήτημα Δωδεκανησίων, Κυπρίων (!). Καί επεκαλείτο σχετικές θεωρητικές θέσεις του Λένιν, που πράγματι υποστήριζε την αυτοδιάθεση των λαών, μειονοτήτων κ.λπ., αλλά όταν ανέλαβε την εξουσία τό 1917 κατέπνιξε κάθε αυτονομία στό έσωτερικό της Σοβιετικής Ένωσης. Ο Πουλιόπουλος θεωρούσε ότι οι εργατικές τάξεις των μητροπόλεων θά υποστήριζαν την απελευθέρωση των αποικιών, ενώ ως γνωστόν συνέβη ακριβώς τό αντίθετο: ή ευημερία των ευρωπαϊκών εργατικών στρωμάτων βασίστηκε στην αποικιοκρατία. Έν κατακλείδι ο Πουλιόπουλος υποστήριζε την «αυτοδιάθεση της μακεδονικής εθνότητας μέχρι και του αποχωρισμού της» (του κρατικού δηλαδή) και την ούτοπική (βουλγαροκίνητη στην πραγματικότητα) «Βαλκανική Όμοσπονδία Σοσιαλιστικών Σοβιετικών Δημοκρατιών».

Ταυτόσημη άποψη εκφράζει και για την «Ενιαία και Ανεξάρτητη Θράκη». Έτσι, ο Πουλιόπουλος υπηρετούσε με τις ιδεοληψίες του τόν βουλγαρικό σωβινισμό, πού μέσω της Διεθνούς προωθούσε τά πολύ συγκεκριμένα γεωστρατηγικά του σχέδια.

Ο Πουλιόπουλος απέδωσε την μηδαιμνή απήχρηση τών μειοδοτικών του απόψεων στην «κακή διατύπωση τών συνθημάτων μας», πού είχε ως αποτέλεσμα την «καταπληκτική ευκολία» μέ την όποία οί Έλληνες προλετάριοι δέχτηκαν την νέα «ύπερσωβινιστική πολιτική του ΚΚΕ». Θεωρεί δέ ότι έσφαλμένα τό ΚΚΕ έδωσε έμφαση στην έδαφική διάσταση του Μακεδονικού, ενώ όφειλε, κατά τόν Πουλιόπουλο, νά τονίσει την «έθνολογική» (!).

Τό καταπληκτικό είναι ότι ο Πουλιόπουλος παραδέχεται²⁰ ότι «ύποχρεώθηκε τό ΚΚΕ νά βάλλει τό μακεδονικό στό κέντρο της πολιτικής του γιατί –έδήλωναν ό Δημητρώφ και ό Κολλάρωφ στή Μόσχα– μόνον έτσι θά κατακτήσουμε τούς κομιτατζήδες στή συμμαχία μ' έμας για την κατάληψη της έξουσίας στή Βουλγαρία. Τό ΚΚΕ πρέπει νά είναι έτοιμο σε κάθε θυσία για τή βουλγαρική επανάσταση».

Έν τέλει, ο Πουλιόπουλος καταλήγει ότι «όποιος αρνείται την ύπαρξη, άλλτου ως τώρα, ενός έθνικού μακεδονικού ζητήματος στην έλληνική, βουλγαρική, σερβική Μακεδονία, είναι δίχως άλλο λακές της μπουρζουαζίας».

Καί: «Οί κομμουνιστές κάνουν δικούς τους τούς απελευθερωτικούς αυτούς πόθους του μακεδονικού λαού και διακηρύττουν δυνατά από τώρα τό δικαίωμά του νά αυτοδιατεθεί μέχρι και του κρατικού αποχωρισμού του, αν τέτοια είναι ή θέλησή του» κ.λπ.

Αργότερα, βεβαίως²¹, απολογήθηκε για την «Ενιαία και Ανεξάρτητη Μακεδονία – Ενιαία και Ανεξάρτητη Θράκη». Ισχυρίστηκε πώς ή αυτόνομηση της Βόρειας Ελλάδας πίστευε ότι θά ήταν κή άπαρχή εργατο-άγροτικής επανάστασης στά Βαλκάνια, άρα ό πρόλογος της Βαλκανικής Όμοσπονδίας». Μιά τέτοια όμως πολιτική απότυχε. Τό βουλγαρικό κομμουνιστικό κίνημα και οί φεντεραλιστές πνίγηκαν στό αίμα, οί μακεδονικές οργανώσεις πού θά «έξυπηρετούσαν αντικειμενικά την προλεταριακή επανάσταση στά Βαλκάνια» έγιναν όργανα του ιταλικού φασισμού. «Τόν απολογισμό τών λαθών μας πρέπει νά τόν κάνουμε», έγραφε ο Πουλιόπουλος. Αλλά αν είχαν επιτύχει οί άλλοτινοι

σκοποί του Πουλιόπουλου, ό αναλογισμός τών λαθών του θά γινόταν σε μία Ελλάδα μέ σύνορα και πάλι στην Λαμία.

Τό ιδεολογικό πάθος του Πουλιόπουλου –και τών άλλων τροτσκιστών– λειτούργησε διαλυτικά και στό έσωτερικό του χώρου τους. Οί συνεχείς αλληλοδιασπάσεις, ό λυσσαλέος άγώνας μεταξύ «άρχειομαρξιστών»-Σπαρτακιστών, πού έφθανε στά όρια της φυσικής βίας, είχαν ως συνέπεια την αδυναμία τους νά αντιμετωπίσουν τό σταλινικά συμπαγές ΚΚΕ.

Τέλος, ή έμμونه του Πουλιόπουλου στην ξεπερασμένη από τά πράγματα γραμμή της «επανάστασης σε καιρό πολέμου», όταν ξέσπασε ό Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος κι όταν και ή ίδια ή «μεγάλη σοσιαλιστική πατρίδα», ή Σοβιετική Ένωση, πολεμούσε τόν Χίτλερ, εύκολα θεωρήθηκε προδοτική στά δύσκολα χρόνια της Κατοχής. Γενικώτερα, ό Πουλιόπουλος θεωρούσε τόν πόλεμο την «βασιλική όδό» προς την Έπανάσταση, γι' αυτό και επετέθη λυσσαλέα κατά της πρότασης άφοπλισμού πού κατέθεσε ή ΕΣΣΔ στην Κοινωνία τών Έθνών²².

Η πολιτική σκέψη του Πουλιόπουλου

Ο Πουλιόπουλος θεωρούσε αντιμαρξιστική και αντιλενινιστική την θεωρία του «σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα»²³. Στην 13η επέτειο της Ρωσικής Έπανάστασης²⁴, τό 1930, ό Πουλιόπουλος έπισήμανε ότι στην Σοβιετική Ένωση, περιτριγυρισμένη από καπιταλιστικά κράτη, εκδηλώνονται φαινόμενα βαθμιαίου εκφυλισμού της σοβιετικής και κομματικής γραφειοκρατίας και απόσπασής τους από τις μάζες. Επίσης παρατηρούνται τάσεις «έθνικού αυτοπεριορισμού», πού θολώνουν την διεθνιστική προοπτική πού προβλέπει ό κλασσικός μαρξισμός-λενινισμός. Ο σταλινισμός, σύμφωνα μέ τόν Πουλιόπουλο, άφου έξουδετέρωσε τούς αντιπάλους του, κορύφωσε την αντιμαρξιστική του παρέκκλιση, υίοθετώντας την θεωρία του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα. Έτσι, πραγματικός συνεχιστής του πνεύματος της Ρωσικής Έπανάστασης είναι ή Διεθνής Αντιπολίτευση του Τρότσκι.

Σε κείμενό του στον «Σπάρτακο»²⁵, ό Πουλιόπουλος θεωρεί την ΕΣΣΔ ως πρόλογο και όχι ως τελικό σκοπό της «Διεθνούς Σοσιαλιστικής Έπανάστασης». Αλλά ή έκβαση της κοσμοϊστο-

ρικής πάλης ανάμεσα στον Καπιταλισμό και στον Κομμουνισμό θά κριθεί τελικά, υποστήριζε, στον διεθνή στίβο και όχι στην επιτυχία ή αποτυχία της ΕΣΣΔ. Και, ακόμη, η επιτυχία της «βιομηχανικά καθυστερημένης» ΕΣΣΔ θά κριθεί κι αυτή από την επικράτηση ή όχι της «προλεταριακής επανάστασης» σε μία σειρά «προοδευμένων καπιταλιστικών χωρών». Την σταλινική θεωρία της κλειστής σοσιαλιστικής οικονομίας ο Πουλιόπουλος θεωρούσε «αντιδραστική ούτοπία», διότι τίθεται εκτός του παγκοσμίου καταμερισμού εργασίας. Η δέ σταλινική γραμμή, της «ειρηνικής συνύπαρξης» των δύο κοινωνικών συστημάτων, είχε ως αποτέλεσμα σοβιετικές διπλωματικές αβρότητες με τον Μουσολίνι, την στιγμή που Ιταλοί κομμουνιστές σάπιζαν στις Ιταλικές φυλακές. Η σταλινική θεωρία της ειρηνικής συνύπαρξης με τον καπιταλισμό ήταν, σύμφωνα με τον Πουλιόπουλο, η λογική συνέπεια της θεωρίας του σοσιαλισμού σε μία μόνη χώρα. Η πολιτική συμμετοχής της ΕΣΣΔ στις διπλωματικές δολοπλοκίες των διαφόρων ιμπεριαλιστικών συνασπισμών θά οδηγήσει, προέβλεπε, σε διάλυση την Σοβιετική Ένωση ως προλεταριακό κράτος. Οι «πατσιφιστές» (φιλειρηνιστές), κατέληγε ο Πουλιόπουλος, είναι συνειδητά ή ασυνείδητα όργανα του καπιταλισμού. Ο «πατσιφισμός» (φιλειρηνισμός) είναι μόνο αποχαύνωση των μαζών και εκτροπή από την επαναστατική οδό της ανατροπής του καπιταλισμού, που είναι ο μόνος πραγματικός τρόπος για την εξασφάλιση της διαρκούς ειρήνης ανάμεσα στους λαούς.

Αλλά, ταυτόχρονα, ο Πουλιόπουλος προσπαθούσε να κρατήσει τις ισορροπίες και με την Σοβιετική Ένωση: στον «Σπάρτακο» υπ' αρ. 12²⁶, εξεθείάζε τις «αναμφισβήτητες οικονομικές επιτυχίες της ΕΣΣΔ στο πεδίο της βιομηχανοποίησης και κολλεκτιβοποίησης», τις οποίες θεωρούσε, «αδιάφορα από τις τυχοδιωκτικές εφαρμογές του σχεδίου κάτω από την σταλινική διεύθυνση», ότι «φανερόνουνε πόσο υπερτερει τον αναρχικό καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής ή συστηματική... διεύθυνση της οικονομίας από τό προλεταριατό ανυψωμένο σε κυρίαρχη πολιτικά τάξη».

Άσκούσε σφοδρή κριτική στο ΚΚΕ²⁷: απουσία ήγετικού πυρήνα και μεθοδολογικής ομοιογένειας, διείσδυση τυχοδιωκτικών στοιχείων, απουσία ενδοκομματικής μορφωτικής εργασίας και πολιτικής διαπαιδαγώγησης, διαρροή απογοητευμένων

μελών, δυσαναλογία ποιότητας και λειτουργίας κόμματος προς την επαναστατική διάθεση αγανακτισμένης εργαζόμενης μάζας. Όργανωτικός φетиχισμός, χιλιαστικές ομάδες αντικομμουνιστικών πυρήνων, ραδιουργίες, φατριασμοί, συνεχείς αλλαγές κομματικών διοικήσεων, χαφιεδισμός.

Πρότεινε την διαμόρφωση ενός αφομοιωτικού κομμουνιστικού πυρήνα, εκδίωξη των τυχοδιωκτικών στοιχείων, εξειδίκευση στελεχών, κομμουνιστική διαπαιδαγώγηση, δημοκρατικό συγκεντρωτισμό αντί της «γραφειοκρατικής μηχανικότητας» που γελοιοποιεί την κομματική πειθαρχία.

Ήθελε μία θεωρητική εξειδίκευση της ήγησης του ΚΚΕ²⁸ και μία απόδειξη της ιδεολογικής υπεροχής του ΚΚΕ στην Ελλάδα²⁹. Τόν στενό εργατισμό θεωρούσε μικροαστικό χαρακτηριστικό³⁰. Ζητούσε να δοθεί έμφαση στην ποιότητα των μελών του κόμματος³¹. Ο Πουλιόπουλος έπεςήμαινε³² ότι «οί θεωρητικοί της κομματικής γραφειοκρατίας είναι “επαναστατικοί” μόνο κατά τό μέτρο που αναδημοσιεύουνε στά όργανά τους αυτούσιες παραθέσεις από μαρξιστικά και λενινιστικά έργα. Όπου ριψοκινδυνεύουν να θέσουν σε κίνηση τή δική τους σκέψη δέν καταφέρνουν να σκαρώσουν παρά χοντροκομμένες αντιμαρξιστικές άνοησίες». Ο Πουλιόπουλος παρέπεμπε για όλα αυτά σε διεθνή βιβλιογραφία.

Μέγας έχθρός του και ο «άρχειομαρξισμός». Στόν «Σπάρτακο» αρ. 6³³, ο Πουλιόπουλος καταφερόταν εναντίον του «άρχειομαρξισμού», ενώ υπερασπιζόταν τό ΚΚΕ αλλά κατήγγειλλε την ήγηση του. Φανερή έλλειψη στρατηγικής και πλήρης σύγχυση.

Στόν «Σπάρτακο» αρ. 7³⁴, ο Πουλιόπουλος χαρακτήριζε τον «άρχειομαρξισμό» ως «πρωτότυπο ελληνικό υποκατάστατο της σοσιαλδημοκρατίας σε μία περίοδο που τό κομμουνιστικό κίνημα δέν έχει ακόμη φτάσει στην όριστική του ιδεολογική αποκρυστάλλωση». Ο Πουλιόπουλος άμφισβητούσε την φιλολογική αξία των μεταφράσεων μαρξιστικών κειμένων που δημοσίευε τό «Άρχεϊον», κατήγγειλλε την μυστηριώδη μυστικοπαθή δομή του, που δέν δικαιολογείτο από την άνύπαρκτη επαναστατική του δράση, καθώς και την αντισυνδικαλιστική αντίληψή του. Επίσης κατηγορούσε τό «Άρχεϊον» ότι έστερείτο οιασδήποτε γνώμης για την πολιτική κατάσταση, απουσίαζε από τούς πολιτικούς άγώνες της έποχής του και ότι περιοριζόταν σε οικονομικι-

στικές –συντεχνιακές– απαιτήσεις. Κατηγορούσε τούς «ἀρχαιομαρξιστές» ὅτι ἀσχοῦσαν βία καί ἀτομική τρομοκρατία ἐναντίον τῶν κομμουνιστῶν, ἀλλά ποτέ ἐναντίον τῶν ἀστῶν ἢ τῶν ὀργάνων τῆς ἀστικής ἐξουσίας. Καί ὅτι ἡ προσχώρηση τοῦ Γιωτόπουλου στόν τροτσκισμό ἦταν τυχοδιωκτική.

Ἐπιπλέον ὁ Πουλιόπουλος³⁵ κατηγοροῦσε ἐπίσης τό «Ἀρχεῖον» ὅτι, σέ ὅλη τήν διάρκεια τῆς ὑπάρξεώς του, δέν γνώρισε πραγματική ἐσωτερική ζωή, διότι δέν ἔλαβε καί ποτέ μέρος στήν ἐξωτερική πολιτική ζωή. Ὁ Πουλιόπουλος ἀποκαλοῦσε τό «Ἀρχεῖον» «ἀρχαιομαρξιστική στοά» καί τό κατηγοροῦσε γιά γραφειοκρατισμό, ἀλλά καί γιά τρομοκρατική δράση ἐναντίον κομμουνιστῶν ἐργατῶν.

Ἐπιπλέον ὁ Πουλιόπουλος³⁶ ἀποκαλοῦσε τό ΚΚΕ καί τόν «ἀρχαιομαρξισμό» «δύο γραφειοκρατικές κλίκες, ἡ σταλινική καί ἡ ἀρχαιομαρξιστική», πού ἐσπρωγχαν «σέ ἀδελφοκτονία τούς ἀγωνιζόμενους ἐργάτες»³⁷.

Ἀλλά ἦρθε γρήγορα σέ ἀντίθεση καί μέ τόν διεθνή τροτσκισμό. Στόν «Σπάρτακο» ἀρ. 8-9³⁸, ὁ Πουλιόπουλος ἐπιτέθηκε ἐναντίον τοῦ Διεθνοῦς Γραφείου τῆς Ἀριστερῆς Ἀντιπολίτευσης, κατηγορώντας το γιά καιροσκοπισμό καί ἐσφαλμένη κρίση, διότι αὐτό ἦρθε σέ ἐπαφή μέ τήν ἀντίπαλη ὀργάνωση τοῦ Γιωτόπουλου. Ταυτόχρονα, εἰσηγεῖτο στούς συντρόφους του Σπαρτακιστές νά προσπαθήσουν νά ἀποσπάσουν τούς ὀπαδοῦς τοῦ «Ἀρχεῖου» ἀπό τήν ἡγεσία τους. Σ' ἓνα κείμενό του μέ τίτλο «Τρότσκι καί ἀρχαιομαρξισμός»³⁹, ὁ Πουλιόπουλος ἐπετίθετο στόν Τρότσκι γιατί ἐξεθίασε σέ ἐγκύκλιό του πρὸς τούς ἀπανταχοῦ τροτσκιστές τήν μαχητικότητα καί τήν αὐτοθυσία τῶν «ἀρχαιομαρξιστῶν» (ἦταν ἡ περίοδος τοῦ μέλιτος μεταξύ Γιωτόπουλου καί Τρότσκι). Ὁ Πουλιόπουλος ἀντέτεινε ὅτι ἡ Διεθνῆς Ἀντιπολίτευση καί ὁ ἐγχώριος «Σπάρτακος» γεννήθηκαν μέσα στό κομμουνιστικό κίνημα καί μετά ἀποστασιοποιήθηκαν, ἐνῶ ὁ «ἀρχαιομαρξισμός» προέκυψε ἐκτός ΚΚΕ καί τό πολέμουσε ἤδη πρὶν τήν νίκη τοῦ Σταλισμοῦ στήν Διεθνή. Ἄλλωστε, ὁ σταλισμός ὡχρηῖα μπροστά στόν ἀπολυταρχισμό τοῦ «Ἀρχεῖου», ἐπεσήμανε ὁ Πουλιόπουλος.

Ἐπιπλέον ὁ Πουλιόπουλος θεωροῦσε⁴⁰ ὅτι ἡ Οἰκουμένη Κυβέρνηση Ζαῖμη (1926-28) ἀσκοῦσε τρομοκρατία στούς ἐργάτες καί ἐξυπηρετοῦσε τήν ὁλοένα καί μεγαλύτερη σύσφιγξη τῶν δεσμῶν τῆς «μισοἀποικιακῆς ὑποδούλωσης» τῆς χώρας, καθὼς καί

τά καταχθόνια σχέδια τοῦ ἀγγλικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ γιά νέες τυχοδιωκτικές πολεμικές περιπέτειες.

Ἐπιπλέον ὁ Πουλιόπουλος⁴¹ θεωροῦσε τόν Βενιζέλο «Πολεμικό Ἐφιάλη» τῆς χώρας, πού «στάθηκε μέσα σέ μία εἰκοσαετία ὀργανωτῆς τεσσάρων πολέμων καί πολεμικός παραγγελιοδόχος τοῦ ἀγγλογαλλικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ στήν Ἑγγύς Ἀνατολή, στά Βαλκάνια καί στήν Οὐκρανία». Μέ μεγάλη εὐκολία, ὁ Πουλιόπουλος ἀποκαλοῦσε τό καθεστῶς τῆς περιόδου 1928-32 «Βενιζελική δικτατορία»⁴², ἀποσιωπώντας ὅτι ὁ Βενιζέλος εἶχε ἀνέλθει στήν ἐξουσία στίς ἐκλογές τοῦ 1928 μέ τό τερατώδες ποσοστό τοῦ 66%. Ὁ δυστυχῆς Πουλιόπουλος, παρά τήν ἐνδιαφέρουσα προσωπικότητά του, δέν ἀπέκτησε ποτέ πάνω ἀπό μερικές δεκάδες ὀπαδῶν. Ὁ Βενιζέλος γιά τόν Πουλιόπουλο ἦταν ἐξ ἄλλου «πολιτικός ἀγύρτης», «δημαγωγός» καί «δόλοφόνος τῶν ἐργατῶν»⁴³.

Στόν «Σπάρτακο» ἀρ. 10-11⁴⁴, ὁ Πουλιόπουλος ἔκανε πάντως μία ἐνδιαφέρουσα κρίση σχετικά μέ τίς συνέπειες τοῦ «ἰδιωνύμου» καί ὀλόκληρου τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ νομοθετικοῦ πλαισίου, μέ τό ὅποιο ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος θωράκισε τό ἀστικό καθεστῶς στήν Ἑλλάδα: «Μία μεγάλη τραγική εἰρωνεία περιμένει αὔριο τόν νομοθέτη τῆς καπιταλιστικῆς ἀντίδρασης. Ζητεῖ νά φιώσει στόματα, νά τρομοκρατήσῃ συνειδήσεις, νά ἐγκαθιδρύσῃ τήν γαλήνη τοῦ νεκροταφείου μέσα στό παραμμένο ἀπό τήν πιό βαθειά κρίση κοινωνικό του σύστημα ἐνῶ δέν κάνει τίποτα ἄλλο παρά νά ξεπολλάει τρικυμίες, θύελλες καί κοινωνικές συγκρούσεις, πού οὔτε κἀν τίς ὑποπεύεται σήμερα. Καί ἡ μεγαλύτερη διέγερση πρὸς τίς ἀναστατώσεις αὐτές, δέν εἶναι ἄλλη παρά ἡ ἀνικανότητα τοῦ συστήματος νά βρεῖ μιά ὁποιαδήποτε λογική διέξοδο στή σημερινή γενική του κρίση ἐξασφαλίζοντας ἀνθρώπινους ὅρους ἐργασίας στή μεγάλη μᾶζα τοῦ πληθυσμοῦ...». Στόν «Σπάρτακο»⁴⁵, ὁ Πουλιόπουλος προβλέπει ὅτι ἡ «ἐπιτάχυνση τοῦ ρυθμοῦ τῆς αὐθόρμητης ριζοσπαστικοποίησης τῶν μαζῶν» θά ὀδηγήσῃ τήν «φιλελεύθερη κεφαλαιοκρατία» σέ μία ἀντιδραστική δομή καί στήν ὀργάνωση καθαρῶς φασιστικῶν σχηματισμῶν. Ὁ βενιζελισμός, ἔγραφε, χάνει τά προοδευτικά χαρακτηριστικά του, συμμαχεῖ μέ τόν μοναρχισμό καί ἀποκτᾷ φασιστικά ἰδεολογικά χαρακτηριστικά. Παράδειγμα, οἱ φασιστικές ὀργανώσεις τῆς Θεσσαλονίκης, πού ὑποστηρίζονται ἀπό τόν βενιζελικό τύπο. Τά ἀγροτικά κινήματα, μέ

κίβδηλες σοσιαλδημοκρατικές και εργατο-αγροτικές διακηρύξεις, συγκρατούν τις μάζες στα αστικά πλαίσια, εμποδίζοντας τις να ριζοσπαστικοποιηθούν και να συμπράξουν με τους εργάτες εναντίον του φασισμού. Το σταλινικό ΚΚΕ και ο «αρχεμομαρξισμός» έχουν υποβαθμίσει, επισημαίνει ο Πουλιόπουλος, τον φασιστικό κίνδυνο. Ο Πουλιόπουλος εισηγείται (πάντα με αποδέκτη τό ΚΚΕ) την ίδρυση Αντιφασιστικών Ένώσεων, πού θά συμπεριλαμβάνουν και διανοομένους και ήμι-προλεταριακά στοιχεία.

Γιά νά αντιληφθῆ κανείς τήν ἐξωπραγματική πολιτική σκέψη τοῦ Πουλιόπουλου, ἀξίζει νά μελετήσῃ τις ἀπόψεις καί τις προτάσεις του γιά τό ζήτημα τῆς ἀνεργίας⁴⁶. Ὑποστηρίζει ὅτι οἱ ἀνεργοί πρέπει νά λαμβάνουν κανονικά τόν μισθό τους, νά τρώνε δωρεάν στά ἐστιατόρια, νά κατοικοῦν δωρεάν σέ κτίρια πού θά κατασχεθοῦν καί γενικά νά τούς παρέχεται ἀκριβῶς τό ἴδιο ἐπίπεδο ζωῆς μέ τούς ἐργαζόμενους. Αὐτό, ἐκτός τοῦ γεγονότος ὅτι εἶναι οὐτοπικό διότι τό παραγόμενο προϊόν τοῦ ἐργαζόμενου πληθυσμοῦ θά ἔπρεπε νά καλύψει τις ἀνάγκες καί τῶν ἀνέργων συνολικά, ταυτόχρονα θά σπερούσε ἀμέσως τούς ἀνέργους ἀπό κάθε κίνητρο γιά ἀνεύρεση ἐργασίας καί θά τούς μετέβαλλε σέ μεγάλο ποσοστό σέ ἀέργους (ὅπως ἔχει δεῖξει ἡ διεθνῆς ἐμπειρία ἀπό τά ἐπιδόματα ἀνεργίας). Ὁ Πουλιόπουλος εἶχε βρεῖ θέβαια καί σέ αὐτό τήν λύση: «Διαγραφή ἀπό τόν προϋπολογισμό ὅλων τῶν πολεμικῶν δαπανῶν καί τῶν δαπανῶν γιά τήν ἀστυνομία». Ἔτσι, τήν ἐπομένη τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς ἐπαναστατικῆς κυβέρνησης ὑπό τόν Πουλιόπουλο, ἡ Ἑλλάδα θά διαμελιζόταν ἀνάμεσα στήν Τουρκία καί Βουλγαρία κ.λπ., ὅποτε δέν θά ἐτίθετο πρόβλημα ἀνέργων, ἀλλά ραγιαδῶν. Ἡ δέ ἀνευθυνότητά του φαίνεται ἀπό τήν εἰσήγησή του νά χρησιμοποιοῦνται στίς ἐργατικές διαδηλώσεις τά γυναικόπεδα καί «τά γυναικόπαιδα πού διαδηλώνουν νά μήν ἀπομακρύνονται παρ' ὅλες τις ἀντιστάσεις ἀπό τή συγκέντρωση...». Καί αὐτά σέ μιᾶ ἐποχή πού ἡ ἀστυνομία ἀνοίγε πῦρ ἐναντίον τῶν διαδηλωτῶν.

Ὁ Πουλιόπουλος δέν μπόρεσε νά ἀναπτύξει μιᾶ κριτική ἀντίληψη γιά τόν μαρξισμό. Ἡ προσέγγισή του ἦταν καθαρά θεολογική. Σέ κείμενό του γιά τόν Τρότσκι⁴⁷ θεωρεῖ ὅτι δέν ὑφίσταται λενινισμός οὔτε τροτσκισμός, οὔτε καμμία ἄλλη θεωρία πού νά προσέθεσε ἢ νά διόρθωσε τόν μαρξισμό. Ἐπίσης θεωρεῖ ὅτι ὁ μαρξισμός δέν κλονίστηκε κα-

τά τό παραμικρό ἀπό τήν ἐξέλιξη τῆς πραγματικότητας, ἀλλά κι ὅτι καί στό μέλλον ἀποκλείεται ὁ μαρξισμός νά ξεπερασθεῖ. Μόνον ἀνάπτυξη κι ἐμπλουτισμός του εἶναι δυνατοί στό μέλλον. Κι ὅποιεσδήποτε νέες πρόοδοι στήν ἀνθρώπινη γνώση προϋποθέτουν τόν μαρξισμό.

Ὁ Πουλιόπουλος χρησιμοποίησε τόν μαρξισμό ἐναντίον τοῦ σταλινισμοῦ, ὅπως ἔκανε ὀλόκληρη ἡ γενιά τῶν μεσοπολεμικῶν τροτσκιστῶν, γιά νά ἀποδείξει τόν ἀντιμαρξιστικό χαρακτήρα τοῦ τελευταίου. Γιά παράδειγμα, τήν ἔννοια τῆς διαρκούς ἐπαναστάσεως τήν ἐνετόπιζε σέ συγκεκριμένα χωρία τῆς ἀλληλογραφίας τοῦ Μάρξ μέ τόν Ἔνγκελς καί τόν Κούγκελμαν κ.λπ. Τόν σταλινικό δογματισμό θεωροῦσε «ἐκλεπτυσμένη παραλλαγή τῆς ἀνατολίτικης μοιρολατρίας», ἀντίθετη πρὸς τόν ἐπαναστατικό μαρξισμό.

Ὁ Πουλιόπουλος ἐνσάρκωσε τόν τύπο τοῦ παλαιοῦ κομμουνιστῆ, τοῦ ἀπόλυτα, μέχρι θανάτου, ἀφοσιωμένου στίς ἔστω καί ἀμφιλεγόμενες ιδέες του. Πέρασε ὀκτώ ἀπό τά 43 χρόνια τῆς ζωῆς του στίς φυλακές, παραμέλησε τήν οἰκογένειά του καί κατέστρεψε τόν ἑαυτό του. Ἰδού ἡ κρίση ἐνός ἄσπονδου ἀντιπάλου του, τοῦ Στίνα: «Ὁ Πουλιόπουλος εἶχε ἀναμφισβήτητα μιᾶ πλήρη μαρξιστική μόρφωση. Ἦξερε πολλές ξένες γλώσσες καί τά περισσότερα τά εἶχε διαβάσει στή γλώσσα πού τά γράψανε οἱ συγγραφεῖς τους. Εἶχε μιᾶ καταπληκτική μνήμη καί πολλά ἀπ' αὐτά πού εἶχε διαβάσει τά εἶχε ἀποστηθίσει. Ἦταν ἓνας θεωρητικός μαρξιστής μέ τήν πιό πλήρη, τήν πιό αὐστηρή καί τήν πιό συνεπῆ ἔννοια τοῦ ὅρου. Ἀλλά, ὅπως καί πολλοί ἄλλοι θεωρητικοί, αὐστηροί καί συνεπεῖς μαρξιστές, ἀπορροφημένος στή μελέτη τῆς Ἱστορίας καί τῶν νόμων της, ξεχνοῦσε καί τό κίνημα καί τόν σοσιαλισμό. Σέ σειρά ἀπό στοιχειώδη τακτικά ζητήματα εἶχε κυριολεκτικά μεσάνυχτα»⁴⁸. Ὁ Πρίφτης ἔχει ἄδικο, γιατί ὁ Πουλιόπουλος ὑπῆρξε ἡγέτης, ἐνῶ ἡ δική του ἀπήχηση ὑπῆρξε κυριολεκτικά ἀνύπαρκτη.

Ἐν κατακλειδί, ἄς σημειώσουμε ὅτι τουλάχιστον ὁ Πουλιόπουλος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλους ἐπαγγελματίες ἐπαναστάτες, ἐργάσθηκε ὡς δικηγόρος καί μάλιστα ἔθεσε στήν ὑπηρεσία τοῦ κόμματός του καί τῶν ἐργατῶν τις νομικές του γνώσεις. Ἡ ἀνιδιοτέλειά του αὐτή ὅπωςδήποτε καθιστᾶ συνεπῆ μέ τις ιδέες του τόν Πουλιόπουλο.

Δημοκρατική ή σοσιαλιστική επανάσταση στην Ελλάδα

Παρά την μεγάλη του παιδεία και την έκφραστική του ικανότητα, ο Παντελής Πουλιόπουλος άφησε κυρίως μεταφράσεις και άρθρα πολιτικού περιεχομένου. Το μοναδικό εκτενέστερο και πιά ολοκληρωμένο έργο του κυκλοφόρησε τό 1934, με τίτλο *Δημοκρατία ή Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα*. Το βιβλίο ήταν αφιερωμένο «στην ελληνική κομμουνιστική Νεολαία για τους αγώνες της, για τό μαρξιστικό της διαφωτισμό πού της έλειψε στό κόμμα...». Από την αφιέρωση ήδη γίνεται φανερό τό βασικό πρόβλημα τών τροτσκιστών-Σπαρτακιστών: τό γεγονός ότι δέν τόλμησαν ποτέ νά άμφισβητήσουν την μοναδικότητα και την πρωτοκαθεδρία του σταλινικού-ζαχαριαδικού ΚΚΕ. Σύμφωνα μέ τόν Θεόδωρο Σπυρόπουλο, τό βιβλίο αυτό μεταφράστηκε στά γαλλικά, σέ βαλκανικές γλώσσες και άσκησε επίδραση στην βαλκανική μαρξιστική σκέψη.

Τό βιβλίο αποτελεί την άπάντηση του Πουλιόπουλου στην ιδεολογική πλατφόρμα πού επέβαλε ο Ζαχαριάδης στό ΚΚΕ, κατά την Έκτη Όλομέλεια του.

Ο κομμουνιστής, ύποστηρίζει ο Πουλιόπουλος, πρέπει θαρραλέα νά υπερασπίζεται την άποψη του μέσα στό κόμμα. Κι αν ακόμα μειοψηφεί, δέν σημαίνει πως έχει άδικο. Η σοβιετική γραφειοκρατία, όμως, μεταχειρίζεται μέ άγριο τρόπο τόν κολοσσιαίο κρατικό μηχανισμό της Σοβιετικής Ένωσης έναντιόν τών αληθινών μαρξιστών, τούς φυλακίζει και τούς εξορίζει. Στις καπιταλιστικές χώρες, αντίθετα, τά σταλινικά κόμματα έχουν ήττηθεί κατά κράτος. Γι' αυτό ακριβώς οί ικανότητες ανάπτυξης του επαναστατικού μαρξισμού είναι τεράστιες και θά επηρεάσουν καθοριστικά και τις εξελίξεις στην ίδια την Σοβιετική Ένωση, προς την κατεύθυνση της επιστροφής στην λενιστική πολιτική της περιόδου 1917-23.

Στην Ελλάδα, συνεχίζει ο Πουλιόπουλος, τό ΚΚΕ πραγματοποίησε μία σημαντική ιδεολογική στροφή: στην θέση της προλεταριακής επανάστασης, ή νέα σταλινική ήγεςία έθεσε την έννοια της «άστικοδημοκρατικής» επανάστασης και στην θέση της δικτατορίας της έργατικής τάξης την έννοια της «δημοκρατικής δικτατορίας», δηλαδή δικτατορίας πού θά ασκήσει ή έργατική τάξη μαζί μέ την

μικρομεσαία άγροτική τάξη. Αυτή ή φάση, σύμφωνα μέ την ζαχαριαδική θεωρία, θά είναι ενδιάμεση και θά προηγηθεί της άμιγους δικτατορίας του προλεταριάτου. Τό μεταβατικό αυτό καθεστώς θά συμπληρώσει τόν άνολοκληρωτο άστικό μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας, ώσπου νά ώρμάσουν οί συνθήκες για τόν επαναστατικό μετασχηματισμό. Άφετηρία αυτού του προγράμματος, σύμφωνα μέ τόν Πουλιόπουλο, είναι ή λανθασμένη εκτίμηση της ελληνικής οικονομικής δομής από τούς σταλινικούς, πού θεωρούν την Ελλάδα χώρα καπιταλιστικά καθυστερημένη. Αντιθέτως, πιστεύει ο Πουλιόπουλος, τό κριτήριο «καπιταλιστικής ώριμότητας» μίας μόνης χώρας είναι αντιδραστικό. Ύπερρώμη είναι όμως για τόν σοσιαλισμό ή παγκόσμια οικονομία στό σύνολό της, άφου οί παγκόσμιες οικονομικές και πολιτικές κρίσεις είναι άποτέλεσμα του άσυμβίβαστου τών εθνικών συνόρων μέ τις ανεπτυγμένες διεθνείς παραγωγικές δυνάμεις.

Φυσικά, θεωρεί ο Πουλιόπουλος, ή προοπτική της ταυτόχρονης επανάστασης σ' όλες τις χώρες αποτελεί «ψευτοδιεθνιστική ούτοπία», αλλά ισχύει ή άρχή ότι ή σοσιαλιστική μετατροπή δέν μπορεί νά ολοκληρωθεί παρά μόνον μέ την επικράτηση της επανάστασης σ' όλες τις χώρες, και όχι μόνον στην Ρωσία.

Όλοκληρωμένη μαρξιστική άνάλυση της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας δέν έχει γίνει μέχρι σήμερα, έπισημαίνει ο Πουλιόπουλος. Μόνον σποραδικές προσπάθειες. Άποτέλεσμα: επικρατεί ή σύγχυση και ή διαστρέβλωση τών άρχων της μαρξιστικής άνάλυσης. Η σταλινική Έκτη Όλομέλεια άναζητά ούτοπικά έναν «χημικά ολοκάθαρο και άμιχτον καπιταλισμό», ενώ τέτοιοι δέν ύφίστανται σέ καμία χώρα, παρά μόνον ως έπιστημονική άφαίρεση. Σύμφωνα μέ τόν μαρξισμό, δίπλα στον κυρίαρχο τρόπο παραγωγής συνυπάρχουν ύπολείμματα παλαιότερων σχηματισμών, δημιουργώντας πρωτότυπα συμπλέγματα άλληλεπιδράσεων. Η σταλινική θεωρία άγνοεί αυτήν την πολυπλοκότητα, όπως και την διαλεκτική κίνηση, και καταλήγει έσφαλμένα στην υπερτίμηση τών φεουδαρχικών ύπολειμμάτων της ελληνικής κοινωνίας ή θεωρεί φεουδαρχικές μορφές σχέσεις καθαρά άστικές όπως τά κρατικοκαπιταλιστικά μονοπώλια στην γεωργία, την Άγροτική Τράπεζα κ.λπ. Και καταλήγει έξ αυτού στά προαναφερθέντα πολιτικά συμπεράσματα, περί της αναγκαιότητας της «καπιταλι-

στικῆς ολοκληρώσεως» πρὶν ἀπὸ τὸν ἐπαναστατικὸ μετασχηματισμὸ τοῦ κόσμου.

Ἦδη ἀπὸ τὸ 1916, ὑποστηρίζει ὁ Πουλιόπουλος, ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία ἀναπτύχθηκε γοργὰ πρὸς τὴν καπιταλιστικὴ κατεύθυνση. Οἱ κλειστὲς οἰκιακὲς οἰκονομίες διαλύθηκαν, οἱ ἀστικές ἐμπορευματικές σχέσεις εἰσέβαλαν στὴν ὕπαιθρο, ἡ μεσαιωνικὴ χωρικὴ συντεχνία ἐκτοπίσθηκε ἀπὸ τὸ ἐμπορικὸ κεφάλαιο, στὰ χωριά δημιουργήθηκε ταξικὴ διαφοροποίηση, αὐξήθηκε ἀξιοσημεῖωτα ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγροτικῶν προλεταριάτων, τὰ ἀγροτικά εἰσοδήματα ἔγιναν μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ ἀστικά καὶ μεγάλωσε ὁ ἀριθμὸς τοῦ ποσοστοῦ τοῦ προλεταριάτου σὲ σχέση μὲ τὸν συνολικὸ πληθυσμὸ τῆς χώρας. Αὐτὰ καὶ ἄλλα ἀποδεικνύουν, σύμφωνα μὲ τὸν Πουλιόπουλο, ὅτι «οἱ καθαρὰ καπιταλιστικὲς σχέσεις ἔχουν ἀποφασιστικὰ πιά ἐπικρατήσει στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς χώρας» καὶ ὅτι ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα τὸ ἰσχυρότερο στὴν Βαλκανικὴ προλεταριάτο. Ἔτσι, ἡ προοπτικὴ τῆς ἄμεσης προλεταριακῆς ἐπανάστασης δὲν εἶναι μακροπρόθεσμο καθῆκον, ὅπως ἰσχυρίζεται τὸ ζαχαριαδικὸ ΚΚΕ, ἀλλὰ ἄμεσο.

Ὅπως δὴποτε, ἡ ἐλληνικὴ ἀστικὴ τάξη, μέχρι τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ Εἰκοστοῦ Αἰῶνα, εἶχε προχωρήσει μέσα ἀπὸ συμβιβασμούς μὲ τοὺς θεσμούς τοῦ παλαιοῦ κόσμου (αὐλὴ, φεουδαρχία, κληρὸς), ὑποστηρίζει ὁ Πουλιόπουλος. Ἀπ' αὐτὸν τὸν συμβιβασμὸ προέρχεται ὁ συντηρητικὸς, ἀντιλαϊκὸς καὶ «μεσοβέζικος» χαρακτήρας τῆς. Ὅσο ὀρμητικὴ καὶ ἐπαναστατικὴ, ἀσπλαγχνὴ καὶ κυνικὴ στάθηκε στὴν οἰκονομικὴ σφαῖρα ἡ ἐλληνικὴ ἀστικὴ τάξη, τόσο διστακτικὴ, συντηρητικὴ καὶ κίβδηλη στάθηκε στὴν πολιτικὴ σφαῖρα. Ἐκτὸς αὐτοῦ, ἡ καθυστερημένη ἀνάπτυξη τοῦ ἐλληνικοῦ ἀστισμοῦ συμπίπτει χρονικά καὶ ἄμεσα ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν σύγκρουση, τὴν κρίση καὶ τὴν ἀντιδραστικὴ φάση τοῦ διεθνoῦς καπιταλισμοῦ, πού ἐκφράζεται μὲ δικτατορικά καὶ φασιστικὰ καθεστῶτα.

Τὸ προλεταριάτο ὅμως ἔχει ἀναπτυχθεῖ: οἱ στατιστικὲς δείχνουν (ὑποστηρίζει ὁ Πουλιόπουλος) ὅτι τὸ ποσοστὸ τοῦ προλεταριάτου στὸν συνολικὸ πληθυσμὸ στὴν Ἑλλάδα εἶναι 3 ἕως 4 φορές μεγαλύτερο ἀπ' ὅ,τι στὴν Ρωσσία τὴν ἐποχὴ τῆς Ὀκτωβριανῆς Ἐπανάστασης. Ὁ Πουλιόπουλος ὅμως ἐντάσσει στὸ προλεταριάτο ὑπαλλήλους, μὴ δηλώσαντες ἐπάγγελμα κ.λπ. Ἡ ἀνάλυσή του ἔτσι ἐξασθενίζει καὶ μοιάζει μὲ προκρούστεια ἀλχημεία.

Ἐπικαλεῖται ἄλλωστε τὴν ἀτέλεια τῆς στατιστικῆς ὑπηρεσίας.

Τὰ δύο μεγάλα πολιτικὰ κόμματα, τὸ Λαϊκὸ καὶ τὸ Φιλελεύθερο, ὁ Πουλιόπουλος τὰ χαρακτηρίζει «ἀντιμαχόμενες δυνάμεις τῆς ἐλληνικῆς μπουρζουαζίας», μὲ μόνη διαφορὰ μεταξύ τους τίς συνθήκες τῆς ἱστορικῆς τους προέλευσης καὶ ἐξέλιξης. Τὸ μὲν Φιλελεύθερο ἐκφράζει τὰ μεγαλοαστικά συμφέροντα καὶ τὸ ἐφοπλιστικὸ, τραπεζικὸ, βιομηχανικὸ, ἐμπορικὸ κεφάλαιο. Γι' αὐτὸ ὁ χαρακτήρας του εἶναι «προοδευτικὸς», ἀστικοδημοκρατικὸς καὶ ἱμπεριαλιστικὸς. Τὸ Λαϊκὸ Κόμμα, ἀντιθέτως, συνδέθηκε ἐξ' ἀρχῆς μὲ τὴν Μοναρχία καὶ συμπεριέλαβε στοὺς κόλπους του τὰ φεουδαρχικά ὑπολείμματα καὶ τὰ ὀπισθοδρομικὰ τμήματα τῆς «ἐλληνικῆς μπουρζουαζίας», στὰ ὅποια ἡ τολμηρὴ ὀρμὴ τοῦ 1910 προκαλοῦσε ἴλιγγο. Τὸ Λαϊκὸ Κόμμα λειτούργησε ὡς μηχανισμὸς ἐκτονώσεως τῆς λαϊκῆς ὀργῆς, ὅταν τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων ἔγινε μισητό, λόγῳ τῆς ἀντιλαϊκῆς καὶ ἱμπεριαλιστικῆς του πολιτικῆς. Ἀπόδειξη, ἡ ἱστορικὴ ἀπάτη τῶν φιλειρηνικῶν προεκλογικῶν ὑποσχέσεων τοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος τὸ 1920: μετὰ τὴν νίκη του συνέχισε τὸν «ἱμπεριαλιστικὸ πόλεμο» στὴν Μικρὰ Ἀσία, ἀποδεικνύοντας τὴν ταξικὴ του ταυτότητα μὲ τὸ Κόμμα τῶν Φιλελευθέρων. Ἀλλά: «Τὸ ἥρωϊκὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ κίνημα τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ νίκησε τοὺς συνασπισμένους ἱμπεριαλιστὲς τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς κεφαλαιοκρατίας καὶ τὸν χωροφύλακά της, τὸν ἐλληνικὸ ἱμπεριαλισμὸ» (sic).

Ἔτσι, ἐνῶ τὸ Φιλελεύθερο Κόμμα εἶναι ἓνα κόμμα κεφαλαιοκρατικὸ ἀπὸ τὴν γέννησή του, τὸ Λαϊκὸ ἐξελίχθηκε σὲ τέτοιο διατηρώντας τίς ἱστορικὲς του ἰδιαιτερότητες καὶ ἀντιφάσεις. Σήμερα (1934), συνεχίζει ὁ Πουλιόπουλος, τὰ δύο κόμματα, στὸ πλαίσιο τῆς παγκόσμιας οἰκονομικῆς κρίσης, συγκρούονται στίς ξεπερασμένες ἱστορικὲς τους διαφορές, στὴν πραγματικότητά ὅμως ἐνσαρκώνουν καὶ τὰ δύο τὴν ἴδια ἀντιδραστικὴ πολιτικὴ τῆς ἐλληνικῆς κεφαλαιοκρατίας (νομοθετικὴ, ἀστυνομικὴ καὶ δικαστικὴ κατάπνιξη τῶν ἐλευθεριῶν τῆς ἐργατικῆς τάξης, δουλικὴ ἐξυπηρέτηση τοῦ ξένου κεφαλαίου, οἰκονομικὰ μέτρα πείνας, φορολογικὴ ἀπομύζηση τῶν ἐργαζομένων χωρικῶν, σκανδαλώδης κρατικὴ προστασία τοῦ ξένου κεφαλαίου κ.λπ.). Βοηθητικὰ ἐξαρτήματα τῶν δύο μεγάλων ἀστικῶν κομμάτων ἀποτελοῦν τὰ διάφορα ἀγροτικά κ.λπ. κόμματα, πού τὰ διευθύνουν «πολιτικοὶ ἀγύρ-

τες τύπου Σοφριανόπουλου». Μάλιστα, στά αγροτικά κόμματα, υποστηρίζει ο Πουλιόπουλος, αναπτύχθηκαν φασιστικές τάσεις. Πολύ περισσότερο πού η απουσία επαναστατικότητας εκ μέρους του ΚΚΕ άφησε τό έδαφος ελεύθερο στις φασιστικές και δικτατορικές κινήσεις, νά τραβήξουν μέ τό μέρος τους τίς εξαθλιωμένες αγροτικές μάζες.

Καί, μάλιστα, ή αποτυχία τών αστικών κυβερνήσεων, θεωρεί ο Πουλιόπουλος, όδηγεί αναπόφευκτα στην ολοκληρωτική κατάργηση κάθε δημοκρατικής πολυτέλειας, στην κυριαρχία του κεφαλαίου και στην εξόντωση κάθε μορφής συνδικαλιστικών ελευθεριών, στην δικτατορία και τον φασισμό. Η πολιτική πού εφαρμόζουν από τό 1928 τά δύο αστικά κοινοβουλευτικά κόμματα προλειάνει αυτές τίς εξελίξεις. Η παρουσία τών στρατοκρατικών στοιχείων στους κόλπους τους και ή ανοχή τών συνομοιωτικών οργανώσεων στον στρατό, τά πολλαπλά κινήματα και ή επιδοκιμασία τους από τά συναφή κόμματα αποδεικνύουν τό γεγονός αυτό. Παράλληλα, μέσα στά δύο στρατιωτικοπολιτικά συγκροτήματα ύψώνονται φωνές για «μεγαλύτερη συγκέντρωση τής εκτελεστικής εξουσίας», για «διόρθωση του κοινοβουλευτισμού», για «Τρίτη Κατάσταση» κ.λπ. Καί εκτός τών δύο πολιτικών συγκροτημάτων εμφανίζονται φασιστικές κινήσεις, όπως ή «ΕΕΕ», ή «Σιδηρά Ειρήνη», οι «Ιερολοχίτες» κ.λπ., πού πραγματοποιούν ένοπλες αιματηρές επιθέσεις εναντίον τών εργατικών οργανώσεων μέ τήν κυνική υποβοήθηση τής αστυνομίας.

Στήν συνέχεια, ο Πουλιόπουλος κατηγορεί τό ΚΚΕ για... εθνικισμό, διότι αυτό προαναγγέλει ως καθήκον τής επανάστασης του προλεταριάτου τήν εθνικοποίηση τών ξένων επιχειρήσεων, αγνοώντας τον μεικτό χαρακτήρα τών ξένων επιχειρήσεων στην Ελλάδα, πού συνεργάζονται μέ ελληνικές επιχειρήσεις. Ένω καθήκον μίας πραγματικής επανάστασης είναι ή άμεση δήμευση όλων τών επιχειρήσεων, ιθαγενών και ξένων.

Στήν κριτική του ο Πουλιόπουλος εξομοιώνει τό ΚΚΕ και τό Άρχείο, ως κινήματα μικροαστικά και στην ουσία μή επαναστατικά. Οί μέν σταλινικοί μέ τήν έννοια τής «δημοκρατικής επανάστασης», οι δέ άρχαιομαρξιστές έρμηνεύοντας τήν νίκη του Λαϊκού Κόμματος τό 1933 ως ανατροπή τής κεφαλαιοκρατικής ολιγαρχίας του Βενιζέλου από μικροαστούς πού ήγούντο προλεταριακών μαζών, πού ζητούσαν δημοκρατική ελευθερία και βελτίωση τών

άπολαυών τους. ΚΚΕ και Άρχείο καλούν τήν εργατική τάξη σε άγώνα για τήν εθνικοποίηση τών ξένων εταιρειών και σύμπτυξη κοινού μετώπου κατά τής κεφαλαιοκρατίας μαζί μέ τά λεγόμενα αγροτικά κόμματα (Σοφριανόπουλος, Χατζηγιάννης, Μυλωνάς), πού στην πραγματικότητα είναι εξαρτήματα τών μεγάλων αστικών κομμάτων και ασκούν αγοραία ψευτορίζοσπαστική δημαγωγία.

Έτσι, συνεχίζει ο Πουλιόπουλος, τό ΚΚΕ συμπλέει στην ουσία μέ τον «άρχαιομαρξισμό», πού από τά 1923 διακηρύττει ρητά τήν έχθρότητά του απέναντι σε κάθε πολιτική και συνδικαλιστική τάση τών εργατών. Οί θέσεις του είναι δυσερμήνευτες, πού οι κομμουνιστές δέν αντιλήφθησαν πλήρως, διότι τους εμπόδιζε άφ' ενός ο σταλινισμός του ΚΚΕ άφ' έτέρου τό κύρος του Τρότσκυ πού περιέβαλε τό Άρχείο.

Έτσι, υποστηρίζει ο Πουλιόπουλος, ή θέση του ΚΚΕ περί ενδιάμεσου, μεταβατικού, ταξικά μεικτού σταδίου προς τον σοσιαλισμό, θά λειτουργήσει αποπροσανατολιστικά και θά σβήσει τήν ταξική-σοσιαλιστική φυσιογνωμία του προλεταριάτου. Πολύ περισσότερο όταν «οί φτωχομεσαίοι άγρότες», πού επικαλείται τό ΚΚΕ, συμπεριλαμβάνουν τους αντιδραστικούς μικροϊδιοκτήτες, πού κλίνουν υπέρ του αστικού καθεστώτος. Ιστορικά και κοινωνιολογικά δέν υπάρχει δυνατότητα κατάκτησης αυτού του κοινωνικού στρώματος από τήν επαναστατική εργατική τάξη, παρά μόνον εξουδετέρωσή του. Έτσι, ή συνεργασία μέ τήν αγροτική τάξη είναι χρήσιμη, αλλά όχι προύποθετική, είναι τό συμπέρασμα του Πουλιόπουλου.

Μά και γενικώτερα, σύμφωνα πάντα μέ τον Πουλιόπουλο, ή έμφαση στο μικροαστικό στοιχείο αντί για τό εργατικό προκαλεί στην εργατική τάξη σύγχυση και παραλυσία. Τό προλεταριάτο οφείλει, μέ επίμονη και συστηματική εργασία, νά προσελκύει τίς μάζες, αντί νά περιμένει ότι οι μάζες θά ξεπεράσουν μόνες τους τίς κοινοβουλευτικές τους αταπάτες.

Ο μόνος τρόπος, θεωρεί ο Πουλιόπουλος, τής κατάκτησης τής αγροτικής και τής μικροαστικής τάξης από τό προλεταριάτο είναι «ή κρατική εξουσία τής προλεταριακής δικτατορίας πού θά χειτσακίσει τήν οικονομική εξουσία τής μπουρζουαζίας». Διότι ή ταξική δικτατορία του προλεταριάτου δέν γνωρίζει και δέν μπορεί νά γνωρίζει καμμία «ίση μοιρασιά» τής εξουσίας του μέ τίς άλλες τά-

ξεις, αλλά στηρίζεται στην συνταγματικά κατοχυρωμένη ήγemonία του.

Απέναντι σ' όλ' αυτά στέκεται ή «μεγαλοφυέστερη πολιτική διδασκαλία πού διατυπώθηκε ίσαμε σήμερα άφ' ότου ύπάρχει άστική κοινωνία», δηλαδή ό τροτσκισμός (τόν όποϊον ό Πουλιόπουλος όπως και όλοι οι όμοϊδεάτες του προβάλλουν ως τήν όρθή έρμηνεία και έφαρμογή του μαρξισμού-λενινισμού). Από όλες τίς ιστορικές ψευτιές, διακηρύσσει ό Πουλιόπουλος, πού επινόησε ή σταλινική γραφειοκρατία για νά αυτοσυντηρηθεϊ πολιτικά, ή πιό μεγάλη είναι ό θρύλος πώς ή θεωρία για τήν διαρκή επανάσταση είναι τάχα ειδικά «τροτσκιστική» και ξένη πρός τόν επαναστατικό μαρξισμό. Αντιθέτως, ό Τρότσκυ είναι αυτός πού, άφου έφάρμοσε μαζί μέ τόν Λένιν τήν θεωρία τής διαρκούς επανάστασης στην Ρωσία, μετά τόν θάνατο του Λένιν τήν επεξεργάσθηκε επιστημονικά εναντίον τής άναθεώρησης τής σταλινικής γραφειοκρατίας. Ό Τρότσκυ έχει άποδείξει ότι ή θεωρία τής διαρκούς επανάστασης δέν είναι δική του εφεύρεση, αλλά ή αυθεντική αντίληψη του Λένιν και του ίδιου του Μάρξ.

Τό σταλινικό ΚΚΕ, ύποστηρίζει ό Πουλιόπουλος, προσπαθεϊ νά δημιουργήσει συνθήκες προσωπολατρίας, θεοποίησης και μυθοποίησης τών ιδρυτών του μαρξισμού και τής Σοβιετικής Ένωσης. Ό μύθος του άλάθητου τής ήγησης έχει επινόηθεϊ για νά συγκαλύπτει τά άίσχη και νά άμβλύνει τό κριτικό πνεύμα τών κομμουνιστών. Ένώ ούτε ό Μάρξ ούτε ό Λένιν ήταν άλάθητοι. Όπως άλάθητος δέν είναι ούτε ό ίδιος ό Τρότσκυ, παρά τό γεγονός ότι προσπαθεϊ νά πείσει περί του αντιθέτου τό Άρχεϊο.

Ποιά είναι αναλυτικώτερα, σύμφωνα μέ τήν αντίληψη του Πουλιόπουλου, ή έννοια τής διαρκούς επανάστασης; Ήδη από όρισμένα κείμενα του Λένιν συνάγεται ή ρευστότητα και ή συνεχής μετεξέλιξη τής επαναστατικής διαδικασίας. Θεωρώντας τήν Ρωσία καθυστερημένη χώρα, πίστευε ότι ήταν αδύνατος ό θρίαμβος του σοσιαλισμού σ' αυτήν. Μπορούσε όμως ή ρωσική επανάσταση νά άποτελέσει τόν πρόλογο μίας παγκόσμιας σοσιαλιστικής επανάστασης, έναν σταθμό πού θά όδηγοΰσε σ' αυτήν. Νά δημιουργήσει συνθήκες ευνοϊκές για τήν ενεργοποίηση του ευρωπαϊκού και του άμερικανικού προλεταριάτου. Δίχως τήν ύποστήριξη τής διεθνούς επανάστασης, ό Λένιν θεωρούσε αδύνατο τόν θρίαμβο τής ρωσικής επανάστασης. Έτσι, ή

επιβίωση τής ρωσικής επανάστασης προϋπέθετε και ταυτόχρονα προανήγγειλε τήν διεθνή επανάσταση. Ό Στάλιν, δύο μόλις χρόνια μετά τόν θάνατο του Λένιν, διέστρεψε τίς άπόψεις του τελευταίου και εξήγγειλε ότι «ό θρίαμβος του σοσιαλισμού σε μία μόνο χώρα είναι ή δυνατότητα νά ανοικοδομηθεϊ σοσιαλιστικά αυτή ή χώρα... Αυτό τό έργο μπορεί νά πραγματοποιηθεϊ μέ τίς δυνάμεις μίας μόνο χώρας». Άλλά και ή Ρόζα Λούξεμπουργκ, ύποστηρίζει ό Πουλιόπουλος, είχε μία εξελικτική και δυναμική αντίληψη για τήν επανάσταση, ύποστηρίζοντας ότι, αν ή επανάσταση περιορισθεϊ σε μία μόνη χώρα, τότε ή δράση τής επαναστατικής έμπροσθοφυλακής γίνεται σφαλερή. Τόν σκοπό της ή Ρωσική Έπανάσταση μπορεί νά τόν πετύχει μόνον ως πρόλογος τής ευρωπαϊκής επανάστασης του προλεταριάτου. Ό Τρότσκυ συστηματοποίησε θεωρητικά τήν έννοια τής διαρκούς επανάστασης, παρουσιάζοντας την ως μία διαδικασία αδιάκοπων και διεθνών επαναστάσεων, μέ θελλώδεις εκρήξεις και έμφυλους πολέμους στό έξωτερικό, ανεξαρτήτως αν πρόκειται για καθυστερημένες, πρόσφατα δημοκρατικές χώρες ή για παλαιές άστικές δημοκρατίες. Η σοσιαλιστική άστική επανάσταση αρχίζει στό εθνικό πεδίο, αναπτύσσεται διεθνώς και καταλήγει μέ τήν όριστική νίκη τής νέας κοινωνίας πάνω σ' όλον τόν πλανήτη.

Τό 1905 ό Λένιν είχε διακηρύξει τό σύνθημα τής «δημοκρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου», πού ό ίδιος άνέτρεψε τό 1917, διότι οι συνθήκες ήταν διαφορετικές. Άλλά πολλοί μπολσεβίκοι, πού δέν άντελήφθησαν τήν ιστορική εξέλιξη, αναπαράγουν τό σύνθημα αυτό σε συνθήκες έντελώς διαφορετικές, ύποστηρίζει ό Πουλιόπουλος. Οι σταλινικοί μετέτρεψαν έτσι τήν ζωντανή σχέση του Λένιν σε νεκρά χωρία του Εύαγγελίου. Αυτές οι διαστρεβλώσεις εκφράζουν τήν διεϊσδυση του μεταρρυθμιστικού εθνικισμού στα κυβερνώντα σοσιαλιστικά κόμματα τής εργατικής τάξης.

Άλλωστε, ή ίδια ή ιστορική εξέλιξη έχει άποδείξει, συνεχίζει ό Πουλιόπουλος, ότι ή συμμαχία εργατών και χωρικών μεταβλήθηκε σε όργανο τής άστικής τάξης και άφησε άνεκπλήρωτο τό οικονομικό πρόγραμμα τής δημοκρατικής επανάστασης. Τό όποιο ύλοποίησε ή προλεταριακή επανάσταση, συναφώς πρός τά κύρια επαναστατικά της καθήκοντα.

Ό Πουλιόπουλος θεωρεϊ ότι στις χώρες μέ

έλλειμματική καπιταλιστική δομή προηγείται το καθήκον της άστικής ολοκλήρωσης (παλαιά μαρξιστική θέση, άπορρέουσα από τήν νομοτελειακή-γραμμαμική κάτοψη τής εξέλιξης), ώστε να ακολουθήσει ή σοσιαλιστική επανάσταση. Άλλά πιστεύει ότι αυτή τήν άστική ολοκλήρωση δέν απαιτείται να τήν διεκπεραιώσει μία μεικτή έξουσία εργατών και άγροτών, αλλά ή εργατική τάξη μόνη της. Έπικαλείται δέ τόν Λένιν, ό όποιος δυσπιστούσε προς τήν μικροαστική και τήν άγροτική τάξη, γι' αυτό και θεωρούσε άπαραίτητη τήν δικτατορία του (έστω και μειοψηφούντος) προλεταριάτου. Μά και στην πράξη, ό Λένιν αποδόμησε τούς φεουδαλικούς θεσμούς (μεγάλη γαιοκτησία κ.λπ.), άφου ή Ρωσία δέν ειχε προηγουμένως περάσει από τήν φάση του άστικού μετασχηματισμού. Ταυτόχρονα όμως έπέβαλε τήν κρατικοποίηση όλων τών επιχειρήσεων, ξένων και ρωσικών. Κι όλα αυτά χωρίς μικροαστικές και άστικές συμμαχίες.

Μέ τίς παρεκκλίσεις του από τήν όρθή μαρξιστική-λενινιστική θεωρία, ό σταλινισμός, καταλήγει ό Πουλιόπουλος, όδήγησε τήν Κομμουνιστική Διεθνή στην χρεωκοπία, άφου πρώτα κατέστρεψε δύο επαναστάσεις, μία στην Εύρώπη (1923) και μία στην Άσία (1927). (Ένωει τήν γερμανική και τήν κινεζική.)

Στήν απόφαση τής 6ης Όλομέλειας του ΚΚΕ συνδυάζονται, σύμφωνα με τόν Πουλιόπουλο, οι πιο κατάφωρες σοσιαλδημοκρατικές άναθεωρήσεις του επαναστατικού μαρξισμού με άφθονη μαρξιστική φρασεολογία, ή πιο πανηγυρική διακήρυξη τών μαρξιστικών αρχών με τήν πιο γοερή άρνησή τους. "Όποιος διαβάξει τά έπίσημα κομματικά κείμενα —έάν έχει έπίγνωση— μένει κατάπληκτος μπροστά στό θράσος ή —έάν είναι αιχμάλωτος του «κομματικού πατριωτισμού»— πέφτει στό ιδεολογικό χάος. Η άντιφατικότητα τών θέσεων αυτών είναι άλλωστε ή έσωτερική λογική φύση τών κεντριστικών ρευμάτων.

Γράφει χαρακτηριστικά ό Πουλιόπουλος: «Είναι φανερό πώς περισσότερο από κάθε τι άλλο ή απόφαση τής σταλινικής Όλομέλειας είναι άπάρνηση του "λενινισμού" όπου λέει πώς στηρίζεται. Είναι κλασσική ή άποτυχία του συντάκτη και έπίσημου έρμηνευτή τής απόφασης στην προσπάθειά του να σκεπάσει τή ριζική αντίθεσή της με ό,τι πιο θεμελιακό έδίδαξε Ίσαμε τώρα ό Έπαναστατικός Μαρξισμός και ή ιστορική πείρα. Ό Λένιν μέσα

στό ντοκουμέντο αυτό του ελληνικού Κεντρισμού μεταμορφώνεται στό αντίθετό του, από προλεταριακός επαναστάτης παρουσιάζεται σαν μεταμφιεσμένος με "μαρξιστικά" μπιχλιμπίδια ναρόντικος και σοσιαλεπαναστάτης. Το άλύγιστο principe του έγινε έκλεχτικό κραμα από θεωρητικά άποδιαιλούδια, ό επαναστατικός ρεαλισμός του πολιτικά-ντικός έλιγμός και ή σταθερή "τάση του προς τόν σκοπό" έγινε "ρομαντισμός". Τήν καρπερή έπιστήμη του τήν άντικατέστησε τό στείρο άναμάσημα ευαγγελικών περικοπών, τό θησαυρό τής μετρίοφρονος σοφίας του ή κούφια "κομμουνιστική μεγαλαυχία" που τά ξέρει όλα μά δέν ξέρει τίποτα και που τόσο τήν ειχε στηλιτεύσει στά χρόνια του ό Λένιν. Η ταξική ξαστεριά εκτοπίστηκε από τερατουρηματικά εργατοφτωχομεσαία άμαλγάματα, ή άποφασιστικότητα έγινε δισταγμός και ή επαναστατική άδιαλλαξία συμβιβασμός, ό ταχτικός συμβιβασμός αρχή και ή αρχή νεκρό δόγμα, τό κόκκινο άστέρι τής προλεταριακής επανάστασης θαμπός γαλαξίας και ό Σκοπός τής τωρινής περιόδου άόριστη μουσική του μέλλοντος. Ό Λένιν Κάμενεφ κι ό Μάρξ Λουί Μπλάν!...

» Η θεωρία τής "άστικοδημοκρατικής επανάστασης" στην Ελλάδα και τό σύνθημα τής "δημοκρατικής δικτατορίας" βγαίνουνε κατ' ευθείαν από τό εθνικορεφορμιστικό και έκλεχτικό πνεύμα, που μ' αυτό ή δεξιά και τό κέντρο (Μπουχάριν-Στάλιν) διαποτίσανε τίς Άποφάσεις του βου Παγκόσμιου Συνέδριου τής Κ.Δ. Συνδέονται άναπόσπαστα με τήν άντιδραστική ούτοπία τής έγκαθίδρυσης μιας ολοκληρωτικής ("πλέριας", λέει ή 6η Όλομέλεια) σοσιαλιστικής άταξικής κοινωνίας στα έθνικά πλαίσια μιας μόνο ξεχωριστής χώρας, ούτοπία που άποτελεί άρνηση τής αρχής του επαναστατικού προλεταριακού διεθνισμού.

» Η υιοθέτηση τής νέας στρατηγικής σήμερα από τήν σταλινική ομάδα του ΚΚΕ έχει τό λόγο της άμεσα στην αποξένωση τής ομάδας αυτής από τή μάζα και τή ζωή του ελληνικού προλεταριάτου, στην άναπότρεπτη άποτυχία τών προσπαθειών της να τραβήξει μαζίς με τήν κεντριστική της πολιτική και με τίς άποσυνθετικές της μέθοδες, άποτυχία που εκδηλώνεται κυρίως με τήν κατά τό μεγαλύτερο μέρος διαλυμένη συνδικαλιστική βάση του κόμματος, με τήν άνικανότητά του να κινητοποιήσει τήν εργατική τάξη, με τό ρόλο τής ούρας που παίζει στα περιοδικά φουσκώματα και ξεφουσκώματα

του αὐθορμητισμοῦ τῶν μαζῶν, μέ τούς τριγμούς τοῦ νέου γραφειοκρατικοῦ μηχανισμοῦ... Ἀπελπισμένη πιά τώρα ἡ σταλινική ομάδα νά ἐμπεδώσει μιὰ σταθερή βάση της μέσα στό ἐργατικό κίνημα, στρέφεται τυχοδιωχτικά στήν παρδαλή “φτωχομεσαία” ποικιλία τοῦ μικροαστισμοῦ τῆς πόλης καί τοῦ χωριοῦ, ὅπου ἐλπίζει νά βρεῖ, μέ τά συνθήματα τῆς διαταξικῆς, ἀταξικῆς καί ὑπερταξικῆς σύγχυσης, μιὰ φαρδεῖά βάση. Ταυτόχρονα περισπάει τήν προσοχή τῶν ἐπαναστατῶν μέσα στό Κόμμα ἀπό τά φλέγοντα ζητήματα τῆς κομμουνιστικῆς κρίσης σέ ἀτέλειωτες “θεωρητικές” αἰθεροβασίες καί σχολαστικές βυζαντινολογίες πάνω σέ κακοποιημένες περικοπές ἀπό τά ἔργα τοῦ Λένιν.

»Μέσα στό σημερινό συσχετισμό τῶν ταξικῶν δυνάμεων, ἡ νέα στρατηγική μπορεῖ νά ὀδηγήσει στίς ἀκόλουθες συνέπειες, πού εἶναι πάνω στή γενική γραμμὴ τῆς διάλυσης τοῦ κομμουνισμοῦ (λικβινταρισμός).

»1. Σκορπίζει μέσα στήν προλεταριακή πρωτοπορία πρωτοφανῆ σύγχυση, ὅση κανένα ἄλλο ἀντικομμουνιστικό σύνθημα στό παρελθόν. Θολώνει τόν καθάριο ὀρίζοντα τῆς ἐπαναστατικῆς προλεταριακῆς προοπτικῆς. Θέτει σέ ἀμφιβολία καί κλονίζει τήν πεποίθηση σέ βασικές ἀρχές τοῦ Κομμουνισμοῦ, πού εἶναι μέ μεγαλοφυΐα διατυπωμένες ἀπό τόν Μάρξ καί Ἔγκελς στό “Κομμουνιστικό Μανιφέστο”, ἀπό τόν Λένιν στίς ἰδρυτικές θέσεις τῆς 3ης Διεθνούς, καί εἶχανε βρεῖ μιὰ μεγαλοπρεπῆ –νικηφόρα στή Ρωσσία, τραγική σ’ ἄλλες χώρες, Κίνα, Γερμανία, Ἰσπανία— ἐπαλήθευση ἀπό τήν ἱστορική πείρα. Διακινδυνεύει αὐτό τόν ἀνεξάρτητο ταξικό χαρακτήρα τοῦ ΚΚΕ καί, ἀπό λογική ἀνάγκη, τείνει στή διάλυσή του μέσα σ’ ἓνα “ἐργατοαγροτικό” σχηματισμό, πού θά τόν συγκρατεῖ ἡ ἀντιδραστική οὐτοπία τῆς πολιτικῆς συγκυβέρνησης τοῦ σοσιαλιστικοῦ προλεταριάτου μαζί μέ τούς μικροϊδιοχτῆτες καί ἀκόμα μέ ἐκμεταλλευτικά στρώματα τοῦ χωριοῦ (μεσαῖοι χωρικοί).

»2. Διαπαιδαγωγεῖ τούς ἐργάτες μέ τό στενό ἐθνικορεφορμιστικό πνεῦμα μιᾶς “ἐργατοαγροτικῆς” μεταβολῆς στά πλαίσια τοῦ ἐθνικοῦ ἀστικοῦ συστήματος κι ἔτσι τούς εὐνουχεῖ τό ταξικό ἐπαναστατικό καί διεθνιστικό πνεῦμα. Κι αὐτό μάλιστα μέσα σέ μιὰ ἀτμόσφαιρα ἀναζωπύρωσης τοῦ ἐθνικισμοῦ ἀπό τήν φασιστική Ἀντίδραση.

»3. Ὑπονομεύει μέσα στά χωριά τίς βάσεις τοῦ κομμουνισμοῦ καί τῆς ἡγεμονίας τοῦ προλετα-

ριάτου μέσα στή συμμαχία του μέ τήν ἀγροτική φτωχολογία. Γιατί καλλιεργεῖ τό ἔδαφος τῆς πολιτικῆς σύγχυσης καί τοῦ τραβήγματος τῶν ἀγροτῶν πρός τίς παρατάξεις διαφόρων ἀντιδραστικῶν τυχοδιωκτῶν. Τέτοιοι σάν μανιτάρια ἀρχίσανε νά φυτρώνουνε μέ ἓνα ριζοσπαστικό δημαγωγικό πρόγραμμα “ἐργατοαγροτικῆς” κι αὐτοῖ ἀστικῆς δημοκρατίας.

»4. Διακηρύχοντας τό δῆθεν “ἀνωρίμαστο ἀκόμα τοῦ ἐλληνικοῦ προλεταριάτου γιά τή σοσιαλιστική ἐπανάσταση” καί βάζοντάς του καθήκοντα ἀστικοδημοκρατικά, βοηθάει τή δουλειά γιά τήν ἀποτελεσματική καλλιέργεια σοσιαλδημοκρατικῶν ρεφορμιστικῶν αὐταπατῶν, πού μέχρι σήμερα μονάχες τους δέ μπορέσανε νά βροῦνε σοβαρό ἔδαφος μέσα στήν ἐλληνική ἐργατική τάξη. Εἶναι πολύ συμπτωματικό ὅτι ὅλα τά δεξιά στοιχεία πού ἐγκαταλείφανε τό κομμουνισμό καί ἀπομακρύνθηκαν ἀπό τό Κόμμα καί ἀπό τήν Ἀριστερή του Ἀντιπολίτευση, μέ μεγάλη χαρά δεχτήκανε τή σταλινική “ἀστικοδημοκρατική” ἐπανάσταση σάν “προοδευτικό” σημάδι, μόνο πού ζητᾶνε ἀπό τούς σταλινικούς νά τραβήξουνε ὅλες τίς μενσεβίκικες συνέπειες ἀπό τή νέα, “πραγματικά ἱστορική” καί “ὀρθή κατ’ ἀρχήν θέση τοῦ Κόμματος”».

Ἐπίσης ὁ Πουλιόπουλος κατηγορεῖ τόν σταλινισμό ὅτι μέ τήν στρατηγική του βοηθάει ἔμμεσα τήν φασιστική προπαγάνδα στίς μικροαστικές μάζες καί στρέφει τό ἐνδιαφέρον στά χωριά, ἀντί νά ἐπιδιώκει νά ριζώσει μέσα στό βιομηχανικό προλεταριάτο, καθῆκον στό ὅποιο ἔχει ἀποτύχει οἰκτρά. Σ’ αὐτό τό «σταλινικό κομφούζιο», ὑπογραμμίζει ὁ Πουλιόπουλος, ἡ μαρξιστική ἀριστερά (δηλαδή οἱ τροτσικιστές) ὀφείλει νά ἀντιτάξει ἓνα ἄμεσο πρόγραμμα τῆς ἐλληνικῆς προλεταριακῆς ἐπανάστασης. Ἰδού τό πρόγραμμα αὐτό, μιᾶς ἐλληνικῆς σοβιετικῆς πολιτείας, ὅπως ἀκριβῶς τό παρουσιάζει ὁ Παντελής Πουλιόπουλος στό βιβλίο του:

«1. Ἄμεση ἀπαλλοτρίωση δίχως ἀποζημίωση σέ ὅλα τά μεγάλα ἐργοστάσια, μεγάλες βιομηχανικές, ναυτιλιακές καί μεταφορικές ἐπιχειρήσεις – κοινωνικοποίηση τῆς βιομηχανίας, τῆς ναυτιλίας, τῆς μεταφοράς. Ἄμεση ἀπαλλοτρίωση σέ ὅλες τίς τράπεζες δίχως ἐξαίρεση, συνένωσή τους σέ μιὰ Κρατική Τράπεζα – κοινωνικοποίηση τῆς πίστης.

»2. Ἄμεση ἀπαλλοτρίωση στίς μεγάλες ἐμπορικές ἐπιχειρήσεις, καταστήματα καί ἀποθηκές. Δημιουργία, μέ τή βοήθεια τοῦ σοσιαλιστικοῦ

κράτους, πολύ ισχυρών συνεταιρισμών κατανάλησης πού θά οργανώσουνε σέ πλατειά κλίμακα τό φτηνό έφοδιασμό όλου του εργαζόμενου πληθυσμού μέ τρόφιμα, ρούχα, υποδήματα και μέ κάθε είδος καθημερινής χρήσης, κι έτσι αυτός θά απαλλαχτεί από τά νύχια του έμπορομεσιτικού παράσιτου.

»3. Άμεση καθιέρωση του έφταώρου μέ ίσο μεροκάματο για όλους τους εργατες, άμεση καθιέρωση του εξάωρου στις έξορυχτικές και όλες τις άνθυγιεινές εργασίες και για τους νέους. Ειδική φροντίδα για την εργαζόμενη γυναίκα. Μέ βάση τους διαθέσιμους πόρους μας ύψωση των μισθών, απόλυτα δυνατή, για τους εργατες σέ όλους ανεξάρτητα τους κλάδους και για όλους τους κατώτερους υπαλλήλους, για ν' ανέβει έτσι η αγοραστική δύναμη των μαζών και να γίνει δυνατή για αυτές μια ζωή διαφορετική από κείνη που ζούνε μέ τό σημερινό σύστημα. Απορρόφηση γοργή των άνέργων από την παραγωγή μέ την ελάττωση του εργασιμου χρόνου και μέ μεγάλης άχτινας δημόσια έργα.

»4. Από κανέναν καλλιεργητή δέ θ' αφαιρεθεί η γη που καλλιεργεί. Ανακήρυξη όλης της γης σέ έθνικό χτήμα και παραχώρηση της χρήσης της στους καλλιεργητές δωρεάν για την παραγωγή. Απαλλοτρίωση δίχως αποζημίωση στα ύπολειπόμενα μεγάλα άγροχτήματα σ' όποιον κι αν ανήκουνε και στις περισίες έχτάσεις των πλουσιότερων χωρικών. Διανομή τους για καλλιέργεια, διατήρηση των χτημάτων στην κατοχή των μισοπρολετάρων, φτωχών χωρικών και των μεσαίων, όσων τά καλλιεργούνε μόνοι ή μέ την οικογένειά τους. Αφαίρεση της γης από κείνους που την εκμεταλλεύονται μέ ξένη μόνο εργασία. Απαλλαγή όλων των εργαζόμενων στα χωριά από κάθε σημερινό φορολογικό βάρος, τόκους, ενοίκια, χρέη κ.λπ., καθιέρωση ενός άπλου φόρου σέ είδος πάνω στο περίσσευμα ύστερ' από την αφαίρεση του ποσού που χρειάζεται για την καλή συντήρηση της οικογένειας του καλλιεργητή, και του χτήματος, φόρου που θά καθορίζεται προσοδευτικά από τά εργατικά και άγροτικά συμβούλια των χωριών άπαρτισμένα από άγροτικούς προλετάρους, μισοπρολετάρους, φτωχούς χωρικούς και μεσαίους, όσους δέ θά εκμεταλλεύονται ξένη εργασία. Δωρεάν παραχώρηση της χρήσης όλων των έθνικών, κοινοτικών κ.ά. μεγάλων χτημάτων, λειβαδιών, δασών, ύδρονομικών έργων κ.λπ. Συστηματική βοήθεια του σοβιετικού κράτους για την ιδιαίτερη οργάνωση των μισοπρολεταρίων και φτωχών χωρικών.

»5. Διατήρηση των μοντέρνων, ιδιωτικών και άλλων μεγάλων άγροτικών επιχειρήσεων, άλυκων, δασικών, βιομηχανικής κατεργασίας άγροτικών προϊόντων κ.λπ. που θά υπάρχουνε στη χώρα, μαζί μέ όλο τους τον τεχνικό έφοδιασμό, μετατροπή τους σέ πρότυπες σοβιετικές επιχειρήσεις. Συστηματικός προσανατολισμός της άγροτικής πολιτικής του σοβιετικού κράτους προς την υποβοήθηση των οργανώσεων (σοβιετικές άγροτικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμοί άγροτικής παραγωγής κ.λπ.) που, μέ τον καλύτερο τεχνικό έφοδιασμό, τη διάδοση των άγρονομικών γνώσεων και τό ζωντανό παράδειγμα της κολλητιβιστικής παραγωγής θά πείσουνε τό φτωχό και μεσαίο χωρικό για την υπεροχή της μεγάλης κολλητιβιστικής καλλιέργειας, που θ' ανυψώσει τό υλικό και πολιτιστικό επίπεδο του άγροτικού πληθυσμού.

»6. Καθιέρωση μιας καλά μελετημένης κοινωνικής πολιτικής που θά περιλαμβάνει όλα τά στρώματα του εργαζόμενου λαου ανάλογα μέ τις ανάγκες τους, άρρωστους, άνάπηρους, άνίκανους για εργασία, θύματα πολέμου, γέρους, παιδιά, έγκυες γυναίκες. Ούτε μια πεντάρα επιβάρυνση των εργαζόμενων στις εισφορές. Όλα τά έξοδα για την κοινωνική πολιτική θά τά καταβάλουν οι επιχειρήσεις και τό προϋπολογισμός της σοβιετικής δημοκρατίας.

»7. Άμεση εγκατάλειψη της αστικής, δημοτικής και κοινωνικής πολιτικής. Δωρεάν φως, νερό, φωταέριο, ήλεχτρικό ρεύμα για τά φτωχά στρώματα του πληθυσμού. Είσιτήρια δωρεάν για αυτά στα τράμ, σιδηροδρόμους, πλοία. Έθνικοποίηση και δημοτικοποίηση στις μεγάλες κατοικίες και στον περίσσιο κατοικίσιμο χώρο, παραχώρηση της χρήσης τους στους εργαζόμενους δωρεάν ή μέ φτηνά ενοίκια καθορισμένα από τά εργατικά σοβιέτ ανάλογα μέ τά διαθέσιμα μέσα, και έπιστασία των κατοικιών από τις οργανώσεις των εργαζόμενων, νέες εργατικές συνοικίες και πόλεις ύγιεινές και άνετες κ.λπ.

»8. Η εκκλησία ύπόθεση ιδιωτική του κάθε πολίτη, καμμιά σχέση μέ τό εργατικό κράτος. Προσανατολισμός της πολιτικής του εργατικού κράτους προς την άπελευθέρωση των εργαζόμενων από τό ζυγό των θρησκευτικών προλήψεων, δίχως διοικητική πίεση και προσβολή του αίσθήματος των πιστών, αλλά μέ συστηματική εκλαΐκευση των φώτων της έπιστήμης και άντιθρησκευτική μόρ-

φωση τῶν μαζῶν. Εἰσαγωγή τῆς καθολικῆς, ὑποχρεωτικῆς πολυτεχνικῆς ἐκπαίδευσης γιά τούς νέους καί τῶν δύο φύλων ἴσαμε τό 17ο ἔτος δωρεάν (παιδαγωγική σύνθεση τῆς θεωρητικῆς μόρφωσης μέ τίς βασικές μορφές τῶν διαφόρων παραγωγικῶν ἐργασιῶν). Ὁλοκληρωτική πραγματοποίηση τοῦ ἐνιαίου σχολείου ἐργασίας. Τά ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια προσιτά καί δωρεάν στούς νέους πάνω ἀπό 17 χρόνων πού θέλουν νά σπουδάσουν, σέ συνδυασμό μέ τή γενική πολυτεχνική τους μόρφωση. Οἱ θησαυροί τῆς τέχνης προσιτοί σέ ὅλους τούς ἐργαζόμενους. Πλατεία παραχώρηση ὑλικῆς δυνατότητας γιά τήν καλλιέργεια τοῦ ἀφανοῦς ταλέντου καί τῆς ἰδιοφυΐας πού χάνονται κάτω ἀπό τό καθεστῶς τοῦ πνευματικοῦ μονοπωλίου τῆς πλουτοκρατίας κ.λπ.

»9. Ἀπόλυτη ἰσοπολιτεία καί αὐτοδιάθεση ὅλων τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων πού ζοῦνε στή χώρα, ἀπό κάθε ἀποψη, πολιτική, ἐκπαιδευτική καί πολιτιστική γενικά.

»10. Ἐφαρμογή ἐνός ἐπαναστατικοῦ προλεταριακοῦ προγράμματος οἰκονομικοῦ καί δημοσιονομικοῦ. Αὐτό θά μπορεῖ σίγουρα νά ἐξοικονομήσει δισεκατομμύρια, γιά νά διατεθοῦνε στήν πραγματοποίηση τῆς μισθολογικῆς καί κοινωνικῆς πολιτικῆς μας καί στή βαθμιαία ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς πάνω σέ σοσιαλιστικές βάσεις:

»α) Κατάργηση τοῦ ἐξωτερικοῦ χρέους καί κάθε πληρωμῆς ἀπό χρέη στό ξένο κεφάλαιο.

»β) Κατάργηση κάθε ἐπιχειρηματικοῦ κέρδους τῶν καπιταλιστῶν, κάθε τραπεζικοῦ κέρδους, μερισμάτων, ποσοστῶν καί τῶν ὑπέρογκων παρασιτικῶν ἀμοιβῶν πού δίνουν σήμερα οἱ μεγάλες καπιταλιστικές ἐπιχειρήσεις.

»γ) Κατάργηση τῆς πολυδάπανης πολυτέλειας τῶν ἐκμεταλλευτῶν. Κατάπαυση τοῦ φαινομένου τῆς σπάταλης ζωῆς τῶν ἐκατομμυριούχων καί μεγάλων πλουτοκρατῶν.

»δ) Κατάργηση τῆς ἀσυλλόγιστης σπατάλης πού γίνεται σήμερα ἀπό μιά ἀνώτερη ὑπαλληλοκρατία, πολλές φορές ἀργόμισθη, τῆς τεράστιας δαπάνης γιά ἀστυνομία, πολεμικές δαπάνες, Ἐκκλησία κ.λπ. Ἡ πολιτοφυλακή θά ἀντικαταστήσει τή σημερινή ἀστυνομία, καί τό σημερινό ἱμπεριαλιστικό στρατό θά ἀντικαταστήσει ὁ ἀμυντικός κόκκινος. Ἔτσι θ' ἀπαιτεῖται ἄπειρα πιά λίγη δαπάνη ἀπό σήμερα.

»11. Στήν ἀντίρρηση τῶν ἐχθρῶν τῆς ἐργα-

τικῆς τάξης ὅτι μέ τήν κατάργηση τῶν δανείων θά ἔχουμε πόλεμο, διακοπή τῶν ἐξωτερικῶν πιστώσεων καί φυγάδευση τοῦ ντόπιου κεφαλαίου θά ἀπαντήσουμε:

»α) Εἶναι ψέμα πώς οἱ κομμουνιστές ζητᾶνε νά προκαλέσουν πολέμους. Ζωντανό παράδειγμα οἱ Ρῶσοι κομμουνιστές. Ἦτανε στά 1917 τό μόνο πολιτικό κόμμα στόν κόσμο πού πρῶτο τερμάτισε τόν εὐρωπαϊκό πόλεμο καί ἔδωσε τήν εἰρήνην στή χώρα του. Μέ τήν ἀλληλεγγύη τοῦ διεθνικοῦ προλεταριάτου ὕστερα καί μέ τήν εἰρηνική πολιτική τῆς ἡ ΕΣΣΔ κατόρθωσε, μ' ὅλες τίς προκλήσεις τῶν καπιταλιστικῶν κυβερνήσεων, νά προφυλαχτεῖ ἀπό πολεμικές ἐπιδρομές.

»β) Ἐνα προλεταριακό κράτος εἶναι χίλιες φορές πιά ἰσχυρό ἀπό τό ἀστικό στό πεδίο τῆς ἐθνικῆς ἄμυνας. Τά ἐκατομμύρια ἐργαζόμενες μάζες δέν ἔχουνε καμμιά ἀγάπη οὔτε ἐνθουσιασμό γιά νά ὑπερασπιστοῦνε τή σημερινή καπιταλιστική κοινωνία. Κάτω ἀπό τόν καπιταλισμό δέν ἔχουνε πατρίδα. Ὄταν ὅμως ἡ χώρα ἐλευθερωθεῖ καί πάρει τήν ἐξουσία ἡ ἐργατική τάξη μέ τήν ὑποστήριξη καί τῶν χωρικῶν, τότε οἱ μάζες αὐτές θά ὑπερασπίσουνε τή δική τους πιά ἐργατική πατρίδα καί μέ τήν τελευταία στάλα τοῦ αἵματός τους, ἂν χρειαστεῖ. Στρατός ξένης χώρας πού θά ἔστειναν οἱ καπιταλιστές γιά νά πνίξει τίς ἐλευθερίες τῆς νικηφόρας ἐργατικῆς καί τῆς σοσιαλιστικῆς ἐπανάστασης, δέ θά ἦτανε σίγουρος, θά δεχότανε μέ συμπάθεια τό ἐπαναστατικό μας κήρυγμα. Ἐστασίασε ἐναντία στούς κυριάρχους τοῦ ὀ γαλλικός στόλος τῆς Μαύρης Θάλασσας πού στάλθηκε γιά νά πνίξει τή Ρώσικη Ἐπανάσταση τοῦ 1917. Μά εἶναι πλάνη ν' ἀντικρίζουμε τήν ἐπανάσταση καί τό ἐνδεχόμενο ἐνός ἀντεπαναστατικοῦ πολέμου ἀπομονωμένα γιά τήν Ἑλλάδα. Ἡ σύγκρουση καί ἡ ἐπαναστατική ἐξέλιξη σέ μιά τέτοια περίπτωση θά ξαπλωνότανε σέ πλατύτερη, βαλκανική καί εὐρωπαϊκή κλίμακα. Θ' ἀγκάλιαζε καί τή Μεγάλη Δύναμη τῆς πρώτης Ἐργατικῆς Δημοκρατίας τῆς ΕΣΣΔ. Οἱ προϋποθέσεις τῆς νίκης μέσα στήν σύγκρουση τῶν δύο κόσμων, Σοσιαλισμοῦ καί Καπιταλισμοῦ, εἶναι ὄχι μέ τόν ἐξαρθρωμένο καί καταρρέοντα Καπιταλισμό, ἀλλά μέ τό Σοσιαλισμό, ἀκόμα καί σέ περίπτωση πού θά μᾶς ἀποκλειότανε ἡ δυνατότητα νά πραγματοποιήσουμε δίχως πόλεμο τά ἀναγκαῖα μέτρα τῆς προλεταριακῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

»γ) Ἔτσι, καί τά προβλήματα τῶν διεθνικῶν

δανείων τελικά δέ θα λυθούνε μόνο από τους δικούς μας εργάτες. Θα λυθούνε με την επαναστατική συνεργασία των προλεταρίων όλων των βαλκανικών και ευρωπαϊκών χωρών, με τον κοινό αγώνα για την ίδρυση της Βαλκανικής Σοσιαλιστικής Σοβιετικής Όμοσπονδίας, όπου μέσα θα πραγματοποιηθεί και η εθνική απελευθέρωση όλων των καταπιεζόμενων εθνοτήτων της βαλκανικής και η αυτοδιάθεση, μέχρι και του κρατικού αποχωρισμού, της μακεδονοσλαβικής εθνότητας, που ένα τμήμα της βρίσκεται στο ζυγό της ελληνικής μπουρζουαζίας. Σέ όλη την Ευρώπη ή κοινή αυτή πάλη θα τείνει στις Ένωμένες Σοσιαλιστικές Πολιτείες της Ευρώπης. Αυτή θ'άναι και η τελειωτική απελευθέρωση των λαών από τις φρίκες των πολέμων, αντίθετα με την καπιταλιστική "Πανευρώπη" που είναι μία άπραγματοποίητη ούτοπια και ένα αίσχρό ψέμα στά χείλη των αστών διπλωματών, άπατηλό για τις μάζες και κάλυμμα των νέων πολεμικών παρασκευών.

»δ) Τό κεφάλαιο πού θά φυγαδευτεί θ'άναι μονάχα χάρτινες άξίες στις θυρίδες των τραπεζών, άποδείξεις και πιστωτικοί τίτλοι πάνω στην ύπεραξία πού θά βγάλουν οι καπιταλιστικές επιχειρήσεις από την εργασία του ελληνικού προλεταριάτου. Για την άστική κοινωνία ή φυγάδευση αυτή σημαίνει πραγματικά: νέα δισεκατομμύρια χρέη στό έξωτερικό, πληθωρισμός χαρτονομίσματος, κρίση και καταστροφή οικονομική. Όταν όμως εγκαθιδρυθεί ή εργατική δικτατορία, τότε άς πάρουν οι ντόπιοι και ξένοι καπιταλιστές τους χάρτινους τίτλους τους, τίς μετοχές και τίς όμολογίες τους, και άς ντύσουνε μ' αυτές τους τοίχους των μεγάρων τους στό έξωτερικό. Σέ μās θά μείνουνε τά εργοστάσια, οι οικοδομές, τά προϊόντα, οι σιδηρόδρομοι, τά βαπόρια κ.λπ., στην έξουσία και την κοινή εκμετάλλευση των εργαζομένων.

»12. Η εργατική μας δημοκρατία δέ θά είναι δικτατορία καμμιās όπλισμένης μειοψηφίας, παρά θά στηρίζεται στά Συμβούλια των Αντιπροσώπων πού θά τούς εκλέγουνε και θά τούς ανακαλούν, ελεύθεροι και με τον ανώτατο βαθμό δημοκρατικής συμμετοχής στή διοίκηση των κοινών, οι εργάτες και όλοι όσοι δέ ζούν από εκμετάλλευση ξένης εργασίας στην πόλη και στό χωριό, με θεληματική αναγνώριση της ουσιαστικής και τυπικής ήγemonίας για την ιστορικά επαναστατική και πρωτοπόρα τάξη της κοινωνίας, τό προλεταριάτο.»

Η ανάλυση και τό πολιτικό πρόγραμμα του Πουλιόπουλου ήταν ίσως σύμφωνα με την μαρξιστική όρθοδοξία, έπασχε όμως από έλλειψη επαφής με την πραγματικότητα. Είχε έξομοιώσει την άστική δημοκρατία με τον φασισμό και είχε υίοθετήσει τίς πιό σκληρές άνθελληνικές θέσεις του βουλγαρικού σωβινισμού. Στην πραγματικότητα, ή συντριπτική πλειοψηφία του ελληνικού λαού επιθυμούσε νά διαφυλάξει και την εθνική άκεραιότητα της χώρας και την έννοια της ιδιοκτησίας, πού ό Πουλιόπουλος άπειλούσε ιδεολογικά. Ο Ζαχαριάδης, με τίς «άστικοδημοκρατικές» εμπνεύσεις του και την συμμαχία του με τον Μεταξά τό 1940, ταυτίστηκε περισσότερο με τό λαϊκό αίσθημα, γι' αυτό και τό ΚΚΕ βρέθηκε στό κέντρο των εξελίξεων κατά την δεκαετία του '40, ένψ ό Πουλιόπουλος, παρά τίς ποιότητές του, στό περιθώριο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Λουκά Καρλιάφτη, *Ίδρυση της Κομμουνιστικής Όργάνωσης Μπολσεβίκων Λενινιστών Έλλάδας* (Αρχειομαρξιστές-Τροτσκιστές) 1930, εκδόσεις Διεθμιστής, 6' τόμος, σ. 49.
2. Κομμουνιστική Έπιθεώρηση, τεύχος 9, Σεπτέμβριος 1924, στό Έ. Άστερίου Γ. Λαμπάτου, *Η Άριστερή Άντιπολίτευση στην Έλλάδα*, εκδ. Φιλίστωρ, Άθήνα 1995, σ.σ. 67-68.
3. Έ.ά., σ. 78.
4. 5-2-1927, στό έ.ά., σ. 80.
5. Έ.ά., σ. 80.
6. Ριζοσπάστης, 5-2-1927, δημοσιεύεται όλόκληρη στό έ.ά., σ. 143.
7. Σπάρτακος 1930-32, Άνατύπωση από τίς εκδόσεις Ούτοπια, Άθήνα 1986, σ. 4.
8. Έ.ά., σ. 4 κ.έ.
- 8α. Δ. Λιβιεράτου, *Παντελής Πουλιόπουλος: Ένας διανοούμενος επαναστάτης*, εκδ. Γλάρος, Άθήνα 1992, σ.σ. 151-52.
- 8β. Συλλογικό, έπιμ. Κ. Καστοριάδης, έ.ά., σ.σ. 22-23.
- 8γ. Έ.ά., σ. 24.
9. Δημοσιεύεται στό Έ. Άστερίου - Γ. Λαμπάτου, έ.ά., σ.σ. 31-59.
10. Σπάρτακος 1930-32, σ. 2. Έπανέκδοση από τίς εκδόσεις Ούτοπια.
11. Σπάρτακος, Ίούλιος 1927, σ. 14.
12. Μιχάλη Ράπτη-Πάμπλο, *Έκτός συνόρων*, Άποψη, Άθήνα 1991, σ. 136.
13. Έκδόσεις «Βιβλιοθήκη της Έργατικής Πρωτοπορίας», επανέκδοση στό Άρθρα, *Θέσεις και πολεμικές, Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη*, Άθήνα 1976, σ.σ. 17-42.
14. Για την υπεράσπιση της ΕΣΔΔ! Για την νίκη της Παγκόσμιας Σοσιαλιστικής Έπανάστασης! Άρχές Ίούλη 1941, στό Άρθρα, *Θέσεις και πολεμικές*, έ.ά., σ.σ. 65-69.
15. Ροστόβ, Άκροναυπλία, Δεκέμβριος 1941, δημοσιεύεται στό Άρθρα, *Θέσεις και πολεμικές*, έ.ά., σ.σ. 70-91.
16. «Ένας χρόνος χωρίς Τρότσκυ», Δελτίο του πυρήνα ΕΟΚΔΕ Άκροναυπλίας, Άύγουστος 1941, δημοσιεύεται στό Άρθρα, *Θέσεις και πολεμικές*, έ.ά., σ.σ. 57-64.

17. *Γιά τήν ταχυδακτυλουργία καί γιά μερικά άλλα*, Ίανουάριος 1941, στό *Άρθρα, Θέσεις καί πολεμικές*, ἔ.ἀ., σ. 96.
18. *Έ.ἀ.*, σ. 118.
- 18α. Π. Πουλιόπουλος, «*Η στιγμή του πολέμου καί τά καθήκοντά μας* (1941), *Κείμενα...*, σ. 222, στό Μάριος Έμμανουηλίδης, *Αίρετικές Διαδρομές*, ἐκδ. Φιλίστωρ, Ἀθήνα 2001, σ. 83.
- 18β. Χρῆστος Κωτσάκος, «*Προλετάριος*», στό *Βήμα*, 19-5-2002, σ. 20.
- 18γ. Έκδ. Φιλίστωρ, Ἀθήνα 2001, σ. 112.
19. «*Γιά τό Μακεδονικό*», Μάης 1940, στό *Άρθρα, Θέσεις καί πολεμικές*, ἔ.ἀ., σ. 75 κ.έ.
20. *Έ.ἀ.*, σ.σ. 76-77.
21. *Σπάρτακος* 2, Φεβρουάριος 1928, «*προβλήματα τῆς κομμουνιστικής ἀντιπολίτευσης στήν Ἑλλάδα*».
22. *Σπάρτακος* 3-4, Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1928, «*Ο κ. Λοτβίνωφ δέν εἶναι μόνος*».
23. *Σπάρτακος*, τόμος 1930-32, σ. 9.
24. *Σπάρτακος*, Ὀκτώβριος-Νοέμβριος 1930, σ.σ. 1-4.
25. *Σπάρτακος*, ἀρ. 12, Ἰούνιος 1931, σ.σ. 10-12.
26. *Σπάρτακος*, ἀρ. 12, Ἰούνιος 1931, σ.σ. 10-12.
27. *Σπάρτακος* 2, Φεβρουάριος 1928, σ.σ. 82-89.
28. *Σπάρτακος* 1930-32, σ. 9.
29. *Έ.ἀ.*, σ. 10.
30. *Έ.ἀ.*, σ. 10.
31. *Έ.ἀ.*, σ. 10.
32. *Σπάρτακος* 23, Μάιος 1932, σ. 19.
33. *Σπάρτακος*, Δεκέμβριος 1930, σ.σ. 12-15.
34. *Σπάρτακος*, Ἰανουάριος 1931, σ.σ. 12-18.
35. *Σπάρτακος* 17, Νοέμβριος 1931, σ.σ. 15-20.
36. *Σπάρτακος* 22, Ἀπρίλιος 1932, σ.σ. 6-9.
37. *Σπάρτακος* 22, σ.σ. 8-9.
38. *Φεβρουάριος-Μάρτιος* 1931, σ.σ. 2-4.
39. *Σπάρτακος* 19, Ἰανουάριος 1932, «*Τρότσκι καί Ἀρχεγομαρξισμός*», σ.σ. 17-21.
40. *Σπάρτακος*, 6' τόμος, σ. 3.
41. *Σπάρτακος* 15, Σεπτέμβριος 1931, «*Ἡ ἀντιπολεμική ἡμέρα*», σ.σ. 13-15.
42. *Σπάρτακος* 17, Νοέμβριος 1931, σ. 19 καί ἄλλοῦ.
43. *Σπάρτακος* 20-21, Φεβρουάριος-Μάρτιος 1932, σ.σ. 4-6.
44. Ἀπρίλιος-Μάιος 1931, σ.σ. 3-5.
45. Ἀρ. 13-4, Ἰούλιος-Αύγουστος 1931, σ.σ. 5-7.
46. *Ἡ ὀργάνωση τοῦ κινήματος τῶν Ἀνέργων*, *Σπάρτακος*, ἀρ. 18, Δεκέμβριος 1931, σ.σ. 5-9.
47. *Ένας μεγάλος θεωρητικός τοῦ μαρξισμού*, Δελτίο τοῦ Πυρήνα Ἀκροναυπλίας τῆς ΕΟΚΔΕ, 21 Αὐγούστου 1941, δημοσιεύθηκε ὡς πρόλογος στήν «*Προδομένη Ἐπανάσταση*» τοῦ Τρότσκι, σέ ἔκδοση τοῦ 1941. Ἀναδημοσιεύεται στό Π. Πουλιόπουλος, *Άρθρα, Θέσεις καί πολεμικές*, ἔ.ἀ.
48. Α. Στίνας, *Ἀναμνήσεις*, ἐκδ. Ἔψιλον, Ἀθήνα 1985, σ.σ. 356-57.

«Προβλήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς»

Ένα ρηξικέλευθο βιβλίο τοῦ Α. Τρότσκι

Τό 1923 δημοσιεύονται «*Τά προβλήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς*» τοῦ Τρότσκι, ὅταν εἶναι κομμισάριος τοῦ λαοῦ στόν στρατό καί στό ναυτικό, καί εἶναι ἀκόμα ἡ δεύτερη προσωπικότητα τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῆς Ρωσσίας τῶν Σοβιετ. Ὅποιος ἀγνοεῖ τήν κατάσταση τῆς Ρωσσίας ἐκείνης τῆς ἐποχῆς μπορεῖ νά ἐκπλαγεῖ, βλέποντας τόν Τρότσκι ν' ἀφιερώνει τόν χρόνο του σέ ζητήματα φαινομενικῶς δευτερεύοντα: ἀνθρώπινη συμπεριφορά στήν κοινωνία, ἀλκοολισμός, οἰκογενειακές σχέσεις, ἀπελευθέρωση τῶν γυναικῶν, διόρθωση τοῦ καθημερινοῦ λεξιλογίου κ.λπ. Μερικοί ἀπέδωσαν τό ἐνδιαφέρον πού ἔδειχνε ὁ Τρότσκι γιά τά «*μικροπράγματα*» σέ στοιχεῖα τοῦ χαρακτήρα του ὅπως ἡ ἀκρίβεια καί ἡ λειτουργία, ἀλλά οἱ ἐρμηνεῖες αὐτές δέν προχωροῦν στό βάθος τοῦ θέματος. Ἄν τό 1923 ὁ Τρότσκι κρίνει ἀναγκαῖο νά δώσει ἔμφαση σ' αὐτά τά προβλήματα, αὐτό συμβαίνει γιατί ἡ κατάσταση στήν μετακαπιταλιστική

Ρωσσία τῶν πρώτων χρόνων τῆς Νέας Οἰκονομικῆς Πολιτικῆς ἔκανε αὐτά τά προβλήματα οὐσιαστικά.

Γράφοντας τά ἄρθρα πού ἀπαρτίζουν «*Τά προβλήματα τῆς καθημερινῆς ζωῆς*», ὁ Τρότσκι ἀντέτασσε, στό σταλινικό σχῆμα οἰκοδόμησης τοῦ σοσιαλισμοῦ, ἕναν ἄλλο δρόμο. Γιά τόν ἴδιο, ὅπως καί γιά ὅλους τοὺς μαρξιστές, δέν ἀρκοῦσε νά δημιουργηθεῖ πρῶτα μιά βαρειά βιομηχανία, καί κατόπιν μιά ἐλαφριά, νά τεθοῦν δηλαδή οἱ οἰκονομικές βάσεις γιά ν' ἀνάψουν αὐτόματα, κατά κάποιον τρόπο, τά στοιχεῖα τοῦ ἰδεολογικοῦ ἐποικοδομήματος. Αὐτή τήν ἐκδοχή σοσιαλισμοῦ θά ὑπερασπιστεῖ ὁ Στάλιν στό βιβλίο του «*Τά ζητήματα τοῦ Λενινισμοῦ*». Γιά τόν Τρότσκι, οἱ οἰκονομικές βάσεις καί οἱ κοινωνικές σχέσεις τοῦ νέου τρόπου παραγωγῆς θά πρέπει νά οἰκοδομηθοῦν ταυτόχρονα καί ἀξεχώριστα.

Χρῆστος Χαλαζιάς

Μ. Ν. Ράπτης ἢ Πάμπλο

Πῶς ὁ τροτσκισμός ἀπέκτησε ἐθνική συνείδηση

τοῦ Μελέτη Ἡ. Μελετόπουλου

Εἰσαγωγή

Ὅποιος διαβάσει τὴν παραχώδη βιογραφία τοῦ Λέοντος Τρότσκυ, εὐκόλα διαπιστώνει τίς ἀναλογίες τῆς μέ τόν βίο τοῦ διαδόχου του στήν ἡγεσία τῆς Τετάρτης Διεθνούς Μιχάλη Ν. Ράπτη ἢ Πάμπλο. Ἀναλογίες ἀναμφισβήτητα συνειδητές. Ὅπως ὁ Τρότσκυ, ἔτσι καί ὁ Πάμπλο ἦταν ἓνας σοβαρός καί βαθύς μελετητής τοῦ μαρξισμού, πού δέν ἐπιδόθηκε στήν στείρα ἀναπαραγωγὴ ἀλλά στήν γόνιμη ἐπικαιροποίησή του. Ὅπως ὁ Τρότσκυ, ἔτσι καί ὁ Ράπτης κινήθηκε σέ τροχιά σύγκρουσης μέ τόν σταλινισμό, ταυτόχρονα μέ τὴν δράση του ἐναντίον τοῦ καπιταλιστικοῦ συστήματος. Ὅπως ὁ Τρότσκυ, ἔτσι καί ὁ Μ.Ν. Ράπτης ἔθεσε τό σύνολο τῶν δυνάμεων του στήν ὑπηρεσία τῆς διαρκοῦς ἐπανάστασης, τὴν ὁποία δέν ὑπέρετησε μόνον θεωρητικά, ἀλλά ἐπεχείρησε νά κάνει πράξη. Ὅπως ὁ Τρότσκυ, ἔτσι καί ὁ Πάμπλο ἔζησε μία ζωὴ περιπετειώδη, καταδιωκόμενος διαρκῶς ἀπὸ χώρα σέ χώρα, συνομωτώντας, ἀλλάζοντας ὀνόματα, κρυπτόμενος καί ἐπανεμφανιζόμενος σέ ἀνύποπτο χρόνο καί χώρο. Ὅπως ὁ Τρότσκυ, ἔτσι καί ὁ Ἕλληνας ὀπαδός καί συνεχιστής του ὑπῆρξε ἀνιδιοτελής ἰδεολόγος καί κυνηγός τῆς οὐτοπίας.

Ἐπάρχουν ὅμως καί σοβαρές διαφορές: ὁ Τρότσκυ ἔλαβε μέρος στήν Ὀκτωβριανή Ἐπανάσταση, καί μάλιστα πρωταγωνιστικά. Ὁ Ράπτης ἀνέλαβε τὴν ἡγεσία τοῦ τροτσκισμοῦ τό 1946, ὅταν τὰ δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα (καπιταλιστικό καί σοβιετικό) εἶχαν ἤδη ἀποκρυσταλλωθεῖ ἢ ἐποχὴ τῶν ἐπαναστάσεων εἶχε περάσει. Ὁ Ράπτης ἔπαιξε βεβαίως ρόλο στό ἀντιαποικιακὸ κίνημα τοῦ Τρίτου Κόσμου καί ἰδίως στήν Ἀλγερία, ἀλλά κυρίως ὡς πολιτικός σύμβουλος καί χρήσιμος σύμμαχος, ὄχι ὡς κεντρικός πρωταγωνιστής. Τόν Μάιο τοῦ '68 ὑπῆρξε παρών, περισσότερο ὅμως ὡς θεατῆς καί ὑποστηρικτῆς. Στήν Χιλή καί στήν Πορτογαλία, στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '70, ἔζησε ἐνδιαφέ-

ρουσες στιγμές. Ἀλλά ἡ δράση του τοποθετεῖται στόν Ψυχρό Πόλεμο, ὅπου οἱ μεγάλες ἀνατροπές δέν εἶχαν θέση. Τό 1989 ἦταν ἤδη ὑπερήλικας, καί ἔτσι δέν ἦταν σέ θέση νά ὀργανώσει τὴν καθυστερημένη ἐκδίκηση τοῦ ἠττημένου ἀπὸ τό 1928 τροτσκισμοῦ. Ἀλλά, οὔτως ἢ ἄλλως, τὴν χρεωκοπία τοῦ σταλινισμοῦ θά εἰσέπραττε ὁ δυτικός καπιταλισμός, πού ἦταν ὁ πραγματικός νικητής.

Τό παγκόσμιο τροτσκιστικὸ κίνημα, τοῦ ὁποίου ἡγήθησε ὁ Ράπτης ἐπὶ μία δεκαπενταετία (1946-62), ἦταν ἀπὸ ποσοτικῆς πλευρᾶς ἓνα περι-

θωριακὸ κίνημα ὀλίγων δεκάδων στελεχῶν, καί μάλιστα πολυδιασπασμένο καί ἀλληλοσπαρασσόμενο. Ἐνα κίνημα πού προσπαθοῦσε χωρὶς ἐπιτυχία νά ἀναπτυχθεῖ ἀνάμεσα στίς συμπληγάδες τοῦ σταλινισμοῦ καί τοῦ ἀστικοῦ καθεστῶτος. Καί ὁ μὲν σταλινισμός καταδίωκε καί συχνά ἐξόντωνε τοὺς τροτσκιστές, ἐνῶ οἱ καπιταλιστικὲς χῶρες τοὺς ἀνέχονταν ὑπὸ περιορισμούς. Ἀλλά καί στὰ πλαίσια τοῦ ἀστικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, οἱ τροτσκιστές δέν ἀπέκτησαν ποτέ κάποιο πολιτικὸ ἐκτόπισμα (κάτι τέτοιο θά ἦταν ἄλλωστε καί δξύμωρο γιὰ ἓνα ἀκραῖο ἐπαναστατικὸ κόμμα). Ἐτσι, οἱ τροτσκιστές ἀνέπτυξαν διάφορες τεχνικὲς ἐπιβίωσης, ὅπως ὁ «εἰσοδισμός» σέ ἄλλα κόμματα ἢ οἱ ἀνιερές συμμαχίες μέ ἐξ ὀρισμοῦ ἀντιπάλους.

Ὁ ἴδιος ὁ Ράπτης ἔδρασε στήν ζωὴ του σέ πολλά ἐπίπεδα. Ἐνα μόνον ἀπ' αὐτὰ ἦταν ἡ Τετάρτη Διεθνῆς. Ἐεκίνησε τὴν διεθνή καριέρα του ὡς διάδοχος τοῦ Τρότσκυ καί τὴν τελείωσε ὡς πολιτικός ἀναλυτῆς ἐφημερίδων στήν Ἑλλάδα. Ἡ δράση του μέ τὴν μεγαλύτερη σημασία ἦταν ἀσφαλῶς ἡ ἀνάμειξή του στήν ἀλγερινὴ ἐπανάσταση, στήν ἐπιτυχία τῆς ὁποίας συνέβαλε ἀποφασιστικά ὡς σύμμαχος καί ἀρωγός.

Ὁ Ράπτης κινήθηκε ὅλη τὴν ζωὴ του σέ ἀπό-

λυτη συνεργασία με την συμβία του Έλλη Δυοβουνιώτη (γεννήθηκε τό 1906 και πέθανε σε προχωρημένη ηλικία μετά τόν Ράπτη). Η Έλλη ήταν κόρη του Γεωργίου Δυοβουνιώτη, καθηγητού τής Νομικής στό Πανεπιστήμιο Αθηνών, πρυτάνεως, μεγαλοαστού και βασιλόφρονος, μέ στενές σχέσεις μέ τά Ανάκτορα. Η Έλλη ήταν πανέξυπνη και ριζοσπαστικός χαρακτήρας. Πρίν γνωρίσει τόν νεαρό Ράπτη, ήταν συμφοιτήτρια μέ τόν διάσημο υπερρεαλιστή ποιητή και τροτσικιστή διανοούμενο, τόν μεγαλοαστικής καταγωγής Νικόλαο Καλαμάρη (Καλάς), συγγραφέα του δεύτερου Μανφέστου του Σουρρεαλισμού (τό πρώτο ήταν του Μπρετόν). Η Δυοβουνιώτη έγινε αρχικώς μέλος του ΚΚΕ, αλλά διαπίστωσε γρήγορα ότι οι σταλινικοί φέρωνταν άθλια στίς γυναίκες. Στόν Ζαχαριάδη, πού είχε έντυπωσιαστεί από τήν προσωπικότητά της, είχε πει «Νίκο, έμεις στούς υπηρέτες μας φερόμαστε καλύτερα». Όταν ο Ζαχαριάδης τής είπε ότι επεδίωκε νά συμπράξει σε λαϊκό μέτωπο «άκόμα και μέ τόν Βασιλιά», ή Έλλη απάντησε: «Έναντίον τίνος;». Τελικώς αποχώρησε από τό ΚΚΕ τό 1936¹. Οι σταλινικοί τήν απείλησαν: όπλοφορούσε. Πήγαν απέσταλμένοι του ΚΚΕ νά τήν μεταπέισουν αλλά τούς έκπαραθύρωσε, άπειλώντας τους ότι θά δημοσιοποιήσει τά στοιχεία πού διέθετε και θά τούς καταστρέψει. Όταν έγινε ή Δικτατορία τής 4ης Αυγούστου, ο Ζαχαριάδης τής έστειλε τό αρχείο του ΚΚΕ νά τό φυλάξει, διότι τό σπίτι της άνηκε σε μεγαλοαστική οικογένεια βασιλοφρόνων, άρα θά ήταν άσφαλές. Όταν πήγε ο άξιωματικός τής ασφάλειας Καμποχόλης νά κάνει έρευνα στό σπίτι της, ή Έλλη Δυοβουνιώτη τόν χαστούκισε!!! Τελικώς συνελήφθη, ο πατέρας της έσπευσε νά τήν βγάλει από τήν φυλακή, αλλά ή νεαρή Δυοβουνιώτη άρνήθηκε νά υπογράψει δήλωση μετανοίας και δήλωσε στόν πατέρα της ότι δέν μετανοεί. Ο πατέρας της τής ευχήθηκε τότε «καλό κατευόδιο». Η Έλλη πήγε έξόριστη στην Φολέγανδρο, όπου γνώρισε τόν Μιχάλη Ράπτη. Ο πατέρας της και πάλι παρενέβη και επέτυχε ή κόρη του νά φύγει στην Έλβετία. Η αδιάλλακτη Έλλη επέμεινε και επέτυχε νά συμπεριληφθει στην απόφαση και ο Ράπτης. Στην Έλβετία παντρεύτηκε τόν Ράπτη μέ πολιτικό γάμο, μέ μάρτυρα τόν τροτσικιστή ήθοποιό Γ. Βισώρη. Ο πατέρας της τής έστειλε τό μερίδιο από τήν οικογενειακή περιουσία, μέ τό όποιο έζησαν μέ άνεση όλη τους τή ζωή.

Όπωςδήποτε ο Ράπτης μπόρεσε νά αφιερώσει όλη τήν ζωή του στην Έπανάσταση διότι ή άφωσιωμένη –και πνευματικά ισότιμη– σύζυγός του Έλλη Δυοβουνιώτη τόν απήλλαξε από κάθε βιοποριστική μέριμνα. Για τόν Ράπτη αυτό ήταν άσφαλώς δευτερεύον, υπό τήν έννοια ότι ο σκοπός τής επανάστασης ήταν γι' αυτόν πολύ σημαντικώτερος από όποιοδήποτε επάγγελμα. Ίσχυει όμως και γι' αυτόν, όπως και για πολλούς άλλους επαναστάτες και διανοουμένους τής εποχής του και άλλων εποχών, τό έρώτημα αν ή έλλειψη βιοποριστικής εμπειρίας δημιουργούσε χάσμα ανάμεσα στίς ιδεολογικές πεποιθήσεις του και στα καθημερινά, πραγματικά προβλήματα και στίς έξ αυτών άπορρέουσες πραγματικότητες των καθημερινών ανθρώπων.

Ο Ράπτης αφήνει συχνά νά έννοηθει, στα κείμενά του, ότι είχε και άλλες δραστηριότητες πού δέν επιθυμούσε νά αποκαλύψει. Ένας τροτσικιστής συνεπής προς τόν έαυτό του έπρεπε νά περιβάλλεται από μυστήριο. Κάποτε κατηγορήθηκε για τρομοκράτης, κάτι άνοικειο για έναν πνευματικό άνθρωπο μέ βαθύ ανθρωπισμό, ευαισθησίες και ποιότητες, όπως ο Ράπτης. Ο ίδιος, άλλωστε, αποκέρυττε άνοιχτά κάθε μορφή βίας σε καθεστώς πολιτικής δημοκρατίας. Από τήν άλλη, ήταν πάντα αποφασιστικά δραστήριος έναντι των δικτατορικών καθεστώςτων. Τήν Δικτατορία των Συνταγματαρχών στην Ελλάδα επεχείρησε νά τήν πολεμήσει μέ πρακτικά μέσα. Όταν τελικώς αυτή έπεσε από έξωτερικές αίτιες, ο Ράπτης παλιννόστησε και έγινε ένα είδος ζώσας ιστορίας και ένσάρκωσης του παγκόσμιου τροτσικισμού αλλά και πομπός εμπειρίας, σοφίας και άπρόσμενης για τήν ηλικία του μαχητικότητας.

Βίος και δράση

Ο Μιχάλης Ράπτης γεννήθηκε στην Άλεξάνδρεια στίς 24 Αυγούστου 1911. Ής παιδί, ένοχλειτο από τήν συμπεριφορά των οικείων του προς τούς Άραβες υπηρέτες τους, και σ' αυτό απέδιδε άργότερα^{1α} τήν άριστερή του συνείδηση και τήν συμπάθειά του προς τόν Τρίτο Κόσμο. Η άλεξανδρινή του εμπειρία, όπως παραδεχόταν ο ίδιος², του έδωσε άνεση στην επικοινωνία του μέ τούς λαούς του Τρίτου Κόσμου, δημιούργησε τήν ψυχολογία τής «γέφυρας» ανάμεσα στούς Ευρωπαίους και τούς λαούς των τριτοκοσμικών χωρών.

Όπως οι περισσότεροι άριστοί ήγγέτες, έτσι και ο Ράπτης προερχόταν από άστική οίκογένεια: ο πατέρας του ήταν πολιτικός μηχανικός και ο παππούς του ανώτατος αξιωματικός, με ήπειρωτική καταγωγή. Η μητέρα του είχε κρητική καταγωγή από τον πατέρα της και έβραϊκή από την μητέρα της, και ήταν αρκετά μορφωμένη για τα δεδομένα της εποχής. Τό 1916 ή οίκογένεια μετώκησε στην Κρήτη, αρχικά στον Άγιο Νικόλαο και μετά στά Χανιά.

Ός παιδί, διηγείται ο ίδιος^{2α}, δειλάστηκε από την εκκλησία και τό μείγμα μυστικισμού και παγανισμού της όρθόδοξης έλληνικής θρησκείας, κυρίως από την αισθητική της όψη: την όμορφιά της λειτουργίας, τό σκητικό, τούς ύμνους και τίς λιτανείες. Ο νεαρός Μιχάλης ήταν άριστούχος μαθητής και παράλληλα διάβαζε μετά μανίας. Σέ ήλικία δεκατεσσάρων έτών άρχισε νά γράφει διηγήματα, όρισμένα από τά όποια δημοσιεύθηκαν σέ γνωστά λογοτεχνικά έντυπα της εποχής. Τά καλοκαίρια συνόδευε τον πατέρα του σέ απομονωμένα χωριά της Κρήτης, όπου κατασκευάζονταν όρόμοι, γέφυρες και άλλα δημόσια έργα. Τά ταξίδια αυτά συνέβαλαν στην ανάπτυξη της φιλολογικής του έφεσης όσο και στην κοινωνική ριζοσπαστικοποίησή του, όπως γράφει ο ίδιος στά πολιτικά απομνημονεύματά του³. «Θυμάμαι τούς Κρητικούς στά Σφακιά ή στό Σέλινο, πού χόρευαν και τραγουδούσαν μέ τά στιβάλια τους, τίς φουφούλες τους, τον πασαλί τους στην ζώνη, τό μαντήλι-σκουφί στό κεφάλι τους. Ήταν για μένα μία από τίς πρώτες εικόνες λευτεριάς και άνδρεισύνης στην ζωή μου, πού μέ έσπρωξαν, ίσως άσυνείδητα, στό όρόμο της κοινωνικής ριζοσπαστικότητας»⁴.

Η είσοδος στον ιδεολογικό χώρο της κοινωνικής διαμαρτυρίας πραγματοποιήθηκε για τον νεαρό Μιχάλη Ράπτη, όπως και για πολλούς άλλους νέους της εποχής του, μέσω της ρωσικής λογοτεχνίας, και ιδιαίτερος των έργων του Ντοστογιέφσκι και του Τολστόι: τά έργα τους του προξένησαν συμπάθεια για τούς απόκληρους της κοινωνίας. Μάλιστα σέ ήλικία δεκαέξ έτών ο νεαρός Ράπτης πραγματοποίησε και μία διάλεξη στά Χανιά για τό τότε ίνδαλμά του, τον Τολστόι. Την ίδια εποχή, ίδρυσε μέ άλλους φιλολογούντες νεαρούς των Χανίων (μεταξύ τους ο Ν. Τωμαδάκης) τον Κρητικό Φιλολογικό Όμιλο, πού εξέδιδε τό περιοδικό «Αυγερινός». Μέ τον Σπύρο Παπαδαντώνη ίδρυσαν

έπίσης τό περιοδικό «Δομήνικος Θεοτοκόπουλος». Σ' αυτά τά περιοδικά, όπως και στην «Νέα Έπιθεώρηση» του Πέτρου Πικρού, και άργότερα στον «Φοιτητή» των άρχαιομαρξιστών, δημοσίευε τά διηγήματά του.

Τό 1928 ή οίκογένεια μετακόμισε στην Άθήνα, ώστε ο νεαρός Μιχάλης νά προετοιμαστεί για τό Πολυτεχνείο. Στίς εξετάσεις επέτυχε εύκολα, και μάλιστα μέ διάκριση στά Μαθηματικά. Μία λαμπρή καριέρα τεχνοκράτη προδιαγραφόταν για τον πρωτοετή φοιτητή.

Άλλά ο νεαρός Ράπτης ακολουθούσε άλλον όρόμο. Σύντομα σχετίστηκε μέ τούς άρχαιομαρξιστές, πού τότε βρίσκονταν στον κολοφώνα της έπιρροής τους. Ο Ράπτης είναι από τίς λίγες εξαιρέσεις τροτσκιστές πού δέν πέρασαν από τον «όρθόδοξο» (σταλινικό) κομμουνισμό στον τροτσκισμό, αλλά κατ' ευθείαν στον δεύτερο. Τό «Άρχείο του Μαρξισμού» ήταν ένα πολιτικό περιοδικό, διηγείται ο Ράπτης⁵, πού εξέδιδαν οι Άρχαιομαρξιστές, πού πήραν τό όνομά τους ακριβώς από αυτό τό περιοδικό πού εξέδιδαν από τό 1923. Δέν δημοσιεύονταν επίκαιρα άρθρα, αλλά μεταφράσεις βασικών έργων του μαρξισμού. Αρχικώς ή ομάδα αυτή, πού σχηματίστηκε τό 1923 σέ αντίθεση μέ τό ΚΚΕ, ονομαζόταν Ήργασία και άσκούσε κριτική έναντίον των «διεφθαρμένων και άμόρφωτων στελεχών του ΚΚΕ», χωρίς νά έχει ακόμα τροτσκιστικό χαρακτήρα. Άργότερα συνδέθηκε μέ τό κίνημα της Τετάρτης Διεθνούς του Λέοντος Τρότσκι, και μάλιστα έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο σ' αυτό.

Ο ιστορικός ήγέτης του Άρχαιομαρξισμού ήταν ο Δημήτριος Γιωτόπουλος. Ο Ράπτης⁶ τον θυμάται ως εξής: «Ήταν χημικός. Περιέργος τύπος... Ήταν μορφωμένος, μέ επιβλητικό παρουσιαστικό. Σάν ένα είδος γκουρού, άσκούσε μία γοητεία στά μέλη της όργάνωσης. Μιλούσε έλάχιστα, αλλά είχε δημιουργηθεί ένας θρύλος τον όποιο ο ίδιος καλλιεργούσε. Δέν μπορούσε νά δει κάποιον μέλος εύκολα τον Γιωτόπουλο. Μιλούσε λίγο και άπεσύρετο. Οι εργάτες και οι άλλοι θεωρούσαν ότι ήξερε πολλά, αλλά εγώ πιστεύω ότι δέν ήξερε πολλά. Ήμεινα στον Άρχαιομαρξισμό μόνον έναμιση χρόνο. Θεωρούσαν ότι είμαι ζωηρός, είχαν μεγάλες έλπίδες για μένα. Ο Γιωτόπουλος ζήτησε νά μέ δει. Ο Γιώργης Βιτσώρης, ύπαρχηγός του Γιωτόπουλου, ήθοποιός, μέ όδήγησε στον άρχηγό, σέ ένα εργατικό δωμάτιο στό Μεταξουργείο ή στον Βοτα-

νικό, σέ κλίμα Γκόρκυ. Ἐπί δέκα λεπτά ἐπικρατοῦσε σιγή, ἕως ὅτου γύρισε (πρός τό μέρος μου) ὁ Γιωτόπουλος καί εἶπε ἐντυπωσιακά τότε – σήμερα τετριμμένα – πράγματα».

Μετά τόν πρῶτο χρόνο στό Πολυτεχνεῖο, τό ἐνδιαφέρον τοῦ Ράπτη στράφηκε ἀποκλειστικά στήν πολιτική δράση καί στήν μελέτη τοῦ μαρξισμού. Παραμέλησε τίς σπουδές του καί περνοῦσε, ὅπως ὁ ἴδιος διηγεῖται⁷, περισσότερο χρόνο στήν αὐλή τοῦ Πολυτεχνείου παρά μέσα στό Πολυτεχνεῖο. Καί ἀκόμα περισσότερο χρόνο ἀφιέρωνε γιά προπαγάνδα στίς ἐργατικές συνοικίες τῆς Ἀθήνας καί τοῦ Πειραιᾶ, στόν Βοτανικό, στήν Κοκκινιά, στήν Δραπετσῶνα.

Οἱ ἀρχειομαρξιστές συγκροτοῦσαν μία ὀργανωσῆ ἰδιόμορφη, ἥμι-παράνομη καί συνομωτική. Καλλιέργησαν ἕνα κλίμα μυστηριώδες, πού ἐπιδρούσε ἔντονα στήν φαντασία τῶν νέων φοιτητῶν ἀλλά καί τῶν ἐργατῶν τῆς ἐποχῆς. Ὁ Μιχάλης Ράπτης γρήγορα ἐξελίχθηκε σέ ἕνα ἀπό τά πιό δραστήρια μέλη, καί μάλιστα «διακρίθηκε» στήν μεγάλη φοιτητική ἀπεργία τοῦ 1929-30. Ἀλλά, καθῶς προχωροῦσαν οἱ γνώσεις του στόν μαρξισμό καί οἱ ἐμπειρίες του μεγάλωναν, ἔβρισκε ὅτι ὑπῆρχε ἀπαράδεκτη ἀντίφαση μεταξύ θεωρίας καί πράξης, ἀρχῶν καί συμπεριφορᾶς.

Ἀνάμεσα, βεβαίως, στό πλῆθος τῶν στελεχῶν, ὑπῆρχαν ὀρισμένες μορφές ἀρχειομαρξιστῶν πού ἀποτέλεσαν λαμπρά παραδείγματα ἀνιδιοτέλειας, αὐταπάρνησης καί ἀγωνιστικότητας γιά τόν νεαρό Ράπτη. Σιγά-σιγά, ὅμως, διαπίστωνε ὅτι τό Ἀρχεῖο εἶχε χαρακτηρη μάλλον μυστηριώδους αἰρέσεως παρά ἀνοικτῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως καί ἦταν ἄσχετο μέ τόν πραγματικό τροτσκιισμό. Τίς ἴδιες ἀπόψεις συμεριζόνταν καί ὀρισμένοι ἐργάτες καί φοιτητές. Τελικά, αὐτή ἡ διάσταση ἀπόψεων κατέληξε σέ σχίσμα. Ἐπικεφαλῆς τῶν φοιτητῶν πού ἀποχώρησαν ἦταν ὁ Ράπτης. Ἐτσι, τό 1929, ἡ ὁμάδα πού ἀποχώρησε ἀπό τό Ἀρχεῖο προσχώρησε στήν ὁμάδα Φραξιονισμός, πού δημιούργησε τήν Κομμουνιστική Ἐνωτική Ὀμάδα (ΚΕΟ) καί πού ἐξέδιδε τό «Δελτίο». Στό «Δελτίο» ἀρθρογραφοῦσε ὁ Μ. Ράπτης μέ τό ψευδώνυμο «Σπέρος». Παρά τήν ἀποχώρησή του ἀπό τούς ἀρχειομαρξιστές, ὁ Ράπτης διατήρησε γιά πολλές δεκαετίες ἐπαφή μέ τόν Δ. Γιωτόπουλο, ἀκόμη καί ὅταν βρισκόταν στό Παρίσι, «ὑπό περιστάσεις πολύ διαφορετικές», ὅπως σημειώνει στά ἀπομνημονεύματά του.

Ὁ Ράπτης καί οἱ συνεργάτες του ζητοῦσαν, σ' αὐτήν τήν φάση, νά συνεργασθοῦν μέ τό ΚΚΕ, τό ὁποῖο ὅμως ἀρνήθηκε τήν προσφορά τους. «Ὅλοι οἱ ἐπαναστάτες κομμουνιστές μέσα στό μοναδικό ΚΚΕ», ἔγραφε τόν Νοέμβριο τοῦ 1931 σέ ἄρθρο του στό «Δελτίο» τῆς ΚΕΟ, ὑπογράφοντας ὡς Σπέρος⁸. Παρά ταῦτα, ἡ παρουσία τῆς ΚΕΟ στό συνδικαλιστικό κίνημα ἦταν ἔντονη.

Ἐκείνη τήν ἐποχή γνώρισε καί τόν Σπύρο Πρίφτη (Ἅγι Στίνα), πού ἐξακολουθοῦσε νά εἶναι στέλεχος τοῦ ΚΚΕ ἀλλά συμπαθοῦσε τίς ἰδέες τῆς Ἀριστερῆς Ἀντιπολίτευσης. Τό 1932 ὡς διάδοχο σχῆμα τῆς Κομμουνιστικῆς Ἐνωτικῆς Ὀμάδας σχηματίζεται ἡ ΛΑΚΚΕ, πού ἐκδίδει καί τό περιοδικό «Σημαία τοῦ Κομμουνισμού». Τά κυριώτερα στελέχη τῆς ΛΑΚΚΕ ἦσαν ὁ Ράπτης καί ὁ Σπύρος Πρίφτης. Παράλληλη πρὸς τήν ΛΑΚΚΕ ἦταν καί ἡ κίνηση τοῦ Σπάρτακου, τῶν ἀποσχισθέντων καί διαγραφέντων τό 1927 ἀπό τό ΚΚΕ Πουλιόπουλου-Μάξιμου. Ὁ Ράπτης, μετά ἀπό τήν δημοσίευση ἄρθρου τοῦ Στίνα, στό ὁποῖο αὐτός ἐξύβριζε τόν Πουλιόπουλο, ἦρθε σέ ρήξη μέ τόν Στίνα, καί προσχώρησε στήν κίνηση τοῦ Πουλιόπουλου. Ὁ Πουλιόπουλος ἐπηρέασε ἔντονα τόν νεαρό Ράπτη μέ τήν εὐρυμάθειά του (ἦταν πολὺγλωσσος καί μετέφραζε μέ ἄνεση ἀπό τό πρωτότυπο Marx ἀλλά καί Shelley) καί τήν ἀνιδιοτέλειά του. Ἐτσι, τό 1934, ὁ Ράπτης, πού μνημόνευε τόν Πουλιόπουλο ὡς «τόν σπουδαιότερο ὄλων», συνεργάστηκε μαζί του, ἰδρύοντας τήν ΟΚΔΕ καί τήν ἐφημερίδα «Ἐργατική Πρωτοπορία».

Τό 1934, ὁ Ράπτης, ἀφοῦ πῆρε τό δίπλωμά του ἀπό τήν Σχολή Πολιτικῶν Μηχανικῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου, ὑπηρέτησε τήν στρατιωτική του θητεία στήν Κρήτη, στό Σύνταγμα Ἡρακλείου, καί μετά ὡς δεκανέας στό 34ο Σύνταγμα Ἀθηνῶν. Λίγες ἡμέρες μετά τήν 4η Αὐγούστου 1936, περιμένοντας κάποιον συνεργάτη του στοῦς Στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διός, συνελήφθη ἀπό τήν Ἀσφάλεια, ὅπου κακοποιήθηκε, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος στά ἀπομνημονεύματά του, προκειμένου νά ἀποκαλύψει τό κρησφύγετο κάποιου μέλους τῆς ὀργανώσεώς του. Ἀλλά ἡ ἀντίδρασή του ἦταν «σταθερή καί ἤρεμη». Τελικῶς οἱ γονεῖς του καί κάποιιο ἰσχυροὶ ἐκείνη τήν ἐποχή οἰκογενειακοὶ φίλοι καί συγγενεῖς παρενέβησαν καί ἔτσι, μετά ἕναν μῆνα παραμονῆς στά κρατητήρια τῆς Εἰδικῆς Ἀσφάλειας, μεταφέρθηκε στήν Φολέγανδρο.

Στήν Φολέγανδρο, ὁ Μιγάλης Ράπτης δέν αἰσθάνθηκε καθόλου ὅτι βρισκόταν σέ ἐξορία. Βρῆκε τό μέρος παραδεισιακό, γεμάτο ἐξορίστους κομμουνιστές καί μερικούς τσιγγάνους ποινικούς ἐξορίστους. Τήν κρύα νύχτα τῶν Χριστουγέννων μερικοί ἀπ' αὐτούς, ἀλογοκλέφτες, τοῦ διηγήθηκαν ἱστορίες γιά κλοπές ἀλόγων πολύ παραστατικώτερες κι ἀπό τά διηγήματα τοῦ Γκόρκυ. Ὑπῆρχαν ὅμως καί ἐπικίνδυνες στιγμές: ὅταν σταλινικοί καί τροτσκιστές συμφώνησαν νά ὀργανώσουν σειρά ἀνοιχτῶν συζητήσεων γιά τίς ἰδεολογικές διαφορές τους, οἱ σταλινικοί τοὺς ἐπιτέθηκαν μέ κάποιο πρόσχημα καί τοὺς κακοποίησαν, ἰδιαίτερος τόν Ράπτη, πού εἶχε ὀρῖσει ὁμιλητής ἐκ μέρους τῶν τροτσκιστῶν.

Τό καλοκαίρι τοῦ '37, ὁ Ράπτης ἄλλαξε τόπο κράτησης: πῆγε στήν Ἀκροναυπλία, κουβαλώντας μυστικά στόν διπλό πάτο τῆς βαλίτσας του μερικά μαρξιστικά βιβλία. Ἐκεῖ παρέμεινε μερικές μόνον ἐβδομάδες. Μία ἀπό τίς ἀναμνήσεις του ἦταν ὁ Γληνός, τόν ὁποῖον θυμᾶται νά διαβάζει στήν αὐλή, φορώντας ἕνα μεγάλο ψάθινο καπέλλο.

Αἰφνιδιαστικά ὅμως μεταφέρθηκε στήν Ἀθήνα, ὅπου τόν ὀδήγησαν στό γραφεῖο τοῦ ὑφυπουργοῦ Ἀσφαλείας Μανιαδάκη. Ἐκεῖ βρισκόταν καί ὁ πατέρας του, καθῶς κι ἕνας καθηγητής του ἀπό τό Πολυτεχνεῖο. Παρά τίς πιέσεις τους, ὁ Ράπτης, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος⁹, ἀρνήθηκε νά ὑπογράψει δήλωση ἀποκήρυξης τοῦ κομμουνισμοῦ καί τελικῶς δόθηκε ἡ λύση τῆς ἀναχώρησής του στό ἐξωτερικό (ἀντίστοιχη λύση δόθηκε καί στό πρόβλημα τοῦ νεαροῦ ἐπίσης τροτσκιστῆ Ἀνδρέα Παπανδρέου, τήν ἴδια περίπου ἐποχή). Μέχρι νά ἐτοιμαστεῖ τό διαβατήριό του, ὁ νεαρός Ράπτης πῆρε ἄδεια καί πρόλαβε νά συναντήσει τόν ἐπικηρυγμένο ἀπό τό μεταξικό καθεστῶς Πουλιόπουλο, ὁ ὁποῖος τόν παρώτρυνε νά ἔρθει ὡς ἐκπρόσωπος τῆς ΟΚΔΕ σέ ἐπαφή μέ τήν Διεθνή Γραμματεία τῆς Τετάρτης Διεθνούς, τῆς ὀργάνωσης τοῦ Τρότσκυ, πού ἔδρευε στό Παρίσι.

Ἐπὶ τῶν σταθμῶν τοῦ ἦταν ἡ Ἑλβετία, ὅπου συνάντησε τήν μελλοντική του γυναῖκα Ἑλλη Δουσβουινιώτη, πού προερχόταν κι αὐτή ἀπό ἐξορία στήν Φολέγανδρο καί στήν Κίμωλο. Συνάντησε ἐπίσης τοὺς τροτσκιστές τῆς Ἑλβετίας, πού ἐνημέρωσαν τήν Διεθνή Γραμματεία στό Παρίσι καί βοήθησαν τό ζεῦγος Ράπτη νά περάσει στήν Γαλλία, μέ πρόσκληση τοῦ ἡγέτη τῶν Γάλλων τροτσκιστῶν Pierre Naville. Ἦταν μία ἐποχή ζοφερή γιά τοὺς τροτσκιστές: οἱ μυστικές ὑπηρεσίες τοῦ

Στάλιν τοὺς ἐξόντωναν ἕναν-ἕναν. Λίγο πρὶν φθάσει στό Παρίσι ὁ Ράπτης, εἶχε πεθάνει ἐκεῖ μυστηριωδῶς ὁ γιός τοῦ Τρότσκυ, ὁ Λ. Σεντόβ.

Διδάγματα ἀπό τόν Γαλλικό Τροτσκισμό

Ἐπὶ τῶν γαλλικῶν τροτσκισμῶν χαρακτηρίζεται κι αὐτός, ὅπως ὁ ἐλληνικός καί ἐν γένει ὅλα τά κατά τόπους τροτσκιστικά κινήματα, ἀπό πολυδιάσπαση, παρουσία ἰσχυρῶν ἀλλά ἀδιάλλακτων προσωπικοτήτων, ἐμφύλιο σπαραγμὸ καί μία ἀκαταμάχητη ἔλξη πρὸς τό περιθώριο. Τό στελεχειακό δυναμικὸ τοῦ τροτσκισμοῦ στήν Γαλλία ἦταν ποικίλο, ἑτερογενές καί πάρα πολύ ἀπειθαρχοῦ ἔναντι καί τοῦ ἰδίου τοῦ Τρότσκυ. Ἐπρόκειτο γιά παλαιούς ὀπαδοὺς τοῦ Ζηγνόβιεφ (τοῦ παλαιοῦ συνεργάτη τοῦ Λένιν, πού πρῶτα συνεργάστηκε μέ τόν Στάλιν ἔναντι τοῦ Τρότσκυ, καί μετὰ στράφηκε ἔναντι τοῦ Στάλιν, μέ ἀποτέλεσμα ὁ τελευταῖος νά τόν ἐκτελέσει στίς δίκες τῆς Μόσχας), ὅπως ὁ Maurice Treint, γιά χολωμένους διεθνιστές ὅπως ὁ Boris Souvarin, γιά παραγκωνισμένους ἀναρχοσυνδικαλιστές ὅπως ὁ Pierre Monatte. Καθένας ἀπ' αὐτοὺς ἐξέδιδε τήν προσωπική του ἐφημερίδα, ἀπ' ὅπου ἐξαπέλυε ἐπιθέσεις ἔναντι τῶν πάντων, καί ζοῦσε στόν μικροκοσμὸ του, χωρὶς ὀρατές πολιτικές προοπτικές, ἀναπαράγοντας τίς θέσεις τῆς ρωσικῆς τροτσκιστικῆς ἀντιπολίτευσης μέ τόν δικόν του τρόπο.

Οἱ Γάλλοι ὀπαδοὶ τοῦ Τρότσκυ ἤδη εἶχαν ἔρθει σέ ἐπαφή μαζί του ἀπὸ τήν ἐποχὴ τῆς Πριγκίπου. Βασικός συνεργάτης τοῦ Τρότσκυ ἦταν ὁ δημοσιογράφος Alfred Rosmer (παλαιός του γνώριμος ἀπὸ τήν προηγούμενη παρισινὴ διαμονή τοῦ ρωσσοεβραίου ἐπαναστάτη τό 1914-16), ἰδρυτικὸ μέλος τοῦ γαλλικοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος καί μέλος τοῦ πολιτικοῦ γραφείου τῆς Τρίτης Διεθνούς μετὰ τό 1920. Ὁ Rosmer, μαζί μέ τόν σουρρεαλιστὴ συγγραφέα Pierre Naville, ἀνήκουν στήν μία ἐκ τῶν δύο τάσεων τοῦ γαλλικοῦ τροτσκισμοῦ. Ἡ δευτέρη ἐνσαρκώνεται ἀπὸ τόν Rayond Molinier, παλαιὸ ἀγωνιστὴ τῆς ἀριστερᾶς, φίλο τοῦ ποιητῆ André Breton.

Ἡ συνάντηση τῶν σουρρεαλιστῶν μέ τοὺς τροτσκιστές ὑπῆρξε μία ἐνδιαφέρουσα πτυχή τῆς γαλλικῆς ἀριστερᾶς. Ὁ Nauville, συγγραφέας τοῦ ἔργου *Ἡ Ἐπανάσταση καί οἱ Διανοούμενοι*, ὑποστήριζε ὅτι ὁ σουρρεαλισμὸς ὄφειλε νά προχωρήσει πέρα ἀπὸ τήν προσπάθεια ἀνατροπῆς τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν μέσω

τῆς ποίησης, προσπάθεια καταδικασμένη νά ἡττηθεῖ ἀπό τήν ἀστική διανόηση. Ὁ Naville ἔπεισε τούς ποιητές André Breton, Louis Aragon, Paul Elyard καί γενικά τήν πλειοψηφία τῶν σουρρεαλιστῶν συγγραφέων νά ἀκολουθήσουν τόν δρόμο τῆς κοινωνικῆς, δηλαδή τῆς πραγματικῆς ἐπανάστασης.

Ὁ Τρότσκι γρήγορα διαπίστωσε ὅτι οἱ ἀντισταλινικοί κομμουνιστές στήν Γαλλία, γύρω στά 100 ἄτομα συνολικά¹⁰, ἀποτελοῦσαν ἕνα ἀνομοιογενές καί ἀλληλοσπαρασσόμενο συνονθύλευμα, πού ἀπεῖχε μακράν ἀπό μία συνεκτική καί πειθαρχημένη ἐπαναστατική ομάδα. Μεταξύ τους, ὁ Τρότσκι ἐμπιστεύθηκε περισσότερο τούς Naville καί Molinier. Στίς 15 Αὐγούστου 1929 κυκλοφόρησε ἡ ἐφημερίδα τῶν Γάλλων τροτσκιστῶν, «Ἡ Ἀλήθεια», μέ γενική κατεύθυνση ὄχι τήν συγκρότηση ἐναλλακτικοῦ κομμουνιστικοῦ κόμματος ἀλλά τήν ἐνδο-κομματική ἀσκηση ἀντιπολίτευσης στά πλαίσια τῆς Διεθνούς καί τῶν ὑπαρχόντων κομμουνιστικῶν σχημάτων. Ἦταν ἡ πρώτη φάση τῆς στρατηγικῆς τοῦ Τρότσκι, πού ἀπέτυχε.

Στήν οὐσία, ὁ γαλλικός τροτσκισμός, τήν ἐποχή ἐκείνη, ἦταν μία μεγάλη παρέα, γύρω στά πενήντα ἄτομα: ὁ Molinier, ἡ γυναῖκα του, οἱ φίλοι του, μία παρέα νέων ἐργατῶν τῆς ἐργατικῆς πολυκατοικίας Bagnolet καί μία ομάδα Ἑβραίων ραφτῶν ἀπό τό Marais. Καθώς καί οἱ διανοούμενοι τοῦ χώρου, πού δέν αἰσθάνονταν καθόλου ἄνετα μέ τούς προηγούμενους¹¹. Γενικῶς, οἱ σχέσεις μεταξύ τῶν τροτσκιστῶν ἦταν προβληματικές, ἐπεισοδικές καί συχνά ἐκτρέπονταν σέ ὕβρεις καί βιαιοπραγίες. Αὐτήν τήν βίαιη συμπεριφορά, ὁ ἱστορικός τοῦ γαλλικοῦ τροτσκισμοῦ Christophe Nick ἀποκαλεῖ «πολιτιστικό χαρακτηριστικό» τῶν τροτσκιστικῶν ομάδων¹². Κάτι πού λειτούργησε πάντοτε διαλυτικά καί ἀπέτρεψε πολλούς ἀπό τό νά προσχωρήσουν στόν τροτσκισμό καί πού ἐπίσης ἐξηγεῖ, σύμφωνα μέ τόν ἴδιο συγγραφέα¹³, τήν παντελεῖ ἀπουσία γυναικῶν ἀπό τά καθοδηγητικά ὄργανα τῶν τροτσκιστικῶν ὀργανώσεων.

Ὁ Τρότσκι εἶχε προβλέψει μέ ἀκρίβεια τήν ναζιστική πλημμυρίδα στήν Εὐρώπη. Τό 1931 εἶχε γράψει¹⁴ ὅτι ἡ νίκη τοῦ φασισμού στήν Γερμανία θά ὀδηγοῦσε στήν διακοπή τοῦ ἐπαναστατικοῦ ρεύματος, στόν καταποντισμό τῆς Κομμουνιστικῆς Διεθνούς, στόν θρίαμβο τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί ὀπωσδήποτε σέ πόλεμο ἐναντίον τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως.

Ὁ Τρότσκι θεωροῦσε ὅτι ἡ μόνη ἀποτελεσματική στρατηγική ἐναντι αὐτῆς τῆς προοπτικῆς ἦταν ἡ σύμπληξη ἐνιαίου μετώπου ἐναντίον τοῦ φασισμού, πού θά ριζοσπαστικοποιῦσε τίς μᾶζες πρὸς τήν ἀριστερή κατεύθυνση. Πίστευε ὅτι ἡ διεθνῆς πολιτική κατάσταση ἦταν «προεπαναστατική». Ἀκόμη καί μετά τήν ἄνοδο τοῦ Χίτλερ στήν καγκελλαρία τῆς Γερμανίας, ἔτρεφε τήν πεποίθηση ὅτι τό παιχνίδι ἦταν ἀνοιχτό.

Ἐκ τῶν ὑστέρων, οἱ ἀναλύσεις καί ἡ στρατηγική σκέψη τοῦ Τρότσκι μπορεῖ νά φαίνονται πεπλανημένες, ἀλλά ἐκείνη τήν ἐποχή (δεκαετία τοῦ '30) οἱ διεθνῆς ἐξελίξεις ἔτρεχαν μέ ἱλιγγιώδη ταχύτητα καί οἱ ἀνατροπές ἦταν καθημερινές. Ὁ Στάλιν δέν ἦταν ἀκόμα ὁ πανίσχυρος δικτάτωρ τῶν μεταπολεμικῶν χρόνων, δέν εἶχε ἀκόμα ἐκκαθαρίσει τούς ἀντιπάλους του μέ τίς δίκες τῆς Μόσχας οὔτε εἶχε νικήσει στρατιωτικά τόν Χίτλερ. Ὁ Τρότσκι, ἐπομένως, ἔτρεφε τήν ἐλπίδα ὅτι ἡ ρευστή διεθνῆς συγκυρία μποροῦσε νά δημιουργήσει τίς κατάλληλες συνθήκες γιά τήν ἀνατροπή τοῦ Στάλιν.

Ὁ Τρότσκι φιλοδοξοῦσε νά δημιουργήσει ἐκ τοῦ μηδενός ἕνα παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα, μέ νέα ἀφθάρτα στελέχη. Ἀλλά αὐτός ὁ στόχος του δέν μποροῦσε νά υλοποιηθεῖ ἀπό τήν νῆσο Πρίγκηπο τοῦ Βοσπόρου, ὅπου βρισκόταν οὐσιαστικά αἰχμάλωτος τοῦ Κεμάλ. Ἦταν ὅμως ἀνεπιθύμητος καί παντοῦ στήν Εὐρώπη: Γερμανία, Ἀγγλία, Ὀλλανδία, Γαλλία, Ἠνωμένες Πολιτεῖες εἶχαν ἀρνηθεῖ νά τοῦ παραχωρήσουν ἄδεια εἰσόδου.

Τελικῶς, τήν ἀνοιξη τοῦ 1923, γιά πρώτη φορά στήν Γαλλία ἀναδεικνύεται κυβέρνηση τῆς ἀριστερᾶς, πού ἔδωσε ἄδεια παραμονῆς στόν Τρότσκι. Δέν ὑπῆρχε φυσικά ἰδεολογικό κίνητρο στήν ἐνέργεια αὐτή, ἀλλά καθαρὸς πολιτικός ὑπολογισμός. Ἡ ἄνοδος τοῦ Χίτλερ στήν ἐξουσία καί ἡ ἀδιάλλακτη στάση τοῦ Τρότσκι ἀπέναντί του, οἱ φήμες γιά ἀποσταθεροποίηση τοῦ Στάλιν στήν Μόσχα ἔπαιξαν βαρύνοντα ρόλο στήν ἀπόφαση τῆς Γαλλίας νά δεχθεῖ ἕναν ἀπό τούς κυριώτερους ἀνταγωνιστές καί διεκδικητές τῆς σοβιετικῆς ἐξουσίας. Ἔτσι, τόν Ἰούλιο τοῦ 1933, ὁ Τρότσκι ἔλαβε τήν βίζα του καί τρεῖς μέρες ἀργότερα δημοσιοποίησε τήν ἀπόφασή του νά ἱδρύσει νέα Τέταρτη Κομμουνιστική Διεθνή καί νέα κομμουνιστικά κόμματα σέ κάθε χώρα.

Φθάνοντας στό Παρίσι, στίς 24 Ἰουλίου 1933, ὁ Τρότσκι ἐγκαταστάθηκε στήν Βανδέα, ὅπου τόν

έπισκέφθηκαν συνδικαλιστές, τοπικοί παράγοντες, διανοούμενοι και νεολαίοι του αντισταλινικού χώρου. Ξεκίνησε έτσι ένας διάλογος του Τρότσκυ μ' όλους αυτούς. Ο Τρότσκυ προσπάθησε να τους υποβάλει την ιδέα ότι, ενώ η επανάσταση παρεκτρέπη στην Ρωσία, τώρα ήταν η σειρά της Γαλλίας να την υλοποιήσει με τον όρθο τρόπο, κι ότι στην Γαλλία επέπρωτο να κριθεί τό μέλλον όλου κληρης της Ευρώπης και του κόσμου, από την έκβαση της σύγκρουσης μεταξύ φασισμού και κομμουνισμού. Ταυτόχρονα, καλούσε στην εγκαθίδρυση σοβιέτ και γενικώς σχεδίαζε ένα δεύτερο 1917 στην Γαλλία.

Ο Τρότσκυ, κατά την διαμονή του στην γαλλική έπαρχία (μετακινήθηκε στην συνέχεια σ' ένα χωριό της Grenoble), προκάλεσε πάθη. Έναντίον του εξαπέλυαν μύθρους και ή γαλλική άριστερά και ή δεξιά. Τόν κατεδίωκαν οί πράκτορες του Στάλιν και, παρά τό γεγονός ότι έφρουρείτο από άφοσιωμένους όπαδούς του κι ότι ή διεύθυνσή του ήταν γνωστή μόνον σέ ελάχιστους αξιωματούχους του γαλλικού ύπουργείου Έσωτερικών, ό Τρότσκυ παρέμενε έσώκλειστος και μετακινείτο ελάχιστα και μεταμφιεσμένος.

Ο Τρότσκυ προωθούσε την προσχώρηση της Λίγκας του (της ένώσεως των όπαδών του) σ' ένα έναιο μέτωπο μέ όλες τις δυνάμεις της άριστεράς. Άλλά ό ελάχιστος αριθμός των γάλλων τροτσκιστών δέν του άφηγε περιθώρια διαπραγματεύσεως. Άπ' αυτήν την άδυναμία γεννήθηκε ή ιδέα του εισοδισμού, δηλαδή της διείσδυσης των τροτσκιστών στις μαζικές οργανώσεις (κόμματα, συνδικάτα) της άριστεράς, κρατώντας μυστική την ταυτότητά τους. Την ιδέα του εισοδισμού εισηγήθηκε στον Τρότσκυ ό Γάλλος όπαδός του Molinier, ό Τρότσκυ την υιοθέτησε πλήρως και μάλιστα δημοσίευσε και άνυπόγραφο σχετικό άρθρο τον Ίούλιο του 1934 στο γαλλικό τροτσκιστικό έντυπο «Άλήθεια». Μέ την προσχώρησή του στην ιδέα του εισοδισμού, ό Τρότσκυ όμως άντέφασκε μέ τις προηγούμενες δηλώσεις του περί δημιουργίας νέας Διεθνούς στην θέση της παλαιάς, καθώς και νέων, πραγματικά επαναστατικών, κομμουνιστικών κομμάτων, στην θέση των άποτυχημένων και συμβιβασμένων παλαιών.

Ένα μέρος των Γάλλων όπαδών του άρνήθηκε να θυσιάσει την άυτονομία του, κάποιοι όμως δέχθηκαν τό επιχείρημα ότι στην SFIO, τον κυριώτε-

ρο γαλλικό σοσιαλιστικό σχηματισμό, επικρατούσε καθεστώς πού επέτρεπε τις επί μέρους τάσεις. Τελικώς, τό γαλλικό τροτσκιστικό κίνημα διασπάστηκε. Μία τάση, ή πλειοψηφία, προσχώρησε μαζικά στην SFIO μαζί μέ την έφημερίδα «Άλήθεια», και σχημάτισαν τάση ως μπολσεβική-λενινιστική ομάδα. Έλάμβαναν μάλιστα επιχορηγήσεις από την σταλινική Διεθνή ενώ ύποστήριζαν την δημιουργία νέας Διεθνούς! Η μειοψηφία προσχώρησε σέ άτομική βάση στην SFIO, διατηρώντας ανεξάρτητη την έφημερίδα «Η πάλη των τάξεων», ενώ ή Κομμουνιστική Λίγκα εξακολουθούσε να συνεννοείται μέ τις άλλες αντίστοιχες οργανώσεις προκειμένου να προετοιμάσουν την 4η Διεθνή.

Στό έσωτερικό της SFIO, ή άφιξη των τροτσκιστών τό 1934 αποτέλεσε μία πραγματική πολιτιστική έκρηξη. Οί τροτσκιστές μιλούσαν μιά τελείως διαφορετική γλώσσα, ήσαν δογματικοί, σεκταριστές αλλά και πραγματικοί αγωνιστές, άφοσιωμένοι στην έννοια της επανάστασης, μέ άξιοσημείωτη άντοχή και δυναμισμό.

Τό 1935, ό Στάλιν ύπογράφει σύμφωνο στρατιωτικής και διπλωματικής συνεργασίας μέ την Γαλλία. Τό Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα άπεμπολεί άυτομάτως τον διεθνισμό και υιοθετεί πατριωτικό λεξιλόγιο. Άποτέλεσμα: ή προσχώρηση χιλιάδων εργατών στις τάξεις του. Παράπλευρη άπώλεια: οί τροτσκιστές.

Καθώς ό Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος πλησιάζει, ό Τρότσκυ τρέφει τις ίδιες ουτοπίες πού έτρεφαν οί διάφοροι άριστεροί ήγέτες κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο: κι αυτός ό πόλεμος, όμως, δέν θά έχει ταξικό χαρακτήρα, αλλά έθνικό. "Όταν ό Molinier κατήγγειλε, στο συνέδριο της SFIO τον Ίούνιο 1935, τον σταλινισμό και τό γαλλορωσικό σύμφωνο και άναφέρθηκε στην άνάγκη δημιουργίας ενός πραγματικού επαναστατικού κόμματος ένώπιον του έπερχομένου πολέμου, άποδοκιμάσθηκε άγρίως από τους συνέδρους. Η κοινή γνώμη ένδιαφερόταν πρωτίστως για την άντιμετώπιση του Χίτλερ και όχι για την «μετατροπή του πολέμου σέ επανάσταση». Μέ άποτέλεσμα οί τροτσκιστές να βρεθούν εκτός του νυμφώνος του γαλλικού σοσιαλιστικού κόμματος.

Η άποτυχία της στρατηγικής του Τρότσκυ και ή άλλαγή του κλίματος μετά την γαλλο-σοβιετική προσέγγιση, όδηγοΰσαν αναπόφευκτα στην έξωση του Τρότσκυ από την Γαλλία. Τό καλοκαίρι

του 1935, ο Τρότσκι εγκαταλείπει την Γαλλία και εγκαθίσταται στο Όσλο της Νορβηγίας για δύο χρόνια. Ο επόμενος και τελευταίος σταθμός της πορείας του θα είναι το Μεξικό.

Πρίν φύγει από την Γαλλία, αφήνει την έξησ παρακαταθήκη στους οπαδούς του: τὰ έννέα δέκατα τής προσπάθειάς τους νά επικεντρωθούν στην καταγγελία τής σταλινικής προδοσίας¹⁵.

Άλλά οί Γάλλοι τροτσκιστές δέν ακολουθούν τήν νέα (τέταρτη σέ λιγώτερο από έξ χρόνια) αλλαγή πλεύσης του Τρότσκι. Έτσι, έν μέσω άλλεπάλληλων ανατροπών τής στρατηγικής τους, αλληλοσυγκρούόμενοι και περιθωριοποιημένοι, πορεύονται μόνοι τους – χωρίς τόν Τρότσκι πιά – οί γάλλοι τροτσκιστές.

Τό 1936, οί γαλλικές τροτσκιστικές οργανώσεις επανενοποιούνται στο Διεθνιστικό Έργατικό Κόμμα (ΡΟΙ). Λίγους μήνες αργότερα, στο πρώτο συνέδριο του ΡΟΙ, διασπώνται ξανά.

Όλα αυτά τήν στιγμή πού ή πρώτη γενική απεργία στην γαλλική ιστορία, τόν Ιούνιο του 1936, επιτυγχάνει νά καθιερώσει αύξηση των μισθών και πληρωμένες διακοπές, γεγονότα πού πραγματικά μεταβάλλουν τήν όψη τής γαλλικής κοινωνίας. Οί τροτσκιστές συμμετείχαν στις απεργιακές κινητοποιήσεις αλλά συνάντησαν τήν αντίδραση των αριστερών ήγετων, όπως του Thorez, ο όποιος εκφώνησε έναν περίφημο λόγο μέ τίτλο: «Πρέπει νά ξέρουμε νά τερματίζουμε μία απεργία». Στόν λόγο του αυτόν, ο Thorez καταφέρθηκε έναντι των προβοκατόρων τροτσκιστών, πού ώθούσαν τούς εργάτες νά συνεχίσουν τήν απεργία ευελπιστώντας νά τήν εκφυλίσουν σέ μία περιπέτεια καταστροφική για τήν εργατική τάξη¹⁶. Ένώ οί Γάλλοι εργάτες, μόλις απέσπασαν τά όφέλη τους, επανήλθαν στην καθημερινότητά τους.

Αντιθέτως, οί Γάλλοι τροτσκιστές δέν αντιλαμβάνονταν τήν απουσία επαναστατικής διάθεσης των μαζών. Ήσαν εγκλωβισμένοι σ' έναν τυφλό αριστερισμό. Πίστευαν ότι μπορούσαν νά προκαλέσουν έναν νέο κόκκινο Όκτώβρη.

Στις 15 Αυγούστου 1936, ή παγκόσμια κοινή γνώμη έκπληκτη πληροφορείται ότι στην Μόσχα αρχίζει ή δίκη των κορυφαίων μπολσεβίκων και συνεργατών του Λένιν (και του Στάλιν) Ζηνόβιεφ και Καμένεφ, πού κατηγορούνται ότι συνομωτούσαν κατά του σοβιετικού καθεστώτος, έχοντας οργανώσει ένα «τρομοκρατικό τροτσκιστικό-ζηνοβιεφικό

κέντρο». Έπό τήν σοβιετική πίεση, ή νορβηγική κυβέρνηση συλλαμβάνει τόν Τρότσκι και, μετά από παρέμβαση των Άμερικανών τροτσκιστών, τόν απελαύνει στο Μεξικό στις αρχές του 1937, όπου του δίδεται πολιτικό άσυλο.

Η μόνη στρατηγική πού μένει πιά στους τροτσκιστές είναι ο «εισοδισμός». Ο εισοδισμός, παρά τις αρχικές του αποτυχίες, έγινε τελικώς τό κύριο πολιτικό έργαλειό των τροτσκιστών, λόγω τής αριθμητικής τους άσημαντότητας. Άπλως άλλαξε μορφή: μετά τις μαζικές προσχωρήσεις τής δεκαετίας του '30 σέ κόμματα και συνδικάτα τής αριστεράς, πού κατέληξαν σέ έξ' ίσου μαζικές διαγραφές, τώρα ο εισοδισμός εξελίσσεται σέ τακτική μεμονωμένης, συγκεκαλυμμένης διείσδυσης, ύπονομευσης, αποσταθεροποίησης, κατασκοπίας. Ο εισοδισμός, πού αποτέλεσε διεθνώς τό κυριώτερο πολιτικό χαρακτηριστικό των άπανταχού τροτσκιστών, συνεπαγόταν μία σειρά από προβλήματα, ψυχολογικής, πολιτικής, ήθικης, ακόμη και πρακτικής φύσεως.

Γιά νά ύποστηριχθεί θεωρητικά και ήθικά ο εισοδισμός, αναζητήθηκαν σχετικές αναφορές στα κείμενα του Λένιν και στην πολιτική του δράση στο Λονδίνο, όπου είχε φαίνεται εξωθήσει τούς επαναστάτες φίλους του νά προσχωρήσουν στα άγγλικά εργατικά κόμματα. Τό ίδιο είχε συμβουλευσει ο Λένιν τούς φίλους του στην Έλβετία.

Ο συγγραφέας Daniel Bensaid¹⁷ ανάγει τόν εισοδισμό στους μαρράνους, δηλαδή τούς Έβραίους τής Πορτογαλίας και τής Ισπανίας, πού εκχριστιανίστηκαν βιαίως, διατηρώντας όμως τήν εβραϊκή τους πίστη μυστικά. Αύτή ή σχιζοειδής κατάσταση επαναλαμβάνεται και στους τροτσκιστές (δέν είναι ίσως τυχαίο ότι μεγάλο μέρος των τροτσκιστών ήταν Έβραιοι διανοούμενοι). Ο Bensaid συνδέει τόν εισοδισμό μέ τόν ιουδαϊκό μυστικισμό και μεσσιανισμό και τόν θεωρεί ένα είδος μυστικής αριστοκρατίας του πνεύματος. Παρά ταύτα, ο εισοδισμός αποτέλεσε κι αυτός μία αδιέξοδη φαντασίωση των τροτσκιστών: ναί μέν δημιούργησαν έναν μύθο κι ένα μυστήριο γύρω τους, αλλά ήταν άστειο νά πιστεύει κανείς ότι μερικές εκατοντάδες τροτσκιστές θά μπορούσαν νά υπερισχύσουν των πανίσχυρων κομματικών μηχανισμών τής αριστεράς και νά οδηγήσουν τόν γαλλικό λαό στην επανάσταση.

Οί αδυναμίες του εισοδισμού, ή σεχταριστική φύση του τροτσκισμού, ο αλληλοσπαραγμός του δέν

ἀρκοῦν γιὰ νά ἐρμηνεύσουν τήν ἀποτυχία του. Ἡ σταλινική βία καί τρομοκρατία συνόδευσαν τόν τροτσκισμό σ' ὅλη τήν πορεία του. Ὁ Στάλιν, μετά τό 1932, ὀργάνωσε συστηματικά τήν ἠθική καί φυσική ἐξόντωση τῶν τροτσκιστῶν σ' ὀλόκληρο τόν κόσμον. Τά σταλινικά κόμματα θεωροῦσαν τούς τροτσκιστές «ὑπονομευτές χωρίς ἀρχές, πράκτορες ξένων ὑπηρεσιῶν»¹⁸. Οἱ διευθύνσεις τους στέλνονταν στό Κρεμλίνο καί ἐκεῖ ἀποφασίζοταν ἡ ἐξόντωσή τους. Οἱ τροτσκιστές, μπροστά σ' αὐτήν τήν ἐπέλαση, ἦσαν κατ' οὐσίαν ἀνίσχυροι: ἐκ δεξιῶν οὐδεῖς ἐπρόκειτο νά τούς λυπηθεῖ, ἐξ ἀριστερῶν κανεῖς δέν πολιοῦσε νά τούς ὑπερασπισθεῖ.

Ἔτσι, μία σειρά ἀπό φόνους ἐξαφανίζει τούς πλέον σημαντικούς τροτσκιστές ἡγέτες. Ὁ Ἰσπανός ἡγέτης Andreu Nin, ὁ Αὐστριακός Kurt Landau, ὁ Τσεχοσλοβάκος Erwin Wolf καί πολλοί ἄλλοι ἀπήχθησαν καί δολοφονήθηκαν ἀπό τίς σταλινικές μυστικές ὑπηρεσίες. Τήν περίοδο 1937-40 μία πραγματική ἐκατόμβη τῶν τροτσκιστῶν ἡγετῶν συνδυάστηκε μέ τήν κατατρομοκράτηση τῶν ὁπαδῶν τους.

Στό ἐσωτερικό τῶν τροτσκιστικῶν ὀργανώσεων, αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τήν καλλιέργεια κλίματος ἀκραίας καχυποψίας καί τήν ἀνύψωση τοῦ ἀνισταλινικοῦ μίσους σέ συστατικό στοιχεῖο τῆς τροτσκιστικῆς ταυτότητας¹⁹.

Ὁ Στάλιν στόχευσε φυσικά καί στόν ἴδιο τόν Τρότσκι. Ἐκτιμοῦσε ἄλλωστε ὅτι ἦταν ἡ μόνη σοβαρή προσωπικότητα μέ διεθνή ἀπήχηση μέσα στό τροτσκιστικό κίνημα. Εἶχε ἤδη ἐξοντώσει τόν γιό του Σέντοφ καί εἶχε ἐπιχειρήσει νά δολοφονήσει τόν Τρότσκι ἀπό τό 1937, διότι ἐπειγόταν νά ἐκκαθαρίσει τόν κυριώτερο ἀντίπαλό του πρῖν ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ ἐπικειμένου Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου. Τελικῶς, στίς 21 Αὐγούστου τοῦ 1940, ἕνας ἐκτελεστής τοῦ Στάλιν ἐξετέλεσε, μέ κτηνώδη τρόπο, τόν Τρότσκι στό γραφεῖο του, στό Μεξικό.

Μετά τόν θάνατο τοῦ Τρότσκι, ὁ Στάλιν ἔμεινε χωρίς σοβαρούς ἀντιπάλους καί ἀμφισβητητές τῆς ἀπόλυτης ἐξουσίας του. Ταυτόχρονα, ἔμεινε ὁ μόνος ἐνσαρκωτής τοῦ κομμουνισμοῦ, τουλάχιστον μέχρι τήν ἀνοδο τοῦ Τίτο, τοῦ Μάο, τοῦ Χό-Τσί-Μίνχ κ.λπ.

Ἔτσι, ἐνώπιον τοῦ πολέμου, οἱ τροτσκιστές βρίσκονται ἀκέφαλοι καί διαλελυμένοι. Ἕνας ἐπιπλέον παράγων θά τούς καταστήσει ὀριστικά περιθωριακούς στά πλαίσια τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς

γνώμης καί μέσα στόν ἀριστερό χῶρο: ἡ στάση τους μπροστά στόν πόλεμο. Ὁ ἴδιος ὁ Τρότσκι θεωροῦσε τόν πόλεμο παροξυστική μορφή τῆς πάλης τῶν τάξεων. Καί στό «Μεταβατικό Πρόγραμμα», πού υἱοθέτησε ἡ τροτσκιστική Τέταρτη Διεθνῆς τό 1938, στό κεφάλαιο XII πού ἐπιτιλοφορεῖτο «Ὁ ἀγῶνας ἐναντίον τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί τοῦ πολέμου», συμπεριλαμβανόταν ἡ ἐξῆς πρόταση: «Ὁ κύριος ἐχθρός βρίσκεται μέσα στήν ἴδια μας τήν χώρα» καί «Ἡ ἥττα τῆς δικῆς μας (ἱμπεριαλιστικῆς) κυβέρνησης εἶναι τό μικρότερο κακό».

Ἐπομένως, οἱ τροτσκιστές στήν Γαλλία καί σέ ὀλόκληρον τόν κόσμον καθοδηγοῦνταν νά μήν πολεμήσουν τήν ναζιστική ἐπίθεση ἀλλά νά ὑποβοηθήσουν τήν ἥττα τοῦ γαλλικοῦ καί ἀντιστοιχῶς κάθε ἐθνικοῦ στρατοῦ. Ὁ ναζισμός ἐξομοιωνόταν μέ τόν «ἐσωτερικό ἐχθρό», τήν ἐθνική ἀστική τάξη. Μόνο χρέος τῶν τροτσκιστῶν ἦταν νά προετοιμάσουν τήν ἐπανάσταση, πού θά προέκυπτε ὅπως πίστευαν ἀπό τήν πολεμική σύρραξη.

Αὐτές οἱ θέσεις ἔθαψαν ὀριστικά τό διεθνές τροτσκιστικό κίνημα, ὅπως ἦταν φυσικό. Σέ ὅλες τίς εὐρωπαϊκές χῶρες, τά φιλοσταλινικά κομμουνιστικά κόμματα πρωταγωνίστησαν στήν ἐθνική ἀντίσταση ἐναντίον τῶν Γερμανῶν, ἄλλο ἂν αὐτό συνέβη διότι τό ὑπαγόρευε ὅχι τόσο τό πατριωτικό τους συναίσθημα ἀλλά ἡ Μόσχα. Συνέπεσαν ὅμως ἔτσι μέ τό λαϊκό αἶσθημα.

Καί οἱ τρεῖς ἀλληλοσπαρασσόμενες γαλλικές τροτσκιστικές ὁμάδες (PSOP τοῦ Marceau Pivert, PCI τῶν Franck-Molinier, POI τῶν Naville καί Rosenthal) προσχώρησαν στόν «ντεφαιτισμό» (ἡττοπάθεια). Γιὰ τό γαλλικό κράτος, οἱ τροτσκιστές εἶχαν ἐξελιχθεῖ σέ ἕνα φάλαγγα τοῦ ναζισμοῦ. Ἀντιθέτως, οἱ τροτσκιστές θεωροῦσαν ὅτι τό Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα ἔσυρε τούς ὀργανωμένους στίς τάξεις του ἐργάτες στήν ἐθνική ἀντίσταση γιὰ νά τούς ἐμποδίσει νά κάνουν ταξικούς ἀγῶνες, ὥστε νά ἐπιβιώσει ὁ καπιταλισμός, δηλαδή νά ὑλοποιηθεῖ ὁ στόχος τοῦ ἱμπεριαλιστῆ Στάλιν. Κάποιοι τροτσκιστές προσπάθησαν ἔμπρακτα νά ἐμποδίσουν τήν γαλλική ἐπιστράτευση τό 1910 μοιράζοντας προκυρήξεις στους στρατευμένους, καί ὀδηγήθηκαν στά στρατοδικεῖα. Κάποιοι ἄλλοι τροτσκιστές σκέπτονταν μάλιστα νά παροτρύνουν τούς φαντάρους νά ἐκτελέσουν τούς ἀξιωματικούς τους, ἐνῶ, ὅταν ἡ γαλλική κυβέρνηση ἐκένωσε τό Παρίσι, δύο τροτσκιστές εἰσηγήθηκαν τήν κατάληψη τῆς ἐξου-

σίας... Ἐξ' ἄλλου, ἐπιχειροῦσαν νά προκαλέσουν «συναδέλφωση» Γάλλων καί Γερμανῶν στρατιωτικῶν, καί μάλιστα ἔστειλαν στήν Γερμανία μέλη τους, μέσω τοῦ μηχανισμοῦ καταναγκαστικῆς ἐργασίας τῶν Γερμανῶν, γιά νά διεισδύσουν στούς Γερμανούς ἐργάτες. Μερικοί τροτσκιστές προχωροῦσαν πιά πέρα, θεωροῦσαν ὅτι ὁ ναζισμός, ἐπειδή συνέτριψε τόν γαλλικό ἱμπεριαλισμό, ἔπαιξε «προοδευτικό» ρόλο²⁰. Κάποιοι μάλιστα ἐπεχείρησαν νά κάνουν εἰσοδισμό στούς Γερμανούς... Ὁ τροτσκιστής ἠγέτης Molinier ἔκανε διαλέξεις στό γαλλικό φασιστικό κόμμα, τό 1941, ὅπως καί μερικοί φίλοι του. Θεωροῦσε ὅτι ὁ φασισμός κυμαίνεται μεταξύ ἀντίδρασης καί ἐπανάστασης, ὑμνοῦσε τήν Γερμανία καί κατήγγελλε τόν σταλινισμό.

Κάποιοι ἄλλοι, ὅμως, ἀπό τούς Γάλλους τροτσκιστές (ὅπως ὁ Fred Zeller) προσχωροῦν στήν ἐθνική ἀντίσταση, θεωρώντας μάταιη τήν προσπάθεια νά ὀργανωθεῖ ἐπανάσταση. Ἀλλά οἱ καταγγελλίες τῶν ἄλλων τροτσκιστῶν γιά «σοσιαλσωβινισμό» τούς ἐμπόδισαν νά παίξουν ἕναν σημαντικό ρόλο στήν γαλλική ἐθνική ἀντίσταση.

Ἡ πλειοψηφία ὅμως τῶν τροτσκιστῶν θεωροῦσε ὅτι ἐθνική ἀντίσταση σήμαινε συνεργασία μέ τόν ἀγγλοσαξονικό ἱμπεριαλισμό, ἐνῶ στίς 15 Νοεμβρίου 1940, ἐνῶ ἔχει ἐκδηλωθεῖ ἡ ἰταλική ἐπίθεση ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἐφημερίδα τῶν Γάλλων τροτσκιστῶν «Ἡ Ἀλήθεια» ἔγραφε: «Οἱ ἐργάτες καί ἀγρότες τῆς φασιστικῆς Ἑλλάδας θά ὑπερασπιστοῦν τήν βρετανική ἐλευθερία καί δημοκρατία, δηλαδή τά συμφέροντα τῆς τράπεζας Χάμπρον καί τοῦ Σίτυ». Ἡ «Ἀλήθεια» ἐξ' ἄλλου προπαγάνδιζε ἀνοιχτά τήν ἄρνηση τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης, ὑποστηρίζοντας²¹ ὅτι οἱ ἀντιστασιακές πράξεις, ἐνῶ δέν ἐξουθενώνουν τούς Γερμανούς, ἀναστέλλουν τήν ἐπαναστατική ὁρμή!

Τόν Δεκέμβριο τοῦ 1943, ἐνῶ οἱ Γερμανοί ἔχουν ἀρχίσει νά κάμπτονται, ἡ προσωρινή Γραμματεία τῆς Τετάρτης Διεθνούς (πού ἐδρεύει πάντα στό Παρίσι) ἐκδίδει μία ἀνακοίνωση, ὅπου χαρακτηρίζει τήν Ἀντίσταση «ἐθνικιστική» καί «ἀντιδραστική», «στήν ὑπηρεσία τοῦ ἐθνικοῦ καπιταλισμοῦ καί τῶν Ἀγγλοσαξόνων ἱμπεριαλιστῶν»²². Στήν συνέχεια, οἱ τροτσκιστές καταδικάζουν τήν συμμαχική ἀπόβαση στήν Νορμανδία τόν Ἰούνιο τοῦ 1944, καταγγέλλοντας τήν Ἀπελευθέρωση: «Κάθε ἐργαζόμενος θά κρίνει ἐξ ἰδίων τί εἶναι ἡ “ἀπελευθέρωση”». Ἀπύθνησαν δέ ἔκκληση στούς

ἐργάτες νά ἀρνηθοῦν νά στρατευθοῦν στόν ἀπελευθερωτικό συμμαχικό στρατό καί νά συμπύξουν ἀντιθέτως σοβιέτ γιά νά ἀπελευθερωθοῦν ἀπό τήν ταξική τους σκλαβιά²³.

* * *

Στό προπολεμικό Παρίσι, ἀρχίζει ἡ διεθνῆς ἐπαναστατική σταδιοδρομία τοῦ Μιχάλη Ράπτη. Ὁ μέν Ράπτης ἐνεγράφη στήν Σχολή Πολιοδομίας τῆς Σορβόννης, ἡ δέ σύζυγός του στήν Φιλολογία, πράγμα πού τούς ἐξασφάλισε φοιτητική ἀσυλία. Ἐκείνη τήν ἐποχή, ὁ Τρότσκι βρισκόταν ἤδη στό Μεξικό, ἀλλά ἡ Διεθνῆς Γραμματεία τοῦ κινήματός του βρισκόταν στό Παρίσι, περικυκλωμένη ἀλλά καί διαβρωμένη ἐσωτερικά ἀπό σταλινικούς πράκτορες, πού δολοφονοῦσαν τούς τροτσκιστές τόν ἕναν μετά τόν ἄλλον.

Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1938, ὁ Ράπτης ἔλαβε μέρος στό ἰδρυτικό συνέδριο τῆς Τετάρτης Διεθνούς, σ' ἕνα προάστιο τοῦ Παρισιοῦ, σέ συνθήκες παρανομίας. Ὁ Ράπτης ἐκπροσωποῦσε τήν ΟΚΔΕ τοῦ Πουλιόπουλου καί ὁ ἠθοποιός Γ. Βισώρης τήν ομάδα Στίνα. «Ἦταν ἕνα κῆμα», γράφει ὁ Ράπτης στό ἀπομνημονεύματά του²⁴, «ἀπό διεθνιστές ἐπαναστάτες μαρξιστές, μία μικρή πρωτοποριακή φάλαγγα στόν κόσμο, πού εἶχαν κηρύξει διπλό ἰδεολογικό πόλεμο στό ἀστικό καθεστώς καί στόν ἀνερχόμενο σταλινισμό στήν Ρωσία καί στό ἐπίσημο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα». Ἦσαν 32 ἐκπρόσωποι ἀπό 12 χώρες. Πίστευαν ἀκράδαντα ὅτι ὁ Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος θά ἔθετε τέρμα στήν ἐπιρροή τῶν παραδοσιακῶν σοσιαλιστικῶν καί κομμουνιστικῶν κομμάτων καί θά προκαλοῦσε τήν πτώση τοῦ σταλινισμοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, θά ἔπρεπε νά διαμορφωθεῖ μία νέα ἐπαναστατική ἡγεςία. Σ' αὐτήν τήν συγκυρία, ὁ Ράπτης συνδέθηκε μέ ὅλα τά γνωστά ὀνόματα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τροτσκισμοῦ, ὅπως τόν Pierre Naville, τόν Jean Rous, τόν Gerard Rosenthal. Συνολικά, στήν Γαλλία ὑπῆρχαν περίπου 130 τροτσκιστές, διαιρεμένοι σέ δύο τάσεις. Ὁ Ράπτης ἐκινεῖτο σ' ἕναν κύκλο Ἑλλήνων καί Γάλλων, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Jacques Prévert, ὁ Jean-Louis Barrault κ.ἄ. Ἦταν ἕνας κύκλος ἀντισταλινικῶν σουρρεαλιστῶν καί μαρξιστῶν, πού σύχναζε στό περίφημο café De Flore καί Deux Magots, στό Saint-Germain De Près.

Στά τέλη τοῦ 1938, ὁ Ράπτης ἀρρώστησε

από φυματίωση. Έτσι, η γερμανική προέλαση του 1939 τόν βρήκε αναγκαστικά καθηλωμένο στο Παρίσι, αφοσιωμένο στην μελέτη. Μάλιστα, βρήκε τόν χρόνο νά συντάξει ένα έγχειρίδιο πολεοδομίας, πού εξέδωσε στά ελληνικά, και ήταν ένα από τά πρώτα αντίστοιχα πού κυκλοφόρησαν στην Ελλάδα. Καθώς οί Γερμανοί πλησίαζαν στό Παρίσι, ο Ράπτης και ή σύζυγός του τελικώς αποφάσισαν νά φύγουν. Κατευθύνθηκαν πρώτα μέ τραϊνο και μετά πεζή πρός τά νότια τής Γαλλίας, αλλά τούς πρόλαβε ή γερμανική προέλαση. Έκει, τόν Αύγουστο του 1940, ο Ράπτης πληροφορήθηκε τήν δολοφονία του Λέοντος Τρότσκι. «Ήταν δυνατόν νά έχει εκλείψει τόσο τραγικά ένα τέτοιο παραδειγματικό, εξαίρετο, ανθρώπινο όν, πού είχε πλουτίσει, έμψυχώσει τήν νεανική μου ζωή μέ τίς ιδέες του, τό ήθος του, τόν χαρακτήρα του;», σκεφτόταν περπατώντας στους δρόμους του Παρισιού^{24α}.

Τό διεθνές τροτσκιστικό κίνημα βρισκόταν, ούτως ή άλλως, σέ κατάσταση αποσύνθεσης. Τά κυριώτερα στελέχη, Γάλλοι ή ξένοι, είχαν ήδη εγκαταλείψει τήν Γαλλία ή είχαν αποσυρθεί από τήν ενεργό δράση και ιδιώτευαν. Έπικρατούσε άλλωστε ιδεολογική σύγχυση σχετικά μέ τίς προοπτικές πού ανοίγονταν μέ τόν πόλεμο. Άλλοι υιοθέτησαν «ντεφαιτιστική» στάση, άλλοι πάλι θεωρούσαν ότι προείχε τό εθνικό ζήτημα και ότι ή επαναστατική προοπτική παρείληκε. Ο ίδιος ο Ράπτης πίστευε τότε ότι ο πόλεμος θά γενικεύοταν, ο εθνικοσοσιαλισμός θά ήττατο και ότι μεγάλες επαναστατικές προοπτικές θά ανοίγονταν για τήν Εύρώπη μεταπολεμικά.

Η υγεία του Ράπτη επιδεινώθηκε τόν πρώτο χειμώνα τής γερμανικής κατοχής. Έτσι, βρήκε κάποιον τρόπο νά διαφύγει, μέ τό τελευταίο τραϊνο πού επέτρεψαν οί Γερμανοί νά αναχωρήσει για τήν Γαλλία του Petain. Νοσηλεύθηκε σέ κάποιο σανατόριο, στά περίχωρα τής Grenoble. Τό σανατόριο υπήρξε για τόν Ράπτη μεγάλο σχολείο, όπως είχε προηγουμένως υπάρξει ο στρατός και ή φυλακή. Ο στρατός, όπως σημειώνει ο ίδιος στά απομνημονεύματά του²⁵, υπήρξε σπουδαίο κοινωνικό διδακτήριο ή φυλακή τόν έφερε σέ επαφή μέ τούς κοινωνικά απόκληρους: τό σανατόριο τόν εξοικείωσε μέ τόν θάνατο. Στό σανατόριο μελέτησε φιλοσοφία και φιλολογία, καλύπτοντας τά κενά των χρόνων τής δράσης. Τά Χριστούγεννα του 1941 πήγε, μέ πρόσχημα Ιατρικούς λόγους και μέ ειδική άδεια των

αρχών του Vichy, στην Έλβετία, για νά έρθει σέ επαφή μέ τούς τροτσκιστές τής Γενεύης.

Τό καλοκαίρι του '42, παρά τίς απαγορεύσεις των γιατρών, πέρασε παράνομα στην κατεχόμενη Γαλλία και ξαναβρήκε τήν γυναίκα του, πού εξακολουθούσε τίς σπουδές της στό γερμανοκρατούμενο Παρίσι. Αφού πέρασε τίς εξετάσεις του στό Ίνστιτούτο Πολεοδομίας, ήρθε ξανά σέ επαφή μέ τό τροτσκιστικό κίνημα, πού είχε ήδη αρχίσει νά αναδιοργανώνεται, αν και έπασχε από τά συνήθη προβλήματα πολυδιάσπασης των μικρών οργανώσεων. Ο Ράπτης υιοθέτησε στάση επαφής και συνεργασίας μέ όλες τίς συνιστώσες, αλλά ένταξης σέ καμμία απ' αυτές. Έπειδή δέν συμμετείχε στις διενέξεις τής δεκαετίας του '30 μεταξύ των Γάλλων τροτσκιστών, βρέθηκε σέ θέση διαιτητού²⁶. Έπέτυχε έτσι νά αποτελέσει αργότερα τόν κοινό παρονομαστή όλων. Βγαίνοντας από μία νέα νοσηλεία, τόν χειμώνα του '42, στό σανατόριο τής Grenoble, και χωρίς νά έχει αποθεραπευθεί τελείως, έτέθη επικεφαλής τής Προσωρινής Εύρωπαϊκής Γραμματείας, πού ανέλαβε νά αναδιοργανώσει τό κίνημα τής Τετάρτης Διεθνούς σέ διεθνή κλίμακα, υπό συνθήκες κατοχής και πολέμου. Από τόν Αύγουστο του '43 άρχισε νά εκδίδεται ή επιθεώρηση τής γραμματείας τής Τετάρτης Διεθνούς μέ τίτλο «Τέταρτη Διεθνής», σέ παράνομο τυπογραφείο υπό τόν έλεγχο του Ράπτη. Τό πνεύμα πού διείπε τά κείμενα του Ράπτη εκείνη τήν εποχή ήταν ή δημοκρατική αναδιοργάνωση τής Τετάρτης Διεθνούς «σύμφωνα μέ τό κριτικό, δημιουργικό πνεύμα του μαρξισμού, και όχι μέ τήν σεχταριστική, δογματική νοοτροπία πού διαμορφώνεται αναπόφευκτα σέ μικρές ομάδες χωρίς σοβαρή κοινωνική ένταξη και πείρα, οί όποιες είναι αναγκασμένες νά αγωνίζονται επί καιρό απομονωμένες...»²⁷. Έπεκαλείτο, μάλιστα, τήν άποψη τής Rosa Luxemburg, σύμφωνα μέ τήν όποία ο μαρξισμός είναι μία δυναμική θεωρία, ή όποία απεχθάνεται τίς στατικές αντιλήψεις.

Ανάμεσα στις δραστηριότητες του Ράπτη και των συντρόφων του, εκείνη τήν εποχή, ήταν και ή προπαγάνδα μέσα στον γερμανικό στρατό κατοχής, σέ διεθνιστικό πνεύμα, καλώντας τούς Γερμανούς στρατιώτες νά υποστηρίξουν από κοινού μέ τούς στρατιώτες του αντιπάλου στρατοπέδου μία κοινή επαναστατική έξοδο από τόν πόλεμο. Κάτι πού ήταν φυσικά ουτοπικό. Ούτως ή άλλως, οί αστικές δυνάμεις δέν έπρόκειτο νά επιτρέψουν κάτι τέτοιο.

Ο Ίδιος ο Ράπτης θεωρούσε ότι οι συνδυασμένες ενέργειες Συμμάχων-Γερμανών αποσκοπούσαν στον έλεγχο των επαναστατικών τάσεων στις χώρες που απελευθερώνονταν από τον Άξονα, καθώς και στην επιστροφή των μαζών στα παραδοσιακά πολιτικά σχήματα. Παρά ταύτα, διαφωνούσε και με την άκραια τοποθέτηση της ομάδας Στίνα στην Ελλάδα, που θεωρούσε την Έθνική Αντίσταση και το ΕΑΜ... προδοσία (!). Ο Στίνας, κατά τον Ράπτη, συνέχισε εσφαλμένα τον σταλινισμό με την Έθνική Αντίσταση²⁸.

Τον Φεβρουάριο του 1944, στην γαλλική πόλη Μποβέ, στους στάβλους ενός πύργου που άνηκε σ' έναν τροτσκιστή άριστοκράτη, έλαβε χώρα η Ευρωπαϊκή Συνδιάσκεψη των τροτσκιστών. Οι κυριώτερες τροτσκιστικές οργανώσεις POI, CCI και «Όκτώβρης» δέχθηκαν να συναντηθούν τον Φεβρουάριο του 1944, για να συζητήσουν την συγχώνευσή τους. Συγκεντρώθηκαν στους στάβλους του μαρκησιού Dalmas de Polignac. Πενήντα όπλισμένοι άνδρες τους φρουρούσαν. Για έξι μέρες. Αυτή η συνδιάσκεψη εξέλεξε παμφηφεί τον Μ.Ν. Ράπτη ή Πάμπλο ως γραμματέα της Ευρωπαϊκής Γραμματείας της Τετάρτης Διεθνούς. Κλίμα άρμονίας είχε (προσωρινά) επικρατήσει στο πολυδιασπασμένο τροτσκιστικό κίνημα.

Ο Ράπτης πρότεινε ένα όμοσπονδιακό σχήμα, όπου τά θέματα θα επιλύονταν με δημοκρατικές διαδικασίες κι όπου καθένας θα κρατούσε τό δικαίωμα του να εκφράζει την τάση του. Η πλειοψηφούσα άποψη θα ύποστηριζόταν απ' όλους προς τά έξω, ενώ στό έσωτερικό ό καθένας θα είχε τό δικαίωμα λόγου και κριτικής.

Κατέληξαν στά εξής: ό Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος έχει ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα, τά δύο αντίθετα στρατόπεδα είναι τό ίδιο, ή Αντίσταση είναι ό βραχίονας της αντίδρασης, ή εξόχως καταπιεστική φύση του γερμανικού ιμπεριαλισμού είναι μία λεπτομέρεια και όχι ποιοτική διαφορά, απαιτείται είσοδισμός μέ σκοπό όμως την προετοιμασία έμφυλίου και όχι για έθνική αντίσταση έναντι των Γερμανών, που είναι αδέρφια μας, αν και φοράν στολή, ό σταλινισμός είναι καταδικαστέος αλλά ή υπεράσπιση της Σοβιετικής Ένωσης καθήκον, σε περίπτωση συμμαχικής απόβασης στην Γαλλία δέν την ύποστηρίζουμε.

Σχηματίζεται έναίο γαλλικό τροτσκιστικό κόμμα: PCI, Parti Communiste Internationaliste, μέ όργανο την VÉRITÉ.

Στίς συνθήκες της απελευθέρωσης του Παρισιού, οι τροτσκιστές κατέβαλλαν προσπάθειες να δημιουργήσουν κίνημα αυτοδιαχείρισης σε γαλλικές πόλεις, αλλά οι κομμουνιστές συνεργάστηκαν μέ τους γκωλλικούς στην επίβολή κοινής γραμμής και κοινού πλαισίου, που απέκλειε τους (λιγιστούς άλλωστε) τροτσκιστές. Έκτός αυτού, ή αίγλη του γαλλικού ΚΚ ήταν τεράστια, λόγω της αντίστασης στην γερμανική κατοχή, ενώ στους κόλπους των τροτσκιστών είχαν αναδειχθεί ντεφαιτιστικές απόψεις.

Οι τροτσκιστές τρέφουν αυταπάτες ότι οι λαοί της Ευρώπης θα ξεγερθούν έναντι των Συμμάχων (!), και μάλιστα εκδίδουν ανακοίνωση τον Ίούνιο του '44, μετά την απόβαση στην Νορμανδία, στην όποια προειδοποιούν τους εργαζόμενους ότι ή μοίρα τους υπό τον άμερικανικό και βρετανικό ιμπεριαλισμό δέν θα είναι καλύτερη απ' ό,τι επί ναζισμού. Κατά την Άπελευθέρωση, οι τροτσκιστές δέν αισθάνθηκαν κανέναν ένθουσιασμό²⁹. «Βγήκαμε από τον πόλεμο όχι τόσο αισιόδοξοι για άμεσες επαναστατικές προοπτικές, πράγμα που ίσχυε όταν μπήκαμε στον πόλεμο αλλά γρήγορα χάθηκαν οι αυταπάτες. Μεταξύ μας κυριαρχούσε ένα κλίμα λίγο καταθλιπτικό... Είχαμε καταγράψει μία σειρά από άρνητικά γεγονότα, όπως τό καινούργιο κύρος που είχε αποκτήσει ή ΕΣΣΔ, ό Στάλιν και τά κομμουνιστικά κόμματα στην διάρκεια του πολέμου, και τό μέγεθος των τεράστιων δημοκρατικών αυταπατών των μαζών, που χρησιμοποιήθηκαν κατάλληλα έναντι τους από τά σοσιαλιστικά και τά κομμουνιστικά κόμματα, τά όποια δέν είχαν καμία διάθεση να χρησιμοποιήσουν άλλες δυνατότητες για μία εργατική διέξοδο από την κρίση και όχι άστική»^{29α}. Έξ άλλου, ό Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος είχε δημιουργήσει μία νέα, διεθνή κατάσταση, που άνέτρεψε πολλές αναλύσεις και προγνώσεις του κλασσικού μαρξισμού^{29β}.

Ο Ράπτης συμμετέχει στην συλλογική ήγεςία του PCI ως εκπρόσωπος της ευρωπαϊκής γραμματείας, μέ διπλή ψήφο σε περίπτωση ίσοψηφίας. Τό PCI νομιμοποιείται, ή VÉRITÉ κυκλοφορεί στά περίπτερα. Κάποιοι διανοούμενοι και φοιτητές τό προσεγγίζουν. Ο πόλεμος της Ίνδοκίνας, ή σφαγή των Άλγερινών στο Σετίφ τό 1945, στην όποια συμμετείχαν ενεργά οι Γάλλοι κομμουνιστές, ή γαλλική άποικιοκρατία αυξάνουν την αίγλη των τροτσκιστών. Τό 1946, στίς βουλευτικές εκλογές,

τό PCI παρουσιάζει κάποιους υποψηφίους, αλλά μόνον σέ ένδεκα περιφέρειες, λόγω έλλείψεως χρημάτων. Έλαβαν ποσοστά μεταξύ 2-5%. Τό κόμμα είχε 800 μέλη. Ή αντίδραση τών σταλινικών, τού γαλλικού ΚΚ, υπήρξε βεβαίως σφοδρή. Άλλά ήταν μία εποχή άνθησης για τόν γαλλικό τροτσκισμό. Διάφοροι διανοούμενοι προσχωρούσαν, όπως ο Κορνήλιος Καστοριάδης, πού μόλις είχε έρθει απ' τήν Ελλάδα, ο Claude Lefort και άλλοι. Καστοριάδης και Lefort ιδρύουν τήν τάση «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα», μέ σκοπό νά αναθεωρήσουν τίς απόψεις για τήν φύση τής Σοβιετικής Ένωσης, τόν ολοκληρωτικό της χαρακτήρα και τήν γραφειοκρατική της ήγηση. Υποστηρίζουν ότι ή βαρβαρότητα τής εποχής βρίσκεται στην Άνατολή, και συγκεκριμένα στην Σοβιετική Ένωση, όπου ή γραφειοκρατία μετέβαλε τήν μισθωτή εργασία σέ καθαρή δουλεία. Βέβαια ή απήχησή τους είναι ελάχιστη, στην ουσία είναι μόννοι τους.

Όσο πλησίαζε τό τέλος τού πολέμου, ή Ευρωπαϊκή Γραμματεία υπό τόν Ράπτη ενισχυόταν μέ νέα μέλη και λειτουργούσε ουσιαστικά ως Διεθνής Γραμματεία τής Τετάρτης Διεθνούς. Τόν Μάρτιο τού 1946 πραγματοποιήθηκε ή πρώτη πραγματικά διεθνής μεταπολεμική Συνδιάσκεψη τής Τετάρτης Διεθνούς στό Παρίσι, αλλά διαλύθηκε από είσβολή τής αστυνομίας. Ή συνδιάσκεψη συνεχίστηκε στά υπόγεια τού Palais de Justice (ύπουργείο Δικαιοσύνης), υπό τά βλέμματα τών αστυνομικών πού έπαιζαν χαρτιά χωρίς νά πολυδίνουν σημασία στους γραφικούς επαναστάτες. Υπό τίς σουρρεαλιστικές αυτές συνθήκες εξέλεγη παμφηφεί ή Διεθνής Γραμματεία και ο Ράπτης γραμματέας της και, τά χαράματα, έψαλαν όλοι μαζί τόν Θούριο τής Διεθνούς. Τήν επομένη τούς απελευθέρωσαν.

Τό καλοκαίρι τού 1946, ο Ράπτης παρευρέθηκε στό ένοποιητικό συνέδριο τών τριών τροτσκιστικών οργανώσεων πού υπήρχαν εκείνη τήν εποχή στην Ελλάδα. Ταξίδεψε ως «γραμματέας» τού άμερικανού πολεμικού ανταποκριτού Sherry. Περνώντας μέ πλοίο κοντά στις άκτές τής Πελοποννήσου, ο Ράπτης αισθάνθηκε απερίγραπτη συγκίνηση³⁰ στην θέα μιās μικρής έρημικης εκκλησίας και θυμήθηκε ότι κάποια σταγόνα αίμα ελληνικό έρεε ακόμα στις κοσμοπολίτικες φλέβες του. Στό ταξίδι αυτό είδε για τελευταία φορά στην ζωή του τούς γονείς του.

Υπό συνθήκες παρανομίας οι ελληνικές οργανώσεις ένοποιήθηκαν στό «Κομμουνιστικό Διεθνιστικό Κόμμα Ελλάδος» και σέ μανιφέστο καλούσαν σέ συνεργασία τούς οπαδούς τού ΚΚΕ και όλων τών άριστερών δυνάμεων εναντίον τής Δεξιάς.

Γυρνώντας ο Ράπτης, πέρασε από τήν Νάπολη, σέ αναζήτηση τροτσκιστικών ομάδων. Όταν έφτασε στό Παρίσι, δέν έτρεφε πλέον αυταπάτες για τίς δυνατότητες μιās επανάστασης στην Ευρώπη, τού είδους πού επιθυμούσαν οι τροτσκιστές. Γι' αυτό κι εκείνη τήν εποχή άρχισε νά τείνει ευήκοον τό ούς στά γεγονότα τού Τρίτου Κόσμου και στην έπερχόμενη τότε άποικιακή επανάσταση.

Τόν χειμώνα 1946-47, ο Ράπτης πήγε στην Νέα Ύορκη, προσκεκλημένος τών Άμερικανών τροτσκιστών (SWP), όπου παρέμεινε έναν όλόκληρο μήνα. «Ή Νέα Ύορκη», θυμάται³¹, «μου άφησε ώστόσο μιιά άξέχαστη έντύπωση: αντιπροσώπευε τήν κατ' έξοχήν Μητρόπολη, μέ ό,τι τό δυναμικό και συναρπαστικό μπορεί νά έχει ως πραγματικό του περιεχόμενο ο όρος αυτός».

Τήν περίοδο εκείνη συγκίνησε τό τροτσκιστικό κίνημα ή διαφωνία τού Τίτο μέ τόν Στάλιν και ή αποχώρηση τής Γιουγκοσλαβίας από τόν φιλοσοβιετικό συνασπισμό. Μάλιστα, οι Έλληνες τροτσκιστές μετέφρασαν στην Ελλάδα τόν γιουγκοσλαβικό νόμο «για τήν διοίκηση τών κρατικών εργοστασίων από τίς εργατικές κολλεκτίβες», δηλαδή τό μοντέλο τής «αυτοδιαχείρισης» πού προέβαλε ο Τίτο ως εναλλακτική λύση εναντι τού σταλινικού γραφειοκρατισμού³².

Οι απόψεις τού Μ.Ν. Ράπτη εκείνη τήν εποχή συνοψίζονται σέ μιιά άφ' ενός υπεράσπιση τού «εργατικού χαρακτήρα» τής ΕΣΣΔ και τών δορυφόρων της, άφ' έτέρου σέ μιιά επισήμανση τού γραφειοκρατικού εκφυλισμού τους. Όταν επήλθε τό σχίσμα μεταξύ Στάλιν και Τίτο, ο Ράπτης τό χαιρέτησε ως άπαρχή ήττας τού σταλινισμού. Υποστήριξε κριτικά τόν τιτοισμό και προσπαθούσε νά οργανώσει διεθνείς ταξιαρχίες έθελοντών. Άλλά θεωρούσε ταυτόχρονα ότι ή γιουγκοσλαβική αυτοδιαχείριση έπασχε από τόν μονοκομματισμό, τόν άσφυκτικό έλεγχο τού κράτους στην κοινωνία και τόν γραφειοκρατισμό, πού ουσιαστικά τήν ακύρωναν. Ο Ράπτης και τό κίνημα τού οποίου ήγειτο υποστήριζε επίσης, εκείνη τήν εποχή, τήν Κινεζική Έπανάσταση, ως πρακτική επιβεβαίωση τής έν-

νοιας τῆς Διαρκoῦς Ἐπανάστασης, καθὼς καὶ κά-
θε ἄλλη ἐπαναστατικὴ κίνηση στὸν Τρίτο Κόσμο.

Τὴν ἐποχὴ πού πραγματοποιήθηκε τὸ Παγκό-
σμιο Συνέδριο τῆς Τετάρτης Διεθνoῦς, τὸ 1948,
καθὼς καὶ τὸ ἐπόμενο τοῦ 1951, οἱ τροτσκιστὲς
ὑποτιμοῦσαν τὶς δυνατότητες ἐπιβίωσης τοῦ γρα-
φειοκρατικοῦ καθεστῶτος στὴν Σοβιετικὴ Ἐνωση
καὶ ὑπερτιμοῦσαν τὶς πιθανότητες πραγματοποίη-
σης μίας παγκόσμιας οικονομικῆς κρίσης πού θά
σάρωνε τὸν δυτικὸ καπιταλισμό. Ἐπίσης ζοῦσαν μέ
τὴν προοπτικὴ (πού τότε φαινόταν πιθανή) ὁ Ψύ-
χρος Πόλεμος νά μετατραπῆ σέ θερμό, οὕτως ὥστε
οἱ τροτσκιστὲς θά ἐπιχειροῦσαν νά ἐπαναλάβουν τὸν
μῦθο τοῦ 1917, δηλαδή τῆς μετατροπῆς τοῦ πολέ-
μου σέ ἐπανάσταση. Κάτι τέτοιο, ὅμως, δὲν ἐπιβε-
βαιωνόταν ἀπὸ τὰ γεγονότα. Οἱ δὲ κορυφαῖοι τρο-
τσκιστὲς «ἄγνοοῦσαν» τὰ σταλινικά κομμουνιστικά
κόμματα, δηλώνοντας ὅτι ἔχουν ἐγκαταλειφθεῖ ἀπὸ
τὴν ἐργατικὴ τάξη. Ἡ προσοχὴ τοῦ Ράπτη ἄρχισε
νά στρέφεται ἀπὸ ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ στὰ ἀντιαποικιακά
κινήματα τοῦ Τρίτου Κόσμου, πού δημιουργοῦσαν
τὶς μόνες πραγματικὲς ἐπαναστατικὲς προ-
ὑποθέσεις καὶ πρόσφορο πεδίο δράσης γιὰ ἐπανα-
στατικά κινήματα. Θεωροῦσε πὼς μία συμμαχία
μεταξὺ τῶν ἐργατικῶν κινήματων στίς μητροπό-
λεις, τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων στίς ἀποικίες
καὶ ὀρισμένων κομμουνιστικῶν κρατῶν θά μπορού-
σε νά μετατρέψει μίαν πυρηνικὴ σύρραξη μεταξὺ
ΕΣΣΔ-ΗΠΑ, πού τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη φαινόταν πι-
θανή, σέ ἐπανάσταση παγκόσμιας κλίμακας, πού
θά διέλυε καὶ τὸν δυτικὸ καπιταλισμό καὶ τὸν στα-
λινισμό. Δὲν ἔγινε φυσικὰ τίποτε ἀπ' ὅλ' αὐτά.

Ὁ περιθωριακὸς χαρακτήρας καὶ ἡ ἀριθμητικὴ
ἐλαχιστότητα τοῦ κινήματος τῆς Τετάρτης Διεθ-
νοῦς ἦταν τὸ μεῖζον πρόβλημα γιὰ τὸν Ράπτη.
Στὴν οὐσία, οἱ τροτσκιστὲς δὲν διέθεταν ἐρείσματα
στό μαζικὸ κίνημα καὶ εἶχαν, ὅπως θυμᾶται ὁ Ρά-
πτης³³, τὴν τάση νά θεωρητικοποιῦν τὴν ἀπομό-
νωσή τους καὶ νά αὐτοϊκανοποιῦνται μέ τὴν ἰδέα
ὅτι ἀποτελοῦσαν τὸν «πυρῆνα», τὸ «κέντρο» τῆς
αὐριανῆς συσπειρώσεως τῶν μαζῶν. «Ἐναντίον τέ-
τοιων ὀλέθριων ψευδαισθήσεων», θυμᾶται ὁ Ρά-
πτης³⁴, «πού ἐμφανίζονται συχνά σέ ὅσους ἐπὶ
καιρὸ ὀδεύουν στὴν ἔρημο, ἀποδράσαμε ἐπεξεργαζό-
μενοι τὴν τακτικὴ τοῦ “ιδιόμορφου εἰσοδισμού”».

Ὁρισμὸς τοῦ εἰσοδισμού³⁵: ὑπομονετικὴ, στα-
διακὴ προώθηση, στό ἐσωτερικὸ τῶν παραδο-
σιακῶν ἀριστερῶν κομμάτων καὶ συνδικάτων, ἀρι-

στερώτερων θέσεων καὶ ρευμάτων, ἱκανῶν σέ προ-
νομιακὲς στιγμὲς ἐθνικῆς ἐπαναστατικῆς κρίσης νά
εὐνοήσουν μίαν ἀποφασιστικὴν ἐπέμβαση καὶ δράση
τοῦ συνόλου τοῦ ἐνιαίου μετώπου τῶν ἐργαζομένων
στίς διάφορες ὀργανωτικὲς, ξεχωριστὲς ἀκόμα
ἐκφράσεις τους.

Σύντομα, ὅμως, ἡ ἐπίπλαστη τροτσκιστικὴ
ἐνότητα ἐκρήγνυται. Μία ὁμάδα μέ τὸν Sartre, τὸν
André Breton καὶ ἄλλους διανοουμένους ἰδρύουν τὸ
1948 τὸ δικὸ τους κόμμα, τὸν βραχύβιο Δημοκρα-
τικὸ Ἐπαναστατικὸ Συναγερμό, στὴν οὐσία μίαν λέ-
σχη συζητήσεων. Τὸ 1949 οἱ Καστοριάδης-Lefort
ἐγκαταλείπουν τὸ PCI, καταγγέλλοντας ὅτι ὁ τρο-
τσκισμὸς στάθηκε ἀνίκανος νά διαχωρίσει ὀργανικά
καὶ ριζικά τὴν θέση του ἀπὸ τὸν σταλινισμό, καὶ
παρέμεινε στὴν καλύτερη περίπτωση μίαν ἀντιπολί-
τευση πρὸς αὐτόν ἢ καὶ παράρτημά του. Στὸ ἔργο
τοῦ Στοιχεῖα κριτικῆς τῆς γραφειοκρατίας³⁶ ὁ
Lefort ἀποκάλεσε τὸ τροτσκιστικὸ PCI «μικροστα-
λινισμό», μέ ὅλα τὰ κλασσικά χαρακτηριστικά τοῦ
σταλινισμοῦ πλὴν τῆς αἱματηρῆς του διάστασης:
τὴν ἰσχὺ τοῦ κομματικοῦ μηχανισμοῦ, τὴν διάκριση
ἡγετῶν-ἐκτελεστικῶν ὀργάνων, τὴν χειραγώγηση
τῶν συνελεύσεων, τὴν κατακράτηση τῶν πληροφο-
ριῶν, τὴν μυστικοπάθεια, τὴν ἀποσιώπηση τῶν γε-
γονότων πού θά μπορούσαν νά διαψεύσουν τὴν θεω-
ρία κ.λπ. Ὁ Καστοριάδης καὶ ὁ Lefort τελικῶς δη-
μιούργησαν τὴν τάση «Σοσιαλισμὸς ἢ Βαρβαρότη-
τα» καὶ ἐξέδωσαν περιοδικό. Ἰδιαιτέρως οἱ ἀναλύσεις
τους γιὰ τὰ γραφειοκρατικὰ συστήματα τροφοδότη-
σαν τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη καὶ τὴν κοινωνιολογία.
Ἡ ἀνάλυση τῆς γραφειοκρατίας ὑπῆρξε ἄλλωστε ἡ
σημαντικώτερη συμβολὴ τοῦ τροτσκισμοῦ στὴν γε-
νικὴ ἱστορία τῶν ἰδεῶν^{36α}. Ἀπ' αὐτὲς τὶς ἰδέες
ἐπηρεάστηκαν σημαντικοὶ διανοούμενοι, προέκυψε ἡ
ἰδέα τῆς αὐτοδιαχείρισης καὶ ὀρισμένα ρεύματα πού
ἀναδύθηκαν τὸν Μάιο τοῦ '68.

Τὸ ἴδιο τὸ γαλλικὸ τροτσκιστικὸ κόμμα, τὸ
PCI, συρρικνώθηκε σημαντικὰ μετὰ τὶς ἀλλεπάλλη-
λες ἀποχωρήσεις. Τὸ 1949 παρέμειναν 200 μέλη.
Τὸ 1948, ἡ ρήξη Τίτο-Στάλιν προκαλεῖ νέες παρα-
χές. Ἐνῶ οἱ τροτσκιστὲς καταδικάζουν τὸν «σταλι-
νίσκο» Τίτο, ὁ Ράπτης ὑποστηρίζει τὸ ἀντίθετο:
προτείνει νά ὑποστηρίξουν τοὺς γιουγκοσλάβους
κομμουνιστὲς, ἀφοῦ ἡ ρήξη τους μέ τὸν Στάλιν τοὺς
ὀδήγησε νά ἀποβάλουν τὰ σταλινικά τους χαρακτη-
ριστικά καὶ νά εἶναι ἀνοιχτοὶ σέ κάθε δυνατότητα.
Ἡ γιουγκοσλαβικὴ πρεσβεία στό Παρίσι ἀγοράζει

ολόκληρα φορτία από την τροτσικιστική «Αλήθεια» (VÉRITÉ) και την διανέμει στις μεγάλες γιουγκοσλαβικές πόλεις, ο Τίτο αποκτά απροσδόκητα υποστηρικτές στο εξωτερικό και οι τροτσικιστές αποκτούν σημείο αναφοράς και κάποιο υπόδειγμα στο εξωτερικό, καθώς και μία εφαρμογή της διαρκούς επανάστασης. Η δὲ αυτοδιαχείριση του Τίτο μετατρέπεται σὲ προσφιλὲς θέμα συζήτησης τῶν τροτσικιστῶν. Καθὼς οἱ Σοβιετικοὶ ἐκκενώνουν τὴν Γιουγκοσλαβία καταστρέφοντας τὴν βιομηχανικὴ ὑποδομὴ, οἱ τροτσικιστὲς δημιουργοῦν Διεθνεῖς Ταξιαρχίες γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς χώρας αὐτῆς. Πολλοὶ νεαροὶ Γάλλοι βιώνουν καταπληκτικὲς ἐμπειρίες στὴν Γιουγκοσλαβία. Καί κυρίως τὴν οἰκογενειακὴ ἀτμόσφαιρα πού τόσο ἔλειπε ἀπὸ τίς κομμουνιστικὲς φράξιες. (Τέτοιες ἀποστολὲς θὰ ἐπαναληφθοῦν ἀπὸ τροτσικιστὲς στὴν Κούβα τὴν δεκαετία τοῦ '60 καὶ στὴν Νικαράγουα τὴν δεκαετία τοῦ '80.)

Ὁ Ράπτης εὐελπιστοῦσε ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ἐκμεταλλευτῆ τὸ κενὸ πού δημιούργησε ἡ σοβιετικὴ ἀποχώρηση ἀπὸ τὴν Γιουγκοσλαβία, γιὰ νὰ ἐπηρεάσει τὸν τιτοϊσμό πρὸς τὴν κατεύθυνση πού ἐπιθυμοῦσε. Ἀλλὰ ἀντιμετώπιζε πολλὲς ἀντιδράσεις στοὺς ἐσωτερικὸς τῆς Τετάρτης Διεθνούς, ὅπου ἤδη ἐμφανίζονταν οἱ πρῶτοι «ἀντιπαμπλιστὲς».

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1950 ξεκινᾷ ὁ πόλεμος τῆς Κορέας. Ὁ Ράπτης δὲν τρέφει καμμία ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ προοίμιο τῆς παγκόσμιας ἐπανάστασης. Κάτι πού φαινόταν πιθανὸ τότε, ἀλλὰ δὲν ἐπιβεβαιώθηκε ἀπὸ τὰ γεγονότα. Τὸ 1951, ἐνῶ ὁ Στάλιν διανύει τοὺς τελευταίους μῆνες τῆς βασιλείας του, κι ἐνῶ στὴν Οὐγγαρία καὶ στὴν Τσεχοσλοβακία συλλαμβάνονται καὶ ἀπαγχονίζονται οἱ ἡγέτες τῆς ἀντιναζιστικῆς ἀντίστασης, ὁ Ράπτης δημοσιεύει ἓνα κείμενο στὴν ἐφημερίδα τῆς Τετάρτης Διεθνούς, στοὺς ὁποῖο ὑποστηρίζει ὅτι ὁ πόλεμος τῆς Κορέας ὁδηγεῖ σὲ νέα δεδομένα. Ἐπανερχεται μὲ ἓνα προπαρασκευαστικὸ κείμενο τοῦ 3ου Παγκοσμίου Συνεδρίου τῆς Τετάρτης Διεθνούς, στοὺς ὁποῖο ὑποστηρίζει ὅτι ὁ παγκόσμιος ἱμπεριαλισμὸς βρίσκεται σὲ ὑποχώρηση, ἀφ' ἑνὸς διότι ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωση τὸν ἀπέκοψε ἀπὸ τίς ἀγορὲς τίς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ ἀφ' ἑτέρου διότι οἱ ἀσιατικὲς χώρες ἀπελευθερώθηκαν ἀπὸ τοὺς ἀποικιακοὺς ζυγούς, χάρις σὲ ἔθνικο-ἀπελευθερωτικὰ κινήματα πού διευθύνονταν κυρίως ἀπὸ κομμουνιστὲς. Οἱ ὑπόλοιπες ἀποικιοκρατούμενες χώρες, συνέχιζε ὁ Ράπτης, θὰ ἀπελευθερώνονταν κι αὐτὲς σύντομα.

Ἀλλὰ ὁ ἱμπεριαλισμὸς πρέπει, γιὰ νὰ ἐπιβιώσει, νὰ ἀνακτῆσει μὲ πόλεμο τίς θέσεις του. Ὅσο ὁ καιρὸς περνᾷ, τόσο ὁ ἱμπεριαλισμὸς χάνει περισσότερο ἔδαφος. Ἔτσι, θὰ ἐπιταχύνει τὴν ἀντεπίθεσή του, ἄρα ὁ Τρίτος Παγκόσμιος Πόλεμος βρίσκεται πρὸ τῶν πυλῶν, κατέληγε ὁ Ράπτης.

Σύμφωνα μὲ τὸν Ράπτη, ὁ Τρίτος Παγκόσμιος Πόλεμος ἐξ ἀρχῆς θὰ ἔπαιρνε τὴν μορφή διεθνούς ἐμφυλίου. Τυχόν ἐπικράτηση τοῦ σταλινισμοῦ στὴν διεθνή αὐτὴ διαμάχη δὲν θὰ ἐπιφέρει τὴν ἰσχυροποίησή του, θεωροῦσε ὁ Ράπτης, ἀλλὰ τὴν ἀποσταθεροποίησή του, διότι ἡ ἐπέκτασή του θὰ προκαλέσει τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀντιθέσεων του, πού εἶναι ἐγγενεῖς στὴν ἴδια του τὴν φύση. Τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἡ κατάρρευση καὶ τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καὶ τοῦ σταλινισμοῦ ταυτόχρονα. Ἡ τελικὴ ἔλευση τοῦ πραγματικοῦ σοσιαλισμοῦ, ὑποστήριζε ὁ Ράπτης, ἀναμφισβήτητα θὰ περάσει ἀπὸ πολλὰ μεταβατικὰ στάδια, πού θὰ διαρκέσουν ἴσως καὶ μερικὸς αἰῶνες. Τελικῶς, ὁ Ράπτης εἰσηγεῖτο τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ μηχανικοῦ ἀνισταλινισμοῦ καὶ τὴν ἐπιστροφή στὴν κριτικὴ ὑποστήριξη τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων, ἄρα τὴν διείσδυση σ' αὐτὰ γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ ἐλέγχου τους καὶ τίς ἀποικιοκρατούμενες χώρες ἢ προσχώρηση στὰ ἔνοπλα ἐπαναστατικὰ κινήματα.

Αὐτὲς οἱ ἀπόψεις τοῦ Ράπτη προκάλεσαν, ὅπως ἦταν φυσικὸ, πολλὲς ἀντιδράσεις. Ὁ «παμπλισμὸς», ὅπως ἀποκάλεσαν τὴν ἰδεολογικὴ σχολὴ Ράπτη, καταγγέλθηκε ὡς νέα θεωρητικὴ αἵρεση, ἀντι-μπολσεβικὴ, ἀντι-λενινιστικὴ. Οἱ ἀντίπαλοί του ἐπικαλέσθησαν τὸν Τρότσκι, πού εἶχε θεωρήσει τὰ σταλινικά κόμματα ἀθεράπευτα ἀντεπαναστατικά, ἄρα μὴ ἐπιδεχόμενα διόρθωσης. Ὁ Ράπτης ἀπαντοῦσε μὲ ἀναφορὲς στὰ κείμενα τοῦ Marx καὶ τοῦ Τρότσκι. Ὁ Ράπτης ἐπέβαλε τελικῶς τίς ἀπόψεις του στοὺς 3ο Παγκόσμιος Συνέδριο τῆς Τετάρτης Διεθνούς, μέσῳ τῆς ὑποστήριξης τῶν ξένων ἐκπροσώπων, παρά τίς ἀντιρρήσεις τῶν Γάλλων.

Οἱ ἀναλύσεις τοῦ Ράπτη, σωστὲς σὲ ὅ,τι ἀφοροῦσε τὴν μελλοντικὴ κατάρρευση τοῦ σταλινισμοῦ καὶ τὴν σημασία τοῦ ἀνταποικιακοῦ ἀγῶνα, ἔπασχαν σὲ δύο σημεία: πρῶτον, ἡ «παγκόσμια ἐπανάσταση» δὲν εἶχε πλέον ἔννοια στὴν ἐποχὴ τῆς ἀτομικῆς βόμβας, τοῦ NATO καὶ τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου. Δεύτερον, εἶχε ὑποτιμῆσει τὴν «ἰσορροπία τοῦ τρόμου» (ἰσορροπία πού ἔγινε βεβαίως ἀντιληπτὴ μόνον μετὰ τὴν κρίση τῆς Κούβας, τὸ 1962).

Ο Ράπτης προχώρησε στην οργάνωση δομών εισοδισμού. Ήθελε το PCI νά χωρισθεί σε δύο τμήματα, τό εμφανές και τό άφανές: τό εμφανές θά καθοδηγοῦσε τό άφανές, τό όποιο θά πραγματοποιοῦσε τόν εισοδισμό στά σταλινικά σχήματα. Κάτι πού άρνοῦνταν πολλοί Γάλλοι τροτσκιστές.

Όπωςδήποτε, οί αντιδράσεις τῶν Γάλλων τροτσκιστῶν (καί ιδιαίτερα τοῦ Lambert) ὑπῆρξαν σφοδρές. Ο Ράπτης κατηγορήθηκε ὡς σταλινικός πράκτορας, ανασύρθηκε μία ανεπιβεβαίωτη δήλωση μετανοίας του τό 1937 στην Άσφάλεια τοῦ Μεταξά, κυκλοφόρησαν φήμες ὅτι ἡ KGB ἀπειλήσε τήν ζωή τῆς γυναίκας του καί ὅτι ἔτσι ὑποχρεώθηκε σέ συνεργασία μέ τόν σταλινισμό³⁷.

Ο «εισοδισμός» ἐπικυρώθηκε πάντως μέ συντριπτική πλειοψηφία στό 3ο Συνέδριο τῆς Τετάρτης Διεθνούς, τό 1951, ἀλλά δέν ἀπέδωσε τά αναμενόμενα ἀποτελέσματα (μέ κάποιες ἐξαιρέσεις, ὅπως π.χ. ἡ Ἀγγλία), γιατί στίς περισσότερες χῶρες οί τροτσκιστικές ὁργανώσεις ἔπασχαν ἀπό ναρκισσισμό, αὐτοπεριχαράκωση καί οὐτοπισμό. Ἐκτός αὐτοῦ, οί ἀπανταχοῦ τροτσκιστικές ὁργανώσεις δέν ἦταν διατεθειμένες νά ἀποβάλλουν τά ἔθνικά τους χαρακτηριστικά καί νά λειτουργήσουν ισότιμα στό σχῆμα τῆς Τετάρτης Διεθνούς. Δροῦσαν, καί ιδιαίτέρως τό ἀμερικανικό SWP, ὡς αὐτόνομες ὁργανώσεις, ἀναθεωρώντας ἐπί πλέον βασικές ἀρχές τῆς Τετάρτης Διεθνούς καί τοῦ ἴδιου τοῦ Τρότσκι, μέ ἀποτέλεσμα ἡ Τέταρτη Διεθνῆς νά ἐξελιχθεῖ τελικά σέ μία χαλαρή συνομοσπονδία ἔθνικῶν ὁργανώσεων. Ἐκτός αὐτοῦ, τό 1953 ἕνα σημαντικό μέρος τῆς Τετάρτης Διεθνούς ἀποχώρησε γιά νά δημιουργήσῃ ἄλλη «Διεθνή Ἐπιτροπή» τῆς Τετάρτης Διεθνούς, ἀπό ἀντίδραση πρὸς τόν εισοδισμό σέ κομμουνιστικά καί σοσιαλιστικά κόμματα.

Τό 1952, ὁ Ράπτης ἐξέδωσε ἕνα βιβλίο μέ τίτλο Ὁ πόλεμος πού ἔρχεται³⁸, ἐπιβεβαιώνοντας τήν ἀμετακίνητη πεποίθησή του γιά τό σχῆμα: «Πόλεμος-Ἐπανάσταση», πού θά ἐκπλήρωνε τίς προσδοκίες του. Αὐτή ἡ ἀκλόνητη ἀπό τά πραγματικά γεγονότα πεποίθησή του φάνηκε καί τό 1956, ὅταν πίστεψε ὅτι ἡ οὐγγρική ἐπανάσταση ἦταν ἡ ἀρχή γιά τήν οἰκοδόμηση ἑνός πραγματικοῦ σοβιετικοῦ κράτους καί ἡ ἔναρξη μίας πραγματικά προλεταριακῆς ἐπανάστασης ἐναντίον τοῦ σταλινικοῦ καθεστώτος³⁹. Ἀλλά ὁ σταλινισμός ἦταν ἕνας τερατώδης μηχανισμός παγκόσμιας ἰσχύος, ἐνῶ οί ἀνισταλινικοί ἀποτελοῦσαν ἀνίσχυρα γκρουπούσκουλα στόν

χῶρο τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς. Ὅταν πέθανε ὁ Στάλιν, τό 1953, «ὁ παρανοϊκός Νέρων τοῦ σοβιετικοῦ κόσμου»⁴⁰, ὁ Ράπτης καί οί συνεργάτες του ἀνέπνευσαν μέ ἀνακούφιση, γιατί ἡ ἀδίστακτη σκιά του τρομοκρατοῦσε σ' ὅλη τήν ὑφήλιο τούς ἀντιπάλους του.

Τό καλοκαίρι τοῦ 1952, σ' ἕνα ἔκτακτο συνέδριο, ἐπῆλθε ἡ ὀριστική ρήξη μεταξύ «παμπλιστῶν» καί «ἀντιπαμπλιστῶν». Ἡ διάσταση προσέλαβε διεθνεῖς διαστάσεις. Οἱ Ἕλληνοι καί οἱ Ἀμερικανοί τροτσκιστές ἤρθαν σέ ρήξη μέ τόν Ράπτη καί συμάχησαν μέ τήν τάση τοῦ Γάλλου Lambert. Μαζί τους πῆραν καί τά τροτσκιστικά γκρουπούσκουλα τῶν χωρῶν τῆς Βρετανικῆς Κοινοπολιτείας. Οἱ Γερμανοί διχάστηκαν. Μέ τόν Ράπτη συντάχθηκαν οἱ Ἰταλοί, Βολιβιανοί, κάποιοι Λατινοαμερικανοί καί οἱ τροτσκιστές τῆς... Κεϋλάνης. Εἰς τό ἐξῆς θά ὑπάρχουν δύο Τέταρτες Διεθνεῖς, πού θά ἀναδυθοῦν σέ ἀμείλικτο ἀγῶνα γιά νά ἐλέγξουν τά ἀριστεριστικά γκρουπούσκουλα: ἡ Τέταρτη Διεθνῆς τοῦ Ράπτη καί ἡ «Διεθνῆς Ἐπιτροπή γιά τήν Ἀνοικοδόμηση τῆς Τετάρτης Διεθνούς» τῶν Γάλλων τροτσκιστῶν τοῦ Lambert.

Σύμφωνα μέ τόν Christophe Nick, ἡ ὁμάδα τοῦ Ράπτη ἢ Πάμπλο κληρονόμησε ἀπό τόν τροτσκισμό τήν ἀναλυτική δεινότητα, τήν ἐπαφή μέ τήν διεθνή πραγματικότητα, τήν εὐελιξία καί τίς συνεχεῖς μεταστροφές τῆς στρατηγικῆς. Ο «λαμπερτισμός» κληρονόμησε τό μεθοδικό καί ὁργανωτικό πνεῦμα, τήν στενή σχέση μέ τά συνδικάτα καί τίς μαζικές ὁργανώσεις, τήν ἀναφορά στά «ίερά κείμενα». Ο «παμπλισμός» ἦταν ἀνοιχτός στά νέα κοινωνικά ρεύματα, ὅπως ὁ φεμινισμός, ἡ οἰκολογία, τό ρόκ, ὁ ἀντιρατσισμός, ἡ ἀμεση δημοκρατία, προκειμένου νά τά προσελκύσει στόν μαρξισμό-λενινισμό. Ἀντιθέτως οἱ «λαμπερτιστές» ἀνῆκαν στην σφαῖρα τῆς πειθαρχίας, τῆς ρουτίνας, τῆς κομματικῆς ἀγγαρείας. Ἡ ἀδυναμία τοῦ «παμπλισμοῦ» εἶναι τό ζάππινγκ⁴¹. Ο ἐνθουσιασμός μ' ἕνα θέμα καί στην συνέχεια ἡ ἐγκατάλειψή του γιά κάποιο ἄλλο. Ἡ ἀδυναμία τοῦ «λαμπερτισμοῦ» εἶναι ὁ συντηρητισμός, ἡ ἐσωστρέφεια, ὁ φορμαλισμός, ὁ ἰακωβινισμός, ὁ συγκεντρωτισμός. Βεβαίως ὁ παμπλισμός, πίσω ἀπό τήν ἀνοιχτή του φύση, χρησιμοποιοῖ σκληρές μεθόδους ἐλέγχου καί καταστολῆς, ὅπως κι ἡ μονολιθικότητα τοῦ «λαμπερτισμοῦ» εἶναι φαινομενική, ἀφοῦ καλύπτει ποικίλα ἀντικρουόμενα ρεύματα, πού ὅμως δέν ἀμφισβητοῦν ποτέ τήν ἠγεσία. Ο «παμπλισμός», ἂν καί ἀνισταλινι-

κός, υπερασπίζεται την Σοβιετική Ένωση, ο «λαμπερισμός» είναι σφοδρά αντίθετος. Και οι δύο τάσεις του διεθνούς τροτσκισμού συμμερίζονται όμως την μαχητική, στρατιωτική σύλληψη της πολιτικής του Τρότσκυ. Οι παμπλιστές, τό 1956, είναι γύρω στά 30 άτομα, τά περισσότερα εκ των οποίων έχουν κάνει «είσοδοισμό» στό Γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα. Έλέγχουν τό γαλλικό PCI (Διεθνές Κομμουνιστικό Κόμμα), ένω οι λαμπεριστές, πού είναι γύρω στούς πενήντα, έλέγχουν την έφημερίδα «Η Άλήθεια». Γύρω στά 50 άτομα άνήκουν σέ μία τρίτη τάση, την Νέα Άριστερά και γύρω στά 20 στην Μπολσεβικική-Λενινιστική Τάση, πού εκδίδει τό «Μαρξιστικό Βήμα».

* * *

Οί τροτσκιστές διασώθηκαν από την αφάνεια λόγω του πολέμου της Άλγερίας. Ο Ράπτης θεώρησε ότι βρήκε στην άλγερινή αντι-αποικιακή επανάσταση έναν λόγο ύπαρξης του τροτσκισμού, πού έβαινε προς την εξάφαιση. Η λογική του ήταν ότι, ως διεθνές κίνημα, ο τροτσκισμός έπρεπε να ρίχνει τό βάρος του στά σημεία της ύψηλίου όπου αναπτύσσονταν επαναστατικές προοπτικές και άρα δυνατότητες ανάπτυξης του τροτσκισμού. Άλλά υπήρχαν ισχυρές αντιστάσεις από «συντρόφους» πού ήταν επηρεασμένοι από τό εθνικό περιβάλλον στό οποίο ζούσαν και τό οποίο θεωρούσαν ως τό μεσσιανικό κέντρο της παγκόσμιας επανάστασης^{41α}. Ουσιαστικά, οι αντίπαλοι του Ράπτη είναι όλοι οι υπόλοιποι σημαντικοί τροτσκιστές (Χήλυ, Λαμπέρ, Φράνκ, Ζερμέν κ.ά.). Στην αρχή, η τάση του Ράπτη υπερίσχυσε, αλλά στην συνέχεια έγινε μειοψηφία και περιθωριοποιήθηκε.

Η δράση των τροτσκιστών θα αναπτυχθεί στις λαϊκές συνοικίες των γαλλικών πόλεων, στά εργοστάσια και τις παραγκουπόλεις, όπου ζούν οι Άλγερинοί μετανάστες. Βρήκαν έτσι την ευκαιρία να δράσουν υπέρ της απελευθέρωσης της γαλλικής αποικίας της Άλγερίας, πού αποτελούσε ένα πραγματικό και όχι φαντασικό διακύβευμα, όπως η «Επανάσταση». Τό θέμα ταίριαζε άλλωστε με την ιδιοσυγκρασία τους: απαιτείτο μυστικοπάθεια, συνωμοτικότητα, διεθνείς διασυνδέσεις, δράση στην παρανομία. Η παρανομία, άλλωστε, για τους τροτσκιστές, διαφυλάσσει την επαναστατική «καθαρότητα»⁴².

Οί τροτσκιστές ήταν έξ αρχής αντίθετοι και είχαν καταγγείλει την αποικιοκρατία. Γι' αυτό και η επαφή με τους εθνικιστικούς-επαναστατικούς κύκλους των Άλγερинων ήταν εύκολη. Ο Ράπτης, ειδικότερα, είχε δημιουργήσει στενούς δεσμούς με τον Habib Bourguiba, τον ήγέτη της Τυνησίας, ένω ο Lambert με τον κατ' οίκον περιορισμένο ήγέτη των Άλγερинων Messali Hadj.

Όταν τό απελευθερωτικό κίνημα των Άλγερинων διασπάται, ο μέν Lambert παραμένει πιστός στον φίλο του Hadje, ένω ο Ράπτης συμμαχεί με την νέα όργάνωση πού προέκυψε, τό FLN. Τό FLN υποστηρίζει και η άμερικανική πολιτική⁴³.

Τό μέλλον των επαναστατικών ιδεών του ο Ράπτης τό είδε έτσι στον Τρίτο Κόσμο, και συγκεκριμένα στην Βόρεια Άφρική, όπου αναπτυσσόταν ο αντιαποικιακός αγώνας. Με τά περιορισμένα μέσα του, ο Ράπτης υιοθέτησε μία γραμμή απόλυτης υποστήριξης των εθνικοαπελευθερωτικών κινήματων σ' αυτές τις χώρες, αλλά ταυτόχρονα και έμπρακτης συμπαράστασής τους. Η γραμμή του ώστόσο δεν βρήκε μεγάλη απήχηση στό ίδιο του τό κίνημα, στό οποίο κυριαρχούσε ο ευρωκεντρισμός. Άλλωστε, ο τροτσκισμός υφίστατο πρακτικά κυρίως στην Ευρώπη, με όρισμένες μόνον εξαιρέσεις (Λατινική Άμερική, ΗΠΑ, Κούβα, Κεϋλάνη). Από την στιγμή εκείνη, αρχίζει η αποστασιοποίηση του Ράπτη από τό ευρωπαϊκό τροτσκιστικό κίνημα και η χειραφέτησή του θα αποδώσει γόνιμους καρπούς. Από τις αρχές του 1952 χρονολογούνται οι στενές επαφές του με τό εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα της Άλγερίας στό Παρίσι και τον ιστορικό ήγέτη του Messali Hadj. Όταν εξεργάγη, την 1η Νοεμβρίου 1954, η Άλγερινή Έπανάσταση από τό FLN, ο Ράπτης δεν δίστασε να διακηρύξει την άμεριστη υποστήριξή του, εγκαταλείποντας τον Messali. Συνδέθηκε γρήγορα με την παράνομη όργανωτική δομή του FLN στην Γαλλία. «Άν τό κίνημά μας», υποστήριζε τότε ο Ράπτης⁵⁰, «ήθελε πραγματικά να στραφεί αποφασιστικά προς τις μάζες, να σπάσει την απομόνωσή του, να πάψει να περιορίζεται σε γενική πολιτική προπαγάνδα όρθων ιδεών και θέσεων, έπρεπε να μή χαθεί η εξαιρετική ευκαιρία της Άλγερинής Έπανάστασης. Για πρώτη φορά από την ίδρυση της Τετάρτης Διεθνούς είχαν παρυσιαστεί τόσο ευνοϊκές, αντικειμενικές αλλά και υποκειμενικές συνθήκες για μία αποφασιστική ένταξή μας σε μία μεγάλη επανάσταση, με όλες τις

πολύμορφες συνέπειες πού ένα τέτοιο γεγονός θα είχε στην Ίδια μας τήν ανάπτυξη». Η πρωτοβουλία αυτή του Ράπτη συνάντησε πολλές αντιδράσεις. Άλλά πίστευε ότι αυτός ήταν ο μόνος τρόπος νά μετασχηματισθῆ ἡ Διεθνῆς ἀπό ὄμιλο ἀτέρμωνων καί ἀδιέξοδων συζητήσεων σέ ὀργάνωση πρακτικῆς δράσης. Αὐτός ὁ μετασχηματισμός, βεβαίως, περιέκλειε κινδύνους γιά τήν ἀσφάλεια τοῦ Ράπτη καί τῶν συνεργατῶν του.

Ὁ Ράπτης δέν ἀμφιβάλλει καθόλου ὅτι ὁ ἀπελευθερωτικός πόλεμος τῆς Ἀλγερίας εἶναι ταυτόχρονα ἐπαναστατικός. Ὀνειρεύεται νά δημιουργήσει πολλές «Γιουγκοσλαβίες», κάρφος στόν ὄφθαλμό καί τοῦ ἱμπεριαλισμοῦ καί τοῦ σταλινισμοῦ. Ἦδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1955 ὀργανώνει τήν συμμαχία τῶν τροτσικιστῶν μέ τούς Ἀλγερινούς ἐπαναστάτες. Ἀναθέτει σέ συνεργάτες του διάφορα καθήκοντα, μεταμορφώνοντάς τους ἀπό ἰδεολόγους τῶν καφενείων σέ ἀνθρώπους τῆς πραγματικῆς δράσης. Στήν Γαλλία, ὀργανώνονται σαμποτάζ τραίνων, παρεμπόδιση τῆς ἐπιστράτευσης, διαδηλώσεις μητέρων. Συντονίζονται ἐπιτροπές νέων ἐναντίον τῆς ἀποστολῆς στρατοῦ στήν Ἀλγερία, καί γενικά ἐπιχειρεῖται ἡ ἀναβίωση ἑνός ντεφαιτιστικοῦ κινήματος. Ἀλλά στό κίνημα αὐτό δέν μετέχουν οὔτε οἱ σοσιαλιστές οὔτε οἱ κομμουνιστές, οἱ ὁποῖοι ἔχουν συνταχθεῖ μέ τήν γαλλική κυβέρνηση. Ἔτσι, τό μονοπώλιο τοῦ ἀντιαποικιακοῦ ἀγῶνα περιέρχεται στόν ἔλεγχο τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς. Ἰδίως στόν χώρο τῶν νέων, ὅπου ὁ ἀντιαποικιακός ἀγῶνας συνδέεται μέ τήν ἀμφισβήτηση τῆς δυτικῆς κυριαρχίας στόν κόσμο.

Ἡ ὀργανωτική παράδοση τῶν τροτσικιστῶν, δηλαδή ὁ εἰσοδισμός, δέν τούς ἐπιτρέπει νά ἡγηθοῦν ἀποτελεσματικά αὐτοῦ τοῦ κινήματος. Ἀλλά πάντως ἡ ἐπιρροή τους ἀνέρχεται, μετά τήν παρακμή τῆς περιόδου 1947-56. Στήν οὐσία, οἱ τροτσικιστές ἐπανορθώνουν γιά τήν παθητικῆ στάση τους κατά τήν γερμανική κατοχή. Ἡ ἐπιρροή τους ἐπεκτείνεται σέ κύκλους ἐκτός τῶν κομματικῶν στελεχῶν καί μελῶν.

Ὁ Ράπτης ἔστησε ἕναν ὀλόκληρο μηχανισμό παραγωγῆς ταυτοτήτων, διαβατηρίων, ἐντύπων. Ἀξιοποίησε τόν μηχανισμό τοῦ Αἰγυπτιοεβραίου ἀρχηγοῦ τοῦ αἰγυπτιακοῦ ΚΚ Κουριέλ (ὁ ὁποῖος προμήθευσε μέ πλαστά πιστοποιητικά τούς Ἑλληνες ἀξιωματικούς καί ναῦτες πού ἔκαναν τό καταστροφικό κίνημα στό ἑλληνικό ναυτικό στήν Αἴγυ-

πτο τό 1943). Ὁ Κουριέλ δημιούργησε τό «Κουριέλ Ἀπαρατ», μηχανισμό πού ἐξέδιδε πλαστά διαβατήρια, ἐξασφάλιζε τήν μεταφορά χρημάτων καί ὄπλων σέ ἀριστερούς καί ὑποστήριζε «λογιστικά» τόν FLN (ἐξαρθρώθηκε τελικά ἀπό τίς γαλλικές ὑπηρεσίες)⁵¹. Συγκέντρωναν, ἐπίσης, χρηματικά ποσά καί ἔκρυβαν ἐπαναστάτες στά σπίτια τους. «Ἐνας ὀλόκληρος μυστικός, στεγανός, κοινός μηχανισμός λειτούργησε ἐπί χρόνια, προσφέροντας πολύμορφη πρακτικῆ βοήθεια στήν μαχόμενη Ἀλγερινή Ἐπανάσταση», θυμᾶται ὁ Ράπτης⁵². Ἡ βοήθεια αὐτή ἐδίδετο ἄνευ ὄρων, σύμφωνα μέ τήν βασική πεποίθηση τοῦ Ράπτη, καί χωρίς ἀνταλλάγματα. Στά πιά πολιτικοποιημένα, ὅμως, στελέχη τοῦ FLN, προσπαθοῦσε νά περνάει τίς δικές του ἰδεολογικές ἀπόψεις. Ἐπί πλέον, πρότεινε τήν δημιουργία «διεθνῶν ταξιαρχιῶν» κατά τό πρότυπο τῆς Ἰσπανίας, καθῶς καί βιομηχανία κατασκευῆς ὄπλων. Ὅπωςδήποτε, τό τροτσικιστικό κίνημα δέν ἀκολούθησε ὀλόκληρο τόν Ράπτη σ' αὐτή του τήν πρωτοβουλία καί τήν ὑποτίμησε. Ἐνῶ, πράγματι, ἦταν ἡ μόνη ὁδός γιά νά τεθεῖ ὁ διεθνῆς τροτσικισμός ἐντός πραγματικότητος.

Ταυτόχρονα, ὁ Ράπτης ταξίδευε καί σέ ἄλλες εὐρωπαϊκές χώρες (Αγγλία, Δανία), δημιουργώντας ἐπιτροπές γιά μιά Ἐλεύθερη Ἀλγερία, ἐπιτροπές ἀλληλεγγύης καί συμπαράστασης καί συνομιλώντας μέ βετεράνους τοῦ ἰσπανικοῦ πολέμου. Τό 1958 ταξίδεψε στήν Τυνησία, γιά νά συζητήσει μέ τήν «Προσωρινή Κυβέρνηση τῆς Ἀλγερινῆς Δημοκρατίας». Τελικά, λόγω τῶν γαλλικῶν διώξεων, ὁ Ράπτης ἐγκατέστησε τό κέντρο δράσης του στήν Ὀλλανδία, καί ἀπό ἐκεῖ ταξίδευε στίς διάφορες εὐρωπαϊκές χώρες γιά νά προωθήσει τήν πρακτικῆ ὑποστήριξη τῆς ἀλγερινῆς ἐπανάστασης.

Στά ἀπομνημονεύματά του, ὁ Ράπτης ὑποστηρίζει ὅτι κατάφερε νά δημιουργήσει βιομηχανικῆ ὑποδομή παραγωγῆς ὄπλων στό Μαρόκο μέ ἐθελοντές: «Ἐπιλέξαμε κατ' ἀρχήν μιά ομάδα ἀπό εἰδικευμένους μεταλλουργούς, σχεδιαστές, μηχανικούς· σχηματίσαμε ἐπίσης ἕναν παράνομο μικρό ὀργανισμό στήν Εὐρώπη, ἱκανό νά προμηθεύεται τά ἀπαραίτητα μηχανήματα καί νά τά στέλνει σίγουρα καί γρήγορα στόν τόπο κατασκευῆς τῶν ὄπλων». Μάλιστα ἀναφέρει ὅτι τό FLN εἶχε ἐγκαταστήσει κρυφά ἐργοστάσια στό Μαρόκο⁵³. (Προσωπικά ἐκτιμῶ ὅτι μᾶλλον ὑπῆρχε ὑπόγεια καί ἀθέατη ἐνίσχυση ἀπό τήν ἀμερικανικῆ ἢ τήν σοβιετικῆ πολιτικῆ,

πού ήθελε νά αποδομήσει τίς εὐρωπαϊκές ἀποικιακές αὐτοκρατορίες.)

Ὁ ἴδιος ὁ Ράπτης ταξίδευε γιά νά διαπιστώσει ἐπί τόπου τίς προόδους τῶν ἐργασιῶν, ἀπό τό Ἄμστερνταμ ὅπου ἔδρευε. Στίς 10 Ἰουνίου 1960, ὅμως, συνελήφθη στό Ἄμστερνταμ, μέ τήν κατηγορία τῆς πλαστογραφίας γιά λογαριασμό τῶν ἀλγερινῶν ὀργανώσεων. Πράγματι, ὁ Ράπτης εἶχε ὀργανώσει παράνομο ἐργαστήριο ὄφσετ γιά τήν παραγωγή πλαστῶν χαρτονομισμάτων, στήν γερμανική πόλη Ὁσναμπρυκ, ἀπό τό 1959, μαζί μέ τόν Ὁλλανδὸ πρόην γραμματέα τοῦ Τρότσκυ, τόν Σαντέν. Τότε μάλιστα, ἀπό τό ἀνακοινωθέν τοῦ PCI, γνωστοποιεῖται ὅτι ὁ «Πάμπλο» εἶναι ὁ Ἑλληνας Μιχάλης Ράπτης, κάτι πού δέν ἦταν γνωστό στούς τροτσκιστές. Φυλακίσθηκε, ἐν ἀναμονῇ δίκης, σέ μιά μεσαιωνική φυλακή, στό ἴδιο κελί μέ ἓναν Ἰρλανδὸ ποινικό κατάδικο, τόν ὁποῖον μύησε γρήγορα στίς ἰδέες του, πείθοντάς τον νά γίνει μέλος τοῦ IRA!^{53α} Ὁ Ράπτης στήν φυλακή μελέτουσε Πλάτωνα καί Freud καί ἔγραψε δύο σχετικά δοκίμια, καθὼς κι ἓνα ἄλλο γιά τό γυναικεῖο ζήτημα. Μία διεθνὴς καμπάνια γιά τήν ὑποστήριξή του εἶχε ἤδη ἀρχίσει, μέ σκοπὸ ἢ δίκη του νά προσλάβει ἰδεολογικὸ περιεχόμενο. Ταυτόχρονα, στήν Γραμματεία τῆς Τετάρτης Διεθοῦς, ἄρχισε σκληρὴ πάλη γιά τήν διαδοχὴ του. Ἡ δίκη ἄρχισε τελικὰ τόν Ἰούνιο τοῦ 1961, μετὰ ἀπὸ ἓναν χρόνο προφυλάκισης. Κινητοποιοῦνται ὑπὲρ τοῦ Ράπτη προσωπικότητες, ὅπως ὁ Σάρτρ καί ἡ Μπωβουάρ, πανεπιστημιακοί, Λατινοαμερικανοί πολιτικοί, ὁ Ἀλλιέντε, Νεοζηλανδοὶ συνδικαλιστές, Ἰάπωνες ἀκροαριστεροί, Γιουγκοσλαῦοι, ἡ ἀριστερὰ τοῦ βρετανικοῦ Ἐργατικοῦ Κόμματος καί διάφοροι ἄλλοι ἀπὸ τὰ τέσσερα σημεῖα τῆς ὑφῆλίου. Τήν ὑπεράσπιση τοῦ Ράπτη ἀνέλαβε ὁ δικηγόρος πού τοῦ ἔστειλε ὁ Ζαρντώ, ὁ Ἑβραϊκῆς καταγωγῆς γκαλερίστας τοῦ Πικάσσο. Διεθνεῖς προσωπικότητες ἦλθαν νά καταθέσουν ὡς μάρτυρες ὑπερασπίσεως, ὅπως Βρεταννοὶ βουλευτὲς τῆς ἀριστερᾶς καί ὁ βιογράφος τοῦ ὁ Τρότσκυ, ὁ Isaac Deutscher. Ἡ χήρα τοῦ Τρότσκυ Ναταλία ἔστειλε ἐπιστολὴ συμπαράστασης. Μία μεγάλη ὀλλανδικὴ ἐφημερίδα ἔγραψε ὅτι στήν δίκη αὐτὴ «πλανᾶται ἡ σκιά τοῦ Λ. Τρότσκυ». Ὁ Ράπτης, στήν ἀπολογία του, κατηγοροῦσε τὸ ἀποικιακὸ καθεστῶς καί κατήγγειλε τίς ὀλλανδικὲς ἀρχές γιὰ τὸν εἶχαν μεταχειριστεῖ σάν ποινικὸ καί ὄχι πολιτικὸ κρατούμενο, χωρὶς ὅμως νά καταφρο-

νεῖ τοὺς ποινικοὺς συγκρατούμενους του, γιὰ τὴν εἶχε ὀδηγηθεῖ στόν σοσιαλισμὸ ἀπὸ ἀγάπη στόν ἄνθρωπο καί βαθειὰ κατανόηση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς. Ἐπίσης χαιρέτησε «τὴν φλογερὴ καί γενναϊοκαρδὴ νεολαία τῆς Ὁλλανδίας», μέρος τῆς ὁποίας τοῦ εἶχε συμπαρασταθεῖ μέ ἀντιαποικιακὲς ἐκδηλώσεις. Τελικὰ, καταδικάσθηκε σέ φυλάκιση δεκαπέντε μηνῶν, γιά νά δικαιολογηθεῖ ὡς ποινὴ ἢ (ἴδιας διάρκειας) μακροχρόνια προφυλάκισή του. Οἱ δεσμοφύλακες του τὸν ἀποχαιρέτησαν μέ συγκινητικὰ λόγια.

Κατὰ τὴν ἀπουσία τοῦ Πάμπλο, ἐχθροὶ καί φίλοι συνομωτοῦν ἐναντίον του. Ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Franck συνομωτεῖ μέ τοὺς Ἀμερικανοὺς τροτσκιστές, μεταφέρει τὴν ἔδρα τῆς Τετάρτης Διεθοῦς στήν Ρώμη καί ἀναλαμβάνει τὴν ἡγεσία. Ὁ Πάμπλο δέν θά ξαναβρεῖ ποτέ τὴν ἡγετική του θέση στήν Τετάρτη Διεθνή. Οἱ παμπλιστές, περίπου 30 ἄτομα, χάνουν τὸν ἔλεγχο τῆς «Κομμουνιστικῆς Φωνῆς», τοῦ δημοσιογραφικοῦ ὀργανοῦ τους. Ἄλλωστε, γρήγορα οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Πάμπλο διασπῶνται. Ὁ ἴδιος ὁ Πάμπλο, ὅταν ἀπελευθερώνεται, δέν ἔχει πιά ἄδεια παραμονῆς πουθενά, ἐνῶ ἡ ἑλληνικὴ χούντα ζητᾷ τὴν ἐκδόσή του. Μετὰ ἀπὸ διάφορες προσπάθειες, λαμβάνει μέ μεσολάβηση τοῦ Τίτο καί τοῦ Νάσερ διαβατήριο ἀπὸ τὸν βασιλιᾶ τοῦ Μαρόκου Χασάν. Καταλήγει στό Μαρόκο, μέ τὴν μεσολάβηση τῶν τροτσκιστῶν τοῦ βρετανικοῦ (κυβερνωτῶντος) ἐργατικοῦ κόμματος. Ὁ Πάμπλο εἶναι χολωμένος μέ τὴν ὀργάνωσή του, πού θεωρεῖ ὅτι δέν τὸν ὑποστήριξε ἐπαρκῶς κατὰ τὴν διάρκεια τῆς κράτησῆς του.

Στὸ Μαρόκο, τὴν μόνη χώρα πού δέχθηκε νά τοῦ χρηγήσει διαβατήριο, τριγύριζε στοὺς ἐξωτερικοὺς τόπους τοῦ Μαρακές καί τοῦ Ραμπάτ, ἀπῆλαυσε τὸ μεγαλόπρεπο θέαμα τοῦ οὐρανοῦ στίς ἀμμουδιές, ταξίδεψε σέ μυστικὲς βάσεις τοῦ FLN, δέχθηκε ἐπισκέψεις φίλων του ὅπως ὁ Ἄγγλος βουλευτὴς John Baird, γνωρίστηκε μέ πολυάριθμους Ἀφρικανοὺς καί ἄλλους τριτοκοσμικοὺς ἡγέτες ἐπαναστατικῶν κινήσεων. Ἀπὸ τὸ Μαρόκο ἔζησε τὰ γεγονότα ὡς τὴν νίκη τῆς Ἀλγερινῆς Ἐπανάστασης, τὸν Μάρτιο τοῦ 1962, ὅταν ὑπογράφηκαν οἱ συμφωνίες τοῦ Evian. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1962, ἡ Ἀλγερία γίνεται ἀνεξάρτητη. Ὁ Ράπτης μετέχει στό πρῶτο κονβοῖ πού περνᾷ τὰ ἀλγερινὰ σύνορα καί ἡ ἡγεσία τοῦ FCN τὸν ὑποδέχεται ὡς ἀδελφὸ. Εἶναι χρήσιμος, γιὰ τὸν ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι τεχνοκρά-

τες και διοικητικά στελέχη έχουν εγκαταλείψει την Άλγερία. Στην ελεύθερη πιά Άλγερία, συνάντησε για πρώτη φορά τον νέο ήγέτη της Άχμέντ Μπέν Μπέλα, με τον οποίο συνδέθηκε από την πρώτη στιγμή με αισθήματα αμοιβαίας συμπάθειας και εκτίμησης. Ο Ράπτης του πρότεινε να τεθεί σε καθεστώς αυτοδιαχείρισης ο εγκαταλελειμμένος από τους Ευρωπαίους αποίκους τεράστιος πρώην αποικιακός τομέας της οικονομίας (αγροκτήματα, εργοστάσια κ.λπ.)· αντί να κρατικοποιηθεί και να γραφειοκρατικοποιηθεί, να ανατεθεί ή διαχειρισή του στα δημοκρατικά εκλεγμένα όργανα των άμεσων παραγωγών. Αυτή την έννοια της αυτοδιαχείρισης ο Ράπτης είχε καταλήξει να την θεωρεί ως «μοναδικό», όπως γράφει⁵⁴, και αποκλειστικό περιεχόμενο του όρου «σοσιαλισμός». Στόν Μπέν Μπέλα φάνηκαν ενδιαφέρουσες αυτές οι απόψεις και πρότεινε στόν Ράπτη να εγκατασταθεί στην Άλγερία και να εργασθεί σε έναν οργανισμό εξαρτώμενο απ' ευθείας από την Προεδρία της Δημοκρατίας, πού θά ασχολείτο μ' αυτά τά θέματα.

Ο Ράπτης δέχθηκε. Ούτως ή άλλως, οι προσβάσεις του στην Ευρώπη ήταν κομμένες, οι σχέσεις του με την Τέταρτη Διεθνή είχαν εξασθενήσει, ο τροτσκισμός παγκοσμίως είχε πολυδιασπασθεί και είχε περιέλθει υπό τον έλεγχο ατόμων «μέ εξημμένη μεσσιανική φαντασία και κυρίως χωρίς χαρακτήρα και χωρίς τό απαιτούμενο διανοητικό βεληνικές – ψυχοπαθητικά φαινόμενα στόν μικρόκοσμο κοινωνικά απομονωμένων οργανώσεων, πού αρχίζουν να αποκτούν κι αυτές την δική τους, ιδιαίτερη “γραφειοκρατία”»⁵⁵. Και ή κεντρική του θέση για τό αντιαποικιακό κίνημα της Άλγερίας, πού ήταν: «είμαστε με τό κίνημα πού πραγματικά υπάρχει, και δέν βυζαντινολογούμε για τό εργατικό κίνημα όπως θά έπρεπε να είναι»⁵⁶, δέν βρήκε απήχηση στους τροτσκιστές, πού επέμεναν στην αυστηρά ταξική «επανάσταση». Την εποχή εκείνη, άλλωστε (1962), απομακρύνθηκε από την ήγεςία της Τετάρτης Διεθνούς, λόγω των διαφορών του με την πλειοψηφία, επειδή υποστήριζε κριτικά την γραμμή Χρουτσώφ, και άλλων απόψεων του όπως ή αυτοδιαχείριση.

Η θέση πολιτικού συμβούλου πού του προσέφερε ο Μπέν Μπέλα ήταν, για τον Ράπτη, ή μοναδική ευκαιρία να ζήσει από κοντά σε μία επαναστατική κατάσταση, και μάλιστα να επηρεάσει την εξέλιξή της. Έτσι, εγκαταστάθηκε στην Άλγερία

μέ μία ομάδα δέκα συνεργατών του, «παμπλικών». Ο Ράπτης διαμόρφωσε την έννοια της αυτοδιαχείρισης, έννοια, όπως παραδέχεται κι ο ίδιος, «μέ διαφορετικό ουσιαστικά περιεχόμενο από τά παραδοσιακά σχήματα του “σοσιαλισμού”»⁵⁷. Η έννοια αυτή θεσμοποιήθηκε με τό διάταγμα του Μπέν Μπέλα της 21-9-1962 για την ίδρυση Έθνικού Γραφείου Προστασίας και Διαχείρισης Άγαθών Χωρίς Ίδιοκτητη, τίς έγκυκλίου 1 και 6 Όκτωβρίου 1962 για την συλλογική διαχείριση μέ σοσιαλιστική κατεύθυνση, αλλά λαμβάνοντας υπ' όψιν τά αντικειμενικά δεδομένα της χώρας, τίς επιθυμίες των μαζών και την συγκυρία, καθώς και διατάγματα πού συνέταξε ο ίδιος ο Ράπτης τον Μάρτιο του 1964, και την «Χάρτα του Άλγερίου», πού υιοθέτησε τό Συνέδριο του FLN τό 1964. Τό περιεχόμενο ήταν «ή προτεραιότητα της αγροτικής οικονομίας και της ελαφράς βιομηχανίας» και ή «πραγματική πολιτική και κοινωνική δημοκρατία»⁵⁸. Και, πράγματι, την περίοδο 1962-65, χιλιάδες γεωργικές εκμεταλλεύσεις και βιομηχανίες εντάχθηκαν στό σύστημα της Αυτοδιαχείρισης⁵⁹. Παράλληλα, ο Ράπτης διατηρούσε πρωινή καθημερινή ραδιοφωνική εκπομπή, μέ πρακτικές οδηγίες για την εφαρμογή της αυτοδιαχείρισης⁶⁰. Η κεντρική φιλοσοφία του ήταν ότι ή Έπανάσταση απελευθερώνει την υπευθυνότητα του πολίτη⁶¹ και ότι ή Αυτοδιαχείριση αποτελεί διά βίου παιδεία, και ταυτόχρονα μέσον αντιμετώπισης της απειλής των «ειδημόνων», οι οποίοι γεννούν νέες μορφές ταξικής καταπίεσης⁶². Ο Ράπτης προΐστατο επιτροπής πού έδρευε στό γραφείο 395, κοντά στό προεδρικό γραφείο του Μπέν Μπέλα, και αποτελείτο από ομάδα Άλγερινών διανοουμένων. Μαζί τους κι ένας γνωστός Αιγύπτιος διανοούμενος, ο Λ. Σολιμάν⁶³.

Πιο αναλυτικά, ο Ράπτης θεωρούσε ότι ή προσπάθειά του να οικοδομήσει ένα σύστημα αυτοδιαχείρισης στην Άλγερία ενεγράφετο στην ίδια παράδοση με την κομμούνα των Παρισίων, τά Σοβιέτ και τίς Έπιτροπές Έργοστασίων της πρώτης ρωσικής επανάστασης, του 1905 και της Όκτωβριανής Έπανάστασης και τά λαϊκά Συμβούλια πού εγκαθιδρύθηκαν στις επαναστάσεις πού ξέσπασαν σε πολλά σημεία της Ευρώπης στό τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (Γερμανία, Πολωνία, Ίταλία κ.ά.), στα Συμβούλια και στις Έπιτροπές πού αναδύθηκαν στην Ανατολική Γερμανία, την Πολωνία και την Ούγγαρία στα γεγονότα του

1953 και του 1956. Αυτές οι αθόρμητες κινήσεις είχαν δημοκρατικό χαρακτήρα και ήρθαν γρήγορα σε σύγκρουση όχι μόνον με τους ταξικούς εχθρούς της εργατικής τάξης αλλά και με την γραφειοκρατία της ίδιας της εργατικής τάξης. Το γεγονός ότι η Έπανάσταση δεν ήταν παγκόσμια αλλά πραγματοποιήθηκε σε διάφορες χώρες, και μάλιστα τις πιο καθυστερημένες οικονομικά και πολιτισμικά, συνετέλεσε καθοριστικά στην ήττα της.

Η Αυτοδιαχείριση άρχισε τό καλοκαίρι του 1962, στην Άλγερια, υπό την ιδεολογική και πολιτική επιρροή του Ράπτη, ο οποίος όμως την θεωρούσε αθόρμητη αντίδραση των ασθενεστερών στρωμάτων μπροστά στο κενό που δημιουργήθηκε από την μαζική αναχώρηση του συνόλου του ευρωπαϊκού πληθυσμού, που κατείχε την θέση της ιθύνουσας τάξης στον χώρο της οικονομίας και του κράτους. Δημιουργήθηκαν «Επιτροπές Διαχείρισης», για να διαχειριστούν εγκαταλελειμμένα εργοστάσια και αγροκτήματα. Οι επιχειρήσεις της Αυτοδιαχείρισης θά ήταν κοινωνικοποιημένες και εθνικοποιημένες, αλλά όχι κρατικοποιημένες. Θα διέπονταν από την αρχή της αποδοτικότητας. Θα διευθύνονταν συλλογικά και δημοκρατικά από τους εργαζομένους και θά έχαιραν ευρείας αυτονομίας στο πλαίσιο του κρατικού σχεδιασμού. Μόνον έτσι θά προστατεύονταν από την γραφειοκρατία και θά διασφάλιζαν την κοινωνική αλλά όχι κρατική σοσιαλιστική εξέλιξη της Νέας Άλγερίας.

Ανάμεσα στον Οκτώβριο του 1962 και στον Μάρτιο του 1963 παρατηρήθηκε σημαντική διέγερση των Επιτροπών Αυτοδιαχείρισης. Τόν Μάρτιο του 1963, τρία διατάγματα του Μπέν Μπέλα θεσμοθετούν την Αυτοδιαχείριση στην Άλγερια και παρέχουν συγκεκριμένους και λεπτομερείς κανονισμούς. Το διάταγμα της 18ης Μαρτίου ρυθμίζει τα «διαθέσιμα αγαθά» που τίθενται υπό καθεστώς αυτοδιαχείρισης. Το διάταγμα της 22ας Μαρτίου ρυθμίζει τις μορφές και τις λειτουργίες των διαφόρων οργανισμών της Αυτοδιαχείρισης: Συνέλευση των Έργαζομένων, Συμβούλιο των Έργαζομένων, Επιτροπή Διαχείρισης, Πρόεδρος, Διευθυντής. Το διάταγμα της 28ης Μαρτίου 1963 ρύθμιζε τους κανόνες καταμερισμού του εισοδήματος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και των επιχειρήσεων Αυτοδιαχείρισης, με σκοπό να εξελιχθούν, με την προνομιακή βοήθεια του κράτους, σε σύγχρονες επιχειρήσεις εξαιρετικά υψηλής παραγωγικότητας, ως

πilotικός τομέας της οικονομίας. Η δέ αμοιβή των οργανωμένων μελών θά γινόταν σύμφωνα με την παρεχόμενη εργασία. Στις 15 Μαΐου 1963 άρχισε μία εκστρατεία για την δημοκρατική αναδιοργάνωση των οργανισμών της Αυτοδιαχείρισης. Ταυτόχρονα ο Ράπτης άρχισε στις 9 Μαΐου 1963, σειρά ραδιοφωνικών εκπομπών με τίτλο «Η φωνή της Σοσιαλιστικής Άλγερίας» για να προωθήσει την αυτοδιαχειριστική ιδέα. Οι εκπομπές του συνεχίστηκαν μέχρι τον Αύγουστο. Επίσης, μία εγκύκλιος της 29ης Απριλίου 1963 θέσπιζε την εκλογή του Συμβουλίου των Έργαζομένων από την Συνέλευση των Έργαζομένων και της Επιτροπής Διαχείρισης από το Συμβούλιο των Έργαζομένων, ώστε να εξασφαλισθεί ο δημοκρατικός χαρακτήρας αυτών των εκλογών.

Υπήρχαν ωστόσο ισχυρές δυνάμεις που αντιδρούσαν στην αυτόνομη, δημοκρατική εξέλιξη των αυτοδιαχειριζόμενων επιχειρήσεων και αγροκτημάτων. Κράτος, κόμμα, συνδικάτα προσπαθούσαν να επέμβουν με αυταρχικό τρόπο, προσπαθώντας να περιορίσουν τους εργαζομένους στον ρόλο απλών μισθωτών του κράτους. Διότι η γραφειοκρατία παντού και πάντοτε ελάχιστη εμπιστοσύνη έχει στις διαχειριστικές ικανότητες των εργαζομένων και ελάχιστη υπομονή και διάθεση έχει να τους βοηθήσει να αποκτήσουν τέτοιες ικανότητες, όπως εκτιμούσε ο ίδιος ο Ράπτης. Στην Άλγερια, τέτοιες τάσεις εκδηλώθηκαν στο Πρώτο Συνέδριο του Αυτοδιαχειριζόμενου Αγροτικού τομέα, που έγινε τον Οκτώβριο του 1963. Την λύση υπέρ της αυτοδιαχείρισης έδωσε τελικώς ο ίδιος ο Μπέν Μπέλα, με την τελική ομιλία του στο συνέδριο. Η γραφειοκρατία, σημειώνει ο Ράπτης, έχασε μία μάχη, αλλά δεν εγκατέλειψε τον αγώνα^{63α}.

Αυτά ίσχυσαν μέχρι την ανατροπή του Μπέν Μπέλα τό 1965, όποτε επικράτησε η «γραφειοκρατική κρατικοποίηση της οικονομίας, με παράλογη έμφαση στην “βαρειά βιομηχανία” και η αναπόφευκτη πολιτική δικτατορία του στρατού», όπως σημειώνει ο Ράπτης⁶⁴. Τίς εμπειρίες του από την Άλγερια ο Ράπτης ανέλυσε σε βιβλίο του με θέμα την αυτοδιαχείριση στην Άλγερια, που εξέδωσε τό 1967.

Κατά την διάρκεια αυτής της τριετίας (1962-65), ο Μιχάλης Ράπτης διορίστηκε από τον Μακάριο επίτιμος πρόξενος της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Άλγερια, πράγμα που του φάνηκε χρήσιμο μετά την πτώση του Μπέν Μπέλα.

Ἡ ρήξη μεταξύ Ράπτη καί Γάλλων τροτσκιστῶν ἐν τῷ μεταξύ ἐπεκτείνεται. Ὁ Franck, τώρα ἐπικεφαλῆς τῆς Τετάρτης Διεθνούς, θεωρεῖ ὅτι ἡ Ἀλγερία δέν εἶναι πιά πρῶτιστο ζήτημα γιά τούς τροτσκιστές. Στρέφεται στήν Κίνα, χαιρετίζει τήν κινεζική ἀτομική βόμβα, χειροκροτεῖ τήν πολιτιστική ἐπανάσταση ὡς ἀντι-γραφειοκρατική ἄρα ἀντι-σταλινική. Ἀπό τήν ἄλλη, ὁ Ράπτης ὑποστηρίζει ὅτι πρέπει νά ὑποστηρίξουν τόν Χρουτσώφ, πού ἀποσταλινοποιεῖ τήν Σοβιετική Ἐνωση. Τελικῶς, ὁ Ράπτης ἀναλαμβάνει ἐπικεφαλῆς τῆς ἀφρικανικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Τετάρτης Διεθνούς. Ὁ Ράπτης προσπαθεῖ νά πείσει τούς τροτσκιστές νά ἔρθουν στήν Ἀλγερία, νά στελεχώσουν τό νεότευκτο κράτος. Κάποιοι πράγματι καταφθάνουν. Συναντῶνται μέ μέλη τοῦ δικτύου Κουριέλ, δεκάδες Γάλλων λιποτακτῶν, συντάκτες τῆς «Κομμουνιστικῆς Φωνῆς» κ.λπ. Ὅλοι εὐελπιστοῦν νά οἰκοδομήσουν τόν σοσιαλισμό στήν Ἀλγερία. Ὁ Ράπτης συντονίζει ὅλους αὐτούς μέσω τῆς ἀλγερινῆς ἐπιτροπῆς του. Προσπαθεῖ νά ἔρθει σέ ἐπαφή μέ τά ποικίλα ἐπαναστατικά κόμματα στήν ὑπόλοιπη Ἀφρική. Δημιουργεῖ καί μία νέα ἐπιθεώρηση, μέ τίτλο «Ἰπὸ τήν σημασία τοῦ Σοσιαλισμοῦ», ἀφοῦ δέν μπορεῖ πλέον νά ἐκφραστῆί στά ἔντυπα τῆς Τετάρτης Διεθνούς. Ὅλες τίς ἀντιπροσωπεῖες ἀπό τίς ἐπαναστατικές ὀργανώσεις τῆς Ἀφρικῆς καί τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, πού ἔρχονται νά ἐπισκεφθοῦν τήν Ἀλγερία, συναντᾷ ὁ Ράπτης. Μεταξύ ἄλλων συναντᾷ τόν Μαντέλα καί τόν Τσέ Γκεβάρα.

Ἡ ἐπίσκεψη τοῦ Τσέ ἔχει πολλούς σκοπούς, ὀρισμένοι ἀπό τούς ὁποίους συνδέονται μέ τόν Ράπτη^{64α}. Ὁ Τσέ, μεταξύ ἄλλων, διερωτᾷτο σέ ποιές χώρες τῆς Ἀφρικῆς ἔπρεπε νά στείλει δυνάμεις, γιά νά ἐπιταχύνει τήν ἐπανάσταση. Γι' αὐτό συνάντησε πολλές φορές τόν Μπέν Μπέλα, ὅπως καί τόν Ράπτη^{64β}. Ὁ Ράπτης ὀργανώνει τήν συνάντηση μεταξύ τοῦ Τσέ καί τῶν ἐκπροσώπων τοῦ MPLA τῆς Ἀγκόλας. Χάρης στόν Ράπτη, ὁ Τσέ συναντᾷ τόν σύμβουλο τοῦ Patris Lumumba, τόν Serge Michel. Σύμφωνα μέ μία μαρτυρία^{64γ}, ὁ Ράπτης εἶχε τό ταλέντο νά φέρνει σέ ἐπαφή ἀνθρώπους πού δέν συμπαθοῦνταν, δείχνοντάς τους τό κοινό τους συμφέρον. Ὁ Ράπτης σύχναζε συχνά καί στήν πρεσβεία τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης^{64δ}.

Ὁ Ράπτης, ὡς πολιτικός σύμβουλος τοῦ Μπέν Μπέλα, εἶχε ἰσχυρούς ἀντιπάλους στά σχέδιά του: τούς παλαιούς, μάχιμους ἀντάρτες, πού

αἰσθάνονταν παραγκωνισμένοι ἀπό τό καθεστῶς Μπέν Μπέλα, δέν κατανοοῦσαν τίς ιδέες ἀνθρώπων σάν τόν Ράπτη καί ἐπιζητοῦσαν διαχείριση ἐκ τῶν ἄνω, μέ πρότυπο τήν σοβιετική γραφειοκρατία. Οἱ κύκλοι αὐτοί εἶχαν ἰσχυρή ἐπιρροή στόν στρατό καί ἐκφραστής τους ἦταν ὁ ἀρχηγός τοῦ ἐπιτελείου Μπουμεντιέν. Ἰπὸ αὐτές τίς συνθῆκες, τό μέλλον τοῦ Ράπτη στήν Ἀλγερία ἦταν ἐπισηφάλες⁶⁵.

Πράγματι, ὅταν τόν Ἰούνιο τοῦ 1965 ἀνατράπηκε βιαίως ὁ Μπέν Μπέλα, ὁ Ράπτης ἀναγκάστηκε νά ἐγκαταλείψει κακήν-κακῶς τήν Ἀλγερία. Ὁ νέος ἰσχυρός ἀνὴρ Μπουμεντιέν θεωροῦσε τόν μυστηριώδη Πάμπλο ὑπόπτο. Ὁ Ράπτης κινδύνευε ἄμεσα. Ἰπὸ περιπετειώδεις συνθῆκες διέφυγε στήν Ἑλβετία, ὅπου παρέμεινε ἕναν χρόνο, ταξιδεύοντας ἀρχικῶς παρανόμως στήν Γαλλία καί μετὰ νομίμως ὡς τουρίστας, μέ μεσολάβηση τοῦ διανοομένου, Ἑβραϊκῆς καταγωγῆς David Roussé, ὑπουργοῦ τοῦ De Gaulle^{65α}.

Στήν ἐπιθεώρησή του «Ἰπὸ τήν σημαία τοῦ Σοσιαλισμοῦ», ὁ Πάμπλο ὑμνεῖ τό FLN καί τόν Μπέν Μπέλα. Ὅμως, ὁ Ἀλγερινός ἐπαναστατικός ἡγέτης ἀπαγόρευσε τό ἀλγερινό κομμουνιστικό κόμμα. Αὐτό δίνει τήν εὐκαιρία στόν Franck νά καταγγεῖλει τόν Πάμπλο στήν προπαρασκευαστική διάσκεψη γιά τό 7ο Συνέδριο τῆς Διεθνούς, στό Μιλάνο. Ὁ Ράπτης παίρνει τό ἀεροπλάνο καί πηγαίνει στήν Ἰταλία. Κατακεραυνώνει τούς τριάντα περίπου συνέδρους, κατηγορώντας τους ὅτι ὀμφαλοσκοποῦν, ἐνῶ ἡ πραγματική πάλη διεξάγεται στήν Ἀλγερία. Ἐκεῖ εἶναι ἡ εὐκαιρία, τούς λέει, ἡ Τέταρτη Διεθνῆς νά βγεῖ ἀπό τήν ἀπομόνωσή της καί νά παίξει διεθνή ρόλο. Ζητᾷ μάλιστα ἀπό τήν ἡγεσία τῆς Τετάρτης Διεθνούς νά μετεγκατασταθεῖ στό Ἀλγέρι⁶⁶. Οἱ σύνεδροι ὅμως τόν θέτουν ἐκτός κόμματος καί παραπέμπουν τήν περίπτωσή του στό ἐπόμενο παγκόσμιο συνέδριο. Ὁ Ράπτης ἐπιστρέφει στό Ἀλγέρι ἐνῶ ὁ Franck ἐξοβελίζει τούς παμπλιστές ἀπό τό γαλλικό PCI. Ὁ Franck, πού ξεκίνησε τήν δράση του στό γαλλικό τροτσκιστικό κίνημα ὡς ἀντίπαλος τοῦ Trotsky, παρέμεινε ἀποκλεισμένος ἀπό τήν Τέταρτη Διεθνή μέχρι τήν ἐπομένη τοῦ Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου καί ἐπανῆλθε μέ πρόταση τοῦ ἴδιου τοῦ Ράπτη. Ὁ Ράπτης ἐπικαλεῖται ἕνα κείμενο τοῦ Trotsky, στό ὁποῖο ὁ τελευταῖος χαρακτηρίζει τόν Franck «στοιχεῖο μέ νοοτροπία σεκταριστική, συντηρητική, πού ἀπολαμβάνει τίς φραξιονιστικές διαμάχες καί τίς

διασπάσεις και πού δέν αξίζει, γιά τούς λόγους αὐτούς, νά βρίσκεται στήν ἡγεσία μίας ἐθνικῆς προτσικιστικῆς ὀργάνωσης παρά μόνον μετά ἀπό μία μακρόχρονη καί σοβαρή δοκιμασία»^{66α}.

Ἡ πτώση τοῦ Μπέν Μπέλα καί ἡ φυγή τοῦ Ράπτη ἀπό τήν Ἀλγερία δίνει τήν εὐκαιρία στόν Franck καί στόν Alain Krivine νά ξεκαθαρίσουν τίς σχέσεις τους μέ τούς «παμπλιστές»: κατηγοροῦν τόν Ράπτη ὅτι «πουλήθηκε στούς Σοβιετικούς»⁶⁷. Δέν τούς ἐπιτρέπουν οὔτε τήν εἴσοδο στίς συνεδριάσεις.

Ὁ Ράπτης συγκεντρώνει τούς φίλους του σέ μία νέα ομάδα, τήν Μαρξιστική-Ἐπαναστατική Τάση τῆς Τετάρτης Διεθνούς. Σκοπεύουν νά ἐμφανισθοῦν στό συνέδριο τῆς Τετάρτης Διεθνούς, ἀλλά δέν τούς δέχονται καν.

* * *

Ἔτσι, ὁ Ράπτης ἴδρυσε τήν Διεθνῆ Τάση τῶν Ἐπαναστατῶν Μαρξιστῶν, (Tendance Marxiste-Révolutionnaire de la IV Internationale), πού ἐξέδιδε τήν ἐφημερίδα *Sous le drapeau du Socialisme*. (Τό 1972 ἀπάλειψε τήν ἀναφορά στήν Τέταρτη Διεθνῆ, αὐτονομώντας ὀριστικά τήν σκέψη του ἀπό τόν παραδοσιακό προτσικισμό. Ἐνῶ τό 1971 εἶχε δημοσιεύσει κριτικό ἄρθρο γιά τούς Luxembourg καί Τρότσκι⁶⁸.) Ἡ κίνηση αὐτή στράφηκε ὀριστικά γύρω ἀπό τήν ἔννοια τῆς «γενικευμένης κοινωνικῆς αὐτοδιαχείρισης», ὡς μοναδικοῦ καί ἀποκλειστικοῦ περιεχομένου τοῦ ὅρου «σοσιαλισμός» γιά τήν σύγχρονη ἐποχή.

Ἐνα ἄλλο σημεῖο διαφωνίας τῆς τάσης Πάμπλο μέ τούς ὑπόλοιπους προτσικιστές ἦταν τό κινεζικό ζήτημα. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ράπτη εἶχαν υἱοθετήσει στάση «κριτικῆς ὑποστήριξης» ἔναντι τοῦ μαοϊσμοῦ καί ὀρισμένοι στάση ἄνευ ὅρων ὑποστήριξης. Ἀντιθέτως, ἡ ομάδα Ράπτη προειδοποιούσε, ἤδη ἀπό τό 1962, γιά τήν σταλινική φύση τῆς κινεζικῆς ἡγεσίας καί προέβλεπε κρίση (πού ἔγινε ἐμφανής μέ τήν «Πολιτιστική Ἐπανάσταση»). Ἡ κριτική τοῦ Ράπτη πρὸς τόν Μαοϊσμό, πού ὀρισμένοι προτσικιστές ἔβλεπαν ὡς ἐνσάρκωση τῆς Διαρκοῦς Ἐπανάστασης (τάση πού τό 6ο Παγκόσμιο Συνέδριο τῆς Τετάρτης Διεθνούς, τόν Ἰανουάριο τοῦ 1961, ἐν μέρει υἱοθέτησε) ἦταν αὐστηρή: θεωροῦσε ὅτι ὁ μαοϊσμός ἦταν «ἓνα εἶδος ἀνασύστασης τῆς ἰδεολογίας καί τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Στάλιν,

τοποθετουμένων σέ ἓνα ἐθνικό πλαίσιο οικονομικῆς καί πολιτιστικῆς καθυστέρησης καθὼς καί διεθνούς ἀπομόνωσης...»^{68α}. Ὁ Ράπτης θεωροῦσε γενικώτερα ὅτι «μέσα σέ πολλούς αὐτοαποκαλούμενους προτσικιστές κοιμᾶται ἡ ψυχὴ ἑνός σταλινικοῦ πού δέν τό ἔχει συνειδητοποιήσει»^{68β}.

Ὁ «Πάμπλο» καί οἱ περίπου δεκαοκτώ σύντροφοί του ἀκολουθοῦν τόν δρόμο τους. Ἔχουν τήν ἐφημερίδα τους, κάνουν εἰσοδοσισμό στήν ἐσωκομματική ἀντιπολίτευση τοῦ γαλλικοῦ ΚΚ, ὁ δέ Ράπτης κρατᾶ τίς ἐπαφές του μέ τὰ τριτοκοσμικά ἐπαναστατικά κινήματα. Ἐπανεγκαθίσταται στό Παρίσι, μέ μεσολάβηση ἑνός παλιοῦ του φίλου στόν Ντέ Γκῶλ. Τόν ὑποστηρίζει καί ἓνας ἀστυνομικός ἐπιθεωρητῆς πού εἶχε γνωρίσει στό σανατόριο κατά τήν διάρκεια τοῦ πολέμου⁶⁹.

Ὅταν στήν Ἑλλάδα καταλαμβάνουν τήν ἐξουσία οἱ συνταγματάρχες, ὁ Ράπτης ἐπιχειρεῖ νά ὀργανώσει μέ μερικούς φίλους του τήν πρώτη «ἀεροπειρατεία» στήν Ἱστορία: στήν πτήση τῆς Ὀλυμπιακῆς Παρίσι-Ἀθήνα. Ἀλλά ἀποτυγχάνει, διότι οἱ Γιουγκοσλάβοι ἀρνοῦνται νά ἐπιτρέψουν στό ἀεροπλάνο νά προσγειωθεῖ στό ἔδαφός τους, γιά νά μήν διαταράξουν τίς σχέσεις τους μέ τήν Ἑλλάδα. Τήν ἰδέα τοῦ Ράπτη ἀντέγραψαν οἱ Παλαιστίνιοι λίγους μῆνες ἀργότερα⁷⁰.

Ὁ Ράπτης ταξιδεύει στήν Κούβα καί συζητᾶ μέ τόν Κάστρο τήν συγκρότηση μίας ἐναλλακτικῆς παγκόσμιας κίνησης ἀδεσμεύτων. Ἐπανασυνδέεται μέ τούς φίλους του στήν Λατινικὴ Ἀμερική καί καλλιεργεῖ σχέσεις μέ τούς ὑποψηφίους σαντινίστας στήν Νικαράγουα. Προσπαθεῖ νά ὀργανώσει τήν φυγή τοῦ Μπέν Μπέλα ἀπό τό Ἀλγέρι, ἀλλά ἀποτυγχάνει. Προσεγγίζει τούς Παλαιστίνιους. Στήν Γαλλία, οἱ παμπλιστές προσπαθοῦν νά διαδώσουν τήν ἰδέα τῆς αὐτοδιαχείρισης. Ἀλλά φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ⁷¹.

Τά ἐπόμενα χρόνια τό ἐνδιαφέρον τοῦ Ράπτη στράφηκε στήν ἀντίσταση κατά τῆς Δικτατορίας τῶν Συνταγματάρχων στήν Ἑλλάδα, στά γεγονότα τοῦ Μαΐου τοῦ 1968, στά γεγονότα τῆς Χιλῆς καί στήν Ἐπανάσταση τῶν Γαρυφάλλων στήν Πορτογαλία. Τόν Νοέμβριο τοῦ 1967, σέ ἐπιστολή του πρὸς τόν φίλο του ὑπερρεαλιστὴ Νικόλα Κάλας⁷², χαρακτηρίζει κοινωνιολογικά ὡς ἐξῆς τήν ἀπριλιανή δικτατορία: «Τό καθεστὼς δέν εἶναι φασιστικό ἀπὸ ἀποψη μαζικῆς μικροαστικῆς βάσης πού δέν ἔχει. Χρησιμοποιεῖ ὅμως μεθόδους φασιστι-

κές. Αυτό έννοοῦμε. Για τήν προπαγάνδα μέσα κι έξω στην Ἑλλάδα (ιδίως στην Εὐρώπη) *le terme φασισμός χτυπᾶ, και ξυπνᾶ φοβερές ἀναμνήσεις*». Στό Παρίσι, ὁ Ράπτης προσπάθησε νά συγκεντρώσει ομάδα ἀντιστασιακῶν πού προέρχονταν ἀπό τούς πιά διαφορετικούς ὀρίζοντες, γιά νά ἐνισχύσουν τήν ἀντίσταση κατά τῆς χούντας. Ἡ προσπάθειά του, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος, ἄργησε νά καρποφορήσει.⁷³ Ὁ Ράπτης ἐξέδιδε ἐκείνη τήν ἐποχή τήν ἐφημερίδα «Ἀντίσταση», πού τυπωνόταν στό Λονδῖνο, σέ συνεργασία μέ τόν Γάλλο ἀναρχικό Daniel Guerin.

Ὁ Ράπτης ἐχμεταλλεύθηκε τά γεγονότα τοῦ γαλλικοῦ Μάη τοῦ '68, γιά νά διαδώσει τίς ιδέες του. Ἐπιθυμοῦσε ἡ Σορβόννη νά μεταμορφωθεῖ σέ Κομμούνια τύπου 1871, ὅπου κάθε ἐπιτροπή θά διέθετε μία ψήφο. Σ' ἓνα κείμενό του, πού ἔγραψε κατά τήν διάρκεια τῶν γεγονότων (21-6-1968), ὁ Ράπτης ἐπέκρινε δριμύτατα τά διάφορα τροτσκιστικά γκρουπούσκουλα καί ἔντυπα, γιατί ἀπειχάν ἀπό τήν ἐμφάνιση τῆς ἔννοιας τῆς Αὐτοδιαχείρισης τόν Μάιο τοῦ '68. Ἐνῶ, ἀντιθέτως, τό γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα (PSU), ἡ Γαλλική Συνομοσπονδία Ἐργαζομένων καί οἱ ἀναρχοκομμουνιστές τήν εἶχαν υἱοθετήσει στό λεξιλόγιό τους. Ὁ Ράπτης εἰσηγεῖτο τήν ἄμεση ἐφαρμογή τῆς αὐτοδιαχείρισης στά κατελιημμένα ἐργοστάσια, πανεπιστήμια καί ὑπηρεσίες, ὡς μόνη ὁδὸ γιά τήν πραγματική κατάληψη τῆς ἐξουσίας. Ἀντιθέτως, κατά τόν Ράπτη, τό γαλλικό Κομμουνιστικό Κόμμα καί ἡ Γενική Συνομοσπονδία Ἐργαζομένων ἐπαιζάν ἀντεπαναστατικό ρόλο, συνιστώντας ἀπεργίες καί καταλήψεις, ἀλλά ὄχι ἄμεση ἐφαρμογή τῆς αὐτοδιαχείρισης. Ὁ Ράπτης αἰσιοδοξοῦσε ὅτι «μόλις ξεσπάσει τό νέο κύμα τῆς ἐπανάστασης πού ἔχει ἀρχίσει», τό σύνθημα τῆς Αὐτοδιαχείρισης θά ἐξαπλωνόταν «ἴσως σάν πραγματικό μπαρούτι». Ἀλλά κάτι τέτοιο δέν ἔγινε.^{73α}

Μαζί μέ τούς φίλους του, τόν Νίκο Παπατάκη καί τόν Γιάννη Γαλανόπουλο, πῆγαν στό κατελιημμένο ἀπό τούς Ἑλληνες φοιτητές ἐλληνικό περίπτερο τῆς πανεπιστημιούπολης καί τούς μίλησε, συνδυάζοντας τά γεγονότα τοῦ Μάη μέ τήν ἀντιστασιακή δράση, μέ «τήν χρήση κάθε μέσου, εἰρηνικοῦ ἢ βίαιου»⁷⁴. «Ἡ ἀτμόσφαιρα», ἀναφέρει σέ μεταγενέστερο ἄρθρο του ὁ Ράπτης⁷⁵, «ἦταν πρόσφορη σέ τέτοιες ιδέες, γιατί παγκόσμια ἀκόμα ἐπικρατοῦσαν στόν ἀριστερό ριζοσπαστικό χῶρο οἱ

ιδέες καί οἱ πράξεις τοῦ Τσέ Γκεβάρα, τοῦ Κάστρο, τῶν Βιετναμέζων, τοῦ γαλλικοῦ Μάη, τῆς ἀνοιξῆς τῆς Πράγας... Ἦταν ἡ ἐποχή πού ὀργανώσαμε, στό Παρίσι κυρίως, μία μαχητική ἀντιστασιακή ομάδα, ξεχωριστή ἀπό τό ΠΑΚ καί κάθε ἄλλη κίνηση, στην ὅποια συγκεντρώθηκαν ἄτομα ἀνεξάρτητα, ἀπό διάφορους ἰδεολογικούς χῶρους, ἀλλά σύμφωνα γιά ἀντίσταση πρακτική, ὄχι μόνο μέ λόγια ἀλλά καί μέ ὅλα τά μέσα, ἐναντίον τῆς χούντας. Ἡ κρυφή ἐλπίδα ὅλων μας, ἐπηρεασμένων ἀπό τό γαλλικό ἀλλά καί διεθνές τότε κλίμα, ἦταν πώς θά ξαναζοῦσε στην Ἑλλάδα ἀκόμα καί ἀντάρτικο στά βουνά καί στις πόλεις. Τό ἴδιο πίστευε καί τό ΠΑΚ καί ἐπὶ μεγάλο διάστημα καί ὀλόκληρη ἡ κίνηση πού γέννησε ἀργότερα τό ΠΑΣΟΚ»⁷⁶. Ἀπό τήν ἀλληλογραφία του μέ τόν Κάλας⁷⁷: «Φεύγει περί τίς 25 Αὐγούστου ομάδα μας στην Μέση Ἀνατολή γιά ἐκπαίδευση. Τά ἔγραψα στά παιδιά (τόν Νίκο) ἂν θέλουν νά στείλουν καί αὐτοὶ κανένα» (12-8-1969) ἢ «... ἔχουν πάει ἐκεῖ παιδιά δικά μας, καί ὁ δρόμος εἶναι ἀνοικτός καί γιά ἄλλους... Πρόκειται γιά ἐξαιρετική Σχολή, ὑψηλοῦ, στρατιωτικοῦ καί πολιτικοῦ ἐπιπέδου...» (24-9-1969) ἢ «Ἐγὼ ταξιδεύω διαρκῶς, ιδίως στην Μέση Ἀνατολή» (13-7-70)⁷⁸ καί ἄλλες τέτοιες ἀναφορές (οἱ ὑπογραμμίσεις τοῦ Ράπτη). Ὁ Ράπτης πίστευε στόν ὄγκο τῶν Ἀθηναίων τοῦ 5ου αἰώνα περί τυραννοκτονίας, διευκρινίζοντας πώς, «ὅταν λειτουργεῖ στοιχειωδῶς ἀστικό δημοκρατικό κοινοβουλευτικό καθεστῶς, ἡ ὀποιαδήποτε πάλι γιά μιά ἀνώτερη μορφή πολιτικῆς καί κοινωνικῆς δημοκρατίας πρέπει κατά τήν γνώμη μου νά γίνεται μέ εἰρηνικά, δημοκρατικά μέσα»^{78α}. Ἔτσι, ὁ Ράπτης τοποθετεῖ τήν πεποίθησή του περί βίαιας ἀντιστάσεως αὐστηρά στά πλαίσια τῶν δικτατορικῶν καθεστώτων, διαχωρίζοντας τήν θέση του ἀπό τά «ἀντάρτικα πόλης» τύπου Φράξια - Κόκκινος Στρατός, Ἐρυθρές Ταξιαρχίες κ.λπ.

Στήν ὀργάνωση τοῦ Ράπτη συμμετεῖχαν ἄλλωστε καί γνωστές προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Μάριος Πλωρίτης καί ὁ Ἀνδρέας Κέδρος, ὁ Νίκος Παπατάκης καί ὁ Γιάννης Γαλανόπουλος. Ἡ δραστηριότητα τῆς ομάδας Ράπτη στηρίχθηκε στόν μηχανισμό τῆς Ἀλγερινῆς Ἐπανάστασης, δηλαδή τόν μηχανισμό Κουριέλ: διαβατήρια, κατασκευὴ καί μεταφορά στην Ἑλλάδα ὑλικοῦ γιά ἀντιστασιακές πράξεις, πέρασμα καταδιωκομένων στό ἐξωτερικό, ἀποδράσεις ἐξορίστων ἢ φυλακισμέ-

νων. "Όπως προαναφέραμε, ο Ράπτης και οι συνεργάτες του οργάνωσαν αποστολή Έλλήνων αντιστασιακών σέ στρατόπεδα εκπαίδευσης τών Παλαιστινίων στόν Λίβανο και στην Ίορδανία. «Τούς επισκέφθηκα όλους στά στρατόπεδα αυτά», γράφει ο Ράπτης⁷⁹, «όπου ή σκληραγωγία ήταν αυστηρότατη». Τό 1968 ο Ράπτης ταξίδεψε στην Κούβα μέ τούς Νίκο Παπατάκη και Γιάννη Γαλανόπουλο, γιά νά ζητήσουν ενίσχυση. Άργότερα, πρίν τό 1970, πήγε στόν Λίβανο και στην Ίορδανία. «Ή πίο σημαντική βοήθεια», αναφέρει⁸⁰, «στόν άγώνα εναντίον τής Χούντας ήλθε από τούς "Αραβες και από τούς Παλαιστινίους ειδικώτερα». Μία έκθεση τής γαλλικής αστυνομίας γιά τίς ξένες πολιτικές οργανώσεις στην Γαλλία χαρακτηρίζει τήν ομάδα του Ράπτη ως τήν πίο επικίνδυνη.

Ο Ράπτης πέρασε από τήν Πράγα τήν ίδια χρονιά, όταν μαινόταν ή τσεχοσλοβακική «Άνοιξη», ταξιδεύοντας προς τήν Κούβα. Στην Πράγα, ο Πάμπλο συνάντησε και τόν Τζίμα, τόν πολιτικό σύμβουλο του Βελουχιώτη, μέ τόν όποιον συζήτησαν τίς τιτοϊκές αποκλίσεις του άρχηγού του ΕΛΑΣ. Στην Κούβα διαπίστωσε, εκτός τών άλλων, τήν ταχύτατη μεταμόρφωση τών επαναστατών σέ γραφειοκράτες.

Τό 1969, ο Ράπτης πήγε στόν Λίβανο και στην Ίορδανία, «όπου συνδέομαι περισσότερο μέ τίς διάφορες παλαιστινιακές οργανώσεις. Ή Παλαιστινιακή Άρχή βρίσκεται τότε στόν κολοφώνα τής δύναμής της. "Εκτοτε ή συνεργασία μαζί της, μέ τούς πίο σκληρούς πυρήνες της, δέν έπαψε ποτέ»⁸¹.

Τήν εποχή πού τά τρία κύρια άλλα ρεύματα του γαλλικού τροτσκισμού έχουν πιά χιλιάδες μέλη, οι Γάλλοι «παμπλιστές» έθελοντικά αυτοκαταδικάσθηκαν νά παραμείνουν γκρουπούσκουλο⁸². "Εχουν στραφεί προς τήν πολιτιστική κατεύθυνση, συνομιλούν μέ τό κίνημα του ρόκ και τά κινήματα τής νεολαίας⁸³. Τό 1969 οι Γάλλοι παμπλιστές δημιουργούν ένα κόμμα, τήν Alliance Mariste Revolutionnaire, πού έφθασε τά 250 μέλη⁸⁴.

Σέ αντίθεση μέ τούς ύπολοίπους τροτσκιστές, πού έμειναν περιχαρακωμένοι σέ παρωχημένες ιδεολογίες του 19ου αιώνα και στην άεναχη αναπαγωγή του Λενινισμού του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, ο Ράπτης είχε συλλάβει σέ πολύ μεγαλύτερο βαθμό τό κλίμα τής εποχής του. Τό 1971 εκτιμούσε σωστά, σέ ένα σημαντικό του κείμενο,

ότι ή επαναστατική άριστερά δέν είχε άντλήσει κανένα συμπέρασμα από τήν πραγματικότητα και προσπαθούσε μετά μανίας νά οικοδομήσει τό επαναστατικό κόμμα σύμφωνα μέ τό μπολσεβίκικο πρότυπο. Αντιθέτως, ο ίδιος ο Ράπτης έβλεπε ότι κέντρο σημαντικών εξελίξεων είχαν καταστεί οι Ήνωμένες Πολιτείες, χώρα στην οποία είχε δημιουργηθεί μία νέα κατάσταση, μέ εξααιρετικά μεγάλη σημασία γιά τίς προσεχείς επαναστατικές εξελίξεις. "Εκφραση αυτών τών επαναστατικών εξελίξεων, σύμφωνα μέ τόν Ράπτη, ήταν τά κινήματα τών φοιτητών και τών νέων εν γενει, τών μαύρων, τών έθνοτικών ομάδων (Μεξικανών, Ίνδιάνων κ.λπ.) και τών γυναικών. Τά κινήματα αυτά άμφισβητούσαν τίς καπιταλιστικές δομές και συμπαρέσυραν και τά άλλα στρώματα, όπως τήν εργατική τάξη. Ή επαναστατική αυτή κρίση τής άμερικανικής κοινωνίας, όπως και αυτή του Μάη '68 στην Γαλλία, προέκυψε κατά τρόπο έντελώς άπροσδόκητο και πρωτότυπο, μή προβλεπόμενο από τήν μαρξιστική θεωρία και τίς μαρξιστικές «πρωτοπορίες», πού άνέμεναν μία κρίση τύπου 1929. Ή κρίση στις ΗΠΑ είχε πολύ πίο περίπλοκες αιτίες, και γεννούσε τά συστατικά στοιχεία τής προσεχούς σοσιαλιστικής επανάστασης στις προηγμένες καπιταλιστικές χώρες. Ή πρόθεση τών διαφόρων κομμουνιστικών-τροτσκιστικών γκρουπούσκουλων νά εντάξουν όλες αυτές τίς αυθόρμητες δυνάμεις σ' ένα ενιαίο σχήμα υπό τήν μοναδική ήγεσία ενός κόμματος όχι μόνον έστερείτο ρεαλισμού αλλά άποτελούσε και σεκταρισμό, εκτιμούσε ο Ράπτης. Ουσιαστικά άποτελούσε εμπόδιο στην ελεύθερη πρόοδο τών πραγματικών επαναστατικών δυνάμεων. "Ενψ συγκεκριμένο ιστορικό καθήκον ήταν ή δημιουργία ενός επαναστατικού Μετώπου πού θά συντόνιζε αλλά δέν θά καθυπότασσε τά διάφορα επαναστατικά κινήματα. Δηλαδή άπαιτείτο ή κατανόηση του γεγονότος ότι ύφίστατο μία όλόκληρη γκάμα πολιτικών σχηματισμών πού αισθάνονταν ότι άνήκουν, μέ διάφορους τρόπους, στην επαναστατική πρωτοπορία και ότι αντιπροσωπεύουν τά διάφορα επίπεδα συνείδησης αυτής τής πρωτοπορίας, καθώς και τίς διάφορες άπαντήσεις πού δίδει ο κάθε σχηματισμός στα περίπλοκα, πρωτότυπα προβλήματα τής Ήπανάστασης στις προηγμένες χώρες. "Άλλωστε, κανένα κεντρικό επαναστατικό έπιτελείο καμμιάς επαναστατικής ομάδας και τάσης δέν θά μπορούσε από μόνο του νά έπιτελέσει τό

τεράστιο έργο τής επεξεργασίας τής θεωρίας, τής τακτικής και τής όργανωσης μιιάς επαναστατικής διαδικασίας, στην περίπλοκη πραγματικότητα τών προηγμένων καπιταλιστικών χωρών. Οί πολλαπλές κοινωνικές δυνάμεις πού θά ενεργοποιηθούν, γιά νά αλλάξει ή κοινωνική πραγματικότητα στις ανεπτυγμένες κοινωνίες, δέν θά αναγνωρίσουν τήν ήγεςία κανενός πολιτικού σχηματισμού αλλά θά δράσουν ως αυτοδιαχειριζόμενες όντότητες. Ύπ' αυτές τίς συνθήκες, καταλήγει ό Ράπτης στό εξαιρετικά σημαντικό κείμενό του του 1971, τό έργο ενός επαναστατικού-μαρξιστικού σχηματισμού θά ήταν νά διευκολύνει όσο τό δυνατόν τήν αυτο-όργανωση και τόν αυτο-προσδιορισμό τών μαζών και τόν συντονισμό τής δράσης τους^{84α}.

Διατηρούσε όμως κι αυτός τίς ψευδαισθήσεις του: σέ κείμενό του του Ίανουαρίου 1970^{84β}, έγραφε: «Η βουδή εξέγερση τών επίζώντων τών στρατοπέδων συγκέντρωσης... τών καταγίδων του αύριο, πού θά καταστρέψουν τίς έτοιμόρροπες δομές, θά τιμωρήσουν γιά τά έγκλήματα πού διαπράχθηκαν... θά ξαναδώσουν τήν όρμή της στην ανολοκλήρωτη, παραμορφωμένη, προδομένη επανάσταση», μία νέα επανάσταση προορισμένη νά απαλλάξει τίς λεγόμενες «σοσιαλιστικές» (τά εισαγωγικά του Ράπτη) χώρες από τόν γραφειοκρατικό ζυγό και νά τίς όδηγήσει σέ έναν σοσιαλισμό μέ ανθρώπινο πρόσωπο, του όποιου βασικό στοιχείο θά μπορούσε, εκτιμούσε ουτοπικά ό Ράπτης, νά είναι ό αυτοδιαχειριζόμενος σοσιαλισμός.

Τό 1972, ό Ράπτης δέχθηκε πρόσκληση από τήν κυβέρνηση τής Χιλής νά μεταβεί εκεί και νά ασχοληθεί μέ μία μελέτη γιά τίς έμβρυακές μορφές αυτοδιαχείρισης, πού είχαν εμφανισθεί αυθόρμητα σέ εργοστάσια και άλλους τομείς τής οικονομίας. Πρίν τήν Χιλή, πέρασε από τό Περού, τήν εποχή του «κοινωνικού πειραματισμού» τών στρατιωτικών υπό τόν στρατηγό Valesco Alvarado, στό έπιτελείο του όποιου είχαν συγκεντρωθεί πρώην τροτσικιστές, μαοϊκοί και άλλοι άριστεριστές, πού συμμετείχαν στόν SINAMOS, όργανισμό έπιφορτισμένο μέ μία απόπειρα αυτοδιαχείρισης του άγροτικού τομέα. Όλη όμως ή προσπάθεια γραφειοκρατικοποιήθηκε γρήγορα. Τέλος Αυγούστου 1972 ό Ράπτης έφθασε στό Σαντιάγο τής Χιλής. Ό έπίσημος σκοπός⁸⁵ τής έπίσκεψής του ήταν μία μελέτη τών «αυτοδιαχειριστικών» μορφών πού άρχισε νά λαμβάνει ή πραγματική, αυθόρμητη «λαϊκή έξουσία»

στήν οικονομία και σέ άλλους τομείς τής κοινωνικής ζωής τής χώρας. Άλλά τά πειράματα αυτά απέτυχαν, λόγω τής άπουσίας ενεργού συμμετοχής τής μάζας τών εργαζομένων από τήν πολιτική διαδικασία. Ό Ράπτης επεχείρησε νά όργανώσει μία «πιό όμοιογενή, πιό συνεκτική και δραστήρια άριστερά του σοσιαλιστικού κόμματος», αλλά, όπως και στην Άλγερία, διαπίστωσε πόσο ήταν δύσκολο κάτι τέτοιο. Έγραψε, μάλιστα, μία σειρά άνωνυμων άρθρων στην έφημερίδα Posición τής ριζοσπαστικής πτέρυγας του Σοσιαλιστικού Κόμματος γιά τήν αυτοδιαχείριση. Άφου περιόδευσε σ' όλόκληρη τήν Χιλή και επισκέφθηκε εργοστάσια, συζητώντας μέ τούς εργάτες, επέστρεψε, άρχές του 1973, στό Παρίσι. Έκει συνέταξε μία εκτεταμένη έκθεση γιά τίς αυθόρμητες μορφές αυτοδιαχείρισης στην Χιλή, τήν όποία εξέδωσε αργότερα (όταν ό Άλλιέντε είχε ήδη άνατραπει) υπό τόν τίτλο «Επανάσταση και Άντεπανάσταση στην Χιλή». Στο Παρίσι ξαναβρήκε «τίς πολλαπλές συνδέσεις και άπασχολήσεις μου μέ τήν Παλαιστινιακή Άντίσταση»⁸⁶, καθώς και τήν αντίσταση εναντίον τής ελληνικής Χούντας.

Έκείνη τήν εποχή, διαβλέποντας τήν άνοδο του Άνδρέα Παπανδρέου, του έστειλε μία έπιστολή, προτείνοντάς του νά υίοθετήσει τήν ιδέα τής αυτοδιαχείρισης, ως περιεχόμενο του σοσιαλισμού. Μετά από ένα σύντομο ταξίδι στην Χιλή, τόν Ίούλιο του 1973, τήν άνοιξη του 1974 βρέθηκε στην Πορτογαλία, όπου είχε ήδη έκραγει ή «Επανάσταση τών Γαρυφάλλων». Γνώρισε και συνδέθηκε μέ τούς πρωταγωνιστές της, μέσω φίλων του ήγετών εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων τής Άγκόλας και τής Μοζαμβίκης, πού διαπραγματεύονταν στην Λισσαβώνα τήν ανεξαρτησία τών χωρών τους. Παρευρέθηκε σέ εργατικές συζητήσεις, όπου έλαβε και τόν λόγο. Πίστευε ότι ή πορτογαλική επανάσταση, μέ τά συμβούλια γειτονιάς, μέ τά στρατιωτικά και τά εργατικά συμβούλια βάσης, πού έμοιαζαν μέ πρωτοπλάσματα γιά τήν οικοδόμηση μιιάς αυθεντικής δημοκρατίας⁸⁷, μπορούσε νά εξελιχθεί σέ μία πραγματική κοινωνική επανάσταση. Άλλά κάτι τέτοιο δέν μπορούσε —γιά άλλη μία φορά— νά γίνει, διότι οι μέν σοσιαλιστές έκινούντο στα όρια τής ευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας οι δέ κομμουνιστές έλέγχονταν από τήν Μόσχα. Οί δέ άριστεριστές (μαοϊκοί, τροτσικιστές κ.λπ.) είχαν αποπροσανατολιστεί από τό γεγονός

ὅτι ἡ ἐπανάσταση εἶχε διεκπεραιωθεῖ ἀπό στρατιωτικούς, πρᾶγμα πού ἐξέφευγε τοῦ οἰκείου σ' αὐτούς θεωρητικοῦ σχήματος. Ἔτσι, ἀπουσίαζε τό ἀναγκαῖο ἀνθρώπινο ὕλικό. Στήν σύγχρονη ἐποχή, γράφει ὁ Ράπτης⁸⁸, ἕνα ἐπαναστατικό ἀνοιγμα, γιά νά ὀλοκληρωθεῖ σέ πραγματική «αὐτοδιαχειριζόμενη δημοκρατία», χρειάζεται ἀνθρώπους πού νά μήν εἶναι καμωμένοι ἀπό «εὐπαθῆ, ἀσθενῆ σάρκα», χωρίς συνείδηση τῆς ἀνέλπιστης, χαρισματικῆς ἱστορικῆς στιγμῆς πού σάν καταπέλτης τούς ἐκσφενδονίζει στό προσκήνιο τῆς Ἱστορίας, ἐνῶ αὐτοί μέ τήν μικρότητά τους μεταβάλλουν τό δράμα σέ ἀπλή κωμωδία φθινης ἐξαρτημένης ἐξουσίας.

Γι' αὐτό, συνεχίζει, καθοριστική σημασία γιά τόν χαρακτήρα μιᾶς ἐπανάστασης δέν ἔχει τόσο ποιές δυνάμεις τήν ἀρχίζουν ὅσο ποιό πολιτικό καθεστώς θεμελιώνεται ἀπό τήν ἀρχή, ἄν εἶναι ἰκανό νά ἐξασφαλίσει μιᾶ πραγματικά δημοκρατική ἐξουσία, προοδευτικά ἀσκούμενη ἄμεσα ἀπό τό σύνολο τῆς κοινωνίας τῶν παραγωγῶν, τῶν πολιτῶν, σέ ὅλους τούς τομεῖς καί σέ ὅλα τά ἐπίπεδα. Ἄλλιῶς ἡ κρατικοποιημένη καί μόνον οἰκονομία καί τό μοναδικό «ἐπαναστατικό κόμμα» στήν ἐξουσία δέν ἐξασφαλίζουν τήν πορεία πρὸς τόν σοσιαλισμό, ἀλλά ἀντίθετα τήν ἀκατάσχετη πορεία πρὸς τό γραφειοκρατικό κράτος, τό ἐλεγχόμενο ἀπό τό σιγά-σιγά παντοδύναμο καί ὀλοένα πολυπληθέστερο νέο κοινωνικό στρώμα τῆς κομματικῆς καί κρατικῆς γραφειοκρατίας στόν ὀργανικό συγκερασμό τους.

* * *

Ὅταν κατέρρευσε ἡ Χοῦντα στήν Ἑλλάδα, τό 1974, ὁ Ράπτης ἐπέστρεψε (Σεπτέμβριο) στήν Ἀθήνα. Στό ἀεροδρόμιο τόν περίμενε μόνον ἡ σύζυγός του Ἑλλη⁸⁹. Ἀπό ἐκεῖνη τήν στιγμή μέχρι τόν θάνατό του, μέ ἔδρα πλέον τήν Ἀθήνα, συνέχισε νά ταξιδεύει (νομίμως πλέον) στό ἐξωτερικό, κυρίως στό Παρίσι, στήν Γενεύη, στήν Λισσαβῶνα καί ἐνίοτε στήν Λιβύη⁹⁰. Παράλληλα, δημοσιογραφοῦσε στό «Βῆμα» καί στό «Νέα», σχολιάζοντας θέματα τῆς διεθνούς ἐπικαιρότητας. Διατήρησε τούς δεσμούς του μέ τήν τροτσκιστική ομάδα του, πού ἐκφραζόταν ἀπό τό ἔντυπο *Sous le drapeau du socialisme* (πού πρωτοεκδόθηκε στό Ἀλγέρι τό 1964), τό ὁποῖο ἐχρηματοδοτεῖτο ἀπό τόν Καντάφι⁹¹. Ἀλλά οἱ θέσεις πού ἐξέφραζε, γύρω ἀπό τόν Τρίτο Κόσμο καί τήν κριτική τῆς Σοβιετικῆς

Ἑνώσης, δέν ἄγγιζαν βαθύτερα τούς ἀπανταχοῦ τροτσκιστές, καί τό κίνημά του ὀδηγήθηκε, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει⁹², σέ ἀριθμητική συρρίκνωση καί ὀργανωτική χαλαρότητα.

Ἐκεῖνη τήν ἐποχή (Ὀκτώβριος 1974), προβληματιζόταν μέ τήν ἐπιβίωση τοῦ σταλιнизμοῦ, πού εἶχε διαψεύσει ὅλες τίς προβλέψεις τῶν τροτσκιστῶν. Θεωροῦσε ὅτι στίς χῶρες τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης, στίς ὁποῖες ἡ σταλινική γραφειοκρατία ἦταν ἀδύναμη (Οὐγγαρία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία), ἦταν δυνατή ἡ πτώση τοῦ σταλιнизμοῦ, κάτι πού φάνηκε μέ τά γεγονότα τοῦ 1956 καί τοῦ 1968 (Ἐνοῖξη τῆς Πράγας). Ἐνῶ, ἀντιθέτως, ἡ ἐξέλιξη τῆς Σοβιετικῆς Ἑνώσεως ἐπέβαλλε διαφορετικό προβληματισμό. (Ὁ Ράπτης δέν προχωροῦσε στήν σκέψη ὅτι ἡ Σοβιετική Ἑνωσις ἦταν ἀπόγονος τοῦ τσαρικοῦ ἀπολυταρχισμοῦ, ἐνῶ στήν Εὐρώπη ὑπῆρχε ἡ παράδοση τῆς Ἀναγέννησης καί τοῦ Διαφωτισμοῦ.) Θεωροῦσε μάλιστα ὅτι ἡ Σοβιετική Ἑνωσις παρουσίαζε μιᾶ προοπτική σταθερῆς ἀπασχόλησης καί ἐλάχιστου εἰσοδήματος, σέ ἐποχή κρίσης τοῦ καπιταλισμοῦ. Κατέληγε στό συμπέρασμα ὅτι «στήν ὑποθετική περίπτωση μιᾶς ἀπόπειρας τοῦ Καπιταλισμοῦ νά καταλάβει τήν ΕΣΣΔ θά ὑπερασπίσουμε καί σήμερα ἀκόμη τήν ΕΣΣΔ ὅχι σάν κράτος "ἐργατικό" ἀλλά γιατί ὁ ἀποσυντιθέμενος Καπιταλισμός θά ἐξάρθρωνε τίς οικονομικές δομές τῆς χώρας» κ.λπ.^{92α}.

Τό 1976, στήν Ἑλλάδα, ὁ Ράπτης μέ μερικούς ἀνέντακτους ἀριστερούς φίλους τοῦ ἴδρουσε τόν «Πρωταγόρα» (πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχαίου θεωρητικοῦ τῆς ἄμεσης δημοκρατίας), ἕναν πολιτιστικό ὄμιλο, γνήσια διεθνιστικό⁹³, πού παρά τόν ἐλάχιστο ἀριθμό μελῶν (6-10 ἄτομα) καί τόν οἰκογενειακό χαρακτήρα του (ὁ Ράπτης - ἡ σύζυγός του - ὁ ἀνιψιός του - ἕνας δικηγόρος φίλος τοῦ Ράπτη πού ὑποστήριξε τόν Καραμανλῆ τό 1974 - ὁ παλαιός φίλος τοῦ Ράπτη ἀπό τό Παρίσι Ἀλέξανδρος Κόντος) ἀνέπτυξε διεθνή δράση, κυρίως λόγω τῆς προσωπικότητάς καί τῶν διασυνδέσεων τοῦ ἴδιου τοῦ Ράπτη. Ἡ ὑπερδραστηριότητα τοῦ Ράπτη ὑπερκαλύπτει ἔτσι τήν ἀπουσία στελεχῶν. Σύμφωνα μέ τό καταστατικό του, σκοπός τοῦ «Πρωταγόρα» ἦταν νά διαδώσει τήν ἰδέα τῆς ἄμεσης δημοκρατίας σέ σωματεῖα, συλλόγους, ὀμάδες κ.λπ. καί ἀντιστοίχως τήν ἰδέα τῆς αὐτοδιαχείρισης στήν οἰκονομία. Ὁ «Πρωταγόρας» πραγματοποίησε σειρά ἐκδηλώσεων, προσκαλώντας ξένες προσωπικότητες

τες, όπως ο Ότελο ντέ Καρβάλιο, αντάρτες από τό Σάν Σαλβαντόρ και τήν Γουατεμάλα, οργανώνοντας συζητήσεις για τήν εισβολή τής Σοβιετικής Ένωσης στό Άφγανιστάν, τήν Πολωνική «Άλληλεγγύη» κ.λπ. Ο «Πάμπλο», άλλωστε, διατηρούσε στενές σχέσεις μέ ποικιλία επαναστατικών κινήματων σ' όλόκληρο τόν κόσμο. Σύμφωνα μέ ένα παλαιό μέλος του «Πρωταγόρα», ή οργάνωση αυτή ήταν προσανατολισμένη στον κριτικό μαρξισμό, αλλά δεν προχώρησε ποτέ σε μία ριζικότερη κριτική του μαρξισμού. Μάλιστα, σ' ένα πολυήμερο σεμινάριο του «Πρωταγόρα» στό Πολυτεχνείο, μέ θέμα τόν μαρξισμό, όπου συμμετείχαν 2 Γάλλοι και 2 Γαλλοαλγερίνοι πανεπιστημιακοί, επικράτησε τελικώς ή άποψη ότι ο μαρξισμός παραμένει ως θεωρία ισχυρός, αλλά δεν εφαρμόστηκε σωστά στην Ρωσία. Τήν περίοδο 1974-80 συντηρούσε ταυτόχρονα και μία πολιτική οργάνωση, μέ τίτλο «Γιά τόν Σοσιαλισμό», πού εξέδιδε μία ομώνυμη εφημερίδα. Τό 1977, μάλιστα, μαζί μέ τρεις νέους τροτσκιστές από τήν Γαλλία, ίδρυσε τις Αυτόδιαχειριστικές Κομμουνιστικές Έπιτροπές⁹⁴. Είναι χαρακτηριστικό ότι ποτέ του δεν εγκατέλειψε τις ελπίδες του για τήν «Έπανάσταση»: τό 1976, σε επιστολή του προς τόν υπερρεαλιστή Νικόλα Κάλας, θεωρούσε τήν συγκυρία στην Δυτική Ευρώπη πολλά υποσχόμενη και εξέφραζε τήν επαναστατική αισιοδοξία του, προβλέποντας μεγάλες κοινωνικές συγκρούσεις μέ επαναστατικές προοπτικές⁹⁵.

Ο Ράπτης, πού διατηρούσε τις διεθνείς επαφές του⁹⁶, συνάντησε πολλές φορές στην Λισαβώνα τόν φυλακισμένο Otelo de Carvalho, ήγέτη τής Έπανάστασης των Γαρυφάλλων, και συμμετείχε σε διεθνή καμπάνια για τήν απελευθέρωσή του. Συμμετείχε μάλιστα στην προετοιμασία τής απόδρασής του. Όταν τελικά ο de Carvalho απελευθερώθηκε νόμιμα, ο Ράπτης τόν έφερε στην Άθήνα, για να μιλήσει στους θαυμαστές του. Διατήρησε επίσης τις επαφές του μέ τόν Άχμέτ Μπέν Μπέλα και τόν Καντάφι, και τό 1978 πήγε στην Ίρλανδία, να παρακολουθήσει τήν συνδιάσκεψη του IRA⁹⁷. Τό 1980 εξεδόθη μία συλλογή άρθρων του στα περιοδικά Quatrième Internationale και Sous le drapeau du Socialisme, μέ τίτλο «Socialism, Democracy and Self-Management»⁹⁸. Τό 1981-82 έθουσιάστηκε μέ τήν δημιουργία τής πολωνικής Άλληλεγγύης, θεωρώντας ότι ενσάρκωνε στην πράξη τήν αυτόδιαχειριζόμενη Δημοκρατία και ότι συ-

μπλήρωνε τό εγχείρημα του Μαΐου του 1968 και τής Άνοιξης τής Πράγας^{98α}. Τό 1984, μάλιστα, σημείωνε ότι ή πολωνική Άλληλεγγύη, όπως και τά αντιπολεμικά, φεμινιστικά και οικολογικά κινήματα, καθώς και οι έθνικές μειονότητες στις δυτικές χώρες, είναι ο ένδοξειμένος χώρος στρατολόγησης μελών του κινήματος τής αυτόδιαχείρισης^{98β}.

Στά τέλη τής δεκαετίας του '80, ένα βιβλίο Έλληνα πολιτευτού ένεφάνισε τόν Μιχάλη Ράπτη ως ήγέτη τρομοκρατικής οργάνωσης. Ο ίδιος ο Ράπτης θεωρούσε⁹⁹ ότι «όλες αυτές οι μετακινήσεις μου στό έξωτερικό, καθώς και οι συναντήσεις μου μέ πρόσωπα πού οι μυστικές ύπηρεσίες των ΗΠΑ και του Ίσραήλ χαρακτηρίζουν ως “τρομοκράτες” συνέτειναν...» σ' αυτό και ότι πίσω από τό βιβλίο βρισκόταν ένα όλόκληρο οργανωμένο κύκλωμα, πού περιελάμβανε πρόσωπα του συντηρητικού πολιτικού κατεστημένου. Ο Ράπτης προσέφυγε στην Δικαιοσύνη, ή όποια, σε δεύτερη δίκη, τόν δικαίωσε και στην συνέχεια, ή υπόθεση κατέληξε σε συμβιβασμό, τόν όποϊον ο Ράπτης δέχθηκε, κακώς όπως γράφει¹⁰⁰, γιατί είχε απηυδίσει από τήν ύποθεση.

Τό 1989, όταν κατέρρευσε ο σταλινικός «ύπαρκτος σοσιαλισμός», δεν δικαιώθηκε ο τροτσκισμός, όπως επί μισόν αιώνα άνεμενε ο Ράπτης. Ο Ράπτης προέβλεπε ότι τό μέλλον τής σοβιετικής περεστρόϊκα, πού αποτελούσε ένα είδος πολιτικής επανάστασης εκ των άνω, θα προσδιοριζόταν ιστορικά από τήν δυνατή αλλά όχι βέβαιη εξέλιξη τής πολιτικής αυτής επανάστασης προς μία αναγκαία δεύτερη κοινωνική επανάσταση, πού θα μετέθετε τήν πολιτική έξουσία στις μάζες, ή προς μία σταδιακή νεοαστική παλινόρθωση¹⁰¹. Ο Ράπτης διαψεύστηκε και στα δύο: ούτε ή (ουτοπική) μετατροπή τής περεστρόϊκα σε άμεση δημοκρατία συντελέστηκε, ούτε και μία σταδιακή νεοαστική παλινόρθωση, πού θα ήταν μία σχετικά ομαλή εξέλιξη, αλλά κάτι πολύ χειρότερο: μία ραγδαία εξέλιξη προς ένα τριτοκοσμικό καθεστώς, κυβερνόμενο από πρώην κομμουνιστές και μαφιόζους. Η περεστρόϊκα του Γκορμπατσώφ εξασφάλισε ένα είδος ευθανασίας στον σταλινισμό και ανέκοψε τήν βίαιη πτώση του, κι όπως έγραφε ο ίδιος ο Ράπτης σε άρθρο του εκείνη τήν εποχή¹⁰², ή εξέλιξη αυτή «σάστισε προσωρινά τήν Νέμεσι, τήν παραπλάνησε, τήν καθυστέρησε». Ο Ράπτης συνιστούσε

στήν καταρρέουσα σοβιετική ήγεςία νά ιδιωτικοποιηθεῖ μέν ἡ παλαιά συνεταιριστική καί οἰκογενειακή σοβιετική οἰκονομία, σέ τμήματα τῆς ἀγροτικής παραγωγῆς καί τῶν ὑπηρεσιῶν, ἀλλά ὁ κρατικός τομέας νά κοινωνικοποιηθεῖ μέ τήν παραχώρηση τοῦ ἐλέγχου του στούς ἐργαζομένους¹⁰³. Ρεαλιστικά ἔβλεπε, ὅμως, ὅτι στόν χῶρο τοῦ πρώην «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» ἀνοίγονται νέες ἀγορές γιά τό καπιταλιστικό σύστημα, πού ἀντικειμενικά ἐπιμηκύνουν τήν βιωσιμότητά του¹⁰⁴.

Ταυτόχρονα, τήν θυελλώδη ἐκείνη στιγμή τῆς Ἱστορίας, ὁ Ράπτης ἔθετε τό ἐξῆς ἐρώτημα στούς κριτικούς μαρξιστές: «Μήπως κρίναμε πρόωρα ὅτι ἐξαντλήθηκε ὁ δυναμισμός τοῦ καπιταλισμοῦ, ἀπό τήν ἀποψη τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ὅπως αὐτό ὑποδηλώνονταν στίς θεωρήσεις τοῦ Λένιν καί τοῦ Τρότσκι;» Καί συνεπέβαινε ὅτι ἀπαιτεῖτο μία βαθύτερη ἀνάλυση τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖον λειτουργεῖ σήμερα ὁ παγκοσμιοποιημένος καπιταλισμός, δηλαδή ἕνα εἶδος νέου «Κεφαλαίου»^{104α}.

Τό 1990 ὁ Ράπτης ὁραματιζόταν μιά νέα Ἀριστερά, πού «νά ανοικοδομήσει ἐκ θεμελίων καί θεωρία καί πράξη, μέ ἐμπλουτισμό τους ἀπό τήν κριτική τῆς καθολικά ἀρνητικῆς πείρας τοῦ σταλινισμοῦ. Ἀλλά γιά ἕνα τέτοιο ἔργο, ἡ ἱστορία θά προστρέξει σέ νέους ἀνθρώπους»¹⁰⁵. Μιά νέα Ἀριστερά, ἱκανή νά ἀνταποκριθεῖ στίς προκλήσεις τῶν καιρῶν: οἰκολογική καταστροφή, σχέσεις μέ Τρίτο Κόσμο, ἀπουσία κοινωνικῶν ὁραμάτων ἀπό τούς νέους καί δημοκρατία μέ τούς πολίτες ἀπόντες¹⁰⁶. Καί γιά τόν Τρίτο Κόσμο ὁραματιζόταν ἕναν σοσιαλισμό ὄχι πιά σοβιετικοῦ τύπου, ἀλλά μιά κοινωνία πού θά συνδυάζει τήν πολιτική δημοκρατία μέ παραγωγή-κατανάλωση στά μέτρα τῶν τοπικῶν συνθηκῶν¹⁰⁷. Ἐψαχνε ἀπεγνωσμένα νά βρεῖ σημεῖα ὅτι οἱ πρώην κομμουνιστικές χῶρες θά εὑρισκαν ἕναν νέο δρόμο μεταξύ τοῦ πεπτωκότος σταλινισμοῦ καί τῆς ἀκατανίκητης ἑλξῆς τῆς Δύσης¹⁰⁸. Ἐπίσης ἤλπιζε ὅτι τόν σταλινισμό δέν θά κληρονομοῦσε ὁ δυτικός καπιταλισμός, ἀλλά μιά «ἀνώτερη μορφή πολιτικῆς καί κοινωνικῆς δημοκρατίας»¹⁰⁹. Ἐκείνη τήν περίοδο, ἐπίσης, ὁ Ράπτης θεωροῦσε ὅτι ἡ ἐνωμένη Εὐρώπη ἦταν ἀναπόφευκτη σ' ἕναν ἐπανασυγκροτούμενο κόσμο, ὅπου μόνον τά μεγάλα σύνολα εἶναι ἱκανά νά ἐπιβιώσουν στόν ἀδυσώπητο οἰκονομικό πόλεμο μεταξύ τους¹¹⁰. Ἀπαισιόδοξα προέβλεπε τήν ἀνοδο τοῦ αὐταρχισμοῦ καί τοῦ

ἐθνικισμοῦ στήν Ἀνατολική Εὐρώπη¹¹¹. Φοβόταν (δικαίως) ὅτι ἡ γενικώτερη κατάρρευση τοῦ σταλινισμοῦ, ἰδιαίτερα στά Βαλκάνια, μποροῦσε νά τροφοδοτήσει ἐθνικισμούς, διαμελισμούς καί ἐδαφικές διεκδικήσεις¹¹². Ἀλλά καί τότε ἀκόμη ἤλπιζε πάντα στήν Ἐπανάσταση: «Πολλαπλασιάζονται οἱ ἐνδείξεις καί οἱ προειδοποιήσεις ἀπό δυτικούς οἰκονομολόγους ὅτι νέο προσεχές κρᾶχ θά συγκλονίσει πιθανόν τήν παγκόσμια οἰκονομία ἀρχίζοντας ἀπό τό Τόκιο ἢ τήν Νέα Ὑόρκη»¹¹³.

Τήν δεκαετία τοῦ '90, ὁ Ράπτης, πού τό 1991 ἐπέστρεψε στήν Τέταρτη Διεθνή, κινητοποιήθηκε κατά τῶν δυτικῶν στρατιωτικῶν παρεμβάσεων στό Ἰράκ καί τοῦ ἐμπάργκο κατά τῆς Κούβας καί τῆς Λιβύης. Ὁργάνωσε μάλιστα δύο διεθνεῖς συνδιασκέψεις (1993, 1995) γι' αὐτό τό ζήτημα. Ἡ λογική του ἦταν ὅτι τέτοιου εἶδους παρεμβάσεις δέν πλήττουν καθεστῶτα ἀλλά ὀλόκληρους λαούς, καί ταυτόχρονα συμβάλλουν στήν ἐμφάνιση νεοκαπιταλιστικῶν συστημάτων παρασιτικοῦ χαρακτήρα, μέσῳ τῶν λαθρεμποριῶν καί τῆς μαύρης ἀγορᾶς. Στήν συνέχεια, ἔστρεψε τό ἐνδιαφέρον του καί στήν Σερβία.

Διατηροῦσε φιλική προσωπική σχέση μέ τόν Ἀνδρέα Παπανδρέου (1919-96). Γιά τόν Ἀνδρέα Παπανδρέου εἶχε γράψει κάποτε¹¹⁴ ὅτι «δέν εἶναι ἱκανός νά ὁργανωθεῖ καί νά δράσει κάπως “κολληχτιβιστικά”. Ἀλλά γιά Ἑλληνας ἀστός πολιτικός διαφέρει παρασάγγες καί ἀπό ἀποψη μόρφωσης καί ἀπό ἀποψη ἠθους ἀπό ὅλους τούς ἄλλους. Τοῦ μείνει πάντα κάτι ἀπό τό πέρασμά του ἀπό τό κίνημά μας». Ὁ Ράπτης θεωροῦσε ὅτι μέ τόν Παπανδρέου συνέπιπταν σέ ὀρισμένα θέματα, ὅπως τῆς αὐτοδιαχείρισης, ἄν καί ἀνήκαν σέ καθαρά διαφορετικές γενικές τοποθετήσεις¹¹⁵.

Τό 1994 ἐκτιμοῦσε ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα βρισκόταν μπροστά στό δίλημμα μεταξύ μίας ἀντικειμενικά ἐπιτεύξιμης οὐτοπίας καί μίας τεχνολογικά ἐξελιγμένης βαρβαρότητας^{115α}. Ἀπαισιόδοξα ἔγραφε τό 1994^{115β} ὅτι ἡ ἐπικρατέστερη ἐκδοχή ἦταν ἡ δεύτερη, κατά τήν ὁποία ἡ ἀνθρωπότητα θά διχασθεῖ ἀνάμεσα στούς προνομιούχους καί στούς ἐξαθλιωμένους. Οἱ δέ προνομιούχοι, μέ ὀργανωμένο τρόπο, χρησιμοποιώντας τήν γενετική καί τόν ἐλεγχό τῆς σκέψης, θά κυριαρχοῦν σέ μᾶζες ρομποτοποιημένων δούλων. Ἦλπιζε, ὅμως, ὅτι στήν Εὐρώπη ἢ στίς ΗΠΑ οἱ λαοί θά μποροῦσαν νά ὑλοποιήσουν τήν ἀπαρχή μίας ριζικῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς.

Τέλος του 1994, ο Μιχάλης Ράπτης έδωσε μία μακροσκελή συνέντευξη έφ' όλης τής ύλης στην έπιστημονική επιθεώρηση «Νέα Κοινωνιολογία» (στους Μελέτη Μελετόπουλο και Σπύρο Κουτρούλη). Η συνέντευξη δημοσιεύθηκε στο τεύχος 20, με τίτλο «Μ.Ν. Ράπτης ή Πάμπλο: ο τελευταίος επαναστάτης».

Τό 1995, λίγο πριν τον θάνατό του, θεωρούσε ότι: «Βρισκόμαστε σε πλήρη ανάπτυξη τής Νέας Τάξης και των συνεπειών της, από τή Μέση Ανατολή ως τά Βαλκάνια, ενώ θά συνεχιστεί ή άγωνιώδης αναζήτηση ενός νέου κοινωνικοπολιτικού υποκειμένου, ίκανού κατ' αρχάς νά αναχαιτίσει τή διευρυνόμενη βαρβαρότητα σε όλόκληρο τον πλανήτη, και στή συνέχεια νά επιδοθεί στή σταδιακή πραγματοποίηση του προαιώνιου όράματος τής δημιουργίας μιās ανώτερης μορφής κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής δημοκρατίας σε παγκόσμια κλίμακα... Τόν κόσμο αυτό, στην αυγή τής ζωής μου, όταν τον συνειδητοποίησα, ήδη καθόλου δέν τον ενέκρινα, και προσπάθησα μαζί με τόσους άλλους νά τον αλλάξουμε: στην αρχή, με τρόπο ριζικό· στή συνέχεια, και με βάση τήν πείρα πού αποκτήσαμε, ως έναν βαθμό μόνο, αλλά με τρόπο ουσιαστικό, χωρίς ποτέ πάντως νά συμβιβαστούμε μαζί του»¹¹⁶.

Ο Ράπτης θεωρούσε σ' όλη του τήν ζωή τον «επαναστάτη» ως τον πιο πλήρη ανθρώπινο τύπο, πού συνδυάζει τήν σκέψη και τήν πράξη. Γι' αυτό και υπερτερεί, σύμφωνα με τον Ράπτη, από τους μονήρεις στοχαστές όλων των θεωρητικών σχολών¹¹⁷. Με τον όρο επανάσταση, ο Ράπτης έννοούσε όχι μία αυθόρμητη και στιγμιαία εξέγερση των μαζών, αλλά μία ριζική κοινωνικοπολιτική αλλαγή, τής οποίας ή διαδικασία μπορεί νά περάσει από διάφορες φάσεις και ή οποία διακρίνεται από τήν ύπαρξη ήγεςίας και προγράμματος¹¹⁸.

Ο Μιχάλης Ράπτης απέβίωσε στην Αθήνα στις 17-2-1996.

Πολιτική σκέψη και κοινωνικό όραμα του Μ.Ν. Ράπτη

Στό αφιέρωμα τής έπιστημονικής επιθεώρησης «Νέα Κοινωνιολογία» για τον Μ.Ν. Ράπτη, ο Σπύρος Κουτρούλης γράφει για τον Πάμπλο: «Όπως κάθε Έλληνας, πού έχει χωνέψει έναν πολιτισμό πολυπλόκαμο και παγχρονικό, είναι πλάνητας,

απόδημος, οικουμενικός. Ξεκινά από εδώ, αλλά μεριμνά για όλο τον κόσμο. Διάβασε τους πρώτους Έλληνες, τον Αναξαγόρα, τον Επίκουρο αλλά διαλέχθηκε κριτικά με τον ουμανισμό, τον διαφωτισμό, τον Μάρξ, τον Φρόυντ. Συνδέει τήν όρθολογική σκέψη με τήν ήθική ανύψωση του άτομου»¹¹⁹.

Ίσως ή πιο ενδιαφέρουσα και πρωτότυπη πτυχή τής πολιτικής σκέψης του Ράπτη είναι ή σύνδεση πού έπεχείρησε με τον φροϋδισμό, με τον όποιον ήλθε σε έπαφή και μελέτησε σε ώριμη ηλικία^{119α}. Ο Ράπτης θεωρούσε κρίσιμο τό έρώτημα εάν οι όρμές του βιολογικού παρελθόντος μας μπορούν νά καταπισθοϋν και νά υπερνικηθοϋν από τό πολιτιστικό υπερεγώ του ανθρώπου, πού προέρχεται από τις έξωτερικές του επιδράσεις. Π.χ., οι διάσημοι φυσικοί πού ανακάλυψαν και τελικά χρησιμοποίησαν τήν ατομική βόμβα για πολεμικούς σκοπούς, προσδιορίστηκαν τελικά από αυτοκαταστροφικές δυνάμεις. Πίστευε ότι ή άέναη αυτή πάλη μεταξύ του καλού και του κακού συνεχίζεται άβέβαιη, ιδίως όσο δέν εδραιώνεται μία ανώτερη μορφή κοινωνικής, πολιτικής και πολιτιστικής δημοκρατίας, ίκανής νά έξουδετερώνει τις ναρκισσιστικές τάσεις του ανθρώπου¹²⁰.

Ο Ράπτης δήλωνε κριτικός μαρξιστής, αλλά ταυτόχρονα παραδεχόταν και τις ισχυρές έπιρροές του από τήν κλασσική έλληνική σκέψη, τήν Αναγέννηση και τον Διαφωτισμό, και συνεδύαζε όλα αυτά σε μία διαλεκτική σύνθεση¹²¹. Ως ανθρωπιστής, θεωρούσε ότι τά μέσα πού χρησιμοποιεί ο επαναστάτης καθορίζουν ήδη τήν ποιότητα του σκοπού, επομένως ο επαναστάτης όφείλει νά βοηθά τήν συνειδητοποίηση των έξαζομένων και όχι νά τήν υποβαθμίζει με ταπεινωτικές πρακτικές^{121α}.

Ο Μ.Ν. Ράπτης ήταν ένας έξαιρετικά μορφωμένος άνθρωπος. Είχε άφομοιώσει δημιουργικά συγγραφείς όπως ο Freud ή ο Popper, και είχε εμπλουτίσει τήν αρχική μαρξιστική του παιδεία με τά μεταγενέστερα διαβάσματά του. Άπέφευγε τήν δογματική και στεία αναπαραγωγή του μαρξικού έργου, στην οποία καταφεύγουν οι αυτιστικοί κομματικοί μηχανισμοί αλλά και οι διανοούμενοι χωρίς πρωτοτυπία. Ο Marx, έπεςήμαινε ο Ράπτης^{121β}, δέν συμπεριέλαβε όπως ήταν φυσικό στό έργο του απαντήσεις για τά σημερινά προβλήματα, άφου κανένας αυστηρός ντετερμινισμός δέν διέπει τήν κοινωνική εξέλιξη. Ούτε όμως ολοκλήρωσε τό οικονομικό του έργο, σύμφωνα με τήν αρχική του πρόθε-

ση. Ἐπίσης ἐξέτασε τόν καπιταλισμό στό ἐπίπεδο ἑνός «ιδανικοῦ» μέσου ὄρου, ἀλλά ὄχι συνολικά καί διεθνῶς, ὥστε νά διαπιστώσει τίς αἰτίες καθυστέρησης, παραμόρφωσης ἢ καί ἀνατροπῆς τῶν νόμων του. Γιά παράδειγμα, τό διεθνές τραπεζικό σύστημα, οἱ σχέσεις μέ τόν Τρίτο Κόσμο καί τήν Σοβιετική Ἐνωση ἔπαιξαν σημαντικό ρόλο στήν ἐπιβίωση τοῦ καπιταλισμοῦ κατά τήν κρίσιμη δεκαετία τοῦ '30. Ἐξ ἄλλου δέν ὑφίσταται στόν Μάρξ ολοκληρωμένη θεωρία γιά τίς τάξεις, τό κράτος, τόν τρόπο παραγωγῆς καί τόν σοσιαλισμό. Ἐπίσης^{121γ}, οἱ μαρξιστές, ἀπορροφημένοι ἀπό τά διάφορα ἐπίκαιρα πολιτικά γεγονότα, ἀμέλησαν τόν ιδεολογικό ἀγῶνα στό ἐπιστημονικό καί φιλοσοφικό ἐπίπεδο.

Ὁ Marx, πίστευε ὁ Ράπτης¹²², διακήρυξε τήν σχετικότητα κάθε ἀλήθειας καί ὑποστήριξε πῶς τήν ἀλήθεια μόνον σταδιακά καί ἐν μέρει μπορούμε νά προσεγγίσουμε στήν διαρκῶς ἐξελισσόμενη πραγματικότητα. Ἀπ' αὐτό τό γεγονός προκύπτει ἡ ἀνάγκη διαρκοῦς ἐκσυγχρονισμοῦ καί ἀνανέωσης τοῦ μαρξισμοῦ καί ἐπίσης ἡ διαπίστωση ὅτι ὁ κομμουνισμός δέν εἶναι τό τελευταῖο στάδιο τῆς Ἱστορίας ἀλλά ἓνας τῆς σταθμῶν σέ μία ἀπροσδιόριστη αἰώνια ἐξέλιξή της. "Ἄλλωστε, ὁ ἴδιος ὁ Marx ἀρνήθηκε νά ἐπεκταθεῖ στό τί θά ἀκολουθοῦσε τήν ἐνδεχόμενη πτώση τοῦ καπιταλισμοῦ. Γι' αὐτό καί ἀπαιτεῖται ἡ συγγραφή ἑνός νέου «Κεφαλαίου» γιά τόν σημερινό καπιταλισμό καί τήν ὑπέρβασή του. Θεωροῦσε δηλαδή ὁ Ράπτης τόν μαρξισμό ὡς ἀνοιχτό σύστημα ἀνάλυσης τῆς κοινωνικῆς καί ἱστορικῆς πραγματικότητας, ἐπιδεχόμενο συμπληρώσεων ἀπό τήν τρέχουσα ἐμπειρία καί τήν ἐπιστημονική ἐξέλιξη¹²³. Γι' αὐτό καί πίστευε ὅτι δέν ὑπάρχει κρίση τοῦ μαρξισμοῦ, ἀλλά κρίση τῶν μαρξιστῶν, πού ἀπέφυγαν ἢ δέν μπόρεσαν νά ἐκσυγχρονίσουν κριτικά καί δημιουργικά τήν πειραματική θεωρία τοῦ μαρξισμοῦ.

Ὁ Ράπτης διαφοροποιήθηκε σέ πολλά σημεῖα ἀπό τήν μαρξιστική θεωρία, διακριτικά εἶναι ἀλήθεια, καί προσπαθώντας πάντοτε νά ἐρμηνεύει πιό φιλελεύθερα τόν Marx ἀπό τούς σταλινικούς ἢ τροτσκιστές μαρξιστές. Ἴσως ἡ πιό ἐνδιαφέρουσα διαφοροποίησή του εἶναι ἡ πεποίθησή του ὅτι «ἡ θεωρητική σκέψη δέν εἶναι μία ἀπλή ἀντανάκλαση τῆς κοινωνικῆς πράξης τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας. Ἐχει δική της ἰδιότυπη λειτουργία, πού τῆς ἐπιτρέπει μία βαθύτερη

κατανόηση τῆς πραγματικότητας, τῆς φυσικῆς καί κοινωνικῆς, καί ταυτόχρονα μία κριτικότερη ἀλλά καί δημιουργική ἀντιμετώπισή της»^{124α}.

"Ἐλεγε ὁ Ράπτης: «Ἐγώ δέν εἶμαι τροτσκιστής. Δέν εἶμαι λενινιστής. Δέν εἶμαι λουξεμβουργιστής. Εἶμαι ἓνας κριτικός μαρξιστής. Θέλω νά πῶ ὅτι θεωρῶ ὅλους αὐτούς τούς ἀνθρώπους τεράστιες φυσιογνωμίες, οἱ ὁποῖες στόν καιρό τους πολύ σωστά ἐκπροσώπησαν τό λεγόμενο ἐπαναστατικό μαρξισμό. Ἀλλά... δέν ἐναπόκειται σέ μᾶς σήμερα νά ἀνατρέξουμε ἀπλῶς στά βιβλία τους γιά νά βροῦμε τή λύση τῶν προβλημάτων σήμερα. Πρέπει οἱ ἴδιοι, μέ τή δικιά μας σκέψη, νά ἀνταποκριθοῦμε στά νέα προβλήματα...»¹²⁵. Ἐπίσης θεωροῦσε ὅτι πρέπει νά διαχωρίσουμε τόν μαρξισμό ἀπό τόν σταλινισμό, πού προκύπτει ἀπό ὑποχώρηση τῆς ρωσικῆς ἐπανάστασης καί ἐδραίωση τῆς γραφειοκρατίας^{125α}. Καί ἐναντι τοῦ Τρότσκι διατηροῦσε τίς κριτικές ἐπιφυλάξεις του, ὅπως π.χ. ὅτι ὁ Τρότσκι ἐξιδανικεύει τό «κόμμα» καί δέν προχωρᾷ στήν ἄμεση δημοκρατία τῶν μαζῶν^{125β}. Ἀλλά καί ἐναντι τοῦ ἴδιου τοῦ Λένιν ἀποστασιοποιήθηκε, καθώς σέ κείμενό του τό 1976^{125γ} ἔγραφε ὅτι: «καί ὁ λενινισμός πρέπει νά ξεπεραστεῖ, καθώς εἶδε ἀναμφισβήτητα τόν προνομιούχο ρόλο τοῦ ἐπαναστατικοῦ κόμματος ὡς "ἡγέτη" τῆς ἐργατικῆς τάξης».

Ὁ Ράπτης θεωροῦσε ὅτι ἡ νέα φάση τοῦ παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμοῦ χρειάζεται καί νέα ἀνάλυση τοῦ τρόπου λειτουργίας του, ὅπως ὁ Marx στόν καιρό του ἀνέλυσε τόν πρωτόγονο καπιταλισμό στά εὐρωπαϊκά πλαίσια καί μόνον¹²⁶. Πίστευε ὅτι ἡ μαρξιστική μεθοδολογία πρέπει νά εἶναι κριτική, ἀκόμα καί ἀπέναντι στόν ἑαυτό της, νά λαμβάνει πάντα ὑπ' ὄψιν τήν ἐξέλιξη, τήν ἐμπειρία, τά νέα δεδομένα τῆς ζωῆς, νά εἶναι ἐλεύθερη ἀπό κάθε προσκόλληση σέ δόγματα, σέ σχηματισμοί, στήν τελετουργική ἀναφορά σέ «αὐθεντίες» τοῦ παρελθόντος, νά εἶναι δημιουργική^{126α}.

Ἡ μαρξιστική θεωρία, ὅτι ἡ ἐργατική τάξη μέ τό κομμουνιστικό κόμμα τῆς ἀρκοῦν γιά νά ἐπιτύχει μία ἐπανάσταση, δέν ἐπιβεβαιώθηκε ἀπό τήν πεῖρα¹²⁷. Ἄλλωστε, εἶναι αὐταπάτη νά πιστεύει κανεῖς ὅτι μπορεῖ νά ἐλέγξει ὀργανωτικά τό σύνθετο καί πολυσχιδές σύγχρονο κοινωνικό κίνημα, πού συμπεριλαμβάνει τούς νέους, τίς γυναῖκες, τίς ἐθνικές μειονότητες κ.λπ.^{127α}

Ἀπεναντίας, πίστευε ὁ Ράπτης, γιά νά σημαίνει ἡ ἐπανάσταση μία ἀνώτερη μορφή κοινωνίας,

πρέπει να έχει ως φορέα της όχι μία μάζα με ελαττωματική ποιότητα, αλλά άτομα αυτοαναπτυσσόμενα, αυτοπροσδιοριζόμενα, με κριτική σκέψη, που να μην περιμένουν την σωτηρία τους από κάποια τάξη ή κάποιο κόμμα-πρωτοπορία¹²⁸. Δηλαδή ο ατομικός παράγων έχει τεράστια σημασία. Έξ άλλου πίστευε ότι η εξέλιξη προς τον σοσιαλισμό δεν προσδιορίζεται νομοτελειακά από τις οικονομικές εξελίξεις αλλά αποτελεί ενδεχόμενο που εξαρτάται από πολιτικές καθώς και πολιτιστικές προϋποθέσεις, όπως η αυτο-οργάνωση των μαζών^{128α}. Ο Ράπτης πιστεύει εξ άλλου ότι η μεταβατική περίοδος προς τον κομμουνισμό θα διαρκέσει αιώνες και θα περάσει από διάφορες ενδιάμεσες και απρόβλεπτες μορφές, που δεν προβλέπονται από την μαρξιστική θεωρία^{128β}.

Τό πραγματικό περιεχόμενο του σοσιαλισμού, σύμφωνα με τον Ράπτη, είναι λοιπόν όχι η απόλυτη έννοια του παραδείσου αλλά μία σημαντικά ανώτερη μορφή κοινωνικής, πολιτικής και πολιτισμικής δημοκρατίας. Αυτό σήμερα, με τις οικουμενικές δυνατότητες της σύγχρονης τεχνολογίας, μπορεί να πραγματοποιηθεί σε παγκόσμια κλίμακα. Ταυτόχρονα, αυτές οι επιστημονικές και τεχνολογικές δυνατότητες μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την καταστροφή του πλανήτη. Έκείνο που για την ώρα μάλλον επικρατεί είναι τό στοιχείο της βαρβαρότητας¹²⁹, διότι ακριβώς προς αυτήν την κατεύθυνση τις χρησιμοποιεί τό υπάρχον σύστημα¹³⁰.

Έξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη της θεωρητικής σκέψης του Ράπτη. Ο αρχειομαρξιστής του Μεσοπολέμου, που προσπάθησε να ρίξει γέφυρες προς τό ΚΚΕ, έγινε ο διεθνιστής διάδοχος του Τρότσκι, που έκανε τον διεθνισμό του πράξη στην Άλγερία και σε άλλες χώρες του Τρίτου Κόσμου. Ο Ράπτης έλεγε ότι «τό πιο βαθύ νόημα του 20ού αιώνα ήταν αυτό τό τεράστιο κίνημα απελευθέρωσης των αποικιών, των καταπιεσμένων λαών και των γυναικών, και όχι η επανάσταση του προλεταριάτου, που ήταν ο μύθος μας και ο θεός μας»^{130α}. Αργότερα, μετά τό 1990, ο Ράπτης υποστήριξε την εθνική ταυτότητα ως αντίβαρο στον αμερικανικό ιμπεριαλισμό και κατέστη προσφιλής στους κύκλους των πρώην άριστερών που ανακάλυψαν τον εθνικισμό ως νέο ιδεολογικό έφαιτόν. Φυσικά, ο Ράπτης ουδόλως έγινε εθνικιστής, αλλά στην πάσχουσα από ιδεολογικό κενό Ελλάδα

της δεκαετίας του '70 έφθασε τό ενδιαφέρον που έδειξε ο «Πάμπλο» για τό εθνικό ζήτημα και οι πατριωτικές του αντιδράσεις στά προβλήματα ασφαλείας που ανέκυψαν για την Ελλάδα εξ ανατολών και εκ βορρά, ώστε να ειδωλοποιηθεί από όρισμένους ιδεόληπτους υπερπατριωτικούς κύκλους, που κατέκλυσαν μάλιστα και τό νεκροταφείο στην κηδεία του.

Ο Ράπτης¹³¹ πίστευε ότι η κουλτούρα μπορεί να ενέχει γνήσιες εθνικές καταβολές και ιδιαιτερότητες, σ' έναν συγκερασμό των εθνικών αξιών. Αντιθέτως, ο εθνικισμός αποτελεί παρέκκλιση και πρωτογονισμό. Υπ' αυτήν την λογική, μακράν του εθνικισμού, ο Ράπτης ανέπτυξε θέσεις για τό εθνικό ζήτημα, που σπανίζουν στον μαρξιστικό χώρο¹³². Στην ουσία, ο Ράπτης είδε τό έθνος και τις εθνικές κουλτούρες σ' ολόκληρον τον κόσμο ως μηχανισμό αντίστασης έναντίον του καπιταλιστικού συστήματος, που διακρίνεται για την τάση του να ισοπεδώνει τις τοπικές ιδιαιτερότητες και να επιβάλλει τό ενιαίο μοντέλο της αγοράς και του καταναλωτισμού και στις πιο απομακρυσμένες γωνίες του πλανήτη. Επίσης θεώρησε τό έθνος ως μηχανισμό αντίστασης ή ανάρχεσης έναντίον της αμερικανικής κοσμοκρατίας.

Όπωςδήποτε, οι απόψεις του Ράπτη για τό εθνικό ζήτημα όφειλονται και στην μακροχρόνια εμπειρία του από τον Τρίτο Κόσμο, και στην εμπειρία του από την μετά τό 1990 εποχή, όταν είδε τις Ήνωμένες Πολιτείες να αλώνουν ως νέα Ρώμη μία-μία τις χώρες του πρώην «ύπαρκτου σοσιαλισμού» αλλά και του Τρίτου Κόσμου.

Ήδη από τό 1976, όταν διάβασε ένα άρθρο του Tom Nairn για τον εθνικισμό, έγραψε στον φίλο του Kalas ότι «...βρίσκω ότι η ιδέα πως ο εθνικισμός της δεύτερης Ζώνης απέβη ή μόνη μορφή αποτελεσματικής αντίστασης έναντία στον ιμπεριαλισμό, είναι πολύ ενδιαφέρουσα»¹³³.

Μία άλλη, πιο αναμενόμενη εξέλιξη της σκέψης του Ράπτη, υπήρξε η κατάληξη της μακράς ιδεολογικής του πορείας στην άμεση δημοκρατία. Ακριβώς όπως έγινε και με τον Καστοριάδη. Υπό μία έννοια, όταν ο Marx μιλάει για δημοκρατία των παραγωγών, αυτοδιαχείριση κ.λπ., παραπέμπει αυτομάτως στό κλασσικό αθηναϊκό μοντέλο. Αν ο Marx δεν επέμενε τόσο στην έννοια της «δουλοκτητικής κοινωνίας», τότε η θεωρία του θα είχε περιτραφεί γύρω από την έννοια της άμεσης δημοκρα-

τίας και ή πολιτική σκέψη τής Άριστερας του Εϊκοστού Αϊώνα ίσως νά ήταν έντελώς διαφορετική. Άλλά ό Μarx όμιλοῦσε μόνον γιά «συνομοσπονδία ελεύθερων παραγωγῶν» και γιά «ἀταξική κοινωνία», χωρίς νά συνδέει εὐθέως τήν οὐτοπία του μέ τήν Άθήνα του 5ου αϊώνα. Όμως, ή σκέψη του οδηγεί από μόνη της σ' αὐτήν, γι' αὐτό και πλεῖστοι μαρξιστές κατέληξαν ἐκεῖ, ὅταν ή «Έπανάσταση» ἔπαιξε νά ἀποτελεῖ τό ἐπίκεντρο τής ὕπαρξής τους.

Ό δρόμος του Ράπτη πρὸς τήν Ἄμεση Δημοκρατία περνᾶ μέσα από τήν Αὐτοδιαχείριση. Τό ὄραμά του μάλιστα κωδικοποιεῖ ὡς «Ἄμεση Διαχειριζόμενη Δημοκρατία»^{133α}. Ἡ αὐτοδιαχείριση ξεκινᾶ ὡς ή ἐναλλακτική λύση στήν σοβιετική σταλινική γραφειοκρατία. Πιστεύει ὅτι ή γραφειοκρατία εἶναι παρέκκλιση, ἐνῶ ή αὐτοδιαχείριση εἶναι ή φυσική συνέπεια, ή συνεπής ἐφαρμογή τής μαρξιστικῆς θεωρίας. Ένα γραφειοκρατικό καθεστώς θεωρητικοποιεῖ τήν πραγματική πολιτική ἀλλοτρίωσης τής ἐργατικῆς τάξης^{133β}, ἐνῶ ή αὐτοδιαχείριση ἀφήνει τίς ἀπόψεις νά ἀνθήσουν ελεύθερες.

Ός μαρξισμός, ἐπισημαίνει ὁ Ράπτης, ἐνοήθηκε από φίλους και ἐχθρούς ή τερατώδης παραμόρφωση ἐπί πολλές δεκαετίες του σταλινισμού σέ θεωρία και πράξη. Όσο ή Σοβιετική Ένωση διέτρεχε τήν ἐπεκτατική της φάση, δηλαδή ὡς περίπου τό 1965, ή κρατικοποιημένη, διευθυνόμενη οἰκονομία δέν ἔδειχνε καθαρᾶ τίς βασικές της ἀδυναμίες. Ἀκόμη και μεγάλο μέρος τῶν λεγομένων τροτσικιστῶν ἐξακολουθοῦσε νά διατηρεῖ αὐταπάτες γιά τήν ἀνωτερότητα τής κρατικοποιημένης σχεδιασμένης οἰκονομίας. Ἄν ἐπρόκειτο, βεβαίως, ή κρατικοποιημένη οἰκονομία νά ἐξελιχθεῖ σέ κοινωνικοποιημένη, δηλαδή δημοκρατικά διαχειριζόμενη οἰκονομία, σέ ἐθνική και τοπική κλίμακα, τότε ή ἐξέλιξη θά ἦταν θετική. Ἄν ὅμως ὁ πειραματισμός ἐξακολουθεῖ νά παραμένει περιορισμένος σέ κρατικά πλαίσια, τότε οδηγεῖται στήν γραφειοκρατική σταλινική του παραμόρφωση ή στήν ἀνατροπή του¹³⁴. Σημαντικό ρόλο βεβαίως ἔπαιξε, κατά τόν Ράπτη, και τό χαμηλό ὕλικό και πολιτιστικό ἐπίπεδο τῶν κρατῶν του «ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ»^{134α}.

Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ή παραδοχή του Ράπτη ὅτι κή ἀντίληψη τής αὐτοδιοίκησης μέ αὐτήν τήν ἐννοια δέν ὑπάρχει οὔτε στήν κληρονομία του Λένιν οὔτε σ' αὐτήν του Τρότσκυ»^{134β}. Καί συνεχίζει:

«Ό ρόλος του κόμματος μετά τήν κατάληψη τής ἐξουσίας δέν εἶναι ή διεύθυνση τής οἰκονομίας και του κράτους ἐν ὀνόματι τής τάξης, σάν διαρκῆς ἀντιπρόσωπος τής τάξης, ἀλλά νά βοηθήσει τήν τάξη νά διευθύνει ἄμεσα ή ἴδια τήν οἰκονομία και τό κράτος»^{134γ}. Ἔτσι, ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Σπῦρος Μπαφαλοῦκος^{134δ}, ὅτι ὁ Ράπτης στό σημείο αὐτό διαφοροποιεῖται τόσο ὡς πρὸς τήν λενινιστική ὅσο και ὡς πρὸς τήν σοσιαλδημοκρατική ἐκδοχή. Ἐξ ἴσου ὀρθή εἶναι ή παρατήρηση του ἰδίου^{134ε} ὅτι ὁ Ράπτης εἶναι ὁ μόνος μαρξιστής, συμπεριλαμβανομένων και τῶν κλασσικῶν, πού ἀποδίδει τόση σημασία στήν δημοκρατική φύση τῶν διαφόρων μορφῶν ὀργάνωσης.

Ό Ράπτης πίστευε ὅτι τό «Κόμμα» μπορεῖ νά βρεθεῖ σέ καθυστέρηση σέ σχέση μέ τήν ζωή, πού ἐξελίσσεται διαρκῶς. Καί μάλιστα ή ἱστορική ἐμπειρία ἀποδεικνύει ὅτι τό Κόμμα βρίσκεται σέ διαρκῆ καθυστέρηση σέ σχέση μέ τό ἐπαναστατικό ἐπίπεδο του λαοῦ, ἔχει δέ τήν τάση νά στρατιωτικοποιεῖ, νά ἐμποτιζέται από τήν αὐταρχική γραφειοκρατική νοοτροπία και νά ἀποκτᾶ ἐλιτίστικο χαρακτήρα, ὅταν ή ἐπιβίωσή του εἶναι δυνατή μόνον σέ συνθήκες παρανομίας^{134ζ}.

Άλλά και ή τεχνοκρατική οἰκονομική διαχείριση εἶναι στό στόχαστρο του Ράπτη: οἱ τεχνοκράτες, ἀναφέρει¹³⁵, χαρακτηρίζονται από τήν μερικότητα τῶν γνώσεών τους και τούς λείπει ή ἀναγκαία φιλοσοφική παιδεία, πού ἐπιτρέπει στό κοινωνικό ἄτομο νά κυριαρχεῖ φιλοσοφικά στήν τεχνολογία και νά ἀποφεύγει τήν ἀλλοτρίωση και τήν ὑποδούλωση στά μηχανικά του δημιουργήματα.

Μά και σέ πολιτικό ἐπίπεδο, ή συμμετοχή τῶν μαζῶν στήν ὀργάνωση και διεύθυνση τής πολιτείας τους εἶναι ἀναγκαία, διότι, ὑποστηρίζει ὁ Ράπτης¹³⁶, ή ἐπανάσταση, ὅταν ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ ἀπό τίς μᾶζες, εἶναι δικτατορία. Ό ἴδιος ὁ Μarx, ἐπισημαίνει ὁ Ράπτης, θεωροῦσε σέ ὄλη του τήν ζωή ὅτι ή ἀπελευθέρωση τῶν ἐργαζομένων θά εἶναι ἔργο τῶν ἰδίων τῶν ἐργαζομένων, ὅπως και ἦταν ὁπαδός του πολιτικοῦ πλουραλισμοῦ^{136α}.

Ό Ράπτης θεωροῦσε ὅτι ὅλοι οἱ προλετάριοι πρέπει νά ἀναπτύσσουν ἡγετική ποιότητα και ὄχι νά ὑπερκαθορίζονται από διάφορους καθοδηγητές¹³⁷. Πίστευε στά κοινωνικά κινήματα και ὄχι στους μαρξιστές γκουρού και ἡγετίσκους γκρουπούσκουλων¹³⁸, πού οδηγοῦν ἀναπόφευκτα στήν γέννηση σταλινικῶν φαινομένων σέ μικρή ή μεγάλη

κλίμακα. Θεωρούσε ότι στην θέση του μονολιθικού κόμματος πρέπει να υπάρχει ένα μέτωπο κινημάτων¹³⁹. Θεωρούσε την αυτοδιαχείριση ως αντίδοτο στην γραφειοκρατία¹⁴⁰. «Η αυτοδιαχείριση είναι ο πιο ίσος έχθρος της γραφειοκρατίας, ο πιο επίμονος αντίπαλός της, ή άρνηση της γραφειοκρατίας par excellence»¹⁴¹.

Όμως, ενώ ενθουσιαζόταν με διάφορα κινήματα που αρχικά έμοιαζαν να τείνουν προς την αυτοδιαχείριση, γρήγορα απογοητευόταν. Στην Γιουγκοσλαβία επιχειρήθηκε, πίστευε, ένας πειραματισμός αυτοδιαχείρισης, που ήταν όμως ασυμβίβαστος με τον μονοκομματισμό του Τίτο. Αυτοδιαχείριση σημαίνει, θεωρεί ο Ράπτης, φθίνοντα ρόλο του κράτους σε διευρυνόμενη πολυκομματική δημοκρατία¹⁴². Ενώ το γιουγκοσλαβικό μοντέλο εξελίχθηκε σε πατερναλιστικό και αντιεργατικό¹⁴³.

Τόν αρχικό του ενθουσιασμό για τον Castro, τον Ben Bella κ.λπ. και την πίστη του ότι τά καθεστώτα τους θα μπορούσαν να εξελιχθούν σε πραγματικά εργατικά κράτη, διαδέχθηκε ή απογοήτευσή του, όταν διαπίστωσε την ταχύτατη μεταμόρφωση των επαναστατών, που βρίσκονται στην έξουσία, σε νέο κοινωνικό στρώμα γραφειοκρατών, και την απουσία των πολιτών από την νέα διακυβέρνηση¹⁴⁴. Έτσι, ή πρωτοπορία της επανάστασης καταλήγει σε μία ιδεολογική έκφραση γενικών συμφερόντων, που δεν είναι παρά εκείνα της αποκομμένης από την κοινωνία ήγεσίας και του αρχηγού της¹⁴⁵.

Μά και στην Πορτογαλία, την αρχική επαναστατική φάση των εργατικών και στρατιωτικών συμβουλίων διαδέχθηκε μία κλασική, αστική κοινοβουλευτική δημοκρατία.

Ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '50, σύμφωνα με όρισμένες πηγές¹⁴⁶, ο Ράπτης αντιλαμβάνεται αλλιώς την «δικτατορία του προλεταριάτου». Σ' ένα επαναστατικό καθεστώς ο Ράπτης δέχεται τό πολυκομματικό σύστημα, την ανεξαρτησία των συνδικάτων, τά εργατικά συμβούλια, την δυνατότητα δημιουργίας τάσεων. Ο Ράπτης, πράγματι, θεωρεί ότι «δικτατορία του προλεταριάτου» σημαίνει για τους κλασικούς του Μαρξισμού όχι την δικτατορία μίας ιακωβικού τύπου μειοψηφίας επί του προλεταριάτου αλλά άνθηση της δημοκρατίας για όλο τό προλεταριάτο. Ο Ράπτης πιστεύει ότι ο σημερινός έρευνητής δυσκολεύεται να αντιλη-

φθει ότι αυτή ήταν, την εποχή της ρωσικής επανάστασης, ή κυρίαρχη αντίληψη για την δικτατορία του προλεταριάτου, αλλά οι δεκαετίες γραφειοκρατικής παραμόρφωσης που μεσολάβησαν δυσχεραίνουν την επαφή μας με την πραγματικότητα εκείνης της εποχής. Ο Ράπτης ισχυρίζεται ότι τό μονοκομματικό καθεστώς που έπεβλήθη στην Σοβιετική Ένωση δεν βρισκόταν στό αρχικό πρόγραμμα ή στις αρχικές προθέσεις των μπολσεβίκων. Ο Λένιν αναγκάστηκε να λάβει διάφορα δικτατορικά μέτρα λόγω των περιστάσεων (εμφύλιος πόλεμος, επίθεση καπιταλιστικών χωρών, απομόνωση από τό προηγούμενο προλεταριάτο της Δύσης) αλλά αυτά είχαν αρχικώς προσωρινό χαρακτήρα^{146α}.

Ο Ράπτης χρησιμοποιεί όρισμένα κείμενα της Rosa Luxemburg, ή όποια σύμφωνα με τόν Ράπτη ξεκινούσε από την ιδέα ότι ή δικτατορία του προλεταριάτου δεν αντιτίθεται στην δημοκρατία γενικώς αλλά στην αστική δημοκρατία, που δεν αφορά τίς μάζες. Η δικτατορία του προλεταριάτου, απεναντίας, αναπτύσσει τό δημοκρατικό στοιχείο μέχρι τίς ύστατες συνέπειές του. Η Luxemburg υποστήριζε, σε κείμενα που επικαλείται ο Ράπτης, τίς γενικές εκλογές, την απεριόριστη έλευθερία του Τύπου, την έλεύθερη πάλη μεταξύ των διαφορετικών απόψεων. Ο Ράπτης υποστηρίζει την νομιμοποίηση όλων των σοβιετικών κομμάτων, την έσωκομματική δημοκρατία, την αυτονομία των συνδικάτων, την δυνατότητα δημιουργίας κομμάτων (που δεν άμφισβητούν την κοινωνική βάση της Έπανάστασης). Τό τελευταίο είναι αναγκαίο, έφ' όσον ή εργατική τάξη είναι άνομοιογενής, κι αυτή ή άνομοιογένειά της θά εξαφανιστεί μόνον όταν πραγματοποιηθεί ο σοσιαλισμός, δηλαδή στό μακρινό μέλλον. Διότι ή διαίρεση της κοινωνίας σε τάξεις προκαλείται από τίς ανισότητες, που θά καταργηθούν μόνον με την άνώτερη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων και την άφθονία άγαθών, κάτι προς τό παρόν άνέφικτο^{146β}. Διότι, άλλωστε, δεν υπάρχει καμμία έγγυηση ότι τό μοναδικό κόμμα εκπροσωπεί πράγματι την τάξη του, άρα ή εργατική τάξη πρέπει να έχει ανά πάσα στιγμή την δυνατότητα να επιλέξει ένα άλλο κόμμα. Τό επαναστατικό κόμμα πρέπει να αποδεικνύεται επαναστατικό ύποβαλλόμενο στην διαρκή κρίση της εργατικής τάξης.

Η κρατικοποίηση, υποστηρίζει ο Ράπτης, μετατρέπει τους εργαζομένους από μισθωτούς του κεφαλαίου σε μισθωτούς του κράτους, και δεν οδηγεί

σέ πραγματική μετατροπή τῶν κοινωνικῶν σχέσεων πρὸς τὴν σοσιαλιστικὴ κατεύθυνση, ἀφοῦ οἱ ἐργαζόμενοι δὲν διαχειρίζονται οἱ ἴδιοι τίς κρατικοποιημένες ἐπιχειρήσεις μέσω τῆς δημοκρατικῆς ὀργάνωσης ἑνός συλλογικοῦ ὀργάνου, πού θά περιλαμβάνει τό σύνολο τοῦ παραγωγικοῦ προσωπικοῦ τῆς ἐπιχείρησης^{146γ}.

Καί, τελικά, ὁ Ράπτης καταλήγει μέσω τοῦ προτσκιτισμοῦ καί τῆς κριτικῆς τῆς γραφειοκρατίας, στά ἴδια συμπεράσματα πού εἶχε καταλήξει, μισόν αἰῶνα νωρίτερα, ὁ κατά δύο δεκαετίες πρεσβύτερός του Κ. Καραβίδα. Πράγματι, ἡ ὁμοιότητα τῶν θέσεων τοῦ ὄριμου Ράπτη μ' αὐτές τοῦ κοινοτιστῆ Κ. Καραβίδα εἶναι ἐντυπωσιακή. Ὁ Ράπτης ἐπεξεργαζόταν διανοητικά τὴν ἔννοια τῆς αὐτοδιαχείρισης πολλά χρόνια, καί μάλιστα ὄχι τὴν αὐτοδιαχείριση σέ στενό οικονομικό πολιτικό ἢ ἐργατικό πλαίσιο, ἀλλά τὴν «γενικευμένη κοινωνική αὐτοδιαχείριση», πού ἀφορᾷ ὀλόκληρη τὴν κοινωνία στήν καθολική της δημοκρατικὴ λειτουργία¹⁴⁷.

Ἴδου πῶς ἀντιλαμβάνεται ὁ Μ. Ράπτης τὴν αὐτοδιαχείριση¹⁴⁸: «δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι στό ἐπίπεδο τῆς βασικῆς οικονομικῆς μονάδας ἡ αὐτοδιαχείριση εἶναι ὁ καλλίτερος τρόπος γιὰ τὴν αὔξηση τῆς παραγωγικότητας. Οἱ δύο βασικοὶ παράγοντες πού συντελοῦν σ' αὐτό εἶναι τό ἠθικό καί ὑλικό ἐνδιαφέρον τοῦ ἄμεσου παραγωγοῦ. Οἱ ἐργαζόμενοι σέ μιά ἐπιχείρηση ἔχουν τὴν ἀποκλειστικὴ διεύθυνσή της συλλογικά καί πληρώνονται ὁ καθένας ἀνάλογα μέ τὴν παρεχόμενη ἐργασία. Ἡ κατάσταση τοῦ μισθωτοῦ ἐργάτη χάνεται, τό ἴδιο καί ἡ συνεχῆς ἀποξένωση ἀπὸ τό προϊόν καί τὴν διαδικασία τῆς ἐργασίας του, πλὴν ὅμως ἡ αὐτοδιαχείριση ἀπαιτεῖ συνειδητούς καί αὐτοπειθαρχημένους ἐργαζόμενους. Συνάμα, ἡ φύση τῆς ἐργασίας ἀλλάζει. Ἡ κατάργηση τῆς διάκρισης διευθυντῶν καί διευθυνομένων ἐνσωματώνει πλέον μέσα στά καθημερινά καί ἐντός ὠραρίου καθήκοντα μιά σειρά δραστηριοτήτων πολιτικῶν, συλλογικῆς λήψης διαχειριστικῶν ἀποφάσεων, ἐκπαίδευσης καί μόρφωσης ὅπως ἐπίσης καί συμμετοχῆς στόν γενικώτερο σχεδιασμό ἐκτός τῆς βασικῆς οικονομικῆς μονάδας.

»Ἡ ποικιλία ὡστόσο τῶν συνθηκῶν κάτω ἀπ' τίς ὁποῖες θά μπορούσε μιά χώρα ἢ μιά περιφέρεια νά βρεθεῖ σέ ἐπαναστατικές συνθήκες, ὅπως ἐπίσης καί ἡ διαφορετικότητα τοῦ ἐπιπέδου τῆς προεπαναστατικῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ἐπιβάλλει μεγάλη εὐελιξία στίς μορφές αὐτοοργά-

νωσης τῶν ἐργαζομένων. Ἀντίστοιχα δὲν προβλέπεται ὅτι ἡ ἐθνικοποίηση-κοινωνικοποίηση καί συλλογικὴ διαχείριση θά ἐπεκταθεῖ μεμιᾶς σ' ὅλο τό φάσμα τῶν οικονομικῶν δραστηριοτήτων. Τρανὸ παράδειγμα τῶν συνεπειῶν μιᾶς τέτοιας βιαίας ἐπιλογῆς θά ᾖ γιὰ πάντα τό ἀγροτικό ζήτημα. Ὅμοίως, μιά σειρά δραστηριότητες καί ἐπιχειρήσεις εἶναι δυνατόν σέ πρώτη φάση νά συνεχίσουν νά λειτουργοῦν μέ καπιταλιστικό τρόπο, ἰδίως μικρές καί μεσαῖες πού ἡ ἄμεση κοινωνικοποίησή τους θά ᾖ ὡς συνέπεια τὴν κατάρρευσή τους καί τὴν δραματικὴ ἴσως ἔλλειψη τῶν ὑπηρεσιῶν πού προσφέρουν. Αὐτές ὅμως πού κατ' ἀρχάς ἐπιβάλλεται νά λειτουργήσουν ὑπὸ καθεστῶς αὐτοδιαχείρισης εἶναι τόσο οἱ μεγάλες βιομηχανικὲς μονάδες, ὅσο καί ἡ ἤδη ἐθνικοποιημένη καλλιεργήσιμη γῆ, πού θά λειτουργήσουν καί σάν πρότυπα γιὰ τίς ἄλλες ἐπιχειρήσεις...

»Στό ἐπίπεδο τῆς παραγωγικῆς μονάδας προϋποτίθεται μιά ἐνοποιημένη τεχνικὴ καί διοικητικὴ διεύθυνση, πού στήν περίπτωση τῆς Ἀλγερίας εἶχε τὴν μορφή: πρόεδρος τῆς διαχειριστικῆς ἐπιτροπῆς - διαχειριστικὴ ἐπιτροπὴ - συμβούλιο τῶν ἐργατῶν, ὑποστηριζόμενοι ἀπὸ ἕναν διευθυντὴ πού προβλεπόταν νά εἶναι ὑφιστάμενος τοῦ προέδρου τῆς ἐπιτροπῆς, καί λοιπὸ τεχνικό διαχειριστικὸ προσωπικό. Ὁ διευθυντὴς ὀριζόταν καί ἀπομακρυνόταν ἀπὸ τό κράτος μέ τὴν συμφωνία τοῦ ἐργατικοῦ συμβουλίου. Ἡ ἀσάφεια τῆς δυαδικῆς ἐξουσίας ἐκλεγμένων καί διορισμένων καθὼς καί κάθε διαχειριστικὴ δυσκολία ἐπιλύονται στήν πορεία, στόν βαθμὸ πού ἡ συλλογικότητα τῶν ἐργαζομένων στήν αὐτοδιαχειριζόμενη μονάδα καθιερώνει καί ἀποδέχεται ἐλεύθερα καί δημοκρατικά τό δικό της θεσμικὸ πλαίσιο καί ἐπιλέγει καί τοὺς τρόπους ἐπιβολῆς αὐτοῦ τοῦ πλαισίου. Ὁ ἐμπλουτισμὸς τοῦ ὠραρίου μέ μιά σειρά δραστηριότητες ἐκπαιδευτικοῦ καί διαχειριστικοῦ χαρακτῆρα (συγκεκριμένα ... ἀκόμη καί ἐργαστήρια, φροντιστήρια, ἐκπαίδευση σέ πειραματικὲς ἐκμεταλλεύσεις ἐνῶ προβλέπει ἄμεση συμμετοχὴ τῶν ἐργαζομένων στήν διασύνδεση τῆς ἐπιχείρησης σέ τοπικὴ καί ἐθνικὴ κλίμακα) ὅπως ἐπίσης καί ἐσωτερικοῦ σχεδιασμοῦ ἔχει νά κάνει μέ τὴν ἐμπλοκὴ τῶν ἐργαζομένων στήν παραγωγή μέ τρόπο ξένο πρὸς τὴν προλεταριακὴ κουλτούρα τὴν προσιδιάζουσα σέ καπιταλιστικὲς συνθήκες. Συγχρόνως καταργεῖται ἡ ιδιότητα τοῦ μισθωτοῦ ἐργάτη... ὁ ἐργαζόμενος σέ αὐτοδιαχειριζόμενη φέρμα πρέπει νά

πληρώνεται ανάλογα με την παρεχόμενη εργασία από την είσπραξη της εταιρείας, αφού βέβαια γίνονται οι κρατήσεις για αναπαραγωγή, φορολόγηση κ.λπ. Η επιλογή αυτή βάζει το ζήτημα του κεντρικού σχεδιασμού σε νέα βάση. Ένα κράτος που θα μπορούσε ελεύθερα να καταρτίζει εθνικό πλάνο και να το επιβάλλει με πολιτικούς, διοικητικούς και οικονομικούς τρόπους, θα 'χε την ευχέρεια να πνίξει ή να προαγάγει όποια δραστηριότητα ή τομέα ήθελε και έτσι η γραφειοκρατία ακυρώνει την δημοκρατία στην βάση. Η εμπειρία του γραφειοκρατικού σχεδιασμού με τις δυσκαμψίες και την πτώση της παραγωγικότητας που εν τέλει προκύπτει, όπως επίσης η εμπειρία της ασυδοσίας της αγοράς με τις ανισότητες και καταστροφές που προκαλεί, θέτουν την απαίτηση ενός σχεδιασμού που εκπονείται δημοκρατικά. Αυτό δεν είναι ζήτημα ευχολογίου αλλά συγκεκριμένης κοινωνικής και πολιτικής συγκρότησης. Συνοπτικά ... ο σχεδιασμός πρέπει να γίνεται σε πολλά επίπεδα: σ' αυτό της βασικής οικονομικής μονάδας, σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό. Σε κάθε περίπτωση, το πλάνο ενός επιπέδου πρέπει να συνυπολογίζει αυτά των άλλων, ώστε να βρίσκονται σε μία δυναμική αρμονία. Το κράτος δεν θα πρέπει να έχει δυνατότητα επιβολής του πλάνου με διοικητικά μέτρα παρά μόνον οικονομικά (φορολόγηση, επενδύσεις, συναλλαγματική πολιτική κ.λπ.). Η κατάσταση αυτή δεν είναι θέμα μόνο θεσμοθέτησης αλλά αφορά μία δυναμική μεταξύ συγκεντρωτικής εξουσίας και αποκέντρωσης, μέσα στην οποία αναμένεται να εκφραστούν τόσο ταξικές αντιθέσεις όσο και διαφορετικά συμφέροντα τμημάτων της εργατικής τάξης. Είναι ζήτημα των πολιτικών εκφραστών της εργατικής τάξης να επιβάλουν τους πολιτικούς όρους αυτής της δυναμικής... "Αν μείνουμε για λίγο στην βασική οικονομική μονάδα, την επιχείρηση, την αγροτική εκμετάλλευση, την παροχή υπηρεσιών, πρέπει να διαπιστώσουμε κάποια χαρακτηριστικά: 1) το κόστος πρέπει να 'ναι συγκρίσιμο μ' αυτό διεθνώς, ώστε μέσα στα πλαίσια του γενικού σχεδιασμού ή μονάδα να 'ναι βιώσιμη. 2) η επιχείρηση δεν μπορεί να λειτουργεί σε βάρος των συμφερόντων της κοινωνίας, π.χ. από άποψη περιβαλλοντική, υπερκέρδους κ.λπ. Είναι σαφές ότι υπ' αυτούς τους όρους ή αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση διαφοροποιείται τόσο από την επιχείρηση της ελεύθερης αγοράς όσο και απ' αυτήν του γραφειοκρατικού μοντέλου.

Είναι επίσης σαφές ότι μία τέτοια επιχείρηση δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνον σε σύγκρουση με το δίπολο γραφειοκρατίας - πελατειακών σχέσεων, όπως αυτό χαρακτηρίζει σε μεγάλο βαθμό τις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες. Έτσι επανερχόμαστε στο ερώτημα των πολιτικών προϋποθέσεων ενός δημοκρατικού σχεδιασμού. Το παράδειγμα της Γιουγκοσλαβίας της εποχής του Τίτο και η μετέπειτα εξέλιξή του δείχνει ότι η συμβουλευτική οργάνωση δεν μπορεί να περιορίζεται σε επίπεδο βασικής μονάδας. Έχει οι παραμορφώσεις της Ένωσης Κομμουνιστών και της κρατικής οργάνωσης δεν επέτρεψαν στο πείραμα της αυτοδιαχείρισης να προκόψει. Μεγάλες περιφερειακές ανισότητες με σκανδαλώδη μεταφορά πόρων προς όφελος των πλουσιότερων και κακή απόδοση της παραγωγικής διαδικασίας χαρακτήριζαν τη χώρα, μαζί με μία έλλειψη πολιτικών ελευθεριών. "Αν η υπόθεση ότι το κράτος στον σοσιαλισμό μαραζώνει αποτελεί οδηγό..., τότε η συμβουλευτική οργάνωση, ή άμεση συμμετοχική δημοκρατία πρέπει να επεκτείνεται σε κάθε πτυχή της πολιτικής και κοινωνικής ζωής. Η προαναφερόμενη οργάνωση της χώρας και του σχεδιασμού σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο δεν σημαίνει την ανάπτυξη σχετικού διοικητικού μηχανισμού και διαδικασίες ανάθεσης (όπως ή καρικατούρα τοπικής αυτοδιοίκησης στην χώρα μας) αλλά την από την βάση ανάδειξη θεσμών και προσώπων με άμεσες διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων αυτών της ανάκλησης και ίσως της εναλλαγής στην εκπροσώπηση. Η συμβουλευτική οργάνωση των πολιτών διηθεί έτσι το κράτος και συμβάλλει στην αποδυνάμωσή του. Είναι φανερό ότι κανένα εργατικό κόμμα συγκεντρωτικά οργανωμένο δεν θα μπορούσε να πρωταγωνιστήσει σε μία τέτοια πολιτική. Έξ' ίσου είναι φανερό ότι κανένα κόμμα που από μόνο του διεκδικεί την αποκλειστικότητα της εργατικής εκπροσώπησης δεν έχει λόγο να προωθήσει έναν τέτοιο κοινωνικό μετασχηματισμό. Η έννοια λοιπόν της γενικευμένης κοινωνικής αυτοδιαχείρισης συνιστά ένα μοντέλο μετά-βασης, που δίνει το νόημα του σοσιαλισμού οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά, αλλά και προσδιορίζει τον χαρακτήρα της επαναστατικής διαδικασίας».

Και σε άλλα κείμενά του ο Ράπτης αναφέρεται στην κοινοτική δομή του σοσιαλιστικού-αυτοδιαχειριστικού του οράματος. Π.χ. θεωρεί κατάλ-

ληλο κίνητρο για την αύξηση της παραγωγής την άμοιβή σύμφωνα με την απόδοση^{148α}. Επίσης θεωρεί ότι πολύ σημαντικό οικονομικό ρόλο θα παίξει η διοικητική και οικονομική αποκέντρωση της χώρας σε κοινότητες και διαμερίσματα καθορισμένα όσο τό δυνατόν πίο όμοιογενώς, ώστε να διευκολύνουν την συνολική εξισορροπημένη ανάπτυξη. Οι κοινότητες αυτές θά πρέπει να αυτοδιαχειρίζονται και να διαθέτουν τά απαραίτητα οικονομικά μέσα.

Ο Ράπτης χρησιμοποιεί την φράση «ριζική κοινοτική μεταρρύθμιση»^{148β}. Θεωρεί ότι για πρώτη φορά στην Ίστορία υφίστανται οι υλικές και ανθρωπολογικές προϋποθέσεις για την δημοκρατική αυτοδιαχείριση, αφού οι νέες παραγωγικές δυνάμεις περιορίζουν στό ελάχιστο τόν αναγκαίο χρόνο εργασίας, προϋπόθεση για την πλήρη άνθηση του κοινωνικού ατόμου^{148γ}. Ενδιαφέρον είναι ότι ο Ράπτης θεωρεί ότι η εξέλιξη της τεχνολογίας οδηγεί σε πολιτισμική ανάπτυξη των εργαζομένων, πού τους καθιστά ικανούς να διαχειρίζονται σύνθετες οικονομικές λειτουργίες. Η συλλογική εργασία, πού αποτελεί χαρακτηριστικό της σημερινής ανάπτυξης του καπιταλισμού, προσιδιάζει καλύτερα στην αυτοδιαχείριση των οικονομικών μονάδων^{148δ}. Αλλά και η πυρηνική τεχνολογία, επιρροής σε άτυχήματα και υπερβάσεις, άπαιτεί τόν έλεγχο μιās δημοκρατικής συλλογικής εργασίας^{148ε}.

Δέν γνωρίζουμε εάν ο Ράπτης είχε μελετήσει τό έργο του Κωνσταντίνου Καραβίδα, αλλά οι βασικές έννοιες του τελευταίου ένυπάρχουν στις άποψεις του Ράπτη πού παραθέσαμε: η αύξηση της παραγωγικότητας μέσω της συμμετοχής των εργαζομένων, άμοιβή ανάλογα με την παρεχόμενη εργασία, συνειδητοί και άυτοπειθαρχημένοι εργαζόμενοι, συλλογική λήψη αποφάσεων, μορφωτική και πολιτιστική διάσταση της αυτοδιαχείρισης, κατάργηση παγιωμένης γραφειοκρατικής ιεραρχίας, σταδιακή εφαρμογή της αυτοδιαχείρισης, διαχωρισμός σε τοπικό, περιφερειακό και ένθνικό επίπεδο, διεθνώς συγκρίσιμο κόστος ώστε να καταστει βιώσιμη η αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση, άποτροπή ζημίας εις βάρος της κοινωνίας και άπουσία υπερκερδους εις βάρος των εργαζομένων ώστε «η αυτοδιαχειριζόμενη επιχείρηση διαφοροποιείται τόσο από την επιχείρηση της ελεύθερης αγοράς, όσο και απ' αυτήν του γραφειοκρατικού μοντέλου»¹⁴⁹, επέκταση του μοντέλου αυτού σε κάθε πτυχή της πολι-

τικής και κοινωνικής ζωής, ανάδειξη θεσμών και προσώπων από την βάση, μέ δυνατότητα άμεσης ανάκλησης και έναλλαγής.

Ο Ράπτης βλέπει, όπως και ο Καραβίδας, την Αυτοδιαχείριση ως μηχανισμό όχι μόνον τεχνολογικής αλλά και πολιτικής-πολιτισμικής επιμόρφωσης των εργαζομένων. Η κατάργηση της προλεταριακής τους ύπόστασης πού κατά βάθος προσδιορίζει όλα τά υπόλοιπα δεδομένα της ζωής τους, θά προέλθει από την παιδεία πού θά λάβουν στό πλαίσιο της Αυτοδιαχείρισης. Διότι άλλως ή πολιτισμική ύστέρηση των εργαζομένων, τό έλλειμμα παιδείας τους, θά οδηγήσει αναπόφευκτα στην δημιουργία μιās εξειδικευμένης γραφειοκρατικής ήγεσίας, δηλαδή στον σταλινισμό. Η επένδυση στον πολιτισμό, ύποστηρίζει ο Ράπτης, είναι ασφαλώς λιγώτερο δαπανηρή από τό τεράστιο κόστος της παρασιτικής γραφειοκρατίας. Άλλωστε, τά μειονεκτήματα του συγκεντρωτικού προγραμματισμού και ή παραμέληση του ανθρώπινου παράγοντα έχουν γίνει πλέον έμφανη στις κρατικοποιημένες οικονομίες. Ο κρατικός προγραμματισμός πού δέν λαμβάνει υπ' όψιν τό κόστος της παραγωγής, την ποιότητα των προϊόντων, την άποδοτικότητα των επενδύσεων, τίς ανάγκες των καταναλωτών, θά έχει άρνητικά αποτελέσματα στην οικονομία και στην ευημερία των εργαζομένων. Διότι ο στόχος είναι να οικοδομηθεί μία πραγματική οικονομική και κοινωνική ύπεροχή έναντι του πίο προηγμένου καπιταλισμού. Άρα, πρέπει τό κόστος και ή ποιότητα της παραγωγής μιās αυτοδιαχειριζόμενης οικονομίας να προσεγγίζουν διαρκώς τά διεθνή πρότυπα, πού εξελίσσονται ταχύτατα.

Έτσι, σύμφωνα με τόν Ράπτη, κάθε αυτοδιαχειριζόμενη μονάδα θά καταρτίζει ελεύθερα τό πρόγραμμά της, λαμβάνοντας υπ' όψιν τίς πληροφορίες πού παρέχει τό Έθνικό Κεντρικό Πρόγραμμα σχετικά με την διεθνή αγορά, τίς πρώτες ύλες, τίς τιμές κ.λπ. Τό όποιο Κεντρικό Πρόγραμμα είναι τό αποτέλεσμα συλλογικής κατάρτισης εκ μέρους όλων των βασικών οικονομικών και κοινωνικών κυττάρων. Και δέν επιβάλλει μέ διοικητικό έξαναγκασμό τίς κατευθύνσεις του, αλλά μέ οικονομικά μέσα^{149α}. Στην ουσία, ο κεντρικός προγραμματισμός συνίσταται στην έννημέρωση των βασικών οικονομικών μονάδων για τίς ένθνικές και διεθνείς συνθήκες, στον προσδιορισμό του γενικού οικονομικού πλαισίου (φόροι, τιμές, πιστώσεις κ.λπ.) και

στήν πραγματοποίηση τῶν γενικῶν ἐπενδύσεων πού ἀπαιτοῦνται ὄχι μόνον στήν οἰκονομία ἀλλά καί στήν δημόσια υγεία, στόν πολιτισμό κ.λπ.¹⁴⁹⁶ Δηλαδή ὁ ἐθνικός συντονισμός θά πρέπει νά προκύπτει ἀπό τήν πραγματική, δημοκρατική συμμετοχή τῶν μαζῶν στόν προγραμματισμό καί στήν κεντρική διοίκηση τοῦ κράτους¹⁴⁹⁷.

Ὁ Ράπτης ἔβλεπε τήν Αὐτοδιαχείριση ὡς ἐξελλισσόμενο σύστημα, πού θά ὀδηγοῦσε στήν πλήρη ἐξάλειψη τῆς προλεταριακῆς κατάστασης (ἀκριβῶς ὅπως καί ὁ Κ. Καραβίδας). Ἐπομένως στόχος τοῦ ἀγωνιστῆ γιά τήν Αὐτοδιαχείριση σημαίνει ἐν τέλει νά καταστῆ περιττός¹⁴⁹⁸.

Ὁ Ράπτης εἶχε βεβαίως συνείδηση τῆς πραγματικότητας, δηλαδή τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ σύγχρονη κοινωνία ἀπέχει πολύ ἀπό μία κοινωνία συνειδητῶν ἀνθρώπων. Ὅλη ἡ συσσωρευμένη βαρβαρότητα τοῦ παρελθόντος, πίστευε, ἐξακολουθεῖ νά καθορίζει συνειδητά ἢ ἀσυνεῖδητα τήν συμπεριφορά μας, ἀσχέτως ἰδεολογικῆς τοποθέτησης¹⁴⁹⁹.

Υποστήριζε ὅτι ἡ Αὐτοδιαχείριση δέν εἶναι ὁ ἐκσυγχρονισμός τῆς σκέψης τοῦ Πруντόν, τοῦ Μπακούνιν ἢ τοῦ Μάρξ, ἀλλά ἡ μορφή τῆς ἄμεσης Δημοκρατίας στίς νέες ἱστορικές συνθήκες, καί μάλιστα μορφή ἐξελισσόμενη δυναμικά καί ὄχι ἐφ' ἅπαξ ἱστορικό δημιούργημα. Ὡς προϊστορία θεωροῦσε τήν ἀθηναϊκή δημοκρατία, τήν ἀξία τῆς ὁποίας δέν μειώνουν καθόλου οἱ γενικώτερες κοινωνικές συνθήκες τῆς ἐποχῆς (δουλεία)^{149η}, τήν Κομμούνα τῶν Παρισίων (1870) καί τήν πρώτη φάση τῆς Ρωσικῆς Ἐπανάστασης (1917-18), κατά τήν ὁποία κυριάρχησαν τά αἰρετά συμβούλια. (Ἐπισημαίνει ὁμως ὁ Ράπτης ὅτι ὁ Λένιν δέν κατανόησε τήν ἀντίθεση ἄμεσης δημοκρατίας καί συγκεντρωτικοῦ κράτους, κάτι πού ὑπῆρξε καθοριστικό γιά τήν ἦττα τῆς πρώτης ἀπό τό δεύτερο στήν σοβιετική περίπτωση.)

Ὁ Ράπτης θεωρεῖ ἐξ ἄλλου ὅτι ὄρος γιά τήν ἄμεση αὐτοδιαχειριστική του δημοκρατία εἶναι ἡ ἀναδιαμόρφωση τῆς κοινωνίας πάνω σέ νέα, μή καπιταλιστικά κριτήρια. Σκοπός δέν εἶναι ἡ διαιώνιση τοῦ κρατικιστικοῦ καπιταλισμοῦ, ἀλλά ὁ ἐπαναπροσδιορισμός τῶν κριτηρίων τῆς ζωῆς μας¹⁴⁹⁰. Γνώριζε ὅτι ἡ Αὐτοδιαχείριση ἦταν ἀδύνατη χωρίς τήν συνολική ἀναδιοργάνωση τῆς κοινωνίας καί τόν ἀναπροσανατολισμό της πρός ἕναν νέο πολιτισμό χωρίς τίς ἀξίες τοῦ καπιταλισμοῦ¹⁴⁹¹. Ἐπίσης θεωροῦσε ὅτι ἡ ἐπιστημονική καί τεχνική πρόοδος

συνεπάγεται τήν δυνατότητα συνεχοῦς πολιτισμικῆς ἀνόδου τῶν μαζῶν καί ἡ ἐξάπλωση τῆς πληροφόρησης ἀποτελεῖ προϋπόθεση αὐξανόμενου ἐκδημοκρατισμοῦ. Εἶχε ἐπίγνωση ὅτι ὁ καπιταλισμός θά προσπαθήσει νά κρατήσῃ ὄλ' αὐτά ὑπό τόν ἐλεγχό του^{149κ}. Ἀλλά ἄξιζε τόν κόπο νά ἀναζητήσῃ κανεῖς διεξόδους.

* * *

Τίς ἐλληνικές καταβολές τῆς πολιτικῆς του σκέψης ὁ Ράπτης τίς συνειδητοποίησε σέ μεγάλη ἡλικία, ὅπως ὁ ἴδιος ἐξομολογεῖται^{149λ}. Γράφει: «Ἡ σημασία πού ἔδωσα στήν αὐτοδιαχείριση ὡς τοῦ μοναδικοῦ καί κύριου περιεχομένου τοῦ Σοσιαλισμοῦ χρωστᾶ πολλά στόν ἀνεπανάληπτο πειραματισμό τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας καί τοῦ Πρωταγόρα»^{149μ}. Καί: «Θά ἦταν ἀσφαλῶς σέ μεγάλη ἡλικία πού εἶχα ἀποκτήσει συνείδηση ὅτι στό ὑπόβαθρο τῆς κουλτούρας μου εἶχα τοποθετήσει ἀξίες... προερχόμενες ἀπό τόν ἀρχαῖο ἐλληνικό πολιτισμό, δεδομένης καί τῆς καταγωγῆς μου»^{149ν}. Θά μπορούσαμε ἐν κατακλείδι νά διατυπώσουμε τήν ἄποψη ὅτι ὁ Ράπτης ὡς Ἕλληνας, μέλος ἔθνους μέ χιλιάδες χρόνια κοινοτικῆς καί δημοκρατικῆς ἐμπειρίας, ἐπιχείρησε νά ἐφαρμόσει τό ἐλληνικό μοντέλο τῆς ἄμεσης δημοκρατίας καί τῆς κοινότητας στήν μετα-ἀποικιακή Ἀλγερία καί —γιά τούς ἴδιους λόγους— νά δώσει στόν σοσιαλισμό ἕνα λιγώτερο ἀπεχθές ἀπ' αὐτό τοῦ σταλινισμοῦ δημοκρατικό πρόσωπο, ἕνα ἐλληνικό πρόσωπο.

Ὁ Ράπτης ὑπῆρξε θιασώτης τῆς θεωρίας τῆς «διαρκοῦς ἐπανάστασης» πού διατύπωσε ὁ Τρότσκι, σέ ἀντίθεση μέ τόν «σοσιαλισμό σέ μία μόνο χώρα» τοῦ Στάλιν. Ὁ Τρότσκι θεώρησε τήν σταλινική θέση ὡς ἀντιδραστική οὐτοπία, ἔκφραση τῆς ἐθνικιστικῆς σταλινικῆς γραφειοκρατίας, πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα ἡ Διεθνῆς νά μεταβληθῆ σέ δορυφορικό μηχανισμό τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων τῆς Σοβιετικῆς Ἐνωσης¹⁵⁰.

Τίς χώρες τοῦ «ὑπάρχοντος σοσιαλισμοῦ» ὁ Ράπτης θεωροῦσε κατ' εὐφημισμὸν σοσιαλιστικές, καθὼς δέν εἶχαν κανένα ἀπὸ τά χαρακτηριστικά πού προσδίδει ἡ μαρξιστική θεωρία στόν ὄρο «σοσιαλισμός»^{150α}. Μία ἀπομονωμένη ἐπανάσταση, πίστευε, σέ μία καθυστερημένη χώρα, συσώρευσε ἀφάνταστη βαρβαρότητα καί καθόλου σοσιαλισμό.

Ἡ ἀποφυγή ἀκραίας γραφειοκρατικοποίησης καί ἡ δυνατότητα ὀλοκλήρωσης τοῦ σοσιαλισμοῦ ἀπαιτοῦν, πίστευε, διεθνῶς ἀνεπτυγμένη βάση¹⁵¹. Ὅχι μόνον ἡ Σοβιετική Ἐνωση ἀλλά καί ἄλλα παραδείγματα, σύμφωνα μέ τόν Ράπτη, ἀποδεικνύουν τήν θέση αὐτή: ὁ πειραματισμός τοῦ Τίτο ἀπέτυχε ὄχι κυρίως ἀπό τά δικά του σφάλματα καί ἀδυναμίες ἀλλά γιατί ἔλειψε ἡ διεθνῆς ἀνεπτυγμένη βάση, ἀναγκαία γιά ὅποιονδήποτε σοσιαλισμό¹⁵². Ἡ ἀποτυχία, ἄλλωστε, τῆς ἐπανάστασης στήν Γερμανία ἀπομόνωσε τήν Σοβιετική Ἐνωση καί ἐπιτάχυνε τήν ἄνοδο τοῦ Στάλιν¹⁵³.

Ἐκτός αὐτοῦ, ὑποστήριζε ὁ Ράπτης, ἡ ἐπανάσταση δέν γίνεται διά τῆς βίας. Ἡ ἐπανάσταση δέν ἔχει νόημα ὅταν μετατρέπεται σέ καταστολή. Τό ἐπαναστατικό κόμμα διαπαιδαγωγεῖ καί βοηθᾷ τίς μάζες, ἀλλά δέν τίς ὑποκαθιστᾷ¹⁵⁴. Γι' αὐτό καί ἡ μόνη αὐθεντική διέξοδος τῆς ἐπανάστασης εἶναι ἡ αὐτοδιαχείριση, δηλαδή ἡ συμμετοχή τῶν μαζῶν στήν διαμόρφωση τοῦ πολιτεύματος καί στήν διεύθυνση τῶν κοινῶν στήν βάση θεσμῶν ἄμεσης δημοκρατίας. Τήν αὐτοδιαχείριση ὁ Ράπτης ἀποκαλοῦσε «πράξη τῆς οὐτοπίας»¹⁵⁵.

Ὁ Ράπτης, γενικά, ἦταν ἓνας πολύ φιλελεύθερος ἄνθρωπος. Χαρακτηριστικές εἶναι οἱ ἀπόψεις του γιά τήν τέχνη, ἐντελῶς ἀντίθετες ἀπ' αὐτές τῆς μαρξιστικῆς παραφιλολογίας. Θεωροῦσε ὅτι ἡ μεγάλη τέχνη ξεπερνᾷ τά ὅρια μιᾶς ἐποχῆς καί γονιμοποιεῖ τόν παγκόσμιο πολιτισμό. Τέτοια τέχνη παγκόσμιας σημασίας εἶναι ἀφ' ἑαυτῆς ἐπαναστατική, λόγῳ τῆς ἀντίθεσης πού γεννᾷ ἀνάμεσα στό ὑψηλό ἀνθρωπιστικό της ἐπίπεδο καί στήν βάρβαρη κοινωνική πραγματικότητα. Τόν ὄρο «προλεταριακή κουλτούρα» θεωροῦσε ἀτυχῆ, διότι κάθε εἰδική κουλτούρα εἶναι προϊόν τῆς σχετικᾶ μακρᾶς βασιλείας μιᾶς κυρίαρχης κοινωνικῆς τάξης, ἐνῶ τό προλεταριάτο ἐκ πεποιθῆσεως δέν προσδοκᾷ νά κυριαρχήσει, ἀλλά νά ἐγκαθιδρύσει τήν ἀταξική κοινωνία. Μόνον μία «σοσιαλιστική» κουλτούρα εἶναι δυνατή, ἀλλά στήν μακρινή περίπτωση τῆς ὀλοκλήρωσης τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας σέ παγκόσμια κλίμακα, κάτι πού ἀδυνατοῦμε νά σκιαγραφήσουμε ἔστω καί κατά προσέγγισιν καί ὄχι στίς λεγόμενες κατ' εὐφημισμὸν «σοσιαλιστικές χῶρες», πού δέν ἔχουν καμμιά σχέση μέ τά βασικά χαρακτηριστικά τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας, ἀφοῦ ὁ ὅρος προϋποθέτει μεταξύ ἄλλων ἓνα ἐπίπεδο παραγωγικῶν δυνάμεων ἀνώτερο ἀπό ἐκεῖνο τοῦ πῶς ἀνε-

πτυγμένου καπιταλισμοῦ, δηλαδή στήν προκειμένη περίπτωση τῶν ΗΠΑ. Γι' αὐτό καί ὁ Ράπτης θεωροῦσε τόν «σοσιαλιστικό ρεαλισμό» (δηλαδή τά κίτες τερατουργήματα τῶν ἐπίσημων καλλιτεχνῶν τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως) μία ἐξωραϊσμένη, ἐξαιρετικά περιορισμένης ἀξίας, εἰκόνα τῆς γραφειοκρατικῆς κοινωνίας, πού προσπαθεῖ νά τήν ἀναγάγει σέ παράδειγμα. Ἡ τέχνη, πιστεύει ὁ Ράπτης, ἀπαιτεῖ ἀπόλυτη ἐλευθερία στήν δημιουργία της, ἐπέκεινα παντός ἐλέγχου καί κρατικοῦ ἢ κομματικοῦ ἐξαναγκασμοῦ. Στό κοινὸ ἔγκειται νά κρίνει τό ἀποτέλεσμα^{155α}. Θεωροῦσε ἐπίσης ὅτι ἡ κουλτούρα ἀποτελεῖ διαλεκτική σύνθεση ὑλιστικῶν καί ἰδεαλιστικῶν παραγόντων.

Γενικώτερα, ὁ Ράπτης θεωροῦσε τόν σοσιαλισμό διαδικασία καί ὄχι μοντέλο¹⁵⁶. Διαθέτοντας ρεαλισμό, ιδιότητα σπάνια στοὺς τροτσικιστές¹⁵⁷, εἶχε διδαχθεῖ ἀπό τήν ἱστορία τοῦ μαρξισμοῦ νά ἀποφεύγει τά κλειστά συστήματα σκέψης¹⁵⁸. Ὁ Marx, ὑποστήριζε ὁ Ράπτης, ἀπέφυγε νά δώσει συνταγές γιά τά μαγειρεῖα τοῦ μέλλοντος¹⁵⁹.

Ὁ Ράπτης θεωροῦσε, στά ἱστορικά γεγονότα τοῦ 1989-90, ὅτι ἡ πτώση τοῦ σταλινισμοῦ κινδύνευε νά συμπαρασύρει τήν μαρξιστική θεωρία. Εἶναι ἐντελῶς φυσικό, πίστευε¹⁶⁰, συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις νά ἐκμεταλλεύονται τήν κατάρρευση τοῦ σταλινισμοῦ καί ἀπλουστευτικά νά τόν ταυτίζουν ἐσκεμμένα μέ τήν σκέψη τοῦ Marx καί τῶν ἄλλων μεγάλων κλασσικῶν θεωρητικῶν ενός ἀπό τά πῶς ριζοσπαστικά ἀπελευθερωτικά κινήματα πού γνώρισε στήν ἱστορία της ἡ ἀνθρωπότητα¹⁶¹.

Σ' αὐτό τό ἰδεολογικὸ κενὸ πού προκύπτει, οἱ νέοι, συνεπέρανε ὁ Ράπτης, παροτρύνονται νά ἀναπτύξουν τά ἐγωϊστικά, ἀτομικά τους ἔνστικτα, νά γίνουν managers καί τεχνοκράτες χωρὶς κλασσική παιδεία, ἐνῶ τά οὐμανιστικά ὁράματα θεωροῦνται ἀπώλεια χρόνου, ἔκφραση ἀναχρονισμοῦ, ἀπολογία γιά εἰδῶλα πού δέν ἀνθεξάν στήν δοκιμασία τῆς πράξης, ἐνῶ στήν οὐσία δέν ἐφαρμόστηκαν¹⁶². Ἀλλά τό πῶς φθηνό, ποταπό πάθος εἶναι ἐκεῖνο τοῦ χρήματος καί τῆς ἐξουσίας, γιατί ὁ κορεσμός του στερεώνεται στήν ἐκμετάλλευση τῶν ἄλλων¹⁶³.

Ἡ πραγματικὴ ἐξουσία σήμερα, πίστευε ὁ Ράπτης¹⁶⁴, εἶναι περισσότερο παρά ποτέ συγκεντρωμένη σέ μικρές προνομιακές μειοψηφίες, σέ πλανητικὴ πλεον κλίμακα. Ὁ κόσμος μας παρασύρεται πρὸς ἓνα ἄγνωστο καί ἀπροσδιόριστο μέλλον, σέ μία παρανοϊκὴ πορεία πρὸς τήν οἰκολογικὴ κατα-

στροφή, τήν άεναη κούρσα τών πυρηνικῶν έξοπλι-
σμῶν καί τήν διευρυνόμενη ρήξη ανάμεσα στόν Τρί-
το Κόσμο καί στίς άνεπτυγμένες χῶρες.

Ὁ Ράπτης έκτιμῶσε στήν ιστορική καμπή
τοῦ τέλους τοῦ Ψυχροῦ Πολέμου, ὅτι, στήν άρχή
μιάς νέας ιστορικής περιόδου, στήν ὁποία βρισκό-
μαστε, ἡ άνθρωπότητα μάλλον θά ἔχει νά άντιμε-
τωπίσει έξεγέρσεις καί ὅχι έπαναστάσεις. Δηλαδή
αὐθόρμητες σχεδόν εκρήξεις τῶν μαζῶν, χωρίς
ήγεςία καί πρόγραμμα¹⁶⁵.

Ὁ Ράπτης θεωροῦσε τήν ἴδια έποχή ὅτι ὁ
Ἑλληνισμός κινδυνεύει άπό τίς διεθνείς έξελίξεις.
Διάφοροι «άριστεροί», τόνιζε, μιλάνε, σωστά, γιά
τήν πατρίδα τῶν Παλαιστινίων, γιά τήν πατρίδα
τῶν Σέρβων, γιά τήν πατρίδα τῶν Κούρδων, αλλά
δέν μιλοῦν γιά τήν Κύπρο. Σέ περίπτωση πού θά
υπάρξει άπόπειρα περαιτέρω συρρίκνωσης τοῦ έθني-
κοῦ κορμοῦ τῆς Ἑλλάδας, ἔλεγε, πρέπει νά υπάρξει
μία αντίσταση συνολική, μακροχρόνια, κατά βάθος,
τῶν Ἑλλήνων¹⁶⁶.

Ἀποτίμηση καί κριτική

Παρά τήν τεράστια θεωρητική του κατάρτιση
καί τήν πολυγλωσσία του, ὁ Ράπτης δέν άφησε συγ-
κροτημένο θεωρητικό έργο. Ἐγραψε καί δημοσίευ-
σε πλῆθος (ἴσως χιλιάδες) κειμένων σέ περιοδικά,
μπροσουρες, έφημερίδες καί διάφορα έντυπα. Δημο-
σιεύθηκαν καί κάποιες συλλογές κειμένων άπό τό
διάσπαρτο έργο του. Ἄλλά δέν ἔγραψε ένα βιβλίο μέ
ειδικό βάρος, πού θά τόν κατέτασσε στους κλασι-
κούς τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας. Εἶναι έμφανές ὅτι
αὐτό ὀφείλεται στήν πολυδιάσπασή του στήν τρέ-
χουσα πολιτική, στίς διάφορες δραστηριότητές του,
στά συνεχή ταξίδια του, στό καθεστῶς παρανομίας
στό ὁποῖο ἔζησε μεγάλο μέρος τῆς ζωῆς του, στήν
ανάμειξή του σέ διάφορα τριτοκοσμικά έπαναστατι-
κά κινήματα κ.λπ. Βεβαίως, καί ὁ Τρότσκυ ἔζησε
κατά έναν παρόμοιο (καί πολύ πιό έντονο) τρόπο,
άλλά παρήγαγε πληθώρα σημαντικῶν βιβλίων.
Ἴσως τό θεωρητικό αὐτό κενό τοῦ Ράπτη νά ἦταν
ἔλλειψη κλίσης πρὸς τήν συγγραφή μακρῶν κειμέ-
νων ἢ άπλῶς έπιλογή.

Σύμφωνα μέ τόν Γάλλο συγγραφέα Christophe
Nick, ὁ Ράπτης μεταπολεμικά ἦταν ἡ πιό σημαντι-
κή προσωπικότητα στόν τροτσκιστικό πλανήτη.
Ἐδῶσε νέα πνοή στόν τροτσκισμό, τόν ενέπλεξε σέ
άκραιές περιπέτειες, τοῦ προσέδωσε επική διάστα-

ση, τόν άνανέωσε. Στήν οὐσία, κάλυψε τό κενό πού
προκάλεσε ὁ θάνατος τοῦ Τρότσκυ. Εἶχε έντονη
προσωπικότητα καί προκάλεσε σφοδρές αντίθέσεις.
Ἦταν ἰδιοφυῖα γιά τούς φίλους του, προδότης γιά
τούς ἐχθρούς του¹⁶⁷.

Ἀφήγηση τοῦ τροτσκιστῆ ἡγέτη Gilbert Mar-
guis¹⁶⁸: «...συναντῶ τόν Πάμπλο. Ἐκεῖ, βίαιη ρή-
ξη. Ἀκτινοβολεῖ. Κατ' άρχάς, εἶναι ὁ μόνος τοῦ
ὁποῖου καταλαβαίνω ὅλα τά κείμενα. Εἶναι παιδα-
γωγός, σαφής, ενδιαφέρεται μόνον γιά τό οὐσιώδες.
Μέ τούς άλλους, υπάρχουν τόσες πολλές περιγη-
σεις... Ὁ Πάμπλο εἶναι ξεχωρός. Διαφορετικός.
Τοποθετεῖ τά πάντα σ' ένα διεθνές πλαίσιο. Διαθέ-
τει έντυπωσιακή ὀπτική γωνία. Μοῦ τόν παρουσιάζ-
ζουν ὡς διάδοχο τοῦ Τρότσκυ. Ἐχει τίς διαστάσεις
του».

Ὁ Μωχάμεντ Χαρμπί¹⁶⁹ έπισημαίνει γιά τόν
Μ.Ν. Ράπτη ὅτι «τό διάβημά του ἦταν αὐτό ενός
μεταρρυθμιστῆ στά πλαίσια τοῦ μαρξισμού. Δέν
μόρεσε νά προχωρήσει πάντα μέχρι τό τέλος τῆς
σκέψης του». Πράγματι, ένῶ ἡ πράξη, ἡ εμπειρία,
ἡ καθημερινή ζωή κατέδειξαν τά ἀδιέξοδα τοῦ έπα-
ναστατικοῦ μαρξισμού, ὁ Ράπτης δέν προχώρησε
τήν σκέψη του πολύ πέρα άπό τά ἰδεολογικά πλαι-
σια τῆς εκκίνησής του. Βεβαίως, κατέληξε σ' ένα
μοντέλο άμσης δημοκρατίας. Ἄλλά άργά, καί χω-
ρίς νά μπορέσει νά ανατρέψει εκ βάθρων τό ἰδεολο-
γικό κλῆμα τοῦ χῶρου άπό τόν ὁποῖον προῆλθε.

Ἵποκειμενικά οἱ τροτσκιστές έπεδίωξαν, κατά
τήν διάρκεια τοῦ 20οῦ αἰῶνα, νά προβάλλουν μία
έπαναστατική λύση στά ἀδιέξοδα τοῦ καπιταλισμοῦ
διαφορετική άπ' αὐτήν τοῦ σταλινισμού. Τό ὄραμά
τους, αὐτό τῆς «διαρκούς επανάστασης», ἦταν
—άπό μαρξιστικῆς άπόψεως— γνησιώτερο καί θά
μποροῦσε κανεῖς νά πει γοητευτικώτερο, αλλά ταυ-
τόχρονα ἦταν καί άσαφές. Ἀντικειμενικά, ὅμως, ἡ
θέση τους ἦταν άσθενής: μετά τόν θάνατο τοῦ Τρό-
τσκυ, τό καλοκαῖρι τοῦ 1940, ἔλειψε ὁ μεγάλος
ἡγέτης πού θά μπορούσε νά τούς συσπειρώσει. Ἐξ
άλλου, ὁ μεγάλος ἐχθρός τους, ὁ Στάλιν, διέθετε
ένα ασύγκριτο πλεονέκτημα: τήν κρατική έξουσία
μιάς υπερδύναμης. Οἱ μυστικές υπηρεσίες τῆς στα-
λινικῆς ΕΣΣΔ κατεδίωκαν σ' ὅλη τήν γῆ τούς
τροτσκιστές καί τούς έξόντωναν, μέ κορυφαῖο ὄμμα
τόν ἴδιο τόν Τρότσκυ.

Οἱ τροτσκιστές δέν διέθεταν μία δική τους χῶ-
ρα, πού νά τούς χρησιμεύσει ὡς ὄρμητήριο καί άφε-
τηρία καί νά τούς προσφέρει τήν άπαραίτητη ὕλι-

κοτεχνική υποστήριξη. Έτσι, ο διεθνισμός τους –όσο και η ανερχόμενη παγκοσμίως δύναμη του σταλινισμού– τους στέρησε εκτός των άλλων και την δυνατότητα να αποκτήσουν μία εδαφική βάση. Αντιθέτως, τά άλλα κινήματα της αριστεράς υιοθέτησαν αμέσως μία εθνικιστική λογική, ώστε μέσω αυτής συνδέθηκαν με τις ευρύτερες μάζες και απέκτησαν λαϊκό έρεισμα, αντιπροτείνοντας στον αριστοκρατικό εθνικισμό και στον βιομηχανικό ιμπεριαλισμό της δεξιάς έναν λαϊκό πατριωτισμό ή εθνικισμό της Αριστεράς.

Οί τροτσκιστές αντιθέτως ήσαν μία ολιγάριθμη ομάδα περιπλανωμένων επαναστατών, αντίθετη και προς τά δύο τότε κρατούντα πολιτικοκοινωνικά συστήματα. Ο σταλινισμός τους κατεδίωκε, ενώ ο καπιταλισμός τους έδινε άσυλο, διότι οί μεγάλες καπιταλιστικές χώρες της Δύσης ήσαν δημοκρατικές, διότι ο αντισταλινισμός των τροτσκιστών τις εξυπηρετούσε και διότι οί τροτσκιστές ήταν άμελητά ποσότης.

Έτσι, από αντικειμενική πάντα άποψη, οί τροτσκιστές, ακίνδunami φιλοξενούμενοι της άστικής δημοκρατίας τήν όποία θεωρητικά κατήγγελλαν, λειτούργησαν ως χρήσιμοι σύμμαχοι της έναντίον του σταλινισμού. Από τις τάξεις τους άλλωστε προήλθαν σφοδροί πολέμιοι της ΕΣΣΔ, όπως ο ήμέτερος Κορνήλιος Καστοριάδης.

Πολλοί από τους τροτσκιστές (οί περισσότεροι θά έλεγε κανείς) αξιοποίησαν τήν έμπειρία τους από τό κίνημα αυτό για να κάνουν πολιτική καριέρα στα πλαίσια του άστικού καθεστώτος. Δηλαδή ο τροτσκισμός λειτούργησε, όπως ο ίδιος ο Μ.Ν. Ράπτης αναφέρει^{169α}, ως «πολιτική προπαίδεια». Άλλά κι αυτοί πού παρέμεναν ένεργά μέλη του τροτσκιστικού κινήματος, ο Ράπτης τους θεωρούσε κατώτερους των περιστάσεων, ως άτομα «μέ εξημμένη μεσσιανική φαντασία, και κυρίως χωρίς χαρακτήρα και χωρίς τό απαιτούμενο διανοητικό βελήνεκές»¹⁷⁰.

Όσον άφορᾶ, ειδικώτερα, τό ελληνικό τροτσκιστικό κίνημα, παρήγαγε σημαντικές φυσιογνωμίες πού εντάχθηκαν στο άστικό πολιτικό πλαίσιο, ενώ κάποιοι υπηρέτησαν τις πιο άκραιοι εκφάνσεις του: έννοῶ τους μεσοπολεμικούς τροτσκιστές, όπως τόν Άνδρέα Παπανδρέου, πού έκανε καριέρα σε άμερικανικό πανεπιστήμιο διδάσκοντας φιλελεύθερη οικονομία και στήν συνέχεια ασκώντας νεο-συντηρητική πολιτική στήν Ελλάδα-

δα: τόν Κορνήλιο Καστοριάδη, πού υπήρξε βασικός ιθύνων νοῦς τής ψυχροπολεμικής και αντισοβιετικής διάνοησης, υπάλληλος του ΟΟΣΑ στο Παρίσι: τόν Θεοφύλακτο Παπακωνσταντίνου και τόν Σάββα Κωνσταντόπουλο, τους σοβαρότερους ίσως μεταπολεμικούς αντικομμουνιστές οργανικούς διανοουμένους και συνεργάτες τής Δικτατορίας των Συνταγματαρχών.

Άς πᾶμε στήν περίπτωση Ράπτη: εκπλήσσει κατ' αρχήν τό γεγονός ότι ο σπουδαίος αυτός άνθρωπος δέν διδάχθηκε τίποτε από τις άλλεπάλληλες πρακτικές άποτυχίες του επαναστατικού του δράματος. Όταν μάλιστα ο ίδιος αναφέρει τις διαδοχικές του απογοητεύσεις και τήν αυθόρμητη ροπή κάθε επαναστατικής διαδικασίας προς τήν γραφειοκρατικοποίηση και τήν εξασφάλιση τής εξουσίας¹⁷¹. Συνειδητοποιεί τήν υπεροχή του καπιταλισμού, απ' ό,τι τουλάχιστον φαίνεται στα γραπτά του κείμενα: «Η Νέα Υόρκη», γράφει¹⁷², «μου άφησε ωστόσο μία αξέχαστη έντύπωση: αντιπροσώπευε τήν κατ' έξοχήν Μητρόπολη, μέ ό,τι τό ειδικό, δυναμικό και συναρπαστικό μπορεί να έχει ως πραγματικό του περιεχόμενο ο όρος αυτός». Αυτό τό άκαταμάχητο όπλο του καπιταλισμού, τήν γοητεία δηλαδή και τήν έλκυστικότητα του τρόπου ζωής του, όπλο πού αυτό και μόνον συνέτριψε τό σοβιετικό μοντέλο και όλόκληρη τήν σοβιετική υπερδύναμη, ο Ράπτης δέν υπολόγιζε, όταν όργωνε τήν μελλοντική του επίθεση έναντίον του καπιταλισμού. Άλλά και τό γεγονός ότι μόνον τά άστικά καθεστώτα ανέπτυξαν δημοκρατικούς θεσμούς (στήν εποχή μας) έστω και έλαττωματικούς, δέν αξιοποιείται στήν σκέψη του Πάμπλο: «Τά καλά τής έλβετικής δημοκρατίας», γράφει¹⁷³, αναφερόμενος στο πολιτικό άσυλο πού του παραχώρησε η Έλβετία τό 1965.

Όπως ο τροτσκισμός στο σύνολό του, έτσι και ο ήγέτης του, ο Μ.Ν. Ράπτης, εξυπηρετήσε αντικειμενικά, άσχετα δηλαδή από τις προθέσεις του, τόν άμερικανικό ιμπεριαλισμό. Η αποδόμηση των μεγάλων άποικιακών αυτοκρατοριών τής Άγγλίας, Γαλλίας, Ισπανίας, Πορτογαλίας κ.λπ. στήν Άφρική και γενικώτερα στον Τρίτο Κόσμο δημιούργησε τό αναγκαίο κενό ισχύος για τήν εισβολή των γεωπολιτικών και οικονομικών άμερικανικών συμφερόντων. Μπορεί ο «Πάμπλο» να πίστευε ότι τις παλαιές ευρωπαϊκές άποικίες θά διαδέχονταν ανεξάρτητα καθεστώτα βασισμένα στήν αυτοδιάθεση των

ἀπελευθερωμένων λαών, στήν ισότητα καί στήν δικαιοσύνη (καί προφανώς στήν δικιά του ιδέα τῆς αὐτοδιαχείρισης), ἀλλά ἀντιθέτως, στίς περισσότερες τριτοκοσμικές καί ιδιαίτερα στίς ἀφρικανικές χώρες πού ἀπελευθερώθηκαν, ἐπικράτησε χάος, ἐμφύλιοι πόλεμοι, σφαγές, αἱμοσταγεῖς δικτάτορες, μαζικοί λιμοί καί λοιμοί, ἰσλαμικοί φονταμενταλισμοί καί φυσικά ἡ πλήρης ἀδυναμία ἀντίστασης στήν ἐπελαύνουσα νεο-ἀποικιακή σοβιετική ἢ ἀμερικανική ἐπικυριαρχία. Ἡ τελευταία οἰκοδόμησε τά ἐρείσματά της ὅχι σέ ἕναν συνολικό ἔλεγχο τῆς ἀποικιακῆς κοινωνίας, ὅπως ἔκαναν οἱ Ἄγγλοι, Γάλλοι κ.λπ. πού προσέφεραν, παρά τήν σκληρότητά τους, στίς ἀποικίες τους καί κάποια θετικά στοιχεῖα (δρόμους, σχολεῖα, δημόσια ἔργα, κάποια εὐνομία κ.λπ.), ἀλλά ἐκμεταλλεῦμενη στυγνά τίς τοπικές οἰκονομίες, ἐπιτρέποντας τήν τυπική ἀνεξαρτησία καί ὑποστηρίζοντας τριτοκοσμικούς δικτάτορες, μέσα σ' ἕνα τοπίο μαζικῆς ἐξόντωσης τοῦ πληθυσμοῦ ἀπό πείνα, ἀρρώστειες καί ἀλληλοσφαγές.

Ὁ Ράπτης ἦταν ρεαλιστής, τολμηρός καί συνειδητοποιοῦσε τήν σημασία τῆς ἔνοπλης δράσης. «Τά ὅπλα», γράφει γιά τήν δικιά του συμβολή στήν Ἀλγερινή Ἐπανάσταση, «ἦταν ἀπαραίτητα. Κανένα σοβαρό ζήτημα τῆς ἐποχῆς μας δέν λύνεται χωρίς τή δύναμή τους. Μέ τήν ὠμή δύναμη κατακτᾶται καί διατηρεῖται ἡ ἐξουσία, προτοῦ περιβληθεῖ τήν σεμνή στολή, γιά τό πολύ κοινό, τῶν “νόμων” καί τῆς “νομιμότητος”»¹⁷⁴. Γιά τόν ἑαυτό του, ὅμως, σημειώνει: «Προσωπικά δέν εἶχα ποτέ μου κλίση πρός τά ὅπλα, οὔτε καί μπόρεσα ποτέ νά χειρισθῶ ἢ νά χρησιμοποιήσω ἀκόμα κι ἕνα ψευτοπερίστροφο γιά σκοποβολή. Ἀλλά θά ἦταν γελοῖο νά ἀναγάγω τίς “χριστιανοτολστοϊκές” ἀρχικές μου καταβολές ἢ τήν πραότητα τῶν ἡθῶν στήν ὁποία ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα μιά ὀλοένα μεγαλύτερη γενική μόρφωση, σέ ἀξίωμα ἐφαρμόσιμο σέ ὅλες τίς περιστάσεις καί ἀπό ὅλους»¹⁷⁵.

Παρά τό γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος ἀπεχθανόταν τά ὅπλα, ἐπί Δικτατορίας συγκέντρωσε γύρω του μιά ομάδα ἀνθρώπων πού πίστευαν στήν πρακτική ἀντίσταση στήν χοῦντα καί μάλιστα μέ τήν κρυφή ἐλπίδα «πώς θά ξαναζοῦσε στήν Ἑλλάδα ἀκόμα καί ἀντάρτικο στά βουνά καί στίς πόλεις»¹⁷⁶. Πῆγε στήν Κούβα καί στήν Ἰορδανία, ἀναζητώντας ἐνισχύσεις, καί ἔστειλε σέ παλαιστινιακά στρατόπεδα νεαρούς Ἑλληνες ἀντιστασιακούς, γιά νά ἐκπαιδευθοῦν κατάλληλα.

Ὁ Πάμπλο, ἐν τούτοις, σημειώνει κατηγορηματικά ὅτι θεωρεῖ τήν χρήση τῆς βίας δικαιολογημένη μόνον ἐναντίον μιᾶς τυραννίας. «Ὅταν λειτουργεῖ στοιχειωδῶς ἀστικό δημοκρατικό κοινοβουλευτικό καθεστῶς», γράφει¹⁷⁷, «ὅποιαδήποτε πάλι γιά μιά ἀνώτερη μορφή πολιτικῆς καί κοινωνικῆς δημοκρατίας πρέπει κατά τήν γνώμη μου νά γίνεται μέ εἰρηνικά, δημοκρατικά μέσα». Ὁ Πάμπλο ἀναφέρει στά ἀπομνημονεύματά του¹⁷⁸: «Ἐχω παραλείψει πολλά ἀπό τήν ζωή καί τήν δράση μου. Μεταξύ ἄλλων ἐμπειρίες, ἐπαφές καί γνωριμίες μέ διάφορα “περιθωριακά” κινήματα τῆς ἄκρας ἐπαναστατικῆς Ἀριστερᾶς ἢ ἄλλα ἐπαναστατικά κινήματα ὅπως ὁ IRA, οἱ Βάσκοι, “ἀναρχοτρομοκρατικές” ὁργανώσεις στήν Γερμανία, τήν Ἰταλία, τήν Ἰαπωνία, μέ τούς Λατινοαμερικάνους, τούς Ἀραβες, τούς Τούρκους κ.ἄ. Καί γιατί δέν εἶναι ἡ ὥρα καί γιά νά μήν προκληθοῦν συγχύσεις.

»Ἡ στάση μου ἀπέναντι σέ αὐτά τά κινήματα ἦταν πάντα σταθερή καί καθαρή. Ἐνῶ δέν μποροῦσα νά ἐγκρίνω καθόλου κάποιες ιδέες καί πρακτικές τους, εἶχα διαπιστώσει ὅτι στίς γραμμές τους ἀγωνίζονταν συχνά γυναῖκες καί ἄνδρες ἐξαιρετικῆς ἀνθρώπινης ποιότητος ἀπό ἄποψη ἀνιδιοτέλειας, θάρρους, ἡρωϊσμοῦ καί αὐταπάρνησης. Θεωρῶ ὅτι ἐκφράζουν, ἐκτός ἀπό τήν ἀναπόφευκτη πολιτική καί ἰδεολογική ἀνωριμότητα πού χαρακτηρίζει ὀρισμένους κύκλους νέων ἰδίως, τήν ἐκρηκτική ἀγανάκτηση τέτοιων κύκλων μπροστά στό ἀπαράδεκτο ἀπό πολλές ἀπόψεις θέαμα τοῦ κόσμου μας».

Παρά ταῦτα, μᾶλλον ἦταν παρακινδυνευμένη ἡ ἀνταπόκριση τοῦ Ράπτη στήν ὑποτιθέμενη πρωτοβουλία Μητσοτάκη νά προκαλέσει ἐξέγερση τῆς Κρήτης ἐναντίον τῆς ἀπριλιανῆς δικτατορίας. Μιά τέτοια ἐξέγερση δύσκολα θά ὀδηγοῦσε σέ πτώση τῆς Δικτατορίας, εὐκολα θά μποροῦσε ὅμως νά ὀδηγήσει σέ ἀποκοπή τῆς Κρήτης ἀπό τόν ἐθνικό κορμό. «Ἐλπίζω», γράφει ὁ Ράπτης, «ὁ κ. Μητσοτάκης νά θυμᾶται ἀκόμα τόν μεσιέ Ἀλμπέρ, μέ τόν ὁποῖο εἶχε πολύωρη συζήτηση στά γαλλικά στό καφέ “Μαντρικάλ” στή λεωφόρο Σαιντ-Ἐλυζέ, ὅταν ζήτησε νά βοηθηθεῖ πρακτικά γιά τόν ξεσηκωμό τῆς Κρήτης ἐναντίον τῆς Χούντας, πού μιά στιγμή ἀντιμετώπισε. Ἡ ομάδα μας συμφώνησε νά τόν βοηθήσει, ἂν περνοῦσε στήν πράξη. Δέν ξέρω ἀκόμα σήμερα ἂν ὁ τωρινός πρωθυπουργός ἔμαθε ἀργότερα ποιός ἦταν ὁ ὑποτιθέμενος Γάλλος μεσιέ Ἀλμπέρ, δηλαδή ἐγώ»¹⁷⁹.

Συμπέρασμα

Ἡ Ἑλλάδα χαρακτηρίζεται παραδοσιακά ἀπό μεγάλη κοινωνική κινητικότητα· λείπουν ἀπὸ τὴν μεσαιωνική καὶ νεώτερη ἐλληνική κοινωνική παράδοση κλειστά ταξικά συστήματα, ὅπως π.χ. ἡ δυτικοευρωπαϊκὴ φεουδαρχία ἢ οἱ ἰνδικές κλάσες. Ἔτσι, ἡ χαμηλὴ ταξικὴ θέση ἐκλαμβάνεται ἀπὸ τὸν φορέα τῆς ὡς προσωρινή, πού μπορεῖ νὰ ἀνατραπεῖ ὑπὸ τίς κατάλληλες περιστάσεις καὶ μὲ τούς κατάλληλους χειρισμούς.

Ἀκριβῶς γι' αὐτὸ δὲν διαμορφώθηκε στὴν Ἑλλάδα ἰσχυρὴ προλεταριακὴ συνείδηση. Ἄντὶ νὰ ἀνατρέψει τὸ σύστημα, ὁ Ἕλληνας προλετάριος ἀνέκαθεν προτιμοῦσε νὰ ἀνατρέψει τὴν κοινωνική του θέση. Αὐτὸς εἶναι ὁ κυριώτερος λόγος πού τὰ διάφορα ἐπαναστατικά κομμουνιστικά κόμματα στὴν Ἑλλάδα δὲν κατέστησαν ποτέ πλειοψηφικὸ ρεύμα στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας τῆς ἐργατικῆς τάξης. Καί, ἐξ ἄλλου, τὰ περισσότερα σημαντικὰ στελέχη τους δὲν εἶχαν ἐργατικὴ ἀλλὰ ἀγροτικὴ, μικροαστικὴ ἢ καὶ μεγαλοαστικὴ προέλευση (Βελουχιώτης, Ζαχαριάδης, Κορδάτος, Πουλιόπουλος, ἀλλὰ καὶ ὁ Ράπτης). Κάτι πού ὀφείλεται ἐπίσης στὴν ἀνυπαρξία ἰσχυροῦ προλεταριάτου στὴν νεώτερη Ἑλλάδα καὶ τὴν ὑπερίσχυση μεικτῶν μορφῶν ὀργάνωσης τῆς παραγωγῆς, μὲ μικροαστικὸ - οἰκογενειακὸ - συντεχνιακὸ χαρακτήρα.

Τὰ κίνητρα τῶν περισσοτέρων στελεχῶν τῶν κομμουνιστικῶν κομμάτων καὶ ομάδων στὴν Ἑλλάδα ἦταν περισσότερο ἰδεολογικά ἢ πολιτικά: ἰδεόληπτοι καὶ φιλόδοξοι διανοούμενοι, ἀκραῖοι ἀναμορφωτές, ἄνθρωποι πού ἐπένδυσαν ψυχολογικά στὴν «Ἐπανάσταση», ἄλλοι πού βρῆκαν συντροφικότητα καὶ ψυχικὴ προστασία στό «κόμμα» ἢ σέ κάποιο γκρουπούσκουλο ἢ φράξια, πολλοὶ πού βρῆκαν κλειστές τίς πόρτες τῶν παραδοσιακῶν κομμάτων, μαζί καὶ ὄργανα ξένων δυνάμεων καὶ ἀπλοὶ ἄνθρωποι, πού ἐπένδυσαν στὴν προοπτικὴ τῆς κοινωνικῆς ἀνατροπῆς ἢ καὶ ἐξουσιαστικῆς ἐπιβολῆς. Πάθη, μίσση, ψυχροὶ ὑπολογισμοὶ ἀναμείχθησαν μὲ ἀγνές ἰδεαλιστικές παρορμήσεις, αὐταπάτες καὶ φροῦδες ἐλπίδες.

Πολύ περισσότερο ἀπὸ ἄλλες τάσεις τοῦ διεθνοῦς κομμουνισμοῦ, ὁ τροτσκισμός (καὶ διεθνῶς καὶ στὴν Ἑλλάδα) χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἰδεοληψία, ἀδυναμία προσαρμογῆς στὴν πραγματικότητα, ἀδιαλλαξία καὶ ἐσωστρέφεια. Ταυτόχρονα, παρὰ τὴν μικρὴ ἕως ἐλάχιστη ἀριθμητικὴ του διάσταση, ἐπικράτησε σταθερὰ ὁ ἀλληλοσπαραγμὸς καὶ τὸ ὀργανωτικὸ χάος.

Στὴν Ἑλλάδα, τὸ τροτσκιστικὸ κίνημα, παρὰ κάποια πρόσκαιρη ἀνθησὴ του κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ '30, γρήγορα ἔπεσε πολιτικά θῦμα τῆς αὐτοκαταστροφικῆς

του μανίας καὶ τῆς αὐτοπεριθωριοποίησής του, πρὶν πέσει κυριολεκτικὰ θῦμα τῶν σταλινικῶν καὶ τῆς διαβόητης ΟΠΛΑ, πού ἐκκαθάρισε αἱματηρὰ τούς τροτσκιστές κατὰ τὴν ἀποχώρηση τῶν Γερμανῶν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τὸ 1944.

Γιὰ τὴν κοινὴ γνώμη τῆς ἐποχῆς, οἱ τροτσκιστές ἦταν μία γραφικὴ, ἴσως καὶ ἐπικίνδυνη ομάδα τοῦ ἀκροαριστεροῦ περιθωρίου. Οἱ ἴδιοι, ὅμως, θεωροῦσαν τούς ἑαυτοὺς τούς μόνους φορεῖς τῆς ἐπαναστατικῆς ἀλήθειας καὶ ὅλους τούς ἄλλους παραπλανημένους ἢ καὶ ἀποστάτες τοῦ μαρξισμοῦ-λενινισμοῦ.

Τὸ ΚΚΕ, πού ἀνασυγκροτήθηκε καὶ ἐπικράτησε στὸν χῶρο τῆς ἐπαναστατικῆς ἀριστερᾶς στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '30 χάρις στὴν σοβιετικὴ πολιτικὴ καὶ ὕλική ὑποστήριξη, ἀποδύθηκε σέ ἐκστρατεία συκοφάντησης καὶ ἐξευτελισμοῦ τῶν τροτσκιστῶν, πρὶν τούς ἐξοντώσει πολιτικά καὶ φυσικά. Ἐκτοτε, τὸ τροτσκιστικὸ κίνημα παρέμεινε ὀριστικά στό περιθώριο.

Οἱ τροτσκιστές, παρὰ τίς ἀλλεπάλληλες ἤττες πού ὑπέστησαν, παρέμειναν, σέ πείσμα τῶν περιστάσεων καὶ τῆς ἴδιας τῆς πραγματικότητας, προσκολλημένοι στὴν ἐμμονή τους στὴν ἀποκλειστικὴ ἐκ μέρους τους ὀρθὴ ἐρμηγεία τοῦ ἐπαναστατικοῦ μαρξισμοῦ καὶ λενινισμοῦ. Ἀλλὰ ἐπρόκειτο πλέον περὶ ζυμώσεων περιθωρίου. Τὰ περισσότερα σημαντικὰ στελέχη τοῦ ἐλληνικοῦ τροτσκιστικοῦ κινήματος ἔφυγαν στό ἐξωτερικὸ καὶ ἐξελίχθηκαν σέ διεθνῆς διανοουμένους (Καστοριάδης, Παπανδρέου), ἐνῶ ὁ Μ. Ράπτης ἔγινε ἡγέτης τοῦ ὀλιγομελοῦς ἀλλὰ δραστήριου διεθνοῦς τροτσκιστικοῦ κινήματος.

Αὐτὸ μᾶς φέρνει σέ μία ἐνδιαφέρουσα παρατήρηση: ἂν σκεφθεῖ κανεὶς καὶ τὴν ἰσχυρὴ παρουσία τοῦ Γιωτόπουλου καὶ τῆς ἀρχαιομαρξιστικῆς του ὀργάνωσης στὸν μεσοπολεμικὸ τροτσκισμό, συμπεραίνει ὅτι ἡ ἐλληνικὴ παρουσία ὑπῆρξε ἐξ ἴσου ἢ σχεδόν ἐξ ἴσου σημαντικὴ μὲ τὴν ἐβραϊκὴ στό παγκόσμιο τροτσκιστικὸ κίνημα. Πράγματι, τόσο ὁ ὑπαρχηγός (Γιωτόπουλος) ὅσο καὶ ὁ διάδοχος (Ράπτης) τοῦ Λέοντος Τρότσκι στό παγκόσμιο τροτσκιστικὸ κίνημα ὑπῆρξαν Ἕλληνες. Κάτι πού ἀσφαλῶς χρειάζεται περισσότερη ἀνάλυση.

Μία ἀπροσδόκητη ἐξέλιξη ἔλαβε χώρα μετὰ τὸν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο: μία τάση τοῦ τροτσκιστικοῦ κινήματος στὴν Ἑλλάδα υἰοθέτησε ἐντελῶς διαφορετικὴ στάση στό ἐθνικὸ θέμα. Τὸ ἔθνος τὸ εἶδε ὡς συστατικὸ στοιχεῖο τῆς πολιτικῆς αὐτονομίας καὶ πολιτισμικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν λαῶν. Σ' αὐτὴν τὴν μετατροπὴ ἀσφαλῶς τὸν κυριώτερο ρόλο ἔπαιξε ὁ Μιχάλης Ράπτης.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Μαρτυρία Χρήστου Γκογκόρινα, 24-3-07.
- 1α. Νέα Κοινωνιολογία, αρ. 20, Άφιέρωμα: «Μ.Ν. Ράπτης ή Πάμπλο, ό τελευταίος επαναστάτης», σ.σ. 5-18.
2. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, εκδ. Ίκαρος, Ἀθήνα 1997, σ.σ. 146-47.
- 2α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), Αὐτοδιαχείριση-Σοσιαλισμός, εκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 2006, σ. 110.
3. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 24.
4. Ἔ.ἀ., σ. 187.
5. Ἀνεκδοτή συνέντευξη στόν Μ. Μελετόπουλο, γειμώνας 1994.
6. Στήν συνέντευξή του στόν Μελέτη Μελετόπουλο, ἔ.ἀ.
7. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 26.
8. Ὁ Μ.Ν. Ράπτης καί ό σύγχρονος μαρξισμός, πρακτικά πρώτου διεθνούς συνεδρίου, ἔκδοση τοῦ πολιτικοῦ καί πολιτιστικοῦ ὀμίλου «Πρωταγόρα», Ἀθήνα 1998, σ. 26.
9. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 46.
10. Ἔ.ἀ., σ. 179.
11. Ἔ.ἀ., σ. 183.
12. Ἔ.ἀ., σ. 185.
13. Ἔ.ἀ., σ. 185.
14. Ἔ.ἀ., σ. 188.
15. Ἔ.ἀ., σ. 206.
16. Ἔ.ἀ., σ. 211.
17. Résistances, Essai de taupologie générale, Fayard, 2001.
18. Christophe Nick, ἔ.ἀ., σ. 268.
19. Ἔ.ἀ., σ. 274.
20. Ἔ.ἀ., σ. 305.
21. Ἔ.ἀ., σ.σ. 312-13.
22. Ἔ.ἀ., σ. 313.
23. Ἔ.ἀ., σ. 315.
24. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 60.
- 24α. Ἔ.ἀ., σ. 76.
25. Ἔ.ἀ., σ. 76.
26. Christophe Nick, ἔ.ἀ., σ. 328.
27. Ἀπομνημονεύματα, σ. 102.
28. Νέα Κοινωνιολογία, ἔ.ἀ., σ. 18. Καί: «Αίρετικές διαδρομές...», ἔ.ἀ., σ. 120.
29. Christophe Nick, ἔ.ἀ., σ. 337.
- 29α. Μ. Ράπτης, Ὁ Τρότσκι καί όι ἐπίγονοι, Ἐναλλακτικές ἐκδόσεις, Ἀθήνα 2006, σ. 81.
- 29β. Ἔ.ἀ., σ. 97.
30. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 119.
31. Ἔ.ἀ., σ. 125.
32. Ὁ Μ.Ν. Ράπτης καί ό σύγχρονος μαρξισμός, ἔ.ἀ., σ. 88.
33. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 139.
34. Ἔ.ἀ., σ. 139.
35. Ἔ.ἀ., σ. 140.
36. Claude Lefort, *Éléments d'une critique de la bureau-cratie*, Droz 1971.
- 36α. Christophe Nick, ἔ.ἀ., σ. 350.
37. Ἔ.ἀ., σ. 368.
38. Ὁ Μ.Ν. Ράπτης καί ό σύγχρονος μαρξισμός, ἔ.ἀ., σ. 118.
39. Ἔ.ἀ., σ. 137.
40. Ἔ.ἀ., σ. 143.
41. Christophe Nick, Ἔ.ἀ., σ. 376.
- 41α. Μ. Ράπτης, Ὁ Τρότσκι καί όι ἐπίγονοι, ἔ.ἀ., σ.σ. 140-41.
42. Christophe Nick, ἔ.ἀ., σ. 382.
43. Ἔ.ἀ., σ. 386.
- 44.
- 45.
- 46.
- 47.
- 48.
- 49.
50. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ.σ. 152-53.
51. Βήμα, 21-7-2002, σ. Α7.
52. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 155.
53. Ἔ.ἀ., σ. 167.
- 53α. Μαρτυρία Χρήστου Γκογκόρινα, 24-3-07.
54. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 189.
55. Ἔ.ἀ., σ. 190.
56. Ὁ Μ.Ν. Ράπτης καί ό σύγχρονος μαρξισμός, ἔ.ἀ., σ. 97.
57. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 191.
58. Ἔ.ἀ., σ. 192.
59. Ὁ Μ.Ν. Ράπτης καί ό σύγχρονος μαρξισμός, ἔ.ἀ., σ. 91.
60. Ἔ.ἀ., σ. 85.
61. Ἔ.ἀ., σ. 85.
62. Ἔ.ἀ., σ. 86.
63. Ἔ.ἀ., σ. 83.
- 63α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), Αὐτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός, σ. 31.
64. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 192.
- 64α. Christophe Nick, ἔ.ἀ., σ. 426.
- 64β. Ἔ.ἀ., σ. 426.
- 64γ. Ἔ.ἀ., σ. 427.
- 64δ. Ἔ.ἀ., σ. 427.
65. Ἔ.ἀ., σ. 198.
- 65α. Σύμφωνα μέ τόν Χρήστο Γκογκόρινα, 24-3-07.
66. Christophe Nick, ἔ.ἀ., σ. 430.
- 66α. Μ. Ράπτης, Ὁ Τρότσκι καί όι ἐπίγονοι, ἔ.ἀ., σ.σ. 146-47.
67. Christophe Nick, ἔ.ἀ., σ. 432.
68. Ὁ Μ.Ν. Ράπτης καί ό σύγχρονος μαρξισμός, ἔ.ἀ., σ. 140.
- 68α. Μ. Ράπτης, Ὁ Τρότσκι καί όι ἐπίγονοι, ἔ.ἀ., σ. 129.
- 68β. Ἔ.ἀ., σ. 122.
69. Christophe Nick, ἔ.ἀ., σ. 439.
70. Ἔ.ἀ., σ. 439.
71. Ἔ.ἀ., σ. 439.
72. Νικόλας Κάλας - Μιχάλης Ράπτης, Μία πολιτική ἀλληλογραφία, 1967-1984, ἐπιμέλεια: Lena Hoff, ἐκδόσεις Ἴαγρα, Ἀθήνα 2002, σ. 35.
73. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 209.
- 73α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), Αὐτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός, ἔ.ἀ., σ.σ. 43-46.
74. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, Ἐκτός συνόρων, Ἀποψη, Ἀθήνα 1991, σ. 125.
75. Ἔ.ἀ., σ. 125.
76. Ἔ.ἀ., σ. 125.
77. Ν. Κάλας - Μ. Ράπτης, Μία πολιτική ἀλληλογραφία, ἔ.ἀ., σ. 59.
78. Ἔ.ἀ., σ. 64.
- 78α. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, Ἐκτός συνόρων, ἔ.ἀ., σ. 124.
79. Ἔ.ἀ., σ. 129.
80. Ἔ.ἀ., σ. 132.
81. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 222.
82. Christophe Nick, ἔ.ἀ., σ. 508.
83. Ἔ.ἀ., σ. 508.
84. Ἔ.ἀ., σ. 508.
- 84α. Γιά τήν πολιτική ὀργάνωση τῆς πρωτοπορίας, στό Αὐτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός, ἔ.ἀ., σ.σ. 54-59.
- 84β. Ἔ.ἀ., σ. 68.
85. Η πολιτική μου αὐτοβιογραφία, ἔ.ἀ., σ. 230.
86. Ἔ.ἀ., σ. 239.
87. Ὁ Μ.Ν. Ράπτης καί ό σύγχρονος μαρξισμός, ἔ.ἀ., σ. 143.

88. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, *ε.ά.*, σ.σ. 249-51.
 89. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός συνόρων*, *ε.ά.*, σ. 138.
 90. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, *ε.ά.*, σ. 267.
 91. Christophe Nick, *ε.ά.*, σ. 512.
 92. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, *ε.ά.*, σ. 269.
 92α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση-Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ.σ. 95-102.
 93. *Ο Μ.Ν. Ράπτης και ο σύγχρονος μαρξισμός*, *ε.ά.*, σ. 149.
 94. Christophe Nick, *ε.ά.*, σ. 496.
 95. Ν. Κάλας - Μ. Ράπτης, *ε.ά.*, σ. 111.
 96. *Ο Μ.Ν. Ράπτης και ο σύγχρονος μαρξισμός*, *ε.ά.*, σ. 49.
 97. Ν. Κάλας - Μ. Ράπτης, *ε.ά.*, σ. 133.
 98. *Έκδόσεις Allison and Busby*.
 98α. *Αυτοδιαχείριση...*, *ε.ά.*, σ. 160.
 98β. *ε.ά.*, σ. 160.
 99. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, *ε.ά.*, σ. 272.
 100. *ε.ά.*, σ. 275.
 101. Μ. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός συνόρων*, *ε.ά.*, σ. 35.
 102. *ε.ά.*, σ. 21.
 103. *ε.ά.*, σ. 105.
 104. *ε.ά.*, σ. 205.
 104α. Μ. Ράπτης, *Ό Τρότσκι και οι Έπίγονοι*, *ε.ά.*, σ. 165.
 105. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός συνόρων*, *ε.ά.*, σ. 26.
 106. *ε.ά.*, σ. 68.
 107. *ε.ά.*, σ. 74.
 108. *ε.ά.*, σ. 80.
 109. *ε.ά.*, σ. 83.
 110. *ε.ά.*, σ. 91.
 111. *ε.ά.*, σ.σ. 58, 35, 26.
 112. *ε.ά.*, σ. 58.
 113. *ε.ά.*, σ. 38.
 114. Ν. Κάλας - Μ. Ράπτης, *ε.ά.*, σ. 54.
 115. Μ. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός συνόρων*, *ε.ά.*, σ. 137.
 115α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ. 91 κ.έ.
 115β. *ε.ά.*, σ. 195.
 116. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, *ε.ά.*, σ.σ. 278-79.
 117. *ε.ά.*, σ. 254.
 118. *Νέα Κοινωνιολογία*, *ε.ά.*
 119. *Νέα Κοινωνιολογία*, *ε.ά.*
 119α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ. 201.
 120. *Νέα Κοινωνιολογία*, *ε.ά.*
 121. *Νέα Κοινωνιολογία*, *ε.ά.*
 121α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ.σ. 111-12.
 121β. *ε.ά.*, σ.σ. 161-167.
 121γ. *ε.ά.*, σ. 184.
 122. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός συνόρων*, *ε.ά.*, σ.σ. 192-93.
 123. *Ο Μ.Ν. Ράπτης και ο σύγχρονος μαρξισμός*, *ε.ά.*, σ. 12.
 124. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, *ε.ά.*, σ.σ. 256-57.
 124α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ. 168.
 125. *Νέα Κοινωνιολογία*, *ε.ά.*
 125α. Μ. Ράπτης, *Ό Τρότσκι και οι Έπίγονοι*, *ε.ά.*, σ. 156.
 125β. *ε.ά.*, σ. 162.
 125γ. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ. 112.
 126. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός Συνόρων*, *ε.ά.*, σ. 95.
 126α. «Ό Λέων Τρότσκι και ή Ρόζα Λούξεμβουργι», στο *Ό Τρότσκι και οι Έπίγονοι*, *ε.ά.*, σ. 31.
 127. *Νέα Κοινωνιολογία*, *ε.ά.*
 127α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ. 93.
 128. *ε.ά.*
 128α. Μ. Ράπτης, *Ό Τρότσκι και οι Έπίγονοι*, *ε.ά.*, σ.σ. 11-12.
 128β. *ε.ά.*, σ. 103.
 129. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ. 139 και άλλου.
 130. *ε.ά.*
 130α. Μ. Ράπτης, *Ό Τρότσκι και οι Έπίγονοι*, *ε.ά.*, σ.σ. 12-13.
 131. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός Συνόρων*, *ε.ά.*, σ. 28.
 132. *Ο Μ.Ν. Ράπτης και ο σύγχρονος μαρξισμός*, *ε.ά.*, σ. 12.
 133. Ν. Κάλας - Μ. Ράπτης, *ε.ά.*, σ. 101.
 133α. Βλ. *Ό Τρότσκι και οι Έπίγονοι*, *ε.ά.*, σ. 165.
 133β. *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ. 23.
 134. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός Συνόρων*, *ε.ά.*, σ.σ. 194-95.
 134α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ. 77.
 134β. Μ. Ράπτης, *Ό Τρότσκι και οι Έπίγονοι*, *ε.ά.*, σ. 96.
 134γ. *ε.ά.*, σ. 97.
 134δ. Μ. Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ. 9.
 134ε. *ε.ά.*, σ.
 134ζ. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ.σ. 88-89.
 135. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός Συνόρων*, *ε.ά.*, σ. 217.
 136. *ε.ά.*, σ. 224.
 136α. *Αυτοδιαχείριση*, *ε.ά.*, σ. 166.
 137. *Ο Μ.Ν. Ράπτης και ο σύγχρονος μαρξισμός*, *ε.ά.*, σ. 142.
 138. *ε.ά.*, σ. 140.
 139. *ε.ά.*, σ. 141.
 140. *ε.ά.*, σ. 142.
 141. *ε.ά.*
 142. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός Συνόρων*, *ε.ά.*, σ. 30.
 143. *Ο Μ.Ν. Ράπτης και ο σύγχρονος μαρξισμός*, *ε.ά.*, σ. 137.
 144. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, *ε.ά.*, σ. 220.
 145. Μ.Ν. Ράπτης-Πάμπλο, *Έκτός Συνόρων*, *ε.ά.*, σ.σ. 220-21.
 146. *Ο Μ.Ν. Ράπτης και ο σύγχρονος μαρξισμός*, *ε.ά.*, σ. 105.
 146α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ.σ. 11-14.
 146β. *ε.ά.*, σ. 22.
 146γ. *ε.ά.*, σ.σ. 74-75.
 147. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, *ε.ά.*, σ. 215.
 148. *Ο Μ.Ν. Ράπτης και ο σύγχρονος μαρξισμός*, *ε.ά.*, σ.σ. 106-112.
 148α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ. 80.
 148β. *ε.ά.*, σ. 83.
 148γ. *ε.ά.*, σ. 187.
 148δ. *ε.ά.*, σ. 178.
 148ε. *ε.ά.*, σ. 179.
 149. *Ο Μ.Ν. Ράπτης και ο σύγχρονος μαρξισμός*, *ε.ά.*, σ. 109.
 149α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, *ε.ά.*, σ.σ. 35-39.
 149β. *ε.ά.*, σ. 42.
 149γ. *ε.ά.*, σ. 50.
 149ε. *ε.ά.*, σ. 113.
 149ζ. *ε.ά.*, σ. 84.
 149η. *ε.ά.*, σ. 176.
 149θ. *ε.ά.*, σ.σ. 114 κ.έ.
 149ι. *ε.ά.*, σ. 130.
 149κ. *ε.ά.*, σ. 139.
 149λ. *ε.ά.*, σ. 200.

- 149μ. "Ε.ά., σ.σ. 200-1.
 149ν. "Ε.ά., σ. 200.
 150. "Ο Μ.Ν. Ράπτης και ό σύγχρονος μαρξισμός, Ξ.ά., σ. 59.
 150α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, Ξ.ά., σ. 62.
 151. Μ.Ν. Ράπτη-Πάμπλο, *Έκτός Συνόρων*, Ξ.ά., σ.σ. 29-30.
 152. "Ε.ά., σ. 65.
 153. "Ε.ά., σ. 101.
 154. "Ο Μ.Ν. Ράπτης και ό σύγχρονος μαρξισμός, Ξ.ά., σ. 34.
 155. "Ε.ά., σ. 43.
 155α. Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός*, Ξ.ά., σ.σ. 60-69.
 156. "Ο Μ.Ν. Ράπτης και ό σύγχρονος μαρξισμός, Ξ.ά., σ. 140.
 157. "Ε.ά., σ. 117.
 158. "Ε.ά., σ. 117.
 159. "Ε.ά., σ. 39.
 160. Μ.Ν. Ράπτη-Πάμπλο, *Έκτός Συνόρων*, Ξ.ά., σ. 203.
 161. "Ε.ά., σ. 203.
 162. "Ε.ά., σ.σ. 203-4.
 163. "Ε.ά., σ. 229.
 164. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, Ξ.ά., σ. 258.
 165. *Νέα Κοινωνιολογία*, Ξ.ά.
 166. *Νέα Κοινωνιολογία*, Ξ.ά.
 167. Christophe Nick, Ξ.ά., σ. 325.
 168. "Ε.ά., σ. 359, μετάφραση Μ.Η.Μ.
 169. «"Ένας αναρχικός απολογισμός», *Ό Μ.Ν. Ράπτης και ό σύγχρονος μαρξισμός*, Ξ.ά., σ. 157.
 169α. *Νέα Κοινωνιολογία*, Ξ.ά.
 170. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, Ξ.ά., σ. 190.
 171. "Ε.ά., σ. 199.
 172. "Ε.ά., σ. 125.
 173. "Ε.ά., σ. 204.
 174. "Ε.ά., σ. 158.
 175. "Ε.ά., σ. 159.
 176. Μ.Ν. Ράπτη-Πάμπλο, *Έκτός Συνόρων*, Ξ.ά., σ. 125.
 177. "Ε.ά., σ. 124.
 178. *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, Ξ.ά., σ. 264.
 179. Μ.Ν. Ράπτη-Πάμπλο, *Έκτός Συνόρων*, Ξ.ά., σ. 129.

Πηγές – Βιβλιογραφία

- Μιχάλης Ράπτης (Πάμπλο), *Αυτοδιαχείριση - Σοσιαλισμός: πολιτικά κείμενα*, έκδ. "Ελληνικά Γράμματα, "Αθήνα 2006.
 Μαρτυρία Μ.Ν. Ράπτη για Π. Πουλιόπουλο στόν Μελέτη "Η. Μελετόπουλο.
 Συζήτηση Μελέτη "Η. Μελετόπουλου μέ τόν δικηγόρο Θ. Σταυρόπουλο, 15 "Ιανουαρίου 1998.
 Συζήτηση μέ τόν Χρήστο Γιογκόρνα, 24-3-07.
 Συζητήσεις Μελέτη "Η. Μελετόπουλου μέ τήν Πηνελόπη Μαξίμου, 1990-1992.
 Μαρτυρία "Αλέξανδρου Κόντου, νομικού-γλωσσόλογου-φιλόλογου, συνεργάτη του Μ.Ν. Ράπτη στό Παρίσι καί στήν "Αθήνα, γιά τόν Πάμπλο στόν Μελέτη Μελετόπουλο.
 "Ανέκδοτη συνέντευξη του Μ.Ν. Ράπτη στόν Μελέτη "Η. Μελετόπουλο, χειμώνας 1994-95.
 Λέων Τρότσκι, *Η παραμορφωμένη "Επανάσταση*, μετάφραση "Ελλης Δουβουνιώτη, πρόλογος Μ.Ν. Ράπτη, έκδ. Σελίδες, "Αθήνα s.d.
 Τρότσκι, *Η ζωή μου*, μετάφραση Μαρίας-Λουίζας Κωνσταντινίδη, "Αθήνα 1967.
 Λέων Τρότσκι, *Στάλιν*, μετάφραση "Αχιλλέα Βαγενά, έκδ. Δωδώνη, "Αθήνα s.d.
 Λέων Τρότσκι, *Τό προσωπικό ήμερολόγιο*, μετάφραση Ζηνοβία Δρακοπούλου, έκδ. Imago, "Αθήνα 1982.
 Νίκου Μαρινόπουλου, Λέων Τρότσκι, "Αθήνα 1979.
 Περί ελληνικού τροτσκισμού, βλ. "Αρχείο Χρήστου "Αναστασιάδη, στήν *εταιρεία Λογοτεχνικού καί "Ιστορικού "Αρχείου*, πού προσφέρεται γιά περαιτέρω έρευνα (άρ. φακ. 8-11-13-14-15-21-24-111-257-275-331-338-358-369-375-376-389-498-539-557-574-594-369-415-431-475-531-17-91-338-582-258-86-21-257-19-365-364).
 Μ. Ράπτης-Πάμπλο, *Ό Τρότσκι καί οι επίγονοι*, "Εναλλακτικές εκδόσεις, "Αθήνα 2006.
 Θεόδωρος Μπενάκης, *Δημήτρης Γιωτόπουλος. Μία πορεία από τόν επαναστατικό στόν φιλελεύθερο σοσιαλισμό*, έκδ. Κούριερ-"Εκδοτική, "Αθήνα 2003.
 Συλλογικό έργο (έπιμ. "Α. Καστορίδας), *Παντελής Πουλιόπουλος*, έκδ. Παρασκήνιο, "Αθήνα 2003.
 Δημήτρης Λιβιεράτου, *Παντελής Πουλιόπουλος: Ένας διανοούμενος επαναστάτης*, εκδόσεις Γλάρος, "Αθήνα 1992.
 "Ελένη "Αστερίου, Γαβρίλης Λαμπάτος, *Η άριστερη αντιπολίτευση στήν "Ελλάδα*, εκδόσεις Φιλίστωρ, "Αθήνα 1995.
 Π. Πουλιόπουλος, *Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική "Επανάσταση στήν "Ελλάδα*, εκδόσεις "Εργατική Δημοκρατία, "Αθήνα 1992.
 Π. Πουλιόπουλος, *"Αρθρα, Θέσεις καί Πολεμικές*, εκδόσεις Πρωτοποριακή Βιβλιοθήκη, "Αθήνα 1976.
 Σώμα περιοδικού «Σπάρτακος» (2 τόμοι, 1928).
 Μιχάλης Ράπτης/Πάμπλο, *Η πολιτική μου αυτοβιογραφία*, εκδόσεις "Ίκαρος, "Αθήνα 1996, 6' έκδοση 1997.
 Μιχάλη Ράπτη-Πάμπλο, *Έκτός συνόρων*, εκδόσεις "Αποψη, "Αθήνα 1991.
 "Ο Μ.Ν. Ράπτης και ό σύγχρονος μαρξισμός, πρακτικά πρώτου διεθνούς συνεδρίου, "Αθήνα 1998.
 Μ.Ν. Ράπτης ή Πάμπλο, *Ό τελευταίος "Επαναστάτης*, αφιέρωμα στό τεύχος 20 τής επιστημονικής επιθεώρησης *Νέα Κοινωνιολογία*, χειμώνας 1994-95.
 Νικόλας Κάλας - Μιχάλης Ράπτης, *Μία πολιτική αλληλογραφία: 1967-1984*, εισαγωγή-επιμέλεια: Lena Hopf, εκδόσεις "Αγρα, "Αθήνα 2002.
 "Α. Στίνας, *Αναμνήσεις*, εκδόσεις "Υψίλον, 6' έκδοση, "Αθήνα 1985.
 Σώμα περιοδικού Σπάρτακος, 2 τόμοι, εκδόσεις Ουτοπία, "Αθήνα 1986.
 Λουκά Καρλιάφτη, *Ίδρυση τής Κομμουνιστικής "Οργάνωσης Μπολσεβίκων Λενινιστών "Ελλάδας*, "Αρχεομαρξιστές-Τροτσκιστές, εκδόσεις Διεθμιστής, sine data, 4 πολυγραφημένοι τόμοι.
 Α. Λιβιεράτος, *Κοινωνικοί άγώνες στήν "Ελλάδα 1932-1936*, Δ' τόμος, "Εναλλακτικές εκδόσεις, "Ιστορική Μνήμη, "Αθήνα 1994.
 Christophe Nick, *Les Trotskistes*, Editions Fayard, Paris 2002.
 Μάριος "Εμμανουηλίδης, *Αίρετικές διαδρομές: ό ελληνικός τροτσκισμός καί ό Β' Παγκόσμιος Πόλεμος*, Πρόλογος: Pierre Broué, εκδόσεις Φιλίστωρ, "Αθήνα 2002.
 Δ. Καστορίδας, Δ. Λιβιεράτος, Κ. Παλούκης, *Ό ελληνικός τροτσκισμός - Ένα χρονικό: 1923-1946*, εκδόσεις Φιλίστωρ, "Αθήνα 2002.

Νικόλας Κάλας

Γρεκός Ποιητής

του Σπύρου Α. Μπαφαλούκου

Πώς νά προσεγγίσει κανείς μία μορφή σαν του Νίκου Καλαμάρη, που γεννήθηκε τό 1907 στην Λαζάννη, που έζησε στην Άθήνα (ώς τό 1934), τό Παρίσι (ώς τό 1939) και τή Νέα Υόρκη, όπου και πέθανε τό 1988. Πού έγραψε στά Έλληνικά, τά Γαλλικά και τά Άγγλικά, μέ τήν ίδια ευχέρεια, ένα πολυποίκιλο και πολύπλοκο έργο; Ποιό ήταν τό νήμα που διαπέρασε τίς στιγμές τής ζωής του σέ διάφορους τόπους, ποιός ό κοινός παρονομαστής τής σκέψης του; Ποιό τό κίνητρο τής δράσης του;

Ό ίδιος ό Κάλας μάς δίνει τήν απάντηση: «Νησιώτης ποτισμένος στό σελινόφως λιόδεντρων, επαναστάτης, μετανάστης, επαγγέλομαι τόν Όνειροκρίτη...».

Προτάσσει, λοιπόν, τήν επαναστατική του ιδιότητα, όπως ό μεγάλος μας Αισχύλος προέτασσε ότι πολέμησε γενναία στόν Μαραθώνα. Και τό έννοει κυριολεκτικά, μέ τήν ακριβολογία που τόν διακρίνει, σαν ένταχμένος και οργανωμένος αγωνιστής στην ύπόθεση τής «μεταμόρφωσης τής ζωής και τής κοινωνίας». Κι άς λένε οι διάφοροι «Νέοι τής Σιδώνος», κι άς προσπαθούν ν' αγνοήσουν, νά απαλείψουν ή νά απομονώσουν τό συγγραφικό έργο, αποκόβοντάς το από τίς πηγές του αλλά κυρίως από τούς απελευθερωτικούς του στόχους.

Η κοινωνική του συνειδητοποίηση αρχίζει τό 1922, όταν μαθητής ακόμα ζει τό δράμα των προσφύγων τής Μικρασιατικής καταστροφής. Τότε είναι και ή πρώτη του σύγκρουση μέ τούς γονείς του (ό πατέρας του, γόνος πλούσιων Συριανών εμπόρων Χιώτικης καταγωγής, και ή μητέρα του, τό γένος Καρατζά, δισέγγονη του Μάρκου Μπότσαρη), όταν τούς ζητά νά φιλοξενήσουν πρόσφυγες στό σπίτι τους. Αρχίζει τήν πολιτική του δράση στην «Φοιτητική συντροφιά», ως φοιτητής τής

Νομικής Άθηνών, στην γραμμή του «Έκπαιδευτικού Όμίλου» των Δ. Γληνού, Μ. Τριανταφυλλίδη και Ά. Δελμούζου. Ήδη τό 1927 καλείται σέ απολογία από τήν Σύγκλητο γιά τήν κομμουνιστική του δραστηριότητα. Παίρνει μέρος στην μεγάλη φοιτητική άπεργία του 1929, άρθρογραφεί στό περιοδικό «Κύκλος» και εμφανίζεται μέ τό ψευδώνυμο «Σπιέρος» (άπό τό Ροβεσπιέρος) νά γράφει τίς πρώτες του λογοτεχνικές κριτικές. Τήν περίοδο αυτή κατασταλλάζει στό κίνημα τής άριστερης αντιπολίτευσης (τό τροτσκιστικό), στό όποιο θα παραμείνει ως τό τέλος τής ζωής του.

Τό 1933 δημοσιεύει ως Νικήτας Ράντος τήν πρώτη του ποιητική συλλογή «Ποιήματα», που αποτελούν πραγματική τομή στά Έλληνικά γράμματα: «...είναι αυτά που διανοίξαν, ανάμεσα στον παλαιολιθικό “Παρνασό” και τήν έτοιμόρροπη “Εστία”, μία καινούργια όδό: τήν όδό Νικήτα Ράντου...», όπως ποιητικά τονίζει ό Όδυσσεάς Έλύτης. Δυστυχώς ή μισαλλοδοξία της αναχρονιστικής Δεξιάς και ό φανατισμός τής Σταλινικής άριστεράς, που επί χρόνια ταλαιπώρησαν, εκτός των άλλων, και τά πνευματικά μας πράγματα, έκαναν ό,τι ήταν δυνατόν γιά νά αποσιωπήσουν ή νά μειώσουν τήν σημασία τους. Τήν ίδια τύχη είχαν και τά σημαντικά κριτικά του δοκίμια τής περιόδου 1929 ως 1937, που χαρακτηρίζονται από τήν προωθημένη πολιτική του σκέψη και τήν πλατεία του αισθητική παιδεία. Μεταξύ άλλων, πρέπει νά τονίσουμε ότι είναι ό πρώτος Έλληνας κριτικός που αποδίδει τήν πρόπουσα σημασία στό Καβαφικό έργο.

Τό 1934 φεύγει γιά τό Παρίσι, όπου έντάσσεται στην υπερρεαλιστική ομάδα. Είναι ό μοναδικός Έλληνας που έγινε δεκτός ως μέλος τής ομάδος αυτής και πήρε μέρος στην δράση της και στην ιδεολογική της ζωή και εξέλιξη.

Τό 1937 συμμετέχει, ως εκπρόσωπος τῶν Ἑλλήνων Τροτσκιστῶν (ἡ Λιλίκα Νάκου ἦταν ὁ εκπρόσωπος τοῦ Κ.Κ. στήν θέση τοῦ Κ. Βάρναλη) στό περίφημο Διεθνές Συνέδριο τῶν Ἀντιφασιστῶν Συγγραφέων πού ὀργάνωσαν ὁ Ἀντρέ Μαλρώ κ.ἄ. στό Παρίσι. Οἱ σουρρεαλιστές βάζουν τό ζήτημα τῶν διώξεων στήν Σοβιετική Ἐνωση, ζητώντας πληροφορίες γιά τόν Γάλλο συγγραφέα Σέρζ Λακόστ πού χάθηκε ἐκεῖ. Ὁ Κάλας ἦταν στήν πρώτη γραμμή τῆς σύγκρουσης πού ἀκολούθησε. Γλύτωσε τή σύλληψη καί τήν ἀπέλαση χάρις στή μεσολάβηση τοῦ ἴδιου τοῦ Μαλρώ.

Τό 1938 δημοσιεύει τό βασικό του θεωρητικό ἔργο «Ἐστίες Πυρκαγιᾶς» (“Foyers d’ incendie”). Οἱ ὑπερρεαλιστές τό ὑποδέχονται μέ ἐνθουσιασμό. Ὁ Ἀντρέ Μπρετόν, στόν πρόλογο τοῦ ἔργου (πού γιά τεχνικούς λόγους δέν δημοσιεύθηκε μαζί), γράφει: «Πρόκειται γιά μανιφέστο ἀνεπανάληπτης ἀνάγκης καί εὐρύτητας». «...Ὅλες οἱ ἐρωτήσεις πού μᾶς ἔχουν τεθεῖ ἐδῶ καί 20 χρόνια μποροῦν νά βροῦν τήν ἐμπνευσμένη καί ἀποφασιστική ἀπάντησή τους...» κ.λπ.

Πρόκειται γιά ἓνα βαθύτατα πολιτικό ἔργο, τοῦ ὁποίου τό ζητούμενο εἶναι ὄχι μόνον ἡ φιλοσοφία ἀλλά καί ἡ καθημερινή πρακτική τῆς ἀνθρώπινης ἀπελευθέρωσης. Ξεκινώντας ἀπό ζητήματα αἰσθητικῆς κάνει κριτική στήν ὑποκειμενική ἀντίληψη, πού ἀσχολεῖται περισσότερο μέ τόν καλλιτέχνη καί τά κίνητρά του παρά μέ τό ἴδιο τό ἔργο, ὀδηγώντας στήν «μαρξιστική» ἐκδοχή, στίς ἀποψεις περί «προλεταριακῆς τέχνης» καί «σοσιαλιστικοῦ ρεαλισμοῦ». Ὁ Κάλας βλέπει τήν τέχνη «στή βάση μιᾶς βούλησης ἐξαντικειμενισμοῦ». Στρέφει τόν προβληματισμό του στό ἀντικείμενό της, τό ἴδιο τό ἔργο. Μέ μιᾶ στέρεη ἐπιχειρηματολογία θεμελιώνει τήν θέση του γιά τήν «ἐμπνευσμένη κριτική», σάν ἐργαλεῖο δημιουργικῆς προσέγγισης καί ἐρμηνείας τῆς τέχνης μέ τήν ἀνακάλυψη ὁμοιοτήτων καί συνειρμῶν, πού εἶναι ὅλα ἐπιτρεπτά ἐφ’ ὅσον παράγουν ἀποτέλεσμα.

«Ἡ τέχνη δέν εἶναι ἀκάθαρτη, εἶναι τυπική ὕλη. Ἡ τέχνη δέν μπορεῖ νά εἶναι φασιστική ἢ σοσιαλιστική. Ὑπάρχουν καλλιτέχνες πού εἶναι φασίστες, ὅπως ὑπάρχουν καί καλλιτέχνες σοσιαλιστές ἢ φιλελεύθεροι. Ὑπάρχουν καλλιτέχνες πού ἔχουν ἀστική ἢ ἀριστοκρατική καταγωγή, κι ἄλλοι πού ἔχουν προλεταριακή καταγωγή. Κάθε καλλιτέχνης, ὡς καλλιτέχνης, εἶναι ἐπαναστάτης, γιατί

χωρίς τή δυνατότητα νά ἀνατρέψει μία καθεστηκυῖα τάξη, μιᾶ κανονική καί ὄχι ἐκπληκτική κατάσταση πραγμάτων, τοῦ εἶναι ἀδύνατον νά δημιουργήσει συναισθηματικό σόκ καί νά συναρμολογήσει στοιχεῖα μέ ἐκπληκτικό τρόπο. Χωρίς αὐτό τό σόκ, δέν μποροῦμε νά συλλάβουμε τίποτα, οὔτε τόν Αἰσχύλο, οὔτε τόν Ἡράκλειτο, οὔτε τόν Γκρέκο, οὔτε τόν Γαλιλαῖο, οὔτε τόν Grünwald, οὔτε τόν Νεύτωνα...».

Στό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου, προχωρᾶ σέ μιᾶ τολμηρή ἀναζήτηση τῶν προϋποθέσεων τῆς ἀνθρώπινης ἀπελευθέρωσης, βασιζόμενος στήν ὑπερρεαλιστική σύνθεση σέ μιᾶ ἀνώτερη, πληρέστερη πραγματικότητα τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας καί τοῦ κόσμου τοῦ ὑποσυνειδήτου, ὅπως αὐτοί ἀναλύθηκαν κυρίως ἀπό τόν Μάρξ καί τόν Φρόϋνδ ἀντίστοιχα. Δέν μένει ὅμως σ’ ἓνα δογματικό ἀναμάσημα τοῦ ἔργου τῶν δασκάλων ἀλλά, μέ εὐχέρεια πού ἐκπλήσσει, χρησιμοποιεῖ ἐπιχειρήματα ἀπ’ ὅλες τίς νεώτερες, τότε, θεωρίες, σέ τομεῖς ὅπως ἡ ψυχολογία, ἡ κοινωνιολογία καί οἱ θετικές ἐπιστήμες.

Τό ζητούμενο δέν εἶναι μόνον ἡ κοινωνική ἐπανάσταση ἀλλά καί ἡ ἀνάπτυξη τοῦ ἴδιου τοῦ ἀτόμου σ’ ἓνα ἀνώτερο ἐπίπεδο. Ἡ ἐπιθυμία πρέπει νά ἀπελευθερωθεῖ ἀπ’ ὅλα τά ἐμπόδια τῆς πραγματικότητας, ἀτομικῆς ἀλλά καί κοινωνικῆς. Ἡ ψυχανάλυση, ἀπαραίτητη ὡς ἐργαλεῖο ἀνάλυσης, ξεπερνιέται, γιατί εἶναι μέθοδος προσαρμογῆς σέ μιᾶ πραγματικότητα πού πρέπει νά ἀλλάξει. Τά ἐμπόδια πρέπει νά ὑπερνικηθοῦν, ἡ ἐπιθυμία νά πραγματοποιηθεῖ.

Ὁ Κάλας φθάνει τόν προβληματισμό του στήν ἔσχατη συνέπεια. Στήν σύγκρουση μέ τόν θάνατο, ἀκόμα καί σάν βιολογικό γεγονός. Δέν συγχωρεῖ στόν Φρόϋνδ τήν ἐπινόηση τοῦ «ἐνστίχτου τοῦ θανάτου», τό βλέπει σάν συντηρητική παραχώρηση στήν ἀστική ἰδεολογία. Στό σημεῖο αὐτό, ξαναπιάνει τό νῆμα τῆς σκέψης τῶν Ἰόνων φιλοσόφων, γιά νά ἐπαναλάβει τήν διδασκαλία τοῦ Ἀναξαγόρα: «Οἱ ἄνθρωποι χάνονται γιατί δέν μποροῦν νά ἐνώσουν τήν ἀρχή μέ τό τέλος τους», εἰδωμένη μέσα ἀπό τήν ἰδέα τοῦ τραύματος τῆς γέννησης.

«Ἀλλά γιά νά παλέψει ὁ ἄνθρωπος, πρέπει νά συνθέσει ὅλες του τίς φιλοδοξίες. Γιά νά γίνει ἡ πραγματικότητα ὑπερπραγματικότητα, ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά υἱοθετήσει μιᾶ ὑποκειμενική στάση, πού ν’ ἀνταποκρίνεται στίς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπαναστατικῆς καί ἐρωτικῆς του ἐνέργειας. Γιά νά φτάσει ὁ ἔρωτας νά δημιουργήσει αὐτήν τήν ἔνωση, πού δέν

είναι άλλη από τήν ἀθανασία, πρέπει, μέ τήν ἔνω-
ση, νά ξεπεράσει τόν ἔρωτα καί νά γίνει ὑπερρωϊ-
κός. Εἶναι καιρός ὁ ἄνθρωπος ν' ἀγωνιστεῖ κατά
τῶν σημείων τῆς ἀπώλειας, πού παράγουν τήν
ἐξαφάνιση».

Ἀπό τότε, ὅπως τονίζει ὁ Μ. Ράπτης, «...ὁ
Νίκος δέν ἄλλαξε βασικά στίς ἀναζητήσεις καί
προσανατολισμούς τοῦ ἀνήσυχου, κριτικοῦ του
πνεύματος, ἀπό τίς ἰδέες πού ἐξέφρασε στό βασικό
του αὐτό ἔργο».

Τόν Μ. Ράπτη (Pablo) τόν γνώρισε στά χρόνια
ἐκεῖνα στό Παρίσι, ἄν καί ἦταν παιδικός φίλος καί
συμφοιτητής τῆς γυναίκας του Ἑλλης Δυοβουνιώ-
τη, καί συνδέθηκε μαζί του μέ μιὰ βαθειά πολιτική
καί προσωπική φιλία, πού θά κρατήσει ὡς τό τέλος
τῆς ζωῆς του.

Τό 1939 φεύγει ἀπό τήν Γαλλία γιά τήν Πορ-
τογαλία, ὅπου μένει γιά 6 μῆνες στήν Λισσαβῶνα
καί πρωτοστατεῖ στήν ἴδρυση ὑπερρεαλιστικῆς
ομάδας. Ἀπό ἐκεῖ φθάνει στήν Ἀμερική. Στή Νέα
Ἰόρκη συνδέεται μέ κύκλους Ἑλλήνων μετανα-
στῶν τροτσκιστικοῦ προσανατολισμοῦ, ὅπως καί μέ
τό «Socialist Workers Party» (τό τμήμα τῆς 4ης
Διεθνούς στίς ΗΠΑ). Τό περιοδικό «Partisan Re-
view» δημοσιεύει ἀποσπάσματα ἀπό τίς «Ἐστίες
Πυρκαγιᾶς». Ἀρθρογραφεῖ, ἀνώνυμα, στήν ἐφημε-
ρίδα «Ἐθνικός Κήρυξ», ὅπου γράφει κριτική βιβλί-
ου καί μελέτες. Παράλληλα, συνδέεται μέ τούς
ἐκπατρισμένους ὑπερρεαλιστές. Τό 1940 ὑπογράφει
τό κείμενο τῆς ἔκθεσης τοῦ R. Matta καί συνεχίζει
γράφοντας κριτική τέχνης στό «View» καί τό
«Village Voice», μεταφέροντας τό ἐπαναστατικό
καί ἀπελευθερωτικό μήνυμα τῶν ὑπερρεαλιστῶν
στήν ἄλλη πλευρά τοῦ Ἀτλαντικοῦ. Στό τεῦχος
τοῦ 1940 τοῦ περιοδικοῦ «New Directions in prose
and poetry» δημοσιεύει τό ἄρθρο του «Πρός ἕνα
τρίτο ὑπερρεαλιστικό μανιφέστο» κι ἕνα λεξικό
ὑπερρεαλιστικῶν ὄρων. Τό 1941 δημοσιεύει τήν
περίφημη συνέντευξη πού πῆρε ἀπό τόν Ἀντρέ
Μπρετόν στό «View», πού εἶναι καί ἡ πρώτη πα-
ρουσίαση τοῦ ἰδρυτῆ τοῦ ὑπερρεαλισμοῦ στό ἀμερι-
κανικό κοινό. Τόν Ὀκτώβρη τοῦ 1942, στό δοκίμιό
του «The New Prometheus», ἐπέκρινε ἀνοιχτά τό
πρῶτο ἄρθρο τοῦ Μπρετόν στό περιοδικό «VVV»,
ἐρχόμενος ἔτσι σέ ὀριστική ρήξη μαζί του, ἐπειδή,
ὅπως ἔλεγε ὁ ἴδιος, θεωροῦσε ὅτι εἶχε πάρει «ἐθني-
κιστικές» θέσεις στό ζήτημα τῆς στάσης ἀπέναντι
στόν 2ο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Τό 1942 ἐκδίδει στή Νέα Ἰόρκη τό βιβλίο του
«Confound the Wise», στό ὁποῖο παρακολουθεῖ, μέσα
ἀπό τήν ἐξιστόρηση τῆς περιπέτειας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ
πολιτισμοῦ στά νεώτερα χρόνια, τό θαῦμα τῆς διά-
νοιξιᾶς νέων δρόμων. Αὐτήν τήν ἀέναη ἀναζήτηση
τοῦ καινούργιου, τοῦ πρωτοποριακοῦ, θά συνεχίσει
ὡς τό φυσικό του τέλος, σέ κάθε τομέα τῆς σκέψης.

Κατά τήν διάρκεια τοῦ πολέμου, ὑπηρέτησε μα-
ζί μέ ἄλλους Εὐρωπαίους διανοούμενους πρόσφυγες
στό «Office of War Information», ὅπου γνώρισε τήν
Margaret Mead. Τό 1945 συνεργάζεται στό πρό-
γραμμα ἐρευνῶν τοῦ Πανεπιστημίου Columbia, πού
διηθύνε ἡ Mead, γιά τούς σύγχρονους πολιτισμούς.
Ἀπό τήν συνεργασία αὐτή θά προκύψει τό βιβλίο
«Primitive Heritage», πού κυκλοφόρησε τό 1953.

Ἀπό τό τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1950, εἶναι
ἀπό τούς πρῶτους ὑποστηρικτές τοῦ κινήματος τῆς
Pop Art, πού βλέπει ὡς ζωντανή ἀπάντηση στήν
ἀκαδημαϊκή τέχνη τῆς ἐποχῆς τόν ἀφηρημένο
ἐξπρεσσιονισμό. Εἶναι καί ἡ περίοδος μετά τό τέλος
τοῦ Μακαρθισμού, πού ἡ ἐπιρροή του στά καλλιτε-
χνικά πράγματα τῶν ΗΠΑ μεγαλώνει. Συνεργάζε-
ται σταθερά μέ τά περιοδικά «Art Forum», «Art
International», «Arts Magazine», «Cologuio Artes»
κ.ἄ. Ἐκδίδει τά βιβλία «Art in the Age of Risk»
(1968), «Icons and Images of Sixties» (1971),
«Tranfigurations: Art Critical Essays on the Modern
Period» (1985), «The Peggy Guggenheim Collection
of Modern Art» (1966). Τό μεγάλο ἔργο του γιά τόν
Ἰερώνυμο Μπός, πού ἄρχισε ἀπό τίς ἀρχές τοῦ
1950, δέν θά τό ὀλοκληρώσει ποτέ. Στήν δεκαετία
τοῦ '60 δίδαξε ἱστορία τῆς τέχνης στό Πανεπιστή-
μιο «Fairleigh Dickinson» τοῦ New Jersey.

Κατά τήν διάρκεια τῆς Δικτατορίας συνεργά-
ζεται μέ τήν ἐφημερίδα «Ἀντίσταση», πού ἐξέδιδε ὁ
Pablo στό Παρίσι (1967-1971) καί συμμετεῖχε σέ
κύκλους ἀντιστασιακῶν στή Νέα Ἰόρκη. Μέ τήν
Μεταπολίτευση ἀρχίζει νά ἐπισκέπτεται τήν Ἑλ-
λάδα, τουλάχιστον κάθε καλοκαίρι. Παίρνει μέρος
στήν ομάδα πού ἐξέδιδε μέ τόν Μ. Ράπτη τό περιο-
δικό «Γιά τό Σοσιαλισμό» ὅπου δημοσιεύει μερικά
ποιήματα καί ἄρθρα κριτικῆς, καί στόν Πολιτικό
καί Πολιτιστικό Ὅμιλο «Πρωταγόρας», στά πλαί-
σια τοῦ ὁποῖου εἶχε δώσει τήν πολύ σημαντική του
διάλεξη «Ἡ τέχνη σάν κρίση κρίσεων» (1η Νοέμ-
βρη τοῦ 1982, στό Θέατρο «Κάβα»).

Πολλοί, ἐμφανῶς σκανδαλισμένοι, σχολιάζουν
αὐτήν τήν περιπέτεια τῆς ζωῆς του Νικόλα Κάλας

σάν καπρίτσιο ενός γόνου μεγαλοαστικής οικογένειας, σάν δειλία, σάν υπεκφυγή κ.λπ. Γιατί αλήθεια αυτή η πορεία: Άθινα-Παρίσι-Λισσαβώνα-Νέα Υόρκη; Γιατί μετανάστης; Τήν απάντηση τήν δίνει ο ίδιος:

«Μας ενδιαφέρει μόνον ο πρωτοπόρος. Τό αίνιγμα καθρεφτίζεται στά έργα ποιητών και ζωγράφων. Τό αίνιγμα καλλιεργείται στη μυστική Βαβυλώνα, έτσι ονόμαζε ο Αβγουστίνος τήν Άθινα τών φιλοσόφων. Μυστική Βαβυλώνα ήταν και η Φλωρεντία, τό Παρίσι και αργότερα η Νέα Υόρκη. Από τόν Σαβοναρόλα μέχρι τών θεολογούντων Μαρξιστών, η Μυστική Βαβυλώνα καταδικάζεται στό όνομα μιās ασύλληπτης Νέας Ιερουσαλήμ. Μά η Μυστική Βαβυλώνα ξαναγεννιέται μέ τούς Μάγους της, μέ τήν περιπέτειά της, μέ τήν ποιήσή της, μέ τήν αγάπη και μέ τήν έλευθερία» (έπιφυλλίδα στό «ΒΗΜΑ», 27/1/75, μέ τίτλο «Ποῦ πάς;»).

Θυμάμαι σέ μιὰ κουβέντα μας νά μοῦ λέει: «Ξέρεις, νομίζω ότι ο προσδιορισμός μου ως “Γρεκός ποιητής” μέ εκφράζει καλύτερα από όποιονδήποτε άλλον. Και ξέρεις γιατί; Γιατί είναι η ρωμαϊκή λέξη για τους “Έλληνες”. Έτσι αποκαλούσαν

τούς “Έλληνες που πήγαιναν στην Ρώμη για νά διδάξουν”. Ήταν οι “Έλληνες διανοούμενοι μετανάστες, που μετέδιδαν τίς γνώσεις και τίς τέχνες».

«Η μεταμόρφωση τής ζωής μας, που ήταν ο πόθος του Ρεμπώ, και η μεταμόρφωση τής κοινωνίας, που ήταν ο πόθος του Μάρξ, είναι τά δύο πράγματα, στά όποια έμεινα πιστός. Έξακολουθώ νά είμαι υπερρεαλιστής, γιατί τό θέμα τής πραγματικότητας και τής μετατροπής τής πραγματικότητας είναι ένα θέμα αιώνιο» (συνέντευξη στην Μ. Καραβία, «Καθημερινή» 3/10/76).

Σ’ όλη τήν διάρκεια τής ζωής του, ο Νικόλας Κάλας παρέμεινε ιδανικός σχεδόν τύπος επαναστάτη διανοούμενου. Πιστός στις αρχές του και τήν πολιτική του ένταξη, είχε μοναδικό του μέλημα νά έμβαθύνει στην κατανόηση τής πραγματικότητας και τής τέχνης, νά εμπλουτίσει τόν ζωογόνο και απελευθερωτικό λόγο. Ασυμβίβαστος, αδιάφορος για επικαιρικές δόξες, μέ μεγάλη πίστη στον Άνθρωπο, παρέμεινε πάντα ένας οραματιστής, για μιὰ «ζωή απελευθερωμένη από τήν αγωνία και τ’ όνειρο, όπου κάθε επιθυμία γίνεται Ζωή».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Foyers d’ incendie - Denoël, Paris 1938.
 Confound the Wise - Arrow, New York 1942.
 Primitive Heritage - μέ τήν συνεργασία τής Margaret Mead, Random House, New York, 1953.
 The Peggy Guggenheim Collection of Modern Art - μέ τήν Έλενα ΚΑΛΑΣ, H.N. Abrams, New York, 1966.
 Art in the Age of Risk - Dutton, New York, 1968.
 Icons and Images of the Sixties - E.P. Dutton and Company Inc., New York, 1971.
 Transfigurations. Art Critical Essays on the Modern Period of Art - Umi Research Press, New York, 1985.
 ΝΙΚΗΤΑ ΡΑΝΤΟΥ - «Ποιήματα», Πυρσός», 1933.
 Νικόλας Κάλας, «Κείμενα Ποιητικής και Αισθητικής, Πλέθρον, 1982.
 Νικόλας Κάλας, «Όδός Νικήτα Ράντου», Ίκαρος, 1977 (6’ έκδοση 1997).

- Νικόλας Κάλας, «Γραφή και Φώς», Ίκαρος, 1983 (6’ έκδοση 1988).
 Γιώργος Θεοδοκάς, Νικόλας Κάλας, «Μιά Άλληλογραφία», Πρόσπερος, 1989.
 Νικόλας Κάλας, «Έστις Πυρκαγιές», Gutenberg, 1997 (μετ. του “Foyers d’ incendie”).
 Νικόλας Κάλας, «Η Τέχνη τήν Έποχή τής Διακίβευσης» και άλλα δοκίμια, Άγρα 1997 (μετ. του “Art in the Age of Risk”).
 Takis: monographies by Takis, Helena and Nicolas Calas.
 Νικόλας Κάλας, Μιχάλης Ράπτης, «Μιά Πολιτική Άλληλογραφία, 1967-1984», Άγρα 2002.
 Νικόλας Κάλας, «16 Γαλλικά ποιήματα και άλληλογραφία μέ τόν Ούίλιαμ Κάρλος Ούίλλιαμς», Ύψιλον 2002.

www.newsociology.gr

Στήν Ίστοσελίδα μας, ο αναγνώστης μπορεί νά διαβάσει σέ μορφή PDF τά προηγούμενα τεύχη τής ΝΕΑΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ, καθώς και πληροφορίες σχετικά μέ τήν δομή και τήν λειτουργία του περιοδικού.

Ἡ Νέα Κοινωνιολογία κυκλοφορεῖ κάθε ἐξάμηνο στά βιβλιοπωλεῖα καί στά κέντρα τύπου ὅλης τῆς ἐπικράτειας. Ἀποστέλλεται κατ' οἶκον στούς συνδρομητές. Τιμή τεύχους: 10 εὐρώ. Τιμή ἐτήσιας συνδρομῆς (2 τεύχη): 25 εὐρώ. Τιμή ἐτήσιας φοιτητικῆς συνδρομῆς: 20 εὐρώ. Ἰδρύματα, Ὄργανισμοί, Τράπεζες κλπ.: 75 εὐρώ. Παλαιά τεύχη διατίθενται στά γραφεῖα τοῦ περιοδικοῦ καί στόν ἐκδοτικό οἶκο.

Ἡ Νέα Κοινωνιολογία δέχεται ἄρθρα, ἐργασίες, βιβλιοκρισίες κλπ. Οἱ δημοσιεύμενες ἀπόψεις ἐκφράζουν ἀποκλειστικά τούς συγγραφεῖς τους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὑπεύθυνοι γι' αὐτές. Δημοσιεύεται κάθε εὐπρεπῆς ἐπιστολή πού λαμβάνει τό περιοδικό. Βεβαιώσεις μελλοντικῆς δημοσίευσης ἄρθρων δέν δίδονται. Τά ἀποστέλλόμενα στήν Νέα Κοινωνιολογία ἄρθρα ὀφείλουν νά εἶναι ἀδημοσίευτα, πρωτότυπα, ἐπιστημονικά, εὐπρεπῆ καί συντεταγμένα σέ ὀρθά ἑλληνικά. Παραπομπές πρέπει νά ἀναφέρονται σέ διεθνή καί μόνον κατ' ἐξάίρεσιν σέ ἔγκυρη ἑλληνική βιβλιογραφία. Ἀποκλείονται κείμενα πού πολιτικολογοῦν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα καί προσπαθοῦν νά προωθήσουν μέ οἰονόηποτε τρόπο συγκεκριμένα προσωπικά ἢ ὁμαδικά συμφέροντα. Οἱ στήλες τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ἀνοικτές σέ ὅλα τά ρεύματα τῶν ἰδεῶν. Ὁ πλουραλισμός εἶναι ἡ μόνη «γραμμική» του. Τό περιοδικό αὐτό ἀποτελεῖ ἐλεύθερο βῆμα διαλόγου καί δέν ἔχει ἐπιστημονικές, ἐπιστημολογικές ἢ ἄλλες προκαταλήψεις.

Οἱ ἐργασίες πρέπει νά ὑποβάλλονται ἀπαραιτήτως δακτυλογραφημένες σέ διπλό διάστημα μέχρι 25 σελίδες χωρίς τήν περίληψη, τίς παραπομπές καί τήν βιβλιογραφία, σέ τρία ἀντίτυπα καί νά χωρίζονται σέ κεφάλαια μέ ὑποτίτλους. Ἐπίσης νά ἀποστέλλονται στήν ἠλεκτρονική διεύθυνση:

e-mail: meletopoulosm@yahoo.gr

Τά ἄρθρα κρίνονται σύμφωνα μέ τό διεθνῶς καθιερωμένο «blind system». Δίδεται ἀπάντηση στόν συγγραφέα σέ εὐλογο χρονικό διάστημα. Τά χειρόγραφα δέν ἐπιστρέφονται.

Ἡ ἐργασία πρέπει νά ἔχει:

1. Σελίδα τίτλου μέ τόν τίτλο τῆς ἐργασίας (μέχρι 10 λέξεις) καί τά ὀνόματα τῶν συγγραφέων, τήν διεύθυνση καί τό τηλέφωνό τους. Ἀπαιτεῖται σύντομο βιογραφικό σημείωμα τῶν συγγραφέων.
2. Σελίδα περίληψης (abstract). Ἡ περίληψη δέν πρέπει νά ὑπερβαίνει τίς 200 λέξεις. Ἀνακεφαλαιώνει τόν στόχο τῆς ἐργασίας, τήν μέθοδο, τά ἀποτελέσματα καί τά συμπεράσματα.
3. Σελίδα περίληψης στά ἀγγλικά ἢ γαλλικά.
4. Τό κείμενο τῆς ἐργασίας, μέ κατάλληλο χωρισμό σέ διάφορα κεφάλαια καί ὑποτίτλους.
5. Βιβλιογραφικές παραπομπές καί βιβλιογραφία μέ ἓνα διεθνῶς ἀποδεκτό σύστημα.

Ἐργασίες πού δέν θά πληροῦν αὐτές τίς προϋποθέσεις θά ἐπιστρέφονται στούς ἀποστολεῖς τους χωρίς νά ἐξετάζεται τό περιεχόμενό τους.

Ἐπιτρέπεται ἡ χωρίς διαστρεβλώσεις, συντμήσεις καί παρερμηνεῖες ἀναδημοσίευση τῆς ὕλης ἢ μέρους της, καθώς καί ἡ γραπτῆ, ραδιοφωνική, τηλεοπτική ἢ ἄλλη ἀναπαραγωγή της, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει σχετική παραπομπή.

Ἡ ἀποψη τοῦ Τρότσκυ γιά τήν Τέχνη «Λογοτεχνία καί Ἐπανάσταση»

Τά πρῶτα χρόνια μετά τήν ἐπανάσταση τοῦ 1917, μέσα στή ζέση τοῦ γκρεμίσματος τοῦ παλιοῦ καθεστώτος καί τήν εἰκονοκλαστική διάθεση ἐναντίον τῶν μορφῶν τῆς ἐκμεταλλευτικῆς κοινωνίας, γεννήθηκε ἡ ἰδέα τοῦ «προλεταριακοῦ πολιτισμοῦ», τῆς «προλεταριακῆς τέχνης» καί τῆς «προλεταριακῆς ἐπιστήμης». Ἡ ἰδέα αὐτή παρουσιαζόταν ἔτσι: ὅπως κάθε κυρίαρχη τάξη στήν ἱστορία δημιούργησε τή δική της τέχνη καί τόν δικό της πολιτισμό, θά δημιουργήσει κι' αὐτό τήν δική του τέχνη καί ἐπιστήμη, τόν δικό του ζέχωρο, τάξιό πολιτισμό.

Διάφορες μοντέρνες σχολές διεκδικοῦσαν γιά τόν ἑαυτό τους ἰδιαίτερη πολιτική σημασία καί πολιτιστικό ρόλο. Ἀνακήρυσσαν τόν ἑαυτό τους ὡς τήν μόνη καλλιτεχνική ἔκφραση τῆς Ἐπαναστατικῆς κουλτούρας καί ζητοῦσαν ἓνα εἶδος μονοπωλίου καί ἐπίσημης ἀναγνώρισης.

Ἡ ἰδέα αὐτή, πού ἀσχοῦσε ἔλξη πάνω σέ πολλούς κύκλους διανοουμένων καί σέ νέους ἐργάτες, συνάντησε τήν ἀντίθεση τοῦ Λένιν καί τοῦ Τρότσκυ.

Οἱ θιασῶτες τῆς «προλεταριακῆς» τέχνης καί κουλτούρας ζήτησαν ἀπό τόν Τρότσκυ, πού ἐνθάρρυνε τίς μοντέρνες τάσεις στήν τέχνη νά τούς ἐνισχύσει.

Ὁ Τρότσκυ τούς ἀπάντησε ὅτι ὅπωςδήποτε θά ὑποστήριζε τά δικαιώματά τους νά υπερασπίσουν ἐλεύθερα τίς ἀπόψεις τους, ἀλλά ἐπεσήμανε ὅτι ὄροι ὅπως «προλεταριακή λογοτεχνία», «προλεταριακή κουλτούρα» κ.λπ. εἶναι ἐσφαλμένοι καί ἐπιζήμιοι, καί οἱ ἰδέες αὐτές ὀφείλονται σέ ἀνεπαρκῆ κατανόηση τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι καί τῆς διαδοχῆς τῶν πολιτισμῶν.

Ἀπό ἐδῶ βγήκε ἡ ἀναίρεση τῆς ἰδέας τῆς «προλεταριακῆς κουλτούρας καί τέχνης», πού καταλαμβάνει ἓνα ἀπό τά σημαντικώτερα μέρη τοῦ βιβλίου αὐτοῦ.

Ὁ Τρότσκυ ἀπορρίπτει κάθε ἰδέα «ἐπίσημης» ἀποψης γιά τήν τέχνη καί τήν ἐπιστήμη, κομματικῆς κηδεμονίας πάνω στήν ἐπιστήμη καί τήν τέχνη. Ὑπερασπίζεται τήν αὐτονομία τῆς τέχνης, τήν ἐλευθερία τῆς ἔκφρασης γιά ὅλες τίς λογοτεχνικές σχολές καί τά καλλιτεχνικά ρεύματα, τοῦ αὐτοκαθορισμοῦ τῆς τέχνης, ἰδέα πού βρίσκεται σέ ἄρμονία πρός τήν γενική ἰδέα τοῦ σοσιαλισμοῦ, πού εἶναι ὁ αὐτοκαθορισμός τῆς ζωῆς ἀπό τούς ἴδιους τούς ἐργαζομένους.

Τό κράτος εἶναι ὀργάνωση καταπίεσης, ἐπομένως

οἱ μαρξιστές, πού βρίσκονται στήν ἐξουσία, μποροῦν νά δοκιμάσουν τόν πειρασμό νά ρυθμίσουν ἀκόμα καί τήν πολιτιστική καί μορφωτική ἐργασία στίς ἐργαζόμενες μάζες μέ βάση τό δόγμα: Νά τήν ἡ ἀλήθεια, γονάτισε μπροστά της. Ἡ κυβέρνησή μας, βέβαια, εἶναι αὐστηρή. Τό ἐργατικό κράτος ἔχει τό δικαίωμα καί τό καθήκον νά καταφύγει στήν βία καί τόν καταναγκασμό. Ἐφαρμόζουμε ἀνεξέλεγκτη βία ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῶν ἐργαζομένων. Στά ζητήματα ὅμως τῆς ἐκπαίδευσης τῆς ἐργατικῆς τάξης, αὐτή ἡ μέθοδος του «Νά ἡ ἀλήθεια – ὄλοι στά γόνατα» ἔρχεται σέ ἀντίθεση μέ τήν ἴδια τήν οὐσία τοῦ μαρξισμού. Ἄλλωστε ἡ ἴδια ἡ διατύπωση τοῦ Τρότσκυ εἶναι παρμένη ἀπό τόν Μάρξ. Ὁ Λέων Τρότσκυ ρίχνει τό βάρος του στήν συζήτηση τῶν προβλημάτων τῆς πολιτικῆς ζωῆς ὅχι ὡς κρατικός λειτουργός, ὡς φορέας κρατικῆς ἐξουσίας, ἀλλά ὡς κριτικός τῆς λογοτεχνίας καί τῆς τέχνης, μέ συλλογισμούς, μέ ἐπιχειρήματα, μέ τήν κοσμοθεωρία του. Ὑπερασπίζοντας τήν αὐτονομία τῆς τέχνης, διεκδικεῖ καί ὑπέρ τῆς τέχνης τήν ἀρχή πού σέ ἄλλες σφαῖρες θεωρεῖται αὐτονόητα δεδομένη: τήν ἀρχή δηλαδή ὅτι κάθε σφαῖρα ἔχει τούς δικούς της νόμους καί ἀξιώνει τρόπους καί μεθόδους πού προσδιάζουν σ' αὐτήν.

Ἡ τέχνη, ἀναπότρεπτα, ἐπισημαίνει ὁ Τρότσκυ, ὑπηρετεῖ τήν πολιτική, ὅχι ὅμως μέ τήν ἔννοια τῆς ὑποταγῆς της στήν συγκεκριμένη πολιτική ἐξουσία. Βέβαια, σέ ὀρισμένες ἱστορικές στιγμές, ἡ πολιτική, ὁ ἀγῶνας γιά τήν ἐξουσία, ἡ ἐπανάσταση, ἔχουν προτεραιότητα κι ἐπισκιάζουν τίς ἄλλες δραστηριότητες. Ὅμως, ἡ «προτεραιότητα» αὐτή – ἔκφραση τῆς σκληρῆς κοινωνικῆς ἀναγκαιότητας – δέν εἶναι ἀπόλυτη οὔτε ἡ ἐξουσία οὔτε ἡ ἐπανάσταση εἶναι αὐτοσκοπός, στόν ὁποῖο ὑποτάσσονται τά πάντα. Εἶναι μέσα γιά ἓναν ἀνώτερο σκοπό: «τήν ἀπελευθέρωση τῶν δημιουργικῶν ἰκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου ἀπ' ὅλους τούς φραγμούς, τίς ταπεινωτικές ἐξαρτήσεις καί τούς σκληρούς καταναγκασμούς: Ἡ τέχνη μπορεῖ νά εἶναι ὁ μέγας σύμμαχος τῆς ἐπανάστασης, ἐφ' ὅσον θά μένει πιστή στόν ἑαυτό της».

Χρήστος Χαλαζιάς

Το πιο ενημερωμένο
βιβλιοπωλείο της Αθήνας όπου θα βρείτε:

- Όλη τη σύγχρονη εκδοτική παραγωγή
- Βιβλία περασμένων ετών, σε μεγάλο χρονικό βάθος
- Τις εκδόσεις όλων των σημαντικών πνευματικών ιδρυμάτων
 - Μεγάλη συλλογή βιβλίων για την τοπική ιστορία και τον τοπικό πολιτισμό (ιδιωτικές εκδόσεις - αυτοεκδόσεις)
- Την πλουσιότερη συλλογή περιοδικών

ΑΚΟΜΗ:

- ΕΚΠΤΩΣΗ ΣΕ ΟΛΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ
- ΜΕΓΑΛΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΦΟΡΩΝ
 - ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ
- ΠΙΣΤΩΤΙΚΕΣ ΚΑΡΤΕΣ ΜΕ ΑΤΟΚΕΣ ΔΟΣΕΙΣ
- ΑΝΤΙΚΑΤΑΒΟΛΗ ΣΕ ΟΛΗ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

www.estiabookstore.gr

sales@estiabookstore.gr

info@estiabookstore.gr

ΣΟΛΩΝΟΣ 60, ΑΘΗΝΑ 106 72